

Csáky Károly
JELES ELŐDEINK

Csáky Károly
JELES ELŐDEINK

*130 kisportré
az egykor Hontban tevékenykedő
neves személyekről*

Lilium Aurum
Dunaszerdahely
2002

Köszönet az Illyés Közalapítványnak
a kutatás részleges támogatásáért

A kötet megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma és a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Budapest) támogatta.

© Csáky Károly, 2002
ISBN 80-8062-115-2

Előszó

A Liliom Aurum Kiadónál 1998-ban megjelent *Honti arcképcsarnok* című kötetem előszavában említettem, hogy azokról a neves elődökről, akik más tájakon születtek, de e vidéken váltak ismertté, Hont megyében tanultak, itt kezdték pályafutásukat, illetve életük egy szakasza ide kötötte őket, egy újabb kiadványban szeretnék szólni. Belátom, kemény fába vágtam a fejszémet, mert a kutatás e tekintetben még nehezebb, mint a jeles szülöttek esetében. A kötődések ugyanis csaknem beláthatatlanok, azok felderítésére hosszú időre, türelmes munkára van szükség. Hisz maga Hont is – mindenekelőtt pedig Selmecbánya – távoli tájak jeles személyiségeinek: magyaroknak, szlovákoknak, németeknek és másoknak adott otthont, működési teret.

Az *arcképcsarnok* második kötete a fenti okoknál fogva így bizonyára még hiányosabb, mint az első. Hogy az összegyűjtött anyagot feldolgozzam és mielőbb közzétegyem, arra több dolog is ösztönzött. Elsősorban az az ismeretanyag, ami az évek során felhalmozódott, s amit szeretnék másokkal is megosztani. Hogy munkámnak lehessen ismét ösztönző hatása, folytatása. Végh József diósjenői helytörténész barátom írta nemrégiben *Káamor* című könyvében, hogy az 1992-ben megjelent *Nógrádi tájakon* honismereti olvasókönyvemnek is az érdeme, hogy felhívtam figyelmét Bajza József diósjenői kapcsolatára, s így tulajdonképpen elindult Diósjenőn a Kámorhoz fűződő történetek gyűjtése. Az is bátorított, hogy a *Honti arcképcsarnok* megjelenése után jeles szülötteink falujában, városában sorra állítanak emléktáblákat, s rendeznek emléknapokat nagy fiaik tiszteletére. Úgy gondolom hát, hogy egy ilyen kiadványnak a szakmai eredményeken túl emberi vetületei is lehetnek.

Valamennyien büszkék lehetünk azokra az emberekre, akikről e kötetben szó van. A kereszténység itteni első lovagjára, Hont vitézre például, vagy a hazájáért életét áldozó Szondi Györgyre s a többi bajvivóra, Dudics János Agoston püspökre, a Balassákra és a Koharyakra.

Kötődtek e tájhoz olyan tudósok és tudós tanárelődök, mint Petényi Salamon János, Szabó József, Péch Antal, Böck János, Szécsi Zsigmond, Mikoviny Sámuel, Kerpely Antal, Delius Tragott Kristóf, akik Selmecbányán tanultak vagy itt váltak világhírűvé.

Azt hiszem, érdeklődésre tarthat számot az egykori evangélikus líceum híres diákjainak – Petőfi Sándornak és Mikszáth Kálmánnak – selmeci kapcsolatait is érintő egy-egy kisportréja, akárcsak a tanáraikról – Breznyik Jánosról, Boleman Istvánról, Lichard Dánielről, Fábry Jánosról – készült portrévázlatok.

A sort folytathatnánk a kiváló egyházi személyiségekkel: Benyák Bernáthtal, Foglár Györggyel, Forgách Agostonnal, Simai Kristóffal, Anyos Pállal, Virág Benedekkel, akik szintén errefelé működtek hajdanán.

Találkozhatunk a neves elődök közt a híres szabadságharcosokkal, Batori Schultz Bódoggal és Asbóth Sándorral, vagy a későbbi neves betyárral, Sisa Pistával is. De olvashatunk első olimpiakunokról, Szokolai Alajosról, a magyar turizmus atyjáról, Téry Ödönről, kiváló orvosainkról, Bugát Pálról, Tóth Imréről vagy Perliczy János Dánielről is. És kapcsolatba került Honntal Kittenberger Kálmán, a nagy vadász, Erkel Ferenc zeneszerző, Szőnyi István festőművész, M. S. mester s még sokan mások. A felsorolás itt azonban a szemléltetés szintjén sem lehet teljes.

Tudom, a 130 kisportré meg a további 35 személyt bemutató fejezet korántsem ad teljes képet a Honntal kapcsolatba került jelesekről. Mégis úgy éreztem, ami már kész, kézbe kell adnunk. Mert nincs mindenkinek módja a tükörcserepek összeszededegetésére. Ami viszont már megvan, azt lehet folytatni, kiegészíteni és finomítani. Az anyag közzétételére egyik jeles elődünk, Péch Antal 1879-ben, a *Magyar és német bányászati szótár*hoz Selmecbányán írt előszava is bátorított. Ebben többek közt így írt a nagyra becsült tudós: „Magam legkevesbé sem vagyok e művemmel meglegedve, mert jól tudom, hogy mennyire hiányos; de hát végre egyszer már csak be kellett azt fejeznem, és úgy, ahogy van, át kellett adnom a közönségnek, mert ha azt akartam volna bevárni, hogy szótárom teljes és tökéletes legyen, akkor örökké kéziratban kellett volna maradnia.”

A besorolás kritériumai nagyjából meg egyeznek az első kötetben jelzettekkel. A XX. században született neves elődök már nem szerepelnek e munkában.

Ipolság 2001. advent első hetében

Ányos Pál

(1756–1784)

Ányos Pál a magyar vallásos líra jeles személyisége, a korai felvilágosodás, a nemesi ellenállás és a szentimentalizmus képviselője.

A költő több szállal kötődött a Felvidékhez, többek között Hont megyéhez is. A Veszprém megyei Nagyesztergáron született 1756. december 8-án. Komáromban, Győrött, Pápán és Veszprémben tanult, majd Nagyszombatban és Budán végezte az egyetemet. Előtte azonban egy ideig a pálosok márianosztrai rendházában élt mint novícius. A dél-honti kolostor Ányos életének jelentős állomása, hisz itt ismerkedett meg többek közt Virág Benedek költővel, s itt nyiladozott irodalom iránti fogékonysága is. Nagyszombatban filozófiát tanult. Olyan tehetséges tanárok oktatták őt, mint az irodalmár Dugonics András vagy Kátóna István, a jó nevű történész. Az egyetem Budára helyezésekor, 1777-ben ő is ide került. Még csak 20 éves, amikor bölcsészettől doktorál. Ez idő tájt a latin klasszikusokat és Gyöngyösi István verseit tanulmányozza alaposabban.

Budán teológiai tanulmányokat folytat, s 1781-ben pappá szentelik. Bekapcsolódik a város megélénkülő irodalmi életébe, barátságot köt Bessenyei Györggyel és másokkal. Kilátásban volt a Magyar Hazafiúi Társaság megalakítása, melyben másodtitkári szerepet szántak neki. A terv, sajnos, meghiúsult, Ányost pedig Nyitra megyébe, a felsőelefánti rendházba helyezték előljárói, hogy távol legyen a világ zajától. 1782-ben a pálos rend székesfehérvári gimnáziumában tanít, de egészségi állapota egyre romlik. Betegen Veszprémben kerül, s bár „megpróbáltatása idején hite megerősödött, lelki egyensúlya helyreállt”, 1784. szeptember 5-én 28 éves korában el-

A felsőelefánti kastély

hunyt. A veszprémi ferences templom sírboltjába temették el.

Ányos Pál mindössze 40 verset s vagy fél-száz költői levelet írt, „életének több szála mégis szervesen beleszövődött irodalmunk későbbi nagyjainak alkotásába”. A magyar irodalmi népiesség és a felvilágosult politikai líra első előfutára, a szentimentalizmus egyik jeles alakja volt. Leírásai, természeti képei pontosak; verseinek lírai alaphangja fájdalmas. (Miklós R., 1963. 38–39. l.) Gyakran lázad a világot dúló háborúk és gyarmatosítások ellen. Ilyen hangvételű a *Barcsay kapitánynak* című episztolája, melyben elítéli a gazdagság utáni vágyódást és egészségtelen csörtetést, mert szerinte ez az oka a tragédiáknak, a hódításoknak, mások leigázásának:

„Ember vagy és ezért érdekel insége,
Ládd, mint ádázkodik népek fenésége!
Ezt okozta arany bűnös fényessége,
Gazdagság bálvány, haszon dühössége!”

Kikel a fősvénység szomju birtokáról,
Prédálni megy egész föld golyóbicseről,
S leoldván tajtékos jármait rudjáról,
Ember nyakra veti barmoknak nyakáról!”

A *kalapos király* című töredékes, de nagy ívű versében hevesen tiltakozik a magyarság elnyomása, függetlenségének eltiprása ellen, bár a felvilágosodás társadalmi eszméinek már kezd hátat fordítani. Első szentimentális versét még 1780-ban írta (*Egy boldogtalannak panasza a halovány holdnál*), s benne „a vérző és küszködő szívnek halálvágyáról adott megkapó lírai víziót”. (Szaunder J., 1969. 214. l.) Vásárhelyi Ilona a magyar szentimentalizmus kiemelkedő alkotásának tartja ezt a versét, amely a korszellem és egyéni érzékenységének egybeeséséből született. Szerinte Ányos számos más versében adott hangot a Mária Terézia és II. József rendeleteivel kapcsolatos ellenszenvének, miközben „korának felelősségét kutatta a világban meglévő egyenlőtlenség és zsarnokság eltűrésében”. (Vásárhelyi I., 1993. 330. l.)

Tóth István irodalomtörténész írta egyik Ányos-tanulmányában, hogy „senki előtte nem tárta fel költészetében oly őszintén és nyíltan »az iszonyú vadságok, fene ember-

ségek» kegyetlenségeit, a vétkes nyereszkeskedéseket, amikor elvész a törvény, az igazság pedig az altató mérgektől megsemmisül”. (Tóth l., 1986. 4. l.)

Arra is Tóth István hívja fel a figyelmet, hogy „csak néhány méltatója tesz említést arról, hogy Ányos egyik legjelentősebb vallásos költőnk volt – éppen a felvilágosodás korában. Elragadó szépségű ódában pedáns pontossággal vall az isteni gondviselésről”. Szép, Istent dicsőítő verse a betegségben íródott *Ajtatos ének*. A műfajilag dálnak nevezhető költemény könyörgés is egyben, melyben Szent Lőrinc segítségét kéri, s versét himnikus szándékkal fejezi be:

„Áldassál egy Istenség
Ki három vagy személyedben,
Tied minden dicsőség,
E roppant teremtedben.”

Több vallásos versében „összefonódik a fohász és a hazafiúi féltés: egybeolvad az áhítat fensége és a hazaszeretet mágiikus tüze”. Ilyenek például a *Háromkirályok napján*, a *Kisasszony napján* vagy a *Karácsony napján* című költemények.

Tóth István azt is megjegyzi Ányos munkásságát vizsgálva, hogy a költő már korát jóval megelőzően hirdette az ökumenikus felfogást, amikor a kalapos királlyal ellentétben a keresztény vallások egysége mellett tör lándzsát: „Úgy van, ne irtózzunk egymás vallásától. Bár ezt Luther szülte, s amaz Genovától kölcsönzött hitet; egy vérből születünk, egy szabadság édes tején neveltünk.”

Önálló kötete, az *Ányos Pálnak munkái* halála után, 1798-ban jelent meg Bécsben. Erdemes többször is idéznünk a pap-tanár-költő szellemét és örökségét.

Arany Dániel

(1863–1945)

Arany Dániel matematikus, a Középiskolai Matematikai Lapok alapítója és több kitűnő tankönyv szerzője életpályája során csak rövid időre került kapcsolatba a Felvidékkel. Az 1863. július 11-én Pesten született tudós – miután a győri főreáliskolában 1872-ben leérett-

ségizett, s a budapesti tudományegyetemen matematika tanári oklevelet szerzett – a selmeci erdészeti akadémiára került.

1889–90-ben volt a mennyiségtani tanszék tanársegéde. A tehetséges fiatal matematikus nem véletlenül nyerte el a jó nevű akadémián a tanársegédi állást, hisz már egyetemistaként széles körű matematikai érdeklődésről tett tanúbizonyságot. Matematikushallgatóként gyakran részt vett Eötvös Loránd fizikai előadásain, s átjárt a műegyetemre is, hogy hallgathassa a két kiváló szakember, Hunyadi Jenő és König Gyula előadásait.

Selmecről rövid időn belül visszatért volt iskolájába, Győrbe, matematikát oktatni. Itt indította 1894-ben a Középiskolai Matematikai Lapokat, melyet három éven át szerkesztett. Jellemét tekintve ez „a világon az első ilyen kezdeményezés volt”. A mai napig működő folyóirat nagymértékben segíti a fiatal matematikusok fejlődését. (Szénássy B., 1992. 26. l.)

1896-tól Arany Budapesten tanított különböző középiskolákban. Szíjártó Miklóssal közösen több matematikakönyvet írt, melyek a századforduló idején igen népszerűek voltak. (*Algebra a középiskolák felső osztályai számára*. Budapest, 1904.; *Számтан a középiskolák alsó osztályai számára 1–3 r.* Budapest, 1899–1900.)

Arany Dániel „matematikai tudományos eredményeit a determinánselmélet, a matematikai statisztika, valóságszámítás és a klasszikus játékelmélet területén érte el”. Radnai Gyula említi, hogy Arany hetvenhét éves korában még megtanult és eredményesen művelt egy új matematikai diszciplínát, az analitikus háromszöggeometriát. (Radnai Gy., 1997. 128. l.)

A *Magyar Tudóslexikon* kiemeli Arany széles körű nyelvismeretét és a világ sok-sok matematikusával folytatott levelezését. A tudósok főleg problémamegoldó készségét és az elemi megoldások iránti vonzalmát értékelték nagyra. (Radnai Gy., 1997. 128. l.)

A magyar tudóst, sajnos, érdemei sem mentették fel az alól, hogy származása miatt az 1940-es évek közepén üldözzék. Lakásából kitelepítették, s 1944-ben gettóba hurcolták. Ott pusztult el feleségével együtt 1945-ben. Hatalmas matematikai könyvtárát előtte még az Eötvös Loránd Matematikai Társulatnak

adományozta. Nevét szaklexikonaink jegyzik. Emlékét a matematikusok kegyelettel ápolják, s az ifjúságot is emlékeztetik rá. Többek közt úgy, hogy Arany Dániel nevét viseli a gimnáziumok 1. és 2. osztályosai számára évente megrendezett országos matematikai verseny.

Asbóth Sándor

(1810–1868)

Az 1848/49-es szabadságharc honvéd alvezére, Lincoln magyar tábornoka, a kitűnő építőmérnök egykor Hont megyével is kapcsolatba került. A Selmecbányán diákoskodó Asbóth Sándorról nemrégiben Tar Ferenc írt kitűnő monográfiát. (Tar F., 1998) Könyvében a szerző néhány adatot is pontosít: többek közt a születési évszámot, melyet a *Magyar Életrajzi Lexikon* (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 58. l.) 1811. dec. 11-re tesz. Az anyakönyvi bejegyzés szerint azonban Asbóth 1810. december 18-án született Keszthelyen, ahol apja gróf Festetics György alkalmazásában állt, illetve georgikoni tanárként működött. Ugyancsak téves a lexikon ama közlése, miszerint Kossuth menekülésekor unokatestvérével, Asbóth Adolffal ő ásta el a koronát Orsovánál. Ez ugyanis a szabadságharc utolsó miniszterelnökének, Szemere Bertalannak a nevéhez fűződik. (Tar F., 1998. 22. 47. l.)

Keszthely nagy hatással volt Asbóth Sándorra, bár a család már 1818-ban elköltözött innen Zomborra. Mivel édesanyja Lajos gyermeke után Sándort már nem engedte a kato-

nai pályára, hanem a mérnökség mellett döntött, Asbóth a Felvidék legszebb városába, Selmecbányára került. Az itteni bányászati akadémia az erdészeti tanintézettel együtt jóval nagyobb intézmény volt a keszthelyi Georgikonnál. A város pedig Asbóthot is meglepte ódonszerű házaival, „a képzeleten felüli városi jellegével”. Az iskola befejezése előtt azonban Asbóth elkerült a bányavárosból, s Pesten, az Institutum Geometricumban kapta meg mérnöki oklevelét.

1836-ig a Budai Főépítészeti Hivatal alkalmazottja, majd a Hajózási Igazgatósághoz került vízépítő mérnöknek. 1844-ben Temesvárra nevezték ki az Országos Főépítészeti Hivatalhoz. Helyettes igazgatóként a hajózási osztály mérnöke, két évvel később pedig a hivatal vezetője. Asbóth beosztásánál fogva is hatékonyan támogatta a Széchenyi indította folyamszabályozási munkálatokat. Később a Lánchíd építésénél segédkezett, s bekapcsolódott a nagyváros társasági életébe. (Tar F., 1998. 41. l.)

1848 nyarán hivatalát áthelyezte Temesvárról, mivel az a császár hűségén maradt. Nagybecskerekre került, s jelentkezett a honvédseregbe. 1848. december 9-től honvédkari százados lett Vetter Antal tábornok törzsnél, s részt vett a délvidéki harcokban. 1849. január 31-én Stein Miksa báró megbízta őt a komáromi vár erődítési igazgatásával. Beosztását a hadi helyzet miatt azonban csak később tudta elfoglalni. 1849. február 26–27-én ott volt a kápolnai csatában, majd április 19-én a nagysallói ütközetben az ő irányításával vertek hidat a honvédek a Garamon. (Tar F., 1998. 121. l.) 1849. április 30-án a honvédelmi minisztérium tábornoki osztályára osztották be. Nemsokára őrnagyi rangot kapott, s július 16-tól alezredesi beosztásban Kossuth kormányzói hivatalának katonai osztályát vezette. (Bona G., 1987. 94. l.)

Asbóth a szabadságharc eszméjének leghűségesebb embere volt, aki Kossuthot szárnysegédként követte Törökországba, majd az Egyesült Államokba. Mint monográfusa írja: „Az Újvilágban is kész volt áldozatot hozni szülőhazája és népe felvirágoztatásáért.” Az angol származású magyar nemesember azonban nemcsak Kossuthnak és Magyarországnak volt hűséges katonája. „A magyar szabadság-

harc katonájából az Unió rabszolgaság eltörléséért harcoló hadseregének tábornoka lett.” (Tar F., 1998. 11. l.)

1863-ban Nyugat-Florida katonai parancsnokává nevezték ki. 1864-ben a déliekkel vívott csatában megsebesült: arcát és karját találat érte, s így már nem tudott tovább harcolni. 1866-ban az USA argentinai és uruguayi nagykövetévé nevezték ki. 1868. január 21-én Buenos Airesben halt meg, s a régi angol temetőben temették el. Hamvait 1990. október 23-án átszállították az Egyesült Államokba. Washingtonban, az arlingtoni National Cemetery-ben helyezték örök nyugalomra.

Balás Jenő

(1882–1938)

Balás Jenő bányamérnökről azt írták 1938-ban a Bányászati és Kohászati Lapokban, hogy *„A kutatónak élő megszemélyesítője volt. Állandóan űzte és hajtotta a vágy a hegyek közé. A bauxit-előfordulásokat nem a vak véletlen, hanem az irodalom és a térképek tüzetes tanulmányozása alapján ismerte fel”.* (LXXI. évf. 6. sz. 104. l.) Az ország egyik legnagyobb természeti kincsének, a bauxit előfordulásának felismerésével így juttatta hatalmas vagyonhoz a magyarságot.

A vállalkozónak ugyan szerencsétlen, de kutatónak nagyszerű tudós 1882 decemberében született az erdélyi Gyergyóremetén. Udvarhelyen érettségizett, egy évig a műegyetemet látogatta, majd Selmecbányán tanult és szerzett mérnöki oklevelet. 1912-ben már Kolozsvárott nyitott magánmérnöki irodát, s szövetségbe tömörítette Erdély apró ércbányáit. Saját bányavállalatát illetően ugyan sikertelen, ám *„nagy érdemei vannak a Vértes és a Bakony hegység országos kincseit jelentő bauxittelépének felfedezésében és feltárásában”.* (Kenyeres Á., 1967. 81. l.)

A hatalmas bauxittelőhelyeket 1920-ban fedezte fel, 1934-ben pedig kidolgozta és könyvben ismertette a budapesti hévizek hidrológiai rendszerét. A *„Budapest fürdőváros” alapjai* című munkája Székesfehérvárott jelent meg 1936-ban.

Balás kutatásokat végzett a Velencei-hegységben is, vizsgálta annak érlelőhelyeit. A

Velencei-tó rendezési tervét ugyancsak ő dolgozta ki. 1936-ban pedig tervet készített a Balaton holterületeinek megszüntetésére és a Sió-csatorna hajózhatóvá tételére. E tervek kapcsán írták, hogy azok *„mindegyike nagyvonalúságról tanúskodik, habár néhol a fantasztikumok határán jár bennük Balás”.* Kutatónk a maga nagyobb anyagi eszközeivel talán meg is tudta volna valósítani álmait, de az akkori kicsi ország – *„amelynek nagyságáról álmodott pedig mindig Balásnak a lelke”* – ehhez nem rendelkezett megfelelő anyagi háttérrel és fedezettel. A kor szakemberei viszont elismerték, hogy a magyarországi alumíniumércbányászatnak és ennek kapcsán a magyar alumíniumiparnak a megteremtése vitathatatlanul Balás érdeme. *„A magyar bányászat fejlődéstörténetében a neve mindenkor élni fog, mert alkotó tevékenysége és fáradhatatlan kutató szelleme ezt az abszolút igazság alapján meg is érdemli.”* (Bányászati és Kohászati Lapok, 1938. 105. l.)

A selmeci akadémia tehetséges növendéke, a jeles magyar kutató 1938. március 6-án halt meg Budapesten.

Balassi Menyhárt

(1511–1568)

Csanda Sándor *Szülőföld és irodalom* című könyvében olvassuk, hogy Malacka közelében, a széleskúti templomban van eltemetve a felvidéki főúr, Hont megye egykori főispánja, akit a történelem során oly sokféleképp tituláltak már.

A törökverő főúr *„Vörösmárvány sírkövén szép dombormű látható: páncélos vitéz, feje felett kivont szablyával, sisakja mellett jobboldalt a klasszikus figyelmeztetés: »Hodie mihi, cras tibi« (ma nekem, holnap neked). Lejjebb látható Balassi Menyhárt ökörfejes címere (félholddal és csillaggal), a márványkő alsó felén pedig latin sírfelirat és epitáfium (sírvers) van. Ebből megtudjuk, hogy Gyarmati Balassi Menyhárt a legkiválóbb hős volt, nagylelkű, fogadásához mindig hű, lelke az eget, hírneve a föld mindkét pólusát eléri stb.”* (Csanda S., 1977. 43. l.). A Magyar Életrajzi Lexikonban is írják, hogy Balassi *„Kilencszer változtatta pártállását János, Izabella, János Zsig-*

mond és Ferdinánd között, mindannyiszor nagy birtokadományokért”. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 85. l.) Csanda Sándor ugyancsak felhívja a figyelmet arra, hogy Balassi Menyhárt esetében feltűnő a sírversbe foglalt dicséretetek halmozása, mert életében annyi rosszat írtak róla, s egy névtelen szerzőtől származó dráma kora legaljasabb magyar főuraként ábrázolja. Az epébe mártott tollal írt szatíra címe: *Komédia Balassi Menyhárt árulatasáról, mellyel elszakada az magyarországi második választott János királtul.* (Csanda S., 1977. 43. l.)

Csábrág várának romjai

Balassiról Tinódi Lantos Sebestyén is megemlékezett honti vonatkozású históriás énekeiben. Az *szalkai mezőn való viadalról* című munkájában egy 1544-es esemény kapcsán olvashatunk hősről. A törökök ekkor a Léva várában tartózkodó főurat háborgatták. A várúr gyors támadására azonban a török csapatok Esztergom irányába, a Garam felé szorultak vissza, s szenvedtek csúfos vereséget. Ahogy Tinódi írja: Balassit a váratlan támadás se rettentette el, mert

„...ezt hogy megtudá,
Csak az egy imegbe kapuhoz szalada,

*Szablyával forgódik, bátorságot ada,
Tereket az kaputól eltágítá.”*

S a harc ezzel nem fejeződött be:

„Jó vitéz Balassa lovára fordula,
Ságról jó legényök érkeztenek vala,
Az terekek után nagy vígan indúla.”

Balassit rablólovagként is emlegették a maga korában. Rablóváraik közt tartották nyilván a Hont megyei Szitnyát és Csábrágot is. Az 1548-as országgyűlés elrendelte a felvidéki rablóvárak lerombolását, mert – mint Tinódi írta – ezekből „*tolvajok állnak az utakra*”, s így „*senki békével nem mehet Posonba*”. Krónikásunk a várak elleni támadások eseményeit 1549-ben dolgozta fel *Szitnya, Léva, Csábrág és Murán várának megvevése* című énekében. Közülük az első három Balassie volt. Elfoglalásukkal a bécsi udvar Salm Miklós gróftól bízta meg. Ferdinánd először a Balassi-várak ellen küldte a seregeket, mert

„Nagy haragja Balassira királnak,
Csábrág várát hogy nem adá királnak.”

Csábrágot a király katonáinak aljas csellel sikerült bevenniük. Ez egyébként a királyhű Tinódinak sem tetszett, aki azzal is tisztában volt, hogy a rablóvárak lakóit a császári udvar nemtörődőmsége, rossz politikája tette útonállóvá. Azt is tudta, hogy a rablólovagok valamikor kiválóan harcoltak a török ellen. (Csáky K., 1985. 89–101. l.)

A széleskúti sírfelirat szerint Balassi 1511-ben született és 1568. február 9-én halt meg Bécsben. Apja a mohácsi csatában esett el mint szőrényi bán, unokatestvére, Balassi Bálint, a nagy magyar költő volt.

Balassi Menyhárt Zápolyai János király híveként kezdte pályafutását, ő nevezte ki Balassit Hont megye főispánjává is. Mivel az erdélyi országgyűlés 1542-ben elítélte garázdál-

Balassi kézjegye

kodásait, Habsburg Ferdinándhoz pártolt. Thurzó Anna férjeként megszerezte és hősi-
sen védte a töröktől Léva várát. Miután a honti
várakat a király elfoglalta, Balassi Erdélybe
szökött, s Izabella királynő egyik vezére lett. Itt
átállt Ferdinándhoz, aki kinevezte őt a ma-
gyarországi hadak főkapitányává. Fordula-
tokban tehát igen gazdag volt a pályája. Ba-
lassi ellentmondásos magatartásának megíté-
lése nem a mi feladatunk. Neve azonban –
márcsak az irodalmi vonatkozások kapcsán is
– érdemes az említésre.

Balázs István

(1881–1962)

A Felvidékről indult a kohászati tudomá-
nyok egyik kiváló tanára, Balázs István vasko-
hómérnök is. A Liptó megyei Kispalugyán szü-
letett 1881. augusztus 20-án. A Körmöcbá-
nyai Állami Főreáliskolában érettségizett, in-
nen került 1900-ban Selmecbányára vaskohó-
mérnök-hallgatónak.

1903-ban már a Bánya- és Erdőmérnöki
Főiskola tanársegédje Barlai Béla mellett a
vaskohászati tanszéken. 1906–1908-ban ha-
zai és külföldi vasgyárakban, kutatóintézetek-
ben vett részt tanulmányúton. Visszatérve Sel-
mecbányára adjunktusi kinevezést nyert, s
megbízták őt a „vaskohászati enciklopédia”
előadásával.

Az intézet áthelyezésekor ő is Sopronba
került, s a főiskolai tanács – mivel Barlai pro-

fesszor súlyos betegségben szenvedett – őt
bízta meg a tanszék tanári teendőinek ellátá-
sával. (Dr. Faller J., 1962. 199. l.) Mint Faller
Jenő írja: „Ekkor a tanszék minden gondja a
vállára nehezedett. Üres, rideg, katonaságtól
elhagyott laktanyában mindennemű felszere-
lés nélkül kezdte meg az oktatást. Balázs Ist-
ván fáradságot nem kímélve vezette az okta-
tást, s a laboratóriumi hiányokat nagy szakér-
telemmel párosult előadókészséggel, képek-
kel, rajzokkal igyekezett pótolni.”

Balázs István tehát mindent megtett az új
helyre került intézmény fejlesztése érdekében.
1923-ban megszervezte és vezette a tüzelés-
tani-anyagvizsgálati tanszéket. 1929-ben a fő-
iskola új épületében felépítette az új laboratóriu-
mot, ahol „az új berendezéssel nagy szeretet-
tel folytatta most már az elmélet mellett a gy-
akorlati oktatást is”. 1934-ben tanszékvezető
egyetemi tanár lett. 1938-ban vonult nyuga-
lomba, de nyugdíjas napjait Sopronban „a
maga teremtette csöndben, tudós munkával
töltötte, és sohasem szakadt el a szakmájától,
melyet rajongásig szeretett”. (Faller J., 1962.
199. l.)

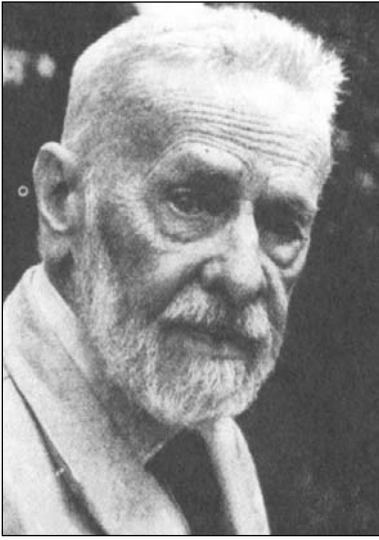
Balázs elsősorban gyakorlati-szervező em-
ber volt. A történelmi sorsfordulók sem tudták
őt letörni. Fialatok ezreit oktatta a vaskohá-
szatra. Az írásra csak kevés ideje jutott. Tanul-
mányai elsősorban a Bányászati és Kohászati
Lapok hasábjain jelentek meg. 1908-ban részt
vett a *Kohászati enciklopédia* szerkesztésé-
ben. Nevét a szlovákiai és a magyarországi le-
xikonok egyaránt számon tartják.

Ballenegger Róbert

(1882–1969)

A magyarországi talajtani kutatás és okta-
tás kiemelkedő alakja, Ballenegger Róbert, aki
pedagógiai-kutatói munkássága mellett jelen-
tős publikációs tevékenységet fejtett ki, rövid
ideig a selmecbányai akadémia ásványtani-
földtani tanszékén volt tanársegéd. Neve sze-
repel az intézet oktatóinak lexikonában is.
(Zsámboki L., 1983. 113–115. l.)

A svájci származású tudós Temesváron szü-
letett 1882. november 11-én. Gimnáziumi ta-
nulmányai után a budapesti tudományegyetem-
en szerzett diplomát. Több mint egy évtize-

dig a Földtani Intézetben dolgozott, 1922-től pedig a Kertészeti Tanintézet tanára, ahol biokémiát és talajtant oktatott. A húszas években amerikai tanulmányúton járt, s Michigan állam mezőgazdasági főiskoláján volt tanársegéd. A világháború után a gödöllői Agrártudományi Egyetem Kertészeti Karán adott elő.

Bellenegger Róbert munkásságát életrajzírói három korszakra tagolják. Kezdetben a Földtani Intézet munkatársaként „a talajok földrajzi, geológiai, morfológiai tanulmányozása mellett nagy figyelmet fordított a jellegzetes talaj-előfordulások kémiai és fizikai vizsgálatára. Tőle származnak leggyakrabban előforduló talajtípusaink laboratóriumi vizsgálatokon nyugvó első leírásai”. (Dr. Fehér Gy., 1987. 104. l.)

Munkásságának következő korszakában „előtérbe kerültek szintetizáló jellegű tanulmányai”. Vizsgálta, milyen biológiai és kémiai hatást gyakorol a talaj összetartalma annak termékenységére. Első szakkönyve 1921-ben jelent meg Budapesten *A termőföld* címmel. Ezt követte a *Talajművelés és talajjavítás* (Budapest, 1924), valamint *A termőföld hibái* (Budapest, 1934). Bittera Miklóssal közösen jelentette meg Budapesten 1936-ban *A talaj termőerejének fenntartásáról* szóló kötetet.

Életének harmadik korszakában „kidolgozta a magyarországi talajok ma már elfogadott osztályozási rendszerét; talajvizsgálati módszerkönyvet szerkesztett, amely összegezte a

legjobb külföldi és hazai talajvizsgálatok módszertani eredményeit; kiemelkedő tudománytörténeti jelentőséggel bíró könyvszerzőjeként részt vett a magyar talajtán történetének megírásában”. (Dr. Fehér Gy., 1987. 104. l.)

A *Talajtani módszerkönyvet*, melyet Madaras Lászlóval és Di Gléria Jánossal együtt szerkesztett, három kiadásban is megjelentették (Budapest, 1944, 1953, 1962). A *magyar talajtani kutatás története* című könyvet Finály Istvánnal írta (Budapest, 1963).

A Kossuth-díjas tudós 1969. november 13-án halt meg Budapesten. Fehér György írja a róla készített életrajzban az alábbiakat: „Ballenegger Róbertnek nagy érdeme volt abban, hogy Sigmund Elek és Treitz Péter után a magyar talajtani kutatás eredményeit ismét elismerték és megbecsülték külföldön is.” (Dr. Fehér Gy., 1987. 105. l.)

Barlai Béla

(1870–1921)

Barlai Béla kohómérnök, főiskolai tanár, szakíró és főbányatanácsos 1870. október 2-án született Mosonszolnokon német anyanyelvű szülők gyermekeként. Eredeti nevét – Neuherz – 1904-ben változtatta Barlaira.

Tanulmányait a győri bencés főgimnáziumban kezdte. Innen a kegyes tanítórend váci intézetébe lépett, ahol egyszerű fogadalmat tett. A gimnáziumot Kecskeméten fejezte be 1890-

ben, de nem lett szerzetes. A selmeci akadémián erdészeti tanulmányokba fogott, majd később átlépett a kohászati szakra. 1894-ben végzett, s a resicai vasgyárhoz, illetve a Hernádvölgyi Magyar Vasgyár Rt. korompai hengerművéhez került. Tapasztalt mérnökként foglalta el újabb állomáshelyét a selmecbányai vaskohásztani tanszéken. 1902-ben a kolozsvári egyetemen a kémia doktorává avatták. Pályája gyorsan és eredményesen ívelt felfelé. „Dr. Barlai Béla 20 éves tanári működésének kezdete abba az időbe esik, amikor a vaskohászat is mindinkább a fizikai-kémia és a metallurgiára, mint a tapasztalatnál és a rendszertelen próbálgatásoknál szilárdabb alapra, kezd támaszkodni.” (Széki J., 1922. 1. l.) Előadásai során arra törekszik, hogy hallgatóinak „a gyakorlatban előforduló problémák megértéséhez és megoldásához szükséges elméleti tudása mindig a kor színvonalán álljon”.

A selmeci bányatavak egyike

Már 1895-ben kidolgozta egy modern vaskohászati laboratórium tervét. Ehhez sikerült az anyagi eszközöket is megszereznie, s 1906–1908 között felépíthette és átadhatta rendeltetésének azt az intézményt, amely berendezéseit illetően a kor színvonalán állott. Barlai azáltal, hogy megszervezte a főiskola vaskohászati kísérleti laboratóriumát, jelentős munkát végzett a magyarországi kohómérnökképzés, a bányászati és kohászati felsőoktatás fejlesztése és korszerűsítése terén. (Kenyeres A. főszerk., 1929. 119. l.)

Barlainak alkalmá volt „a külföldi elsőrangú vaskohászati intézményeket” is tanulmányozni. 1907-ben Svédországban és Norvégiában járt; 1909-ben részt vett a Nemzetközi Anyagvizsgáló Egyesület koppenhágai kongresszusán; 1911-ben pedig Belgium, Lotaringia és Luxemburg vasiparát tanulmányozta. Ilyen előzmények után írta meg kétkö-

tetes tankönyvét. 1909-ben jelent meg Selmecbányán a *Vaskohászat kézikönyve* első kötete, amely a vas metallurgiájával és a vaskohászati salakkal foglalkozik. A második kötet a *Tüzeléstan*, amely szintén Selmecbányán jelent meg 1912-ben. Tankönyvei a magyarországi szakirodalom alapvető művei és hosszú időn át használt kézikönyvei voltak.

Színvonalas tankönyvein kívül sok egyéb mást is publikált Barlai. 1913-ban adták ki Selmecen *A magyar királyi bányászati és erdészeti főiskola vaskohászati kísérleti laboratóriuma* című összefoglalóját. 1915-ben ugyanott látott napvilágot a *Gazdaságosság érvényesítése az állami vasgyárak üzemeiben* című tanulmánya. Rendszeresen publikált a Bányászati és Kohászati Lapokban. Itt közzétett tanulmányaiban értekezett a tüzelésről, a mangán szerepéről, a vízgázról, a szén hőhatásának kihasználásáról stb.

Barlai hosszú időn át tanszékvezető, egy ideig pedig a főiskola rektora is volt. Tanárként, tudósként egyaránt kiemelkedő eredményeket ért el. Kiváló és vonzó egyéniségnek, megnyerő munkatársnak tartották. A trianoni fordulat után ő is elhagyta Selmecbányát, de már előtte azok közé tartozott, akik az intézet Selmecről való áthelyezését támogatták. 1919-ben javasolta a főiskola Miskolcra helyezését. Korai betegsége, sajnos, derékba törte a még fejlődőképes, gazdagabb jövő előtt álló tudóst. 1921. november 20-án halt meg Budapesten.

Bartha Béla

(1861–1914)

Bartha Béla 1905 és 1912 között volt a selmecbányai főiskola jogi tanszékének vezetője. A Szatmár megyei Fülesden született 1861. október 27-én. Jogi tanulmányait Sárospatakon és Budapesten végezte. 1887-ben szerzett jogi doktorátust, 1889-ben pedig államtudományi doktorrá avatták.

Eperjesen, Sárospatakon, Debrecenben és Selmecbányán végzett tanári tevékenységet. Közben lapszerkesztőként, közéleti cikkek szerzőjeként és egyházpolitikai művek fordítójaként is ismertté vált. A *Statisztikai tanulmányok a magyar protestantizmusról* című mun-

kája már 1890-ben megjelent Budapesten. 1891-ben Kassán kiadta *A házassági jog reformja* című tanulmányát. Újabb kötetét 1892-ben publikálta (Budapest) *A polgári házasság és a házassági bíraskodás* címmel.

Jogakadémiai tanárként több tankönyvet, alapvető összefoglaló munkát írt. *A magyar államgazdaság tan- és kézikönyve (Pénzügyi jog)* Debrecenben jelent meg két kötetben 1900–1901-ben. Ugyanitt adták ki 1900–1901-ben *A magyar közigazgatási jog* című kétkötetes tankönyvét.

Selmeci tanárként is sokat publikált, könyveivel elősegítette a jogi felvilágosítást és tájékozódást, amely a jövő műszaki szakemberei számára is igen fontos volt, hisz az itt végzetek legtöbbször vezető állásba, fontos tisztségekbe kerültek. Ez pedig a szakmai tudáson kívül megkövetelte a jogi tájékozódást is.

1908-ban Selmecen jelent meg második kiadásban, átdolgozott formában *A magyar közjog (Alkotmányjog) és belügyi közigazgatási jog tankönyve*. Ezt megelőzően 1907-ben már kiadták a Joerges nyomdában *A magyar bányászati közigazgatás tankönyvét*, s 1908-ban ugyancsak Selmecbányán jelent meg az *Erdészeti törvények és gyakorlati közigazgatás* című munkája.

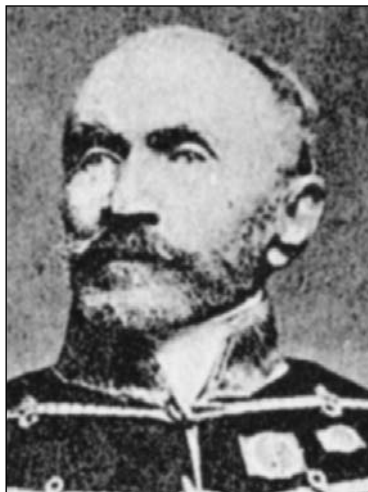
Számos tanulmánya látott napvilágot a korabeli szaklapokban is. Bartha Béla az államjog kiemelkedő szakoktatója volt, és sokat tett azért, hogy az egyes szakmák művelői is megfelelő jogi képzettséggel és tájékozottsággal rendelkezzenek.

1912-ben elköltözött Selmecbányáról. Élete hátralévő éveit visszavonultságban töltötte Tiszafüreden. Ugyanitt halt meg 1914. január 26-án.

Bátori Schulcz Bódog

(1804–1885)

1885-ben hunyt el a Hont megyei Garamkövesden az 1848/49-es honvéd ezredes, Bátori Schulcz Bódog, a szabadságharc „legvitézebb katonáinak és tiszteletre legmértőbb alakjainak” egyike. A nagy ünneplések és megemlékezések alkalmával csaknem megfeledkeztünk róla, pedig több oknál fogva is

érdemes arra, hogy tisztelegjünk szelleme előtt. Hisz a Felvidékről indult, vitézül harcolt több, tájainkon vívott csatában is. 1804. január 4-én született Körmöcbányán, Kassán végzett jogot, s ugyanitt küzdött később katonaként is. Ott volt Nagysallónál, s a végsőikig helytállt Komáromban.

Bátori életrajzát Thaly István írta meg. A könyvet Körmöcbányán adták ki 1891-ben. A megjelenés 100. évfordulóján Fogarassy László méltatta a szabadságharc legképzettebb honvédtisztjét A Hét hasábjain (Fogarassy L., 1991. 13. l.). Azt is megemlíttette többek közt, milyen nehezen indult Bátori Schulcz katonai pályája. A császári hadsereget a szabadságharc kitörésekor nyomban otthagyta, s felajánlotta szolgálatát Mészáros Lázár hadügyminiszternek, aki kinevezte a Bars megyei 17. honvédzászlóalj parancsnokává. 1848 decemberében már őrnagy, 1849 januárjában pedig dandárnok a felső-tiszai hadtestben. Az 1. hadtest szolgálatában vett részt a szikszói, kassai és bodrogkeresztúri csatákban. Harcolt Kápolnánál is: dandárjával Dembinszky visszavonulását fedezte.

Összesen 23 csatában jeleskedett, s „az ezekben tanúsított rettenthetetlen bátorságáért és hidegvéréért saját katonáitól kapta a »bátori« előnevet, melyet haláláig büszkén viselt, s melyet a köztudat is szentesített”. (Borovszky S. szerk., 1906. 232. l.)

A csaták közül megemlíthetjük még az isaszegit és a nagysallóit. Az előbbi győzelmében is nagy érdeme volt Bátori Schulcznak, az

utóbbiban pedig „kiváló taktikai felkészültségéről tett tanúságot”. (Fogarassy L., 1991. 13. l.)

1849. június 30-ától a 2. hadtest hadosztályparancsnoka, július közepétől pedig komáromi seregparancsnok, Klapka helyettese. Klapka július 8-án ezredessé léptette elő. Komárom felmentésénél Görgey saját maga tűzte fel Bátorinak az érdemrendet.

A kapituláció Batori Schulcz Bódogot is Komáromban érte. Amikor Klapka október 2-án tisztességes feltételek mellett átadta a várat, Batori örökre visszavonult. Testvéréhez ment Garamkövesdre, aki akkor a falu esperesplébánosa volt. Itt élt szerény körülmények között 1885-ben bekövetkezett haláláig. Visszaemlékezéseiben dolgozott, amely 1870-ben jelent meg Pesten *Emlékirataim a szabadságharcról* címmel.

Garamkövesdről csak ritkán mozdult ki. 1861. április 19-én azért megjelent a nagysallói ütközet évfordulójára rendezett ünnepségen. Ezt megelőzően a hatalom gyakori zakatolásának volt kitéve. De amint Fogarassy írta: „Jó kedélyét élete végéig megőrizte, ellessége nem volt, szerette a zenét, sőt maga is szépen zongorázott, arról nem is szólva, hogy életrajzírójának tanúsága szerint járatos volt a hadtudományban is; ami azt jelenti, hogy katonáskodása alatt nemcsak a kötelező szolgálatot látta el, hanem szabad idejét bohém szórakozás helyett szakmai művek tanulmányozásának szentelte.” (Fogarassy L., 1991. 13. l.)

Földinket Esztergomban temették el. Szellemét kegyelettel őrzik lexikonaink, az illetékes megyei monográfiák, s szerepel a *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49* című kiadványban is (Bona G., 1987. 102. l.). Illik hát nekünk is emlékezni rá.

Bedő Albert

(1839–1918)

Bedő Albert erdészt és szakíró, az MTA levelező tagját nem véletlenül nevezhetjük a magyar erdészlet egyik nesztorának. 1883-ban írták róla a Vasárnapi Ujságban, hogy benne, „a hivatalnokban és íróban egyaránt felismerjük azt a jeles szakférfit, aki egész odaadással, talentumának teljességével szolgálja a ke-

zére bízott ügyet. Ha egyéb alkotása nem volna is, már maga az új Erdőtörvény, melyet elsősorban az ő fáradhatatlan sürgetésének, ernyedetlen kitartásának és elismert szakértelmének köszönhetünk, s mely a magyar királyságnak éppen egy negyedrészt elfoglaló erdőségek gazdasági fejlődését és jövedelmezőségét van hivatva rendszerezni: biztosíthatná számára a nemzet elismerését”. (Illés N., 1883. 544–547. l.)

Az 1879-i erdőtörvényről van ugyanis szó, melyet Bedő tulajdonképpen Divald Adolffal és Wagner Károllyal készített elő. Ez biztosította Magyarországon a szakszerű erdőgazdálkodást és erdőművelést. Jelentőségét akkor fogjuk fel igazán, ha tudjuk, hogy a törvényt megelőzően még az állami erdőkben is rablógazdálkodás folyt, hatalmas területek váltak az irtások következtében kopár hegyoldalakká, ami aztán kihatással volt az árvizekre s egy-egy vidék klímájára is. Bedő neve tehát összeforrott „amaz országos érvényű reformokkal”, melyek hivatva voltak „az erdőgazdaságon elkövetett hibák és sérelmek mielőbbi orvoslásával” a szó valódi értelmében vett „nemzeti tartalékalapot teremteni”. (Vasárnapi Ujság, 1883. 546. l.) Az ország erdészei – mint Oroszi Sándor írta – „az ő személyében látták megtestesülni az önálló magyar erdészetet és annak megvalósítását is”. (Oroszi S., 1987. 139. l.)

Bedő Albert 1839. december 31-én született Sepsikőrisspatakon unitárius családban. Székelykeresztúron és Kolozsvárott járt gimnáziumba. Az utóbbi helyen jogi és teológiai tanulmányokat is végzett, de nem maradt ezen a pályán. 1860-ban Selmechbányán lett

diák, ahol elvégezte az erdészeti akadémiát. A Vasárnapi Ujságban olvassuk: „Az ott tanuló ifjúság körében, az akkor még vadul burjánzó német burchenschaftokkal szemben, néhány szorgalmas társával sietett egy kis magyar kört, a ma virágzó akadémiai kör első csíráját, megalkotni, hol szakkérdések vitatásával, jó művek olvasásával nemesebb szórakozást biztosítottak maguknak.” (1883/34. 546l.)

Már végzős diákként elkezdte szakírói munkásságát: az Erdészeti Lapok munkatársa, később pedig szerkesztője lett. Több kisebb-nagyobb tanulmánya után 1874-ben jelent meg Budapesten az *Erdő-őr* című könyve (Az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben), amely több kiadást is megért, s „évtizedekig az erdészeti személyzet tankönyve volt”. (Oroszi S., 1987. 137. l.) 1878-ban tette közzé Budapesten *A magyar királyi államerdők gazdasági és kereskedelmi leírását*. Egy év múlva ugyancsak Budapesten jelent meg *Az erdők az 1878. évi párisi világkiállításon* című munkája.

Alapvető művei közé tartozik *A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása I–III.* című könyve, amely négy kötetre bővítve 1895-ban 2. kiadásban is megjelent. Ebben ismerteti az erdőgazdaság általános viszonyait, leírja a hegységeket, kőzeteket és fafajtákat, osztályozza az erdőket az erdőtalajok minősége alapján stb. Életrajzírója szerint ez „ma alapforrásul használható a magyarországi erdők egykori adatai iránt, hiszen 63 megye több mint tízezer településének határában lévő erdő leírását tartalmazza”. (Oroszi S., 1987. 139. l.)

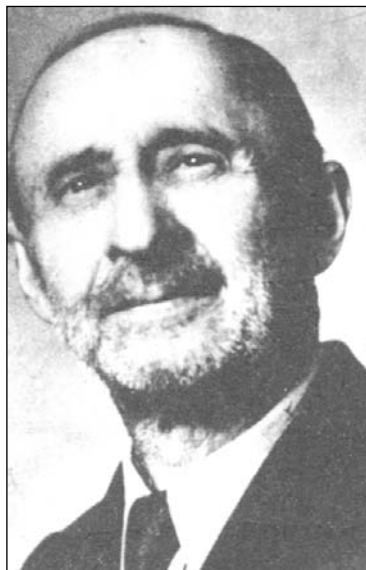
Bedő munkássága kiterjedt a közélet egyegy területére is. Titkára volt például az 1866-ban alapított Országos Erdészeti Egyesületnek. 1881-ben miniszteri tanácsos, 1885-ben államtitkár lett. 1896-ban a Szabadelvű Párt tagjaként országgyűlési képviselő volt. Miután magas politikai funkcióba került, a selmeci akadémia tanári kara emlékeztetőben fejezte ki ama meggyőződését, hogy Bedő a „mostani hatalmas állásban erős kézzel fogja a magyar erdészeti szakoktatást előre vinni a fejlődés útjára”. (Vadas J., 1896. 361. l.) Tény, hogy Bedő az erdészeti szakoktatás ügyét „hatáskörének egész erejével” vitte előre, de

az is igaz, hogy Wilckens és Láng György mellett ő sem tartotta megfelelőnek az erdészeti akadémia selmeci helyét. Az erdészeti szakoktatás egészséges fejlődésének sarokkövét ő az erdészeti akadémia függetlenségében látta. Talán megérezte, hogy az ország felső végében egyszer úgyis megszakad az oktatás folyamatosága, s az erdészetet az újabb korban szét kell választani a bányászattól.

A neves szakember 1918. október 20-án halt meg Budapesten.

Béky Albert

(1869–1956)

1896. december 9-én született Kiskanizsán Béky Albert erdőmérnök, tanár és szakíró, aki „a természet, az Alföld, a magyar erdő és mező világának alapos ismerője, a kíméletes erdőhasználat, a felújítógázásos gazdálkodás, a szakszerű erdőápolás, az alföldfásítás hivatott mestere és lelkes népszerűsítője” volt. (Lády G., 1957. 198–200. l.)

1887-től ő is a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémián tanult, ahol kitűnő eredményel államvizsgázott. Első jelentős publikációi is az itt indított Erdészeti Lapokban jelentek meg. A hosszabb-rövidebb tanulmányokon kí-

vül később Az Erdő című folyóiratban is több népszerűsítő cikket publikált.

1896-tól néhány évig a királyhalmi erdészeti szakiskola segédmérnökeként dolgozott. Ezt követően több mint két évtizedes „hegyvidéki szolgálatot” teljesített Erdélyben. Kiváló eredményeket ért el a „természetes felújítógások” bevezetésével. Ezeket a „kíméletlen tarvágások” helyett alkalmazta. Felismerte továbbá „a természeti értékek megóvásának üzemtervi lehetőségeit, s ezáltal növénytani, tájképi, kultúrtörténeti értéket sikerült megőriznie számunkra”. (Kotlár K., 1987. 157–159. l.)

Gyakorlati tevékenysége mellett tanulmányain és cikkein kívül ez idő tájt néhány könyvet is kiadott. 1904-ben jelent meg Budapesten a *Számítan a m. kir. erdőéri szakiskolák részére*. 1913-ban publikálta ugyancsak Budapesten az *Útmutatás az erdei facsemeték nevelésére és az azokkal való bánásra* című munkáját.

Az 1923-as alföldfásítási törvény végrehajtásában már mint erdőigazgató vett részt, s az „itt szerzett érdemei alkotják életművének legkiemelkedőbb részét”. E témakörből is több könyvet jelentetett meg. Ilyen például *Az Alföld fásítása* (Budapest, 1927), az *Útmutatás az Alföld fásításának munkájához* (Debrecen, 1931). Az utóbbi négy kiadást is megért, s a negyedik húszezer példányban került forgalomba. „Ez a kis könyvecske évtizedeken át az alföldi fásítást végrehajtó erdészek »kis kátéja volt.” (Kotlár K., 1987. 158. l.)

Béky Albert az erdészeti irodalom „legtermékenyebb szakíróinak egyike”. Mintegy kétszáz fásítási, erdészeti, méhészeti és kertészeti tárgyú szakcikket írt. Az említett lapokon kívül publikált a *Köztelek* és a *Tiszántúli Gazdák* hasábjain is. Lány Géza írja Béky munkáiról, hogy azok „nemcsak ismeretterjesztő, oktató jellegűek, de nagy részük saját megfigyelésén alapuló újszerű, önálló tanulmányok”.

Béky munkásságát „széles körű, alapos tájékozottsága, megfontolt határozottsága, értékes eredetiséggel párosult megbízhatósága jellemzi”. Ő azonban – mint a róla készült régebbi portréban olvassuk –: „Gazdag tudása ellenére sem vált soha fölülnyeskedővé; amit a természettől eltanult, baráti szívvvel, bőkezűen adta tovább másoknak. Szerényisége, halk,

finom egyénisége, sugárzó természetrajongása és szakmásteretete mindenkinek felejthetetlen, aki ismerte.” (Lány G., 1957. 199. l.)

Belházy Emil

(1840–1898)

Áll Selmecbányán egy gyönyörű polgárház, melynek homlokzatát régi freskó díszíti. A város legszebb reneszánsz épületét a Belházyokról nevezték el. Bár 1616-ban nem ők építették, 1756-ban a városbíró, Belházy János szerezte meg. A család ettől az időtől már szerepel Hont vármegye nemeseinek névjegyzékében.

Selmecbányán szerteágazó volt a Belházy-családfa, noha nagyon sok itt élő leszármazott máshonnan települt ide. A híres numizmatikus, Belházy N. János (1823–1901) a Bars megyei Körmöcbányáról került a selmeci akadémiára. Belházy Jenő (1838–1908) szakíró, az erdészeti tanára, Breznóbányán született. Belházy Gyula (1870–1923) erdőmérnök, akadémiai tanár, tótlipcsei volt. Őket jegyzi is a Selmec és környéke személyiségeit bemutató szlovák kiadvány (Herčko, I., 1995. 18–19. l.), de Belházy Emilről megfeledezett. Pedig talán ő lett a legismertebb az említettek közül.

Az erdőmérnök, szakíró és feltaláló Belházy Emil 1840. december 24-én született Besztercebányán. Középiszkolai tanulmányai után került Selmecbányára, s „már az akadémián különös előszeretettel foglalkozott az erdészeti földméréssel és erdőrendezéssel, s az e tárgyban való későbbi szorgalmas s kitartó önképzés alapját Wagner Károly akkori erdőakadémiai segédtanár kitűnő előadásai vetették meg”. (Vadas J., 1896. 364. l.)

Selmeci látkép

Gyakorlati munkáját Selmebányán kezdte, majd a vukovári uradalomba került. Ezt követően a diósgyőri koronaauradalom főerdésze lett. Itt szerkesztette meg a róla elnevezett távmérőt. Találmányát *Egy új szerkezetű távmérő* című külön tanulmányában ismertette. (Budapest, 1875. 68. l.) „*Távmérő műszere vízszintes körű koronggal és tájolóval is fel volt szerelve. Alkalmassá tette így a fedett (erdős, hegyes) terepen való nagyobb pontosságú mérések végzésére. A Belházy-féle műszert alkalmazták az erdészeti gyakorlatban.*” (Oroszi S., 1987. 171. l.)

1880-tól a minisztérium dolgozója volt: „*személyében az ország legképzettebb erdőrendezési szakembere vezette az erdőrendezés ügyeit.*” (Oroszi S., 1987. 171. l.) Eme szakterületének is van irodalmi nyoma. Hatalmas művének, *Az erdőrendezéstan kézikönyvének* I. kötete 1895-ben jelent meg Budapesten. Korai halála, sajnos, megakadályozta a folytatásban Belházyt, aki „*a magyar erdészeti irodalomnak harminc évet meghaladó időn át volt kiváló munkása.*” A róla szóló nekrológban írta a kortárs, Bedő Albert az alábbiakat: „*A magyar erdőgazdaság úttörő munkásaihoz tartozott, s úgy a hivatalos, mint az egyleti téren szakunk érdekeinek tett hű és buzgó szolgálataiért mindannyiunk hálás tiszteletére és elismerésére érdemes.*” (Bedő A., 1898. 32. l.)

Belházy Emil 1898. április 25-én halt meg Budapesten. A magyar erdészeti földmérés és erdőrendezés első jelentős alakja „*csöndös, örökké dolgozó, tervező*” szakember volt. Kezdeményezésére és közreműködésével megkezdődhetett az üzemterv szerinti erdőgazdálkodás. Fáradozása révén a körülöttünk lévő élővilág vált gyönyörűbbé, egészségesebbé.

Belházy N. János

(1823–1901)

Belházy N. János numizmatikus és bányamérnök valamennyi fontos lexikonunkban szerepel. Az országos viszonylatban is jól ismert Belházy család körmöcbányai ágából származik, a híres bányavárosban, a magyarországi pénzverés legjelentősebb központjában született 1823. április 19-én. Körmöcbányán kezdte középiskolai tanulmányait, majd jogi

és bányászati stúdiumokat végzett. 1844-ben került a selmebányai akadémia erdészeti karrára.

1847-ben lépett állami szolgálatba, kezdetben Szomolnokon és Rozsnyón volt bányagyakornok. Később a chomutovi és pilzeni cs. kir. bányakapitányság bányamérnöke lett. 1856 és 1867 között a fővárosi, illetve a pécsi bányagazgatóságnál szolgált. 1867-ben miniszteri titkárrá nevezték ki a pénzügyminisztériumba. Itt egy ideig a bányászati főosztályt vezette. (Gulyás P., 1940. Hasonmás kiadás 1993. 941. l.)

Belházy nagy numizmatikus volt. Több tanulmányt írt a magyarországi pénzérmékről s a numizmatika kérdéseiről. A *magyar pénzverési súlymértékek* című könyve 1889-ben jelent meg Selmebányán. Figyelmét a régi pénzek súlyára, finomságára, értékére fordította. A régi magyarországi pénzverési súlymértékek közül a márkával és a girával foglalkozik részletesebben. Megemlíti, hogy „*okmányilag*” különböző márkanemek mutathatók ki, mint például a magyar márká (1192), a budai márká (1201), az esztergomi márká (1263), a székesfehérvári márká (1297), az erdélyi-szászsebesi márká (1330), a szebeni márká (1229), a radnai márká (1268) és a jászói márká (1242). Közülük a budai vagy a magyar márká volt a „*legelőkelőbb*” és legelterjedtebb. Ezeket bányavárosi márkának is nevezték.

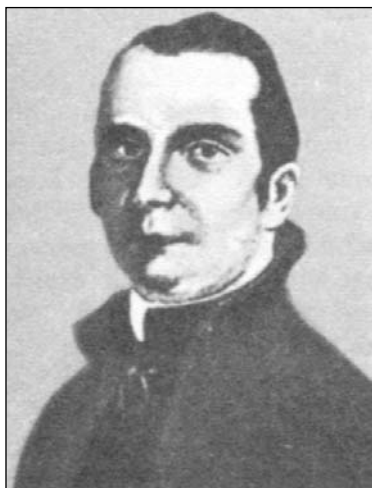
Belházy német nyelven is több munkát, tanulmányt jelentetett meg. Nagy értékű numizmatikai gyűjteményét a körmöcbányai királyi pénzverőnek ajándékozta.

Bölcs házy Belházy N(epomuk) János 1901. április 20-án halt meg Budapesten. A selmebányai jeles személyiségek lexikona Selmebányát jelöli meg halálozási helyéül. (Herčko, I., 1995. 19. l.)

Benyák Bernát

(1745–1829)

Benyák Bernátot, a kiváló piarista tanárt, az író és filozófust, a nyelvészt és az iskolapolitikust szinte valamennyi régebbi és mai lexikonunk számon tartja. Ennek ellenére talán mégsem ismerjük őt eléggé.

1745. december 6-án született Komáromban. Az idő tájt, amikor az szabad királyi város lett. A jómódú családban már fiatalon zenét és francia nyelvet tanult. A nyelvek és a zene iránti szeretete különben egész életén át végigkísérte őt. Felnőtt korában több hazafias és harci verset írt, melyeket maga zenésített meg, s azokat „sok helyen énekelték a magyar katonák a nagy francia forradalom idejében”. (Takáts S., 1891. 5. l.) Foglalkozott továbbá nyelvújítással és nyelvkönyvek szerzésével, s anyanyelvén kívül beszélt németül, franciául, szlovákul, olaszul, görögül és latinul.

A Felvidékhez több szállal is kapcsolódott. A komáromi gyerekkori évek után fiatalon Privigyére került, ahol 1764-ben már a piaristák rendjének novíciusa volt. Bölcsészeti és teológiai tanulmányait követően a kegyesrend nyitrai konviktusának nevelője. Szerzetes tanárként tevékenykedett többek közt Trencsénben és Selmecbányán is. Hont megye bányavárosában halt meg 1829. március 1-jén, s ott is temették el őt.

Eme néhány száraz életrajzi adat után hadd villantsunk most fel valamit munkásságából, tiszteletre méltó érdemei közül. Benyák felvilágosult gondolkodású, a magyarságért lelkesedő pedagógus volt. Filozófiai munkáiban a „gondolkodás során érvényesíthető egyéni véleményalkotás jogát a felvilágosodás szellemében tárgyalta” – olvassuk a *Magyar Katolikus Lexikonban*. (Budapest, 1993. 735. l.) Ezt a tényt a nemrég kiadott *Pedagógiai Lexikon*

szerzői is aláhúzzák, megjegyezve ezenkívül, hogy már 1792-ben tervezetet dolgozott ki (*Theoria Scholarum*) a hazai iskolarendszer korszerűsítésére. Fontosnak tartotta a polgári igényeknek megfelelő tananyagot, valamint a magyar oktatási nyelvet. (Báthory Zs. szerk., 1997. 168. l.) Az állam és az egyház jogszükségét egyaránt elismerte az oktatást illetően. Nézetei miatt gyakran került összetűzésbe feletteseivel.

Benyák Bernát a pesti líceumban elsőként tanította magyarul a filozófiát; 1777-ben Kalcocsán kiadta az *Egész logikából és oktató fizikából válogatott cikkelyek* című munkáját. 1783-ban pedig megjelentette magyarul ugyanott Bruyes apát francia munkáját, az *Okos elmének mulatozásait*. Filozófiából magyar nyelvű vetélkedőket szervezett, hogy minél jobban elsajátíttassa a szakterminológiát. A piaristák szívósságával honosította meg az iskolai színjátszást, illetve az iskoladramák írását is.

Pedagógusként bátorságból is példát mutatott. A magyar nyelv lelkes híveként gyakran szembeszegült a németesítő iskolapolitikával. II. József nyelvrendelete után is készséggel vállalta a székesfehérvári gimnázium igazgatói posztját, mert eleve elhatározta, hogy a logikának ellentmondó rendeleteket nem hajtja végre. Ebbéli működése kapcsán olvashatjuk az alábbiakat: „Itt használhatóan, ügybuzgón, a felvilágosult pedagógia szellemében működött, de az oktatás érdekeire hivatkozva a nyelvrendeletet, ahol lehetett, nem hajtotta végre, a németül nem tudó tanárokat nem küldte el, sőt időnként bíráló hangú jelentéseket terjesztett fel, kifejtve, hogy a német nyelv erőszakolása milyen ellenhatást kelt az ifjúságban.” (Horváth M. főszerk., 1988. 166. l.)

A komáromi nemes gombkötőmester fia a nyitrai konviktusban is hazafias szellemben nevelte a főnemesek fiait. Később a magyar filozófiai nyelv kialakításán fáradozott, hogy a „külső és már nagy tökéletességre lépett” nemzetek között a magyar se maradjon el csúfosan.

Benyák összefoglalta a *Ratio Educationisszal* kapcsolatos tapasztalatait is. Véleménynyilvánításában kifogásolta a tantárgyak túlzott sokféleségét, a túlterhelést, ugyanakkor bírálta a fizika oktatásának elégtelenségét, a történelemkönyvek elavult

felfogását stb. Harcolt egy magyar közoktatási hatóság felállításáért is. (Horváth M. főszerk., 1988. 214. l.) Kidolgozta egy kereskedelmi főiskola tervét. A számos iskoladrámán kívül selmeci működése idején a nemzetiségi tanulók számára magyar nyelvkönyvet készített latin nyelven (*Grammatica Hungarica*. Selmecbánya, 1816).

A jeles piarista tanár nyelvészeti munkássága is igen kiemelkedő. Amint Takáts Sándor írta róla szóló monográfiájában, nyelvészeti munkásságával nagy szolgálatot tett irodalmunknak. „Már 1790-ben, midőn Pázmándy a magyarok eredetéről szóló nagy munkáját kiadta, egy értekezést írt az összehasonlító nyelvészetről...” (Takáts S., 1891. 238. l.) A nyelvújítást illetően pedig „fő törekvése az volt, hogy az új szók és összetételek magyaros hangzásúak legyenek, s hogy lehetőleg az analogia vagy etimologia törvényén alapuljanak”. (Takáts S., 1901. 421. l.) Új és felújított szavai közt olyanokat találunk, mint a lét, kény, hangjegy, polgárosodás, szemlélet, eszmélés, közlés, homály, ítélet, képzet stb. Amikor azonban a nyelvújítási harc személyeskedésbe és durva támadásokba csapott át, Benyák elhallgatott, s nem avatkozott az elkecseregetett harcba.

Földünk több verseskötetét is publikált. A *Benyák Bernard József magyar versei* című kötet Bécsben jelent meg 1820-ban. Költményei elsősorban a császárt, a főnemeseket és a jeles férfiakat dicsőítik. 1766–1767-ben, veszprémi tanárkodása idején készítette el a *Veszprém városának nyájás leírását*. Ötvennégy strófás versének nincs költői értéke, de „mint egyéni, kort, nyelvet és ízlést jellemző írásmű nem fölösleges adalék a megújulás korának ismeretéhez”. (Irodalomtörténet. 1912. 539. l.)

Már említettük, hogy Selmecbánya volt Benyák földi pályájának utolsó állomása. A piaristák itt 1776-ban vették át a jezsuita alapítású gimnáziumot, amely 1777-ben ismét főgimnázium lett. Benyák 1816-tól volt igazgatója az intézménynek. Selmecen több könyvet is megjelentetett, a már említetten kívül itt adták ki az *Üdvösséges énekeit* (1821) és *A magyar nyelvnek egyenes folyását ismertető verseket* (1826). Nyolcvannégy éves korában halt meg az észak-honti városban, sok-sok kéziratot és hatalmas szellemi örökséget hagyva az utó-

korra, ami feltétlenül tiszteletadásra kell hogy sarkalljon bennünket.

Bielek László

(1744–1807)

Bielek László István piarista paptanár és egyházi író 1744. augusztus 25-én, a Trencsén megyei Kiszucaújhelyen született nemesi családban. 1764-ben lépett Privigyén a kegyesrendiek társaságába. Nyitrán végezte tanulmányait, 1773-ban pappá szentelték, majd bölcsészdoktori oklevelet szerzett.

1776-tól 1782-ig a nyitrai piarista gimnázium tanára volt. 1792–95-ben Máramaroszigeten tanított bölceletet, matematikát és történelmet. Oktatott Korponán és Rózsahelyen is.

Korpona

Egy ideig plébános és magyar hitszónok volt Debrecenben, Kalocsán és Nagykárolyban. 1800–1803-ban veszprémi és máramarosszigeti vicerektor. 1803-ban ismét Nyitrára került, a piarista rendház alvikáriusává nevezték ki. 1805-ben a rend selmecbányai házában volt aligazgató. 1807. november 14-én hunyt el Kőszegen.

Közel húsz latin és tíz magyar nyelvű művet adott ki, zömmel rövid, jeles egyházi személyiségeket dicsőítő munkákat. A *Katolikus Lexikon* elsősorban latin és magyar nyelven írt epigrammáit, magyar nyelvű hitbuzgalmi munkáit emeli ki. Fő műveként tartja számon a *Maiores Hungarorumot*, amely 1796-ban Pesten jelent meg. (Dr. Diós I. főszerk., 1993. 834. l.) Az *Epigrammatum libri III.* szintén Pesten jelent meg 1789-ben. Az *erkölcsi oktatást* Kassán adták ki 1792-ben. Ugyanitt látott napvilágot 1795-ben a *Mária tisztelője Szent István magyar király* című műve.

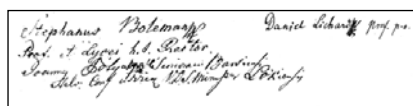
Több német nyelvű művet is lefordított. Ezek közül nyomtatásban megjelent az *Arany gondolatok* (Bécs, 1800), *A kegyes alázatosság tárháza* (Fuchs Xavér Ferenc műve. Vác, 1803) és a *Rövid jelentés a minden esztendőben tartani szokott áhitatosságnak Selmecz városának Kálvária hegyén* (Pest, 1806., II. kiadás: 1837) című munkája.

Boleman István

(1795–1882)

A Trencsén vármegyei Dezsér helységről eredő nemes Boleman család hajdan több kiváló hazafit is adott az országnak. Közülük most Boleman István tanárról és lelkészről, pedagógiai és egyházi íróról, irodalomtörténészről szólunk részletesebben.

A csehországi Krzsichlicén született 1795. május 9-én evangélikus papi családban. Apját nemsokára a Zólyom megyei Garamszeg lelkészévé választották, s szüleivel így „régii honába költözött”. (Szinyei J., 1891. 1192. l.) Selmecen végezte a gimnáziumot, Pozsonyban és Tübingában teológiát tanult. Ezt követően Baloghy Lajoséknál nevelősködött a Nógrád megyei Bercelen, majd 1815-től a losonci református líceum nevelője, illetve szónoklati tanszékének tanára.

Boleman István kézjegye

1820-ban került a jó nevű selmeczi evangélikus líceumba. Breznyik János iskolatörténetéből tudjuk, hogy Boleman igen jeles és sikeres tanár volt Selmecbányán, működése alatt „legnépesebb vala a syntaxis és rhetorika”. Osztálycaiban már az első években 60–70 között mozgott a tanulók száma, akiket elsősorban hírneve vonzott. (Breznyik J., 1889. 288. l.) 1827 és 1839 között az igazgatói posztot is többször betöltötte. Eme tevékenységének legjelentősebb eseménye, hogy „annak első éveiben a gymnasium két emeletes imposans épülete jött létre”. (Breznyik J., 1889., 294. l.)

Breznyik János forrásértékű iskolatörténetében többször is foglalkozik Bolemannal. Egy

helyütt például így jellemzi elődjét: „Külsőleg is szép, tekintélyes, megnyerő alak, világos, érdekkeltő fejtegetéseivel, bármily tantárgyat adott elő... azt tanítványaival meg tudta kedveltetni. Nagy kedvvel adta elő különösen a rhetoricát, melynek szerkesztésével évekig foglalkozott, mindig találva benne valami igazítani, javítani s tökéletesíteni valót, mígnem 1836-ban e cím alatt: *Rhetorica ex indole sermonis explicata atque ita a logica et syntaxi probe separata poeticae vero reconciliata* nyomtatásban is közzétette. Rhetorikai előadásai s a nagy gond, melyet jó latin stylisták képzésére fordított, okozhatták, hogy a rhetorikai osztály 1837/8–1840/1. években, míg ő itt volt, annyira megnépesedett, hogy a tanulókat a legnagyobb tanterem is alig fogadhatta be, lévén 1837/8-ban 94 rhetor, a következőkben pedig 87-88, amennyi soha, sem előbb, sem utóbb. Ő volt a legutolsó tanár, ki latin költőket, legalább verselőket képezett, nem mintha távozta után utódai is nem értettek volna a latin verselés mesterségéhez, de a viszonyok csak egynéhány év alatt is nagyon megváltoztak. (...) Alatta még szokásban volt, hogy a tanulók a rhetorikában éppúgy, mint a primában magok készítette latin beszédek szavalgattak el a stylusi órákban...” (Breznyik J., 1889. 303–305. l.)

Bolemanról nemcsak Breznyik írt elismerőleg, hanem Petőfi barátai s maga a költő is szeretettel beszélt róla. Petőfi egykori, sárszentlőrinci iskola- és lakótársa, Sárkány János, aki 1838 szeptemberében távozott Selmecről, az alábbiakat írta: „T. Boleman István oktató Úr alatt jól folytattam a Rhetoricában és Poeticában. T. Boleman Úr akkoron jeles és elhíresztelt oktató volt a két tanban. A többi tanokban nem nagy előmenetelt tehetett az ember...” (A levelet idézi Jakus L., 1989. 20. l.)

Petőfi egy 1838. november 1-jén Selmecen keltezett, egykori iskolatársának, Csörföly Lajosnak írt levelében emlegeti Bolemant: „Azon szomorú hír volt, hogy a mi derék Bolemanunk hozzátok (Pozsonyba – Cs. K. megj.) fog költözni, de hála az égnek, meg nem történt.” (Petőfi Sándor levelezése, 1964. 9. l.)

Boleman többek közt a költészettant, a stílusgyakorlatot és a latin szerzők interpretálását tanította Petőfinek. Valamennyi diszciplíná-

ból kielégítő osztályzatot (azaz hármast) kapott a költő. Boleman szigorú tanár hírében állott. Fekete Sándor ugyanakkor szóvá teszi a professzor „csekélyke emberismeretét”, s szerinte a tanárnak korábban, bátrabban és határozottabban fel kellett volna ismernie diákja tehetségét. (Fekete S., 1973. 123. l.) Breznyik János azt kifogásolta idézett könyvében, hogy a selmeci tanárok Petőfi idejében még járhatlanok voltak a magyar nyelvben, s ez jellemző volt Bolemanra is, aki pedig „latinul könnyen és szépen beszélt”. Később természetesen e tekintetben is tökéletesítette magát tanárunk.

Boleman Istvánt a szlovák életrajzi lexikon is számon tartja, egyéb adatain kívül megjegyezve, hogy fellépett a Štúr-nemzedékkal szemben, s támogatta a magyarosítást is. (Mináč, V., hlavný red., 1986. 288. l.)

A görög és a héber nyelvet, valamint a teológiát is oktató pedagógus több irodalomtörténeti és irodalomelméleti művet írt latin nyelven. Ilyen a már említetten kívül a *Carmen Daniéli Kanka rectori et professori primario* című munkája, melyet Selmecen adott ki 1814-ben.

Magyar nyelven jelent meg *A dicső szabadságra emelkedő iskola* című műve (Pozsony, 1848), melynek megjelenését a cenzúra eltörlése tette lehetővé, s melyet a legújabb neveléstörténet is számon tart. (Horváth M. főszerk., 1988. 379. l.) Ugyancsak magyarul adta ki rövid magyarozattal *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írott első levelét* (Pozsony, 1860).

Néhány munkája kéziratban maradt, mint például a *Grammatica latina e sermonis indole explicita, A nyelv természetéből megfejtett logika és az Aesthetika*.

1840-től Boleman a pozsonyi líceum teológiai tanára volt. A kor jeles pedagógusa és ismert szakírója 1882. július 12-én hunyt el Pozsonyban.

Born Ignác

(1742–1791)

Szlovákia enciklopédiája szerint Born Ignác cseh geológus, bányászati szakember és mi-

neralógus volt. (Hajko, V. és koll., 1977. 225. l.) Az európai hírű bányász-kohászról és természettudósról viszont köztudott, hogy erdélyi száász családban született 1742. december 26-án Gyulafehérvárott. Bécsben és Prágában tanult. Bécsi laboratóriuma a bányászati, kohászati, vegytani tudományok jelentős műhelye volt. A Selmecebánya melletti Szklenón létesített kohójában alkalmazta az amalgamáló eljárást. (Beck M. főszerk., 1989. 265. l.) Volt tanácsos a selmeci bányakamaránál, ülnök a prágai pénzverő és bányászati hivatalnál. Mária Terézia megbízásából rendezte a bécsi császári természettudományi gyűjteményt, Tachov mellett pedig saját uradalma volt. Eme néhány életrajzi adat is mutatja, hogy Born sok helyütt járt, sokat próbált, igazi európai szabású ember volt, hisz több nyelven is beszélt.

1963-ban Szklenófürdőn, a Partizán-üdülő falán a garamszentkereszti alumíniumkohó igazgatósága emléktáblát leplezett le tiszteletére. A tábla reliefjét Ondrej Petra szobrászművész készítette, szövege pedig többek között így hangzik: „Ezen emléktábla Born Ignác rendkívüli érdemeire kíván emlékeztetni azért, hogy bevezette a foncsorozást, ami alkalmul szolgált ahhoz, hogy a Szklenófürdőn összejött nemzetközi természettudósok 1786 szeptemberében itt megalakították az első nemzetközi bányászati egyesületet.” (A szöveg magyar nyelvű változatát dr. Faller Jenő tette közzé Born Ignác emléktáblájának leleplezése Szklenón című írásában. Bányászati Lapok, 1964. 2. 142. l.)

A hajdani kohó ma már nem áll, annak helyét sem ismerik, ám arról, ami egykor itt történt, a világ illetékes szakemberei ma is tudnak. A foncsorozó eljárás ugyan nem volt egészen új Born idejében, hisz a tengeren túl már a XVI. században ismerték, ám Európá-

Born Ignác emléktáblája Szklenófürdőn

ban Born mutatta be először, lényegesen megújítva azt az addigi gyakorlattal szemben. „Ez lényegében abban állt, hogy az aranyat és ezüstöt érceiből minden más reagens alkalmazása nélkül higannyal vonták ki, melyet elpárologtatva és lecsapolva újból felhasználtak.” (Faller J., 1964. 142. l.) Born kohóját a világ valamennyi tőjáról felkeresték a szakemberek. Az itt megalakult nemzetközi egyesület aztán feladatul tűzte ki, hogy össze kell gyűjteni és tudományosan fel kell dolgozni mindazt, ami a bányászat fejlesztését szolgálja.

Born Ignác selmecbányai kapcsolatai termékenyítőek és szerteágazóak voltak. Szoros barátságba került például Poda Miklóssal, a bányászati akadémia hírneves professzorával, akinek bányagépezési előadásait is megjelentette 1771-ben könyv alakban (*Kurzfassste Beschreibung der bei dem Bergbau zu Schemnitz in nieder Hungarn errichteten Maschinen*). Fonsorozói eljárását Selmecen Rupprecht Antal fejlesztette tovább világhírűvé vált amalgámozó üzemében. (Csáky K., 1998. 31. l.)

Born Ignácnak a felsoroltakon kívül – természetesen – egyéb érdemei is voltak. Tudományos kutatások céljából többször bejárta Magyarországot, főleg Erdélyt, vizsgálta annak bányáit, földtani képződményeit, s eredményeit német, angol és francia nyelven is közzétette. Elvégezte a Nyugati-Kárpátok földtani felépítésének geológiai szintézisét. 1771-ben Prágában megjelentette a *Prager Gelehrte Nachrichten* című természettudományi hetilapot.

Önálló művei közül megemlíthetjük még az alábbiakat: *Briefe über mineralogische Gegenstände* (Frankfurt–Leipzig, 1774), *Über das Anqicken der gold- und silberghältingen* (Wien, 1786).

Born vegyészként szembefordult az alkímiával. Szorgalmazta a természettudományi ismeretek elterjesztését, követelte a kiterjesztett iskolai oktatást, híve volt a felvilágosodásnak és a szabadkőművességnek. 1791. július 24-én halt meg Bécsben.

Boronkay Lajos

(1810–1863)

A jeles Hont megyei nemesemberről, Boronkay Lajosról Gyürky Antal írt találó jellemzést 1874-ben. Ebben olvassuk többek közt a következőket: „Egyike volt a megye legkitűnőbb, legszebb jellemű, munkás és hazafias érzelmű férfiainak, ki polgári erényei és lángoló honszeretete által oly nevet szerzett magának e megyében, melyet a késő nemzedék is mindenkor hálával és tisztelettel fog említeni.” (Gyürky A., 1874. 209. l.)

Boronkay házassága révén került a tésai kastélyba, de már ezt megelőzően is a megyében, Lontón lakott. Szabadelvű politikus volt, a honti ellenzéki párt tagja. 1848-ban Kossuth kormánybiztosa lett, s komoly munkát végzett a hadsereg élelmezése terén. Amint Gyürky írta: „Lelket tudott önteni nemcsak a tisztikarba, de a csüggedő polgárokba is. Leírhatatlan volt öröme a nemzeti ügy diadala felett.” (Gyürky, 1874. 211. l.) A szabadságharc ügyét Világosig követte. S bár megtehetette volna, hogy a bukás után külföldre menekül, itthon maradt. Elfogták őt, s hosszú ideig raboskodott. Később házfogságra változtatták a büntetést, melynek értelmében Tésáról nem mozdulhatott ki.

Boronkay nem publikált önálló köteteket, nem alkotott maradandó művészi munkákat, mégis szerepeltetjük őt kötetünkben. Mert sokat tett Hont megyéért és Magyarorszáért. Tárogatta a haladó eszméket, mecénása volt a kultúrának, barátságban állt Petőfivel és Jókai-val stb.

A tésai Boronkay-kastély

Arról, hogy a magyar irodalom két óriásá-
val is kapcsolatba került, a megye helytörté-
nzei először Pongrácz Lajos könyvéből értesül-
tek (Pongrácz L., 1898). Ebből tudjuk, hogy
egykor nála vendégeskedett Tésán Petőfi Sán-
dor és Jókai Mór. A történetet, illetve a vendé-
geskedés hátterét újabban Puskás Péter dol-
gozta fel részletesebben. A két vendég 1846.
június 15-e után érkezett Tésára, s néhány na-
pot itt töltve június 20-án utazott el. Közben az
ipolyság melletti Szalatnyafürdőt is felkeresték.
(Puskás P., 2001. 134–146. l.)

Puskás Péter egyébként 2001-ben monog-
ráfiát jelentetett meg *Boronkay Lajos, Kossuth
honti kormánybiztosa* címmel, amelyben szé-
lesebb összefüggésben vizsgálja a XIX. szá-
zadbeli honti állapotokat és Boronkay szere-
pét a vármegyei politikai életben, a honti köz-
életben stb.

Boronkay a Bars megyei Füssön született
1810. április 21-én. Édesanyja korai halála
miatt nagymamájánál nevelkedett az ugyancsak
Hont megyei Felsőterényben. Selmece és Lé-
ván végezte középiskoláit, majd jogot tanult.
1834-ben már a tiszteletbeli aljegyző posztjá-
ra jelölték őt. 1835-ben a Selmeci járás
alszolgabírája. Tevékeny részt vállal a Honti
Kaszinó munkájában is, s rövidesen a me-
gye második főjegyzője. A szabadságharc
alatt kifejtett tevékenységét már említettük.
1861-ben még megválasztották az ipolysági
választókerület országgyűlési képviselőjévé.
Sajnos, már nem sokáig élvezhette az életet:

1863. november 20-án Tésán elhunyt. Az ot-
tani római katolikus templom kriptájában pi-
hen.

Böckh Hugó

(1874–1931)

Talán csak a geológusok és a kőolajbányá-
zat szakemberei tudják, hogy a XX. század
első évtizedeiben Böckh Hugónak, a kiváló
magyar geológusnak köszönhetően kezdőd-
hetett meg a földgáz- és kőolajkutatás, illetve
a nyersanyagok kitermelése a Nyitra megyei
Egellen. Az ő javaslatára fogtak hozzá a fel-
tárásokhoz 1913 végén, miután az Eötvös-in-
gával sikerült neki kimutatnia a föld alatti, rej-
tett kőolajszerkezetet.

Böckh Hugó kezdeményezésére alkalmaz-
ták a szénhidrogén-kutatásban először az Eöt-
vös-féle torziós ingát. Az e téren szerzett ta-
pasztalatairól szóló tanulmányát német nyel-
ven is közölte a *Petroleum* című lapban, s ez-
zel „indult el az Eötvös-inga világgörűli hódító
útjára”. (Dr. Vitális Gy., 1991. 17. l.)

Böckh Hugó 1874. június 15-én született
Budapesten az ugyancsak jól ismert geológus,
Böckh János gyermekeként. Egyetemi tanul-
mányait Budapesten és Münchenben végezte.
Az előző helyen olyan kiváló tanárai voltak,
mint Szabó József, Koch Antal, id. Lóczy Lajos
és Eötvös Loránd. Rövid ideig a műegyetemen
tanársegédje volt Pesten, majd 1899. szept. 5-

én a selmeci akadémia rendkívüli tanára lett. 1900-tól az ásványtan, az őslénytan és a telepísmerttan rendes tanára, rövid időn belül pedig az ásvány- és földtani tanszék vezetője.

„A fiatal, 25 éves professzor a magával hozott tudással felvértezve, a selmeci alma mater és a selmeci táj varázssától és ihletésétől átszellemülve, sajátos hitttel és lelkesedéssel kezdte meg küldetését.” (Dr. Vitális Gy., 1991. 15. l.) Európai színvonalra emelte a tanszék könyvtárát és gyűjteményét, megteremtette a segédeszköz-beszerzés anyagi alapjait. „A főiskolai oktatás színvonalának emelése érdekében végzett fáradhatatlan tevékenységének egyik nagyszabású dokumentuma” a *Geológia* című kétkötetes munkája (Selmecbánya, 1904–1909). Ennek kapcsán írja Rozlozsnik Pál, hogy könyvét Böckh Hugó „szerényen csak tankönyvnek nevezi ugyan, de abból bőséges tanulságot meríthet a szakember is. (...) Eme kézikönyvben találjuk meg Magyarország sztratigrafiai viszonyainak mindmáig legmodernebb egyetemes ismertetését”. (Rozlozsnik P., 1932. 15–36. l.) Az első kötet az általános geológiáról szól, a második elsőként foglalja össze modern alapon az ország rétegtani viszonyait. A magyar földtani irodalom korszakalkotó műve ez, amely több mint fél évszázadon át volt a geológusok legfontosabb kézikönyve.

Selmecbánya jelentős állomása volt Böckh Hugó életének. Közel másfél évtizedet töltött az akadémián, ahol a sokoldalú tudósnak a gyakorlati geológia iránti érdeklődése is egyre jobban kibontakozott. Amikor a Magyarhoni Földtani Társulat tagjai 1901-ben Selmecre kirándultak, már elkészítette értékes tanulmányát, amely *Előzetes jelentés a Selmeczbánya vidékén előforduló eruptív kőzetek korviszonyairól* címmel a Földrajzi Közlönyben jelent meg (XXI. 1901. 289–328). Ennek előszavában írja a fiatal tudós az alábbiakat: „Mikor a selmeci m. kir. bányá- és erdészeti akadémia ásvány-földtani tanszékét két év előtt elfoglaltam, egy épp oly szép, mint nehéz örökséget vettem át. Pettkó János és Szabó József hagyták ezt rám. Az a lángoló szeretet, az a nagy ügybuzgalom, mellyel a két nagy mester e vidék geológiáját kutatta, nékem is szent kötelességemmé tette, hogy azt, amit ők megkezdt-

tek, én a tudomány mai előrehaladottabb álláspontjával előbbre vigyem, amint azt ők is megtették volna, ha még közöttünk járnának.”

A selmeci hegyvidék áttanulmányozása után Gömör hegyeinek vasércét és magnezitjét kutatta. Aztán megírta *Az erdélyi medence földgázlelőforrásainak geológiájáról* című tanulmányát (Bányászati és Kohászati Lapok. 1911/14.). 1911-ben jelent meg Selmecen *Az erdélyi medence földgázt tartalmazó antiklinálisairól* című munkája. Ezt követte a már említett egbelli kutatás, majd Horvát-Szlavónia területén tört fel lelőhelyeket.

Időközben fájó szívvel, de megvált az akadémiától. Az Állami Bányászati Monopóliumok és Kutatások Központjának igazgatója lesz, később pedig az Anglo Persian Oil Company világrösztt geológiai tanácsadója. 1920-ban megjelent Budapesten a *Mining and stone industry in Hungary* című munkája.

Jelentősek Böckh Hugó külföldi expedíciói is. Többször járt Irakban, Perzsiában és Albániában. 1925–26-ban egy angol, amerikai, francia és holland szakértőkből álló földtani bizottság irányítójaként egy őriásterület feltáró munkálatait vezette Irakban. Amerikában is végzett kutatásokat. „A szénhidrogén-kutatás és -bányászat világgazdasági jelentőségű munkálataiban mindenütt irányító tevékenységet fejtett ki” – írja Vitális György (1911. 18.).

1928-tól a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója, ahol emlékét ma is kegyelettel őrzik. Az épületben látható a tudós szobra is. A „mindig tetterre kész, vasenergiájú és csodás munkabírásu” tanár és kutató 1931. december 6-án halt meg egy Kárpátokban tett kiránduláson.

Böckh János

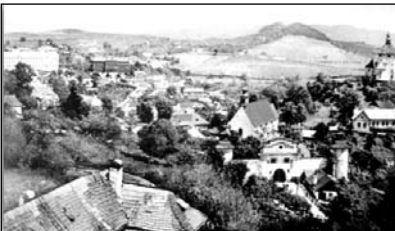
(1840–1909)

A Hont megyei Selmecbányán végzett akadémiai diákok taborának kiemelkedő alakja Böckh János geológus és bányamérnök. „Szorgalmával és tehetségével, valamint egyenes, de tapintatos fellépésével nemcsak tanárai bizalmát és elismerését nyerte el, hanem hallgatótársaiét is” – olvassuk egy régebbi emlékezésben. (Szontagh T., 1910. 2–28. l.)

A magyar geológia jeles képviselője több szállal is kötődött a Felvidékhez. Apja, Böckh Adalbert Somorja városi orvosa volt. S bár fia Budapesten született, elemi iskolába Somorján járt. Középiszkolai tanulmányait a Pozsonyi Királyi Katolikus Főgimnáziumban és a Főreáliskolában végezte. Innen a Kremsi Mérnöképítő Intézetbe került, majd a selmeci bányászati akadémián szerzett oklevelet.

1862-ben és 1863-ban bányagyakornok Stájerországban, illetve Alsó-Ausztriában. Ezután a Bécsi Földtani Intézetbe került, ám „házának alkotmányos élete erősen vonzotta, s az újjáépítés dicső és hatalmas munkájában szerényen bár, de ő is részt óhajtott venni”. (Szontagh T., 1910. 6. l.) Visszakerült Magyarországra, ahol 1869-től a Földtani Intézet geológusa lett. Már fiatal szakemberként Fót, Gödöllő és Aszód környékének földtani viszonyait vizsgálta, ismertette Dél-Bakony triász időszaki képződményeit. A *paleontológiai függelék*ekben több új fajt írt le. Részt vett a Mecsek vidék vízföldtani kutatásaiban, elkészítette Pécs város környéke földtani és vízi viszonyainak térképét stb.

Selmecbánya

1882-től 1908-ig a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója. Vezetése alatt épült fel Lechner Ödön irányításával az intézet szecessziós stílusú gyönyörű palotája, amelyben a geológiai múzeum is „elhelyezést nyert”. 1895-től 1901-ig volt a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke. Szorgalmazta többek közt a geológiai kirándulásokat, szervezője volt az ezeréves kiállításnak, több nemzetközi geológiai kongresszuson tartott figyelemkeltő előadást, szerkesztette a Földtani Közlönyt stb.

Kezdeményezésére indult meg a kőolajkutatás Magyarországon. (Kenyeres Á. főszerk., 1964. 256–257. l.) „A Keleti-Kárpátok belső peremén, az általa az 1893. évben megindított kőolajkutatások földtani felvételeiben maga is részt vett. Az Iza völgyében és a Sósmezőn bukkantak jelentős nyersanyagforrásokra.” (Dr. Vitális Gy., 1991) Eme kutatások kapcsán írta Böckh János egyik méltatója az alábbiakat: „Magyarországon az első petróleumsugár felszökkenése, a régóta keresett és kincset érő nyersanyag megtalálása Böckh János éleslátásának és geológiai tapasztaltságának köszönhető. (...) Böckh János útmutatása és annak első (...) sikere a legfényesebb és legreálisabb eredménye a tiszta tudományos kutatásoknak a gyakorlati élet hasznára való alkalmazásában; oly eredmény, amelynek szobrot Magyarországon eddigelé nem ismerünk!” (Szontagh T., 1910. 13–14. l.)

A jelentős feltárásokról szóló eredményeket geológusunk *A petróleumra való kutatások állása a Magyar szent korona országaiiban* című összefoglaló tanulmányában ismertette (A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve XVI. 1908).

További fontos művei közé tartozik még *A m. kir. Földtani Intézet és annak kiállítási tárgyai* (Budapest, 1896) és *A magyar korona országainak területén művelésben és feltárásban levő ásványok előfordulási helye* (Budapest, 1896) című munkája, valamint *A geológia rövid fejlődésének története Magyarországon 1774–1896* című tanulmánya (Földrajzi Közlemények. 1897).

A nemzetközi híru geológus, az MTA levelező tagja, 1909. május 10-én hunyt el Budapesten. Emlékét egykori munkahelyén kegyelettel őrzik, s szobra is látható ott. Befejezésül hadd idézzünk még néhány soros jellemzést

az intézet alkalmi kiadványából: „*Böckh János személye és egyénisége mint tündöklő fényes csillag ma is megvilágítja a hazai földtan egét, és példamutató tündöklésének sugárnyalábjai a ma kutatója számára is emberséget, tudást és ihletet sugároznak.*” (Vitalis Gy., 1991. 9. l.)

Böhm Ferenc

(1881–1940)

1881. január 23-án Pécsen született német eredetű jómódú iparoscsaládban Böhm Ferenc bányamérnök, a magyar kőolaj- és földgáz-kutatás legkiválóbb képviselője. A ciszterciák gimnáziumában érettségizett, majd ő is a selmecbányai akadémián tanult tovább, olyan kitűnő tanároknál, mint Boleman Géza, Cséti Ottó, Herrmann Emil és Böckh Hugó.

1905-ben Óradnán volt bányamérnök, de rövid időn belül a Magyar Királyi Földtani Intézetbe osztották be. 1907-ben a Mezőségben – Lóczy Lajos egyetemi tanár helyeslésével – már kijelölte az első kálisó-kutatófúrás helyét. 1911-ben Kolozsvárott megszervezte a kutató-bányaintézetet, melynek egyben a vezetője is lett.

1916-ban a pénzügyminisztériumba került, ahol szintén ismertté vált eredményes szervezőmunkájáról. 1921-ben őt választották a Magyarországon megalapított Hungarian Oil Syndicate vezetőjévé. 1925-től a kincstári fém- és szénbányászat, a földgáz- és olajku-

tatás, valamint a soproni bányászati és erdészeti főiskola ügyeit intézte.

Az olajkutatás terén elért eredményei különösen a XX. század első évtizedeiben voltak jelentősek. „*Életének legkiemelkedőbb szakasza az 1907 és 1918-as évek közé esik, amikor mint a magyarországi gáz- és olajkutató-sok legfőbb irányítója szép eredményeket ért el Erdélyben, a Mezőségben, Morvamezőn, Egbellen és a horvátországi Bujevicén*” – olvassuk a róla szóló egyik megemlékezésben. (Dr. Papp S., 1941. 12–22. l.)

Eredményes kutatásait elősegítették külföldi tanulmányúttal is. Már 1909-ben Észak-Amerikában járt, ahol a földgáz-előfordulások bányászati és geológiai viszonyait vizsgálta Herrmann Miksa selmeci főiskolai tanárral és Katona Lajos bányamérnökkel.

A Magyar Földgáz Szidikátus Erdélyben végzett munkájáról Clapp G. Friderich neves amerikai geológus is elismerően nyilatkozott, méltányolva többek közt Böhm Ferenc munkáját is: „*Böhm Ferenc úr és munkatársai kitűnően vezették a gázkutatást mindmáig. E mezőknek bármely távolabbi földtani kutatását dr. Böckh-re, a gázfeltárás folytatását Böhm úrra kellene bízni, tekintve, hogy e két úr vezetése alatt a kutatások mindeddig kiváló módon folytak.*” (Földtani Közlöny, 1941. 19. l.)

Böhm Ferencnek nagy szerepe volt az 1911. évi VI. törvény cikk előkészítésében is, amely szabályozta Magyarországon a földgáz és a kőolaj bányajogi helyzetét. Ugyancsak közreműködött Böhm az erdélyi gázmezők egy részének kihasználására 1916-ban alakult Magyar Földgáz Részvénytársaság szervezésében. Az ő irányításával készültek az olyan mélyfúrások is, mint a bajai, a hortobágyi, a debreceni, a szolnoki és a tiszabereki. 1933-ban ugyancsak Böhm érdeme volt az European Gas and Electric Company megalakulása Magyarországon.

Tevékenységének további eredménye a selmeci főiskola Sopronba helyezése, a budapesti pénzverő megépítése, a recski réz- és ezüsbánya üzembe helyezése, a komlói szénbányászat üzemelmezővé fejlesztése stb. Szakirodalmi munkássága is jelentős volt: A királyi kincstár által Nagysármás és Kissármás községek határán végzett mélyfúrások leírása 1914-ben jelent meg Budapesten. Az Ás-

ványolaj-, földgáz- és sóbányászat című munkája szintén Budapesten jelent meg 1928-ban a *Technika fejlődésének története 1867–1927* című kiadványban.

1940. július 1-jén halt meg Budapesten.

Breznyik János

(1815–1897)

Breznyik János, a selmeci líceum egykori jó nevű, országos hírvű tanára, kiváló emberbarát és nagy magyar, a klasszikus gondolkodású tudós pedagógus 1815-ben született a Pest megyei Ikladon. Aszódon, Selmecbányán és Pozsonyban végezte gimnáziumi tanulmányait, az egyetemet Jénában és Halleban látogatta.

Breznyik neve szorosan összeforrott a híres selmeci evangélikus líceummal, hisz diákja, tanára és igazgatója volt az iskolának, feldolgozta annak történetét, ráhagyta vagyonát stb. Az ikládi evangélikus szülők gyermekét 1827-ben írták be ebbe az intézetbe. Erről a líceum anyakönyve tanúskodik. Itt-tartózkodásának természetesen több dokumentum is őrzi emlékét. Arról, hogy a Magyar Literatúrai Társaságnak is tagja volt, a kört alapító és annak történetét feldolgozó Homokay Pál könyvéből értesülhetünk. A *Válogatottabb munkák* utáni Jegyzésben írja a szerző az alábbiakat: „Ezekon kívül (a kötetben bemutatkozó szerzőkön kívül – Cs. K. megj.) *dicsegetes szorgalmuk által megkülönböztették magukat: Blajsza János, Bodó Leopold, Breznyik János...*” (Homokay P., 1832. 216. l.) A kör egyik érdemkönyvének kéziratos történetében

pedig arról olvashatunk, hogy Breznyik a diákszínjátászból is kivette részét, a *Tisztségre vágyók* című vígjátékban vállalt szerepet. (Pesthy I., 1893. 269. l.)

Breznyik János 1842. február 12-én került tanárként a városba. Amikor a gimnáziumba megérkezett, az ünnepélyes beiktatáson latinul köszöntötték őt, „*holott ő magyarul fejtegette, hogy a gimnáziumi nevelés alapjául a beállt magyarosodás korszakában is a hellen s latin classikusok tanulmányozását kell tenni, de az épületek, mely az alapon emeltek, magyarnak kell lennie, azaz a hellen s latin classikusok magyarázata mellett a többi tantárgyakat magyar nyelven előadni*”. (Breznyik J., 1889. 259. l.)

A líceum „*magyar irodalmi tanszékének*” felállítását csak a negyvenes évek elejére sikerült elérni. Azt a küzdelmes harcot, melyet ennek érdekében itt ki kellett fejteni, Breznyik jól érzékelteti iskolatörténetében, megemlítve többek közt, hogy „*mikor a kerül. gyűlés 1808-ban a selmeci gimnasiumot kerületinek nyilvánította s egy tanár díjazását elvállalá, ennek tisztévé tette, hogy a magyar nyelvet is előadja. A nyelvet elő is adták a felsőbb osztályokban latin nyelven Severlay nyelvtana szerint, de nem volt benne nagy köszönet. Főgondot mindig a latinra fordították, még a német nyelvet is nagyobb gonddal ápolták...*” (Breznyik J., 1889. 313. l.) Magyarország történetét is csak a grammatikai osztályban adták elő magyarul. Éppen ezért Selmecen nagy szerepe volt a már 1826-ban „felállított” Magyar Társaságnak, melynek első tagjai közt ott találjuk Breznyiket is. Ennek keretében hetente két órában tartották a felsőbb osztályosok magyar nyelvi gyakorlatokat.

Breznyik, aki elsősorban a magyar nyelv és irodalom tanárának volt meghíva, „*tekintetbe nem véve, hogy elődje csak a magyar nyelv-*

A selmeci óvár

tant adta elő magyarul, a többi rábízott tárgyakat pedig latinul, ő minden tantárgyat magyarul kezdett előadni". (Breznyik J., 1889. 217. l.) Így oktatta önkényesen, de bátran magyarul az állam- és újkori történetet, valamint a statisztikát.

A magyar nyelv és irodalom tanáraként természetesen a magyar irodalmi kör munkáját is irányította és hathatósan segítette. 1849-ig az iskola igazgatói tisztét kétszer is betöltötte. A szabadságharc után azonban megfosztották hivatalától, s éveken át nevelősködéssel kereste kenyérét. Az egyik róla szóló megemlékezésben olvassuk, hogy „*lelkiismeretesebb nemzetőre alig lehetett a magyar hadak fővezérének, mint a mi Breznyikünk*". (Vörös F., 1901. 73. l.)

1858-ban ismét igazgatóként térhetett vissza az intézetbe. Tisztségét 1889-ig töltötte be. Mint írták: „*Arról a gondoskodásról, mellyel nagy családja tagjait: a vezetése alatt felvirágozott intézet növendékeit elhalmozta, csodákat lehetne írni. Leleményessége, mellyel az egyes játékok alapokat növelte, kifogyhatatlan vala.*" (Vörös F., 1901. 73. l.) Kiválóan működött igazgatósága alatt az iskola tápintézete, amely a tanulók étkeztetéséről gondoskodott elsősorban. Breznyik nem riadt vissza az akadályoktól, és nem keseredett el akkor sem, mikor az iskolától megvonták a támogatást. A kibocsátott háromnyelvű „*folyamodvánnyal*" a diákok felkeresték a mecénásokat, s kérték a támogatásukat. Érdemes idéznünk egy 1888-as „*folyamodványi könyvecskéből*":

„*Mélyen tisztelt, kegyes Pártfogónk! Tanítézeink azon ismeretes sorsánál fogva, hogy fenntartásukról – nem kapván, nem reményelhetvén máshonnan segínyt – egyedül mindmagunknak, evangélikusoknak, kell gondoskodnunk: kénytelenek vagyunk ezidén is a selmeci kerületi Lyceum nagyérdemű, jótévő pártfogóinak több ízben tapasztalt bőkezűségéhez folyamodni, az emberiség nevében könyörögvén, méltóztatnának az iskolánk kebelében tanuló számos (147) szegény ifjak tápláltságának terhes gondját kegyes adakozások által ez évben is könnyebbíteni. Kedves áldozatot fognak ez által tenni a haza, a vallás és emberiség oltárára.*

Azon biztos reménnyel kecsegtetve magunkat, hogy tisztelt Pártfogóink alumneumunktól

meg nem tagadják jótékony segélyöket, mély tisztelettel vagyunk Kegyes Pártfogóinknak. Selmeczen Juniushó 22. 1888. Alázatos szolgálói: *Farbaky István, a Lyceum helybeli felügyelője. Breznyik János, a Lyceum igazgatótanára. Sulcz Endre, a lyceumi tápintézet gondnoka*".

Breznyik iskolapolitikusként, szakíróként, a pedagógia elméleti kérdéseivel foglalkozó szakemberként országos hírnévre is szert tett. Már a negyvenes évek végén tevékenyen részt vett a pedagógiai mozgalmakban, Brassai Sámuel, Péczely József, Tarczy Lajos és Vandrák András társaságában olyan nyilatkozatot írt alá, melyben felszólították a hazát, hogy „*valásssabadságot biztosítva, a tudományt és annak nevelőintézményét, az iskolát szabadítsa meg a vallásfelekezeti korlátoktól. Szerintük a tanügynek a tanszabadság fenntartása mellett az államtól kell függnie, a tanítónak pedig a haza hivatalnokának kell lennie*". (Horváth M. főszerk., 1988. 358. l.)

Breznyik közoktatással kapcsolatos értékes beszédei a selmeci líceum Értesítőiben is megjelentek. 1852-ben Pesten kiadták a *Tervezet a magyarhoni Ág. h. hv. tanodák czélszerű elrendezésére* című munkáját is. Ugyanott látott napvilágot 1853-ban a *Cigánynyelv elemei* című dolgozata. Szintén Pesten jelentette meg

1869-ben fontos munkáját az alábbi címmel: *A selmeczi bányakerületi ev. Lyceum tanári karának véleményadása a m. kir. kormánynak a gimnáziumokat és lyceumokat szervező tanterve ügyében.*

Országos viszonylatban is kiemelkedő munka *A selmecebányai Ágost. hitv. evang. egyház és Lyceum története*, melynek első kötete 1883-ban, a második (második és harmadik füzet) 1889-ben jelent meg Selmecbányán. A szerző hiteles forrásokra támaszkodva, országos összefüggésekbe ágyazva dolgozza fel a bányakerületi evangélikus egyház és a híres líceum több évszázadaos történetét. Értékes leírásokat közöl a templom- és iskolaépítésekre vonatkozólag, bemutatja az egyes tanterveket, a gimnáziumi típusok változásait stb. Figyelemre méltó adalékokat közöl az a fejezet is, melyben Petőfi selmeci hónapjairól, barátairól és tanáiról esik szó. Rámutat a problémák hátterére: a pánszláv mozgalmak tevékenységére, az anyanyelvi oktatás hiányára, a latin nyelv túlzott favorizálására, de érzékelteti az iskola és a környék társadalmi és nemzetiségi sokszínűségét is.

Breznyikról feltétlen el kell mondanunk, hogy ő volt Selmecen Mikszáth magyartanára, s egyben az igazgatói teendőket is ő látta el akkor. A magyar nyelven és irodalmon kívül még oktatta Magyarországon és a magyarhoni protestáns egyház történetét, valamint a hellén (görög) nyelvet. Mikszáth írásbeli érettségijekor Breznyik a magyar és a görög nyelvet „ügyelte fel”.

Annak ellenére, hogy a kiváló igazgató több nyelvet (latin, görög, német, szlovák) beszélt, kezdetől hangsúlyozta az anyanyelvi oktatás fontosságát. Bírálónak szolgált több helyen is arról, hogy például Petőfi korában itt még a magyar történelmet sem tanulhatták anyanyelvükön a diákok.

Breznyik János 1897. május 8-án hunyt el Selmecbányán. Temetésén több ezren kísérték őt a selmeci evangélikus temetőbe, ahol a tanítványok 1900 őszén síremléket állítottak mesterüknek. Hosszú időn át ez volt a régi diákok egyik zarándokhelye, s a síremlék még ma is áll.

Bugát Pál

(1793–1865)

A XIX. század eleji önálló nemzeti élet kibontakozása terén elvülhetetlen érdemei voltak Bugát Pál orvosnak, egyetemi tanárnak, az MTA rendes tagjának. Elsősorban a tudományokban jeleskedett: a gyakorlati és elméleti orvostan kiváló képviselője volt. Ezenkívül foglalkozott nyelv műveléssel és nyelvrokonosság-kutatással, lapot indított, társulatokat alapított stb. A nemzet igazi napszámosa volt ő, akinek erős felvidéki kötődései is voltak.

1793. április 12-én született Gyöngyösön egy szegény szabómester gyermekeként. A pesti egyetemen avatták orvosdoktorrá. 1819-ben segédorvos a sebészeti tanfolyam klinikáján. Közben a szemészemesteri oklevelet is megszerezte. Az ígéretesen induló pályán azonban csakhamar csalódnia kellett Bugátnak. Kiváló képességei ellenére is mellőzték őt, hisz nem kapta meg sem az országos szemészeti állást, sem a megüresedett tanszékre nem nyert kinevezést. Helyette a tehetségtelenebb szakemberek érvényesültek, mert ők előkelőbb származásuk okán magasabb helyekről kaptak támogatást.

Eme csalódások után Bugát tehát vidékre került: közel két évig volt tiszti főorvos Hont megye régi településén, az egykor szabad királyi városi ranggal bíró, fazekasmestereiről híres Bakabányán. Néhány hónapot pedig egy másik honti városban, Selmecbányán töltött. A főorvos felvidéki emlékeit dr. Kiss László orvostörténész dolgozta fel részletesebben. (Kiss L., 1996. 36–39. l.)

1824-ben Bugátot mégiscsak kinevezték a pesti egyetem elméleti orvostani tanszékére, ahol sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Amint Réti Endre könyvében olvassuk: *„Bugát szívén viselte a magyar nyelv fejlesztésének ügyét, s hozzájárított az orvosi műszavak összeállításához. Rövidesen az első, magyar fordításban megjelenő bonctan is kikerült tolla alól. A könyv címe: Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonásai, s már ez is mutatja, hogy a magyar tudományos nyelv néhány évtized leforgása alatt mennyivel előbbre jutott.”* (Réti E., 1959. 67–68. l.) A nyelvészkedő orvosdoktor a magyar szavak megalkotásában szorosán együttműködött a kor

jeles íróival, Bajzával, Vörösmartyval és Kisfaludy Károllyal is. S noha nyelvészkedő kísérletei olykor erőtlennek, megalapozatlannak tűntek, megújuló anyanyelvünk sokat köszönhet törekvéseinek. Hisz ő fogadtatta el a ma is használt olyan szakszavakat, mint a bonckés, fogász, gyógyszerész, ízület, láz, műtét, műtő, sebész, tüdővész stb. De ő alkotta meg következő szavainkat is: iroda, szálloda, nyomda, bölcsőde, uszoda, tanár, csipesz stb.

A magyar orvosi műnyelv fejlesztése terén azáltal is érdemeket szerzett, hogy orvosi műszótárt szerkesztett, tankönyveket írt vagy lapot indított. 1828-ban például kiadta Pesten a *Bonctudomány*, 1830-ban az *Éptan*, 1836–37-ben pedig *A tapasztalati természet-tudomány* című könyvét. 1844-ben jelent meg Budán a *Természettudományi szóhalmaza*. 1831-ben Toldy Ferencsel megindította az *Orvosi Tár* című szaklapot, hogy a magyar orvosok Magyarországon teremthessenek „egy tulajdon magyar medicinát”. A kiváló magyar orvosról és megbecsült hazafiról épp nyelvművelői tevékenysége kapcsán mondta joggal Toldy Ferenc, hogy „*helyesen szólni Révay Ferenc, szépen Kazinczy, műszabatosan Bugát tanította a nemzetet*”. Bugát egyébként a finnugor nyelvrokonság bizonyításában is komoly tevékenységet fejtett ki.

A jeles orvosdoktor sokirányú szervezőmunkájában is kitűnt. Ennek eredményeként öltött testet a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek eszméje. 1841-ben megalakította a Természettudományi Társulatot, melynek első elnöke lett. 1840-ben Pesten Flór Ferencsel kiadta a *Magyarországi orvosrend névtárát*.

1848-ban az Országos Honvédelmi Bizottmány kinevezte őt országos főorvosnak. A szabadságharccal szimpatizált, magát a kormányt is követte Debrecenbe. A bukás után ezért megfosztották őt tanszékétől, s nem vehetett részt a Természettudományi Társulat ülésin sem. Budán kis házában húzódott meg, ahol befejezte a *Finn–magyar összehasonlító szótárt*, s még több kisebb munkát írt. A magyar orvosok és természetvizsgálók XI. vándorgyűlésén Pozsonyban már nem tudott részt venni 1865-ben. Ez év július 9-én Pesten meghalt a nemzet oly sokszor mellőzött, de mindig hű fia.

Cotel Ernő

(1879–1954)

Cotel Ernő vaskohómérnök, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1945–49), az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület egykori alelnöke szintén a selmeci akadémia végzőse, a jeles diákok egyike.

1879. április 23-án született Salgótarjában, Nógrád megyében. A műegyetem gépészmérnöki szakáról került 1898-ban a Hont megyei bányavárosba, ahol 1902-ben szerzett vaskohómérnöki oklevelet.

Rövid budapesti és diósgyőri szolgálat után tanársegédként került vissza a selmeci intézet bányavegytani tanszékére. Igaz, itt is csak rövid ideig volt, 1904-ben már Krassó-Szörény megyében találjuk, ahol a nándorhegyi hengerde főmérnöke. 1912-től üzemmérnök a Hernádvölgyi Vasipari Rt. korompai vasgyárában, melynek 1921-ben igazgatója is.

1923-ban újra visszatér a pedagógiai pályára: a vaskohászati tanszék vezetője Sopronban, egy ideig pedig a főiskola rektora. Mint tanár három „*rendkívüli jelentőségű művet*” adott ki az alábbi címmel: *A hengerlés alapelvei* (Sopron, 1928), *A nyersvasgyártás alapelvei* (Sopron, 1933), *A martin-acélgyártás* (Sopron, 1937). Ezek a művek a hazai és a nemzetközi szakirodalomban egyaránt

alapvető munkáknak számítanak. Természete- sen Cotel Ernő ezenkívül még több tanulmányt is kidolgozott és megjelentetett magyar és német nyelven.

A kutatóként és feltalálóként, illetve újítóként is számon tartott szakember már a múlt század elején felhívta a figyelmet a hengerlési művelet néhány kísérőjelenségének tisztázatlan voltára. Ő vezette be többek közt Magyarországon a martinkemencék automatikus ellenőrzését. Foglalkozott a nagyolvasztók különböző berendezéseiben való vasgyártás lehetőségeivel. 1946-ban szabadalmaztatta a változó lángjárású martinkemence tűzfejét. (Dr. Vajda P., 1958. 229. l.)

Tanulmányai közül megemlíthetjük még a húszas évek elején szabadalmaztatott *elliptikus szelvényű forgó-aknás gázfejlesztő készüléket*, amely *„az összesülő szenek helyes és gazdaságos gázosítását aránylag egyszerű és üzembiztos eszközökkel oldotta meg”*. (Dr. Vajda P., 1958. 229. l.)

A tanári-szervezői munka terén is jelentős sikereket ért el Cotel Ernő. 1924–25-ben a főiskola vas- és fémkohászati osztályának dékánja, 1926-ban a budapesti egyetemen szerez magántanári képesítést, 1929-ben pedig megszervezi a soproni vaskohászati intézetet.

A magyar vaskohászat kiemelkedő szakembere, a tehetséges tanár és szakíró, a jeles kutató és feltaláló 1954. november 8-án halt meg Budapesten.

Cséti Ottó

(1836–1906)

A Budán született, korán árvaságra jutott tehetséges gyermek, Cséti Ottó, aki később a bányászati tudományok kiemelkedő képviselője lett, már fiatalon dolgozni kényszerült. A Ganz-gyárban vállalt munkát, hogy megteremtse a továbbtanuláshoz szükséges anyagiakat. Így kerülhetett 1856-ban a bécsi műegyetemre, majd 1858-tól négy éven át a selmeci akadémia hallgatója volt. 1862-ben kincstári szolgálatba lépett: 1863-ban Szélnán, 1867-ben Diósgyőrben dolgozott.

1872-ben visszakerült Selmecbányára, az akkor alakult bányamérés-tan-geodézia tan-szék tanára lett. Azon túl, hogy megteremtette a magyar bányamérési és földmérési szak-

irodalmat, több új műszer megalkotásával s az új bányamérési módszerek egész sorával gazdagította a bányamérés-tan tudományát. Külföldön is ismert a róla elnevezett bányászati gyorsintező eljárás, a „Cséti-féle tükör”, a theodolit- és feszítőállvány, a mérőasztal stb. Tachimeterje pedig *„jóval megelőzte a hasonló szerkezetű Láska-féle tachimetert”*. (Vajda P., 1958. 232. l.)

Pedagógiai tevékenysége szorosan összekapcsolódott a tudós kutató és szakíró tevékenységével. Amint a róla szóló nekrológban hangsúlyozták: *„Munkásságának országrészét természetesen a bányászati és erdészeti főiskolának és az ott tanuló ifjúság kiképezésének szentelte. Az ő buzgalmának köszönhette az akadémia a mérőműszereknek és -eszközöknek oly gazdag szertárát, aminővel akkoriban kevés tanintézet rendelkezett. Tőle származik a mérőeszközön számos újítás és tökéletesítés, melynek nagy része az ő közreműködésével és közvetlen felügyelete alatt, az akadémia műhelyében készült el.”* (Bányászati és Kohászati Lapok, 1906. nov. 15. XXXIX. évf. 22. sz. 598. l.)

Tanári portréjának megrajzolásához kínálnak segítséget a nekrológ alábbi sorai is: *„Tanítványai szerették és tisztelték, s megvolt benne az a jó tulajdonság, hogy magasan szárnyaló tudománya mellett is le tudott ereszkedni a tanítványok ismeretkörének szintjére, nem azért, hogy ezen megmaradjon, hanem hogy onnét tanítványait annál könnyebben és bizto-*

san emelhesse magával.” (Bányászati és Kohászati Lapok, 1906. 22. sz. 598. l.)

Azt is tudnunk kell a jeles tudós-tanárról, hogy „nemcsak élő szóval” oktatott, hanem „maradandó formában a nyomtatott betű segítségével is”. 1888-ban megjelentette Budapesten Az erdészeti földmérés tan című munkáját, amellyel az Országos Erdészeti Egyesületnél 100 aranyos pályadíjat nyert. 1889-ben Selmecbányán Az út, híd és erdészeti vasutak építéséről című munkája jelent meg. 1894-ben a Bányamérés tan és felső földmérés tan... című kézikönyvét adták ki ugyancsak Selmecbányán. Hézagpótló munkáival az Akadémia hallgatóinak és a szakma gyakorló művelőinek egyaránt nagy szolgálatot tett.

1895-ben újabb könyve látott napvilágot Selmecen a Magyar bányászati szintmérőműszer címmel. 1900-ban az Általános földmérést adta ki a bányaváros jó nevű Joerges Nyomdája.

1902-ben Cséti nyugalomba vonult, s elhagyta Selmecbányát. Budapestre költözött, ahol 1904-ben elkészült a Bányatelepek tervezése című munkájával. Hosszú időn át titkára volt az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületnek. Éveken át szerkesztette a Bányászati és Kohászati Lapokat.

Sajnos, egészségi állapota gyorsan megromlott. A kies fekvésű lucsivnai gyógyfürdőben keresett enyhülést, ám a halált már nem kerülhette el: 1906. augusztus 9-én a szepesi fürdőben elhunyt.

Csiby Lőrinc

(1849–1903)

Csiby Lőrinc erdőmérnök, főiskolai tanár nevét is jegyzi a Magyar Életrajzi Lexikon. Erdemeiről például így ír: „Találmányai a gyakorlati geodéziai feladatok megkönnyítését szolgáló kisebb jelentőségű ötletek megvalósításai.” Csiby elsőként alkalmazta Magyarországon a fotogrammetriát erdőgazdasági téren. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 314. l.)

S bár a selmecbányai erdészeti szakember ötletei, találmányai nem voltak világhírű sza-

badalmak, nagyban megkönnyítették az erdőmunkások életét, előrevitték faiparunk ügyét.

Csiby Ditrón született 1849. augusztus 6-án. 1870–1873 közt tanult erdészetet Selmecbányán. 1874-ben a besztercebányai királyi jószágigazgatóságnál lépett állami szolgálatba, de dolgozott erdőbecslőként, erdőrendezőként és erdőmesterként Pozsonyban, Horvátországban, Lugoson és Orsován is.

1895-től a selmeci akadémia erdőhasználati tanszékének tanára, majd vezetője. 1897-ben erdőtanácsosi rangot kapott. Az északhonti városban élt haláláig. 1903. március 23-án hunyt el, síremléke a Piargi kapuhoz közeli Úritemetőben látható. (Herčko, I., 1995. 39. l.)

Szerény, de jelentős selmecbányai tevékenysége sokoldalúságáról tanúskodik. Ő vette meg alapját az akadémiai gyümölcsfaisskolának, közreműködött az Erdészeti Műszertár szerkesztésében, s jelentős volt vízepítészeti munkássága is. Találmányai közül ismertté vált az egytetemes felrakó műszer, az összeadó gép, az új felrakó mérőműszer stb. (Zsámboki L. szerk., 1983. 134. l.)

A maga korában közismert volt Csiby publikációs tevékenysége is. Főleg az Erdészeti Lapokban jelentek meg írásai. Közülük kiemelkednek a következők: A sark-térmérő (polar planiméter) elméleti és gyakorlati alkalmazása (1883., 289–301. l.); Új összeadó készülék (1884., 592–599. l.); Delejtű nélküli szöggrákok és új egytetemes felrakó-mérő-műszer (1895., 1269–1286. l.); A keretfűrészek erőszükséglete és munkaeredménye (1896., 907–930. l.); A vízfogó gátak vastagságának elmélete és viszonylagos anyagszükséglete (1899., 185–220. l.).

Főiskolai előadásait Ganzer László jelentette meg 1898-ban Selmecbányán Jegyzetek a gátak és gereberek szerkesztéséről címmel.

Czimeg János

(1823–1876)

Czimeg János mérnök, bányatanácsos és feltaláló a déli tájakról került az északi bányavárosba. 1823-ban született Szegeden iparoscsaládban. Itt végezte a gimnáziumot is, majd

a selmeci akadémián bányászatot hallgatott. Mint Szinyei említi: *„Szeged fiait közül az első s eddig egyedüli, ki e pályát választotta.”* (Szinyei J., 1893. 516. l.)

Selmecen nemcsak a bányászati ismeretekre tett szert a tehetséges szegedi fiú, de *„akadémiai növendék korában a német nyelven kívül a francia s angol nyelvet is elsajátította, és az idegen irodalomnak természettudományi, földtani, őslénytani, vegytani irodalmát eredetiben tanulmányozta.”* (Szinyei J., 1893. 516. l.)

Czimeg mint friss diplomás közel került a szabadságharc eszméihez. 1848-ban a honvédség mérnökkari osztályának tagjaként részt vett a főváros megerősítésében. 1849-ben emigrált, de szaktudását külföldön is jól kamatoztatta – 1849-ben Párizsban találmányainak (ezüstözött tükör stb.) hasznosítására ipari üzemet létesített. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 334. l.)

Találmányait *„gazdagon jutalmazták”,* a londoni és a párizsi kiállításokon pedig kitüntették. Ő találta fel a selyemszálak ezüstözését és aranyozását is. (Szinyei J., 1893. 516. l.)

Párizsból visszatérve szülőföldje felvirágoztatásához járult hozzá. Nevéhez fűződik a szegedi Széchenyi tér rendezésének terve, az ipar- és kereskedelmi bank létesítése, a Szeged című közművelődési lap indítása stb.

1867-ben a tápéi kerület országgyűlési képviselője, rövid ideig a pesti állatkert igazgatója, majd a körmöcbányai pénzverő intézet alkalmazottja. A vegyészetnek sohasem fordított hátat: elismert feltalálója lett például az ezüstnek a réztől való elválasztás módszereinek.

Érdemei elismerésül királyi bányatanácsossá nevezték ki, s országos „főkémlő” lett. Sajnos, egészsége megromlott, s hiába utazott már annak helyreállítása végett Bécsbe és Grácba, az utóbbi helyen aránylag fiatalon, 1876. február 26-án elhunyt.

Debreczeni Márton

(1802–1851)

Az erdélyi Magyargyerőmonostoron született (1802. január 26.) Debreczeni Márton bá-

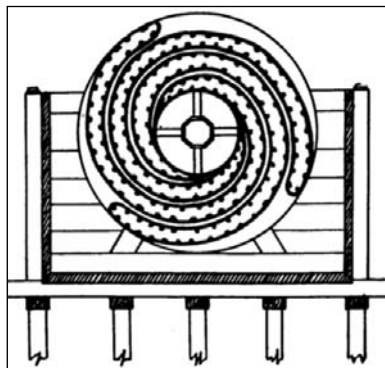
nyamérnök és költő furcsa kerülő után jutott el az Európa-szerte híres selmeci bányaakadémiára. A szegény fazekas hatodik gyermekét már a kolozsvári református kollégiumba is egy falujabeli módosabb gazda juttatta el.

1822-ben teológushallgató volt. Ekkor került Désaknára, ahol megismerkedett az ottani bányászokkal, s úgy döntött, hogy ő is erre a pályára lép. Mert – mint életrajzírója idézi őt – *„egy testületben sem találkozott soha »oly barátságos és jóérzésű emberekkel, mint a bányákban, ahol az elsőtől az utolsóig hivatali rang, születés és más megkülönböztetés nélkül látszottak élni. Szegényember, ha eszes és szorgalmas, ott a leghamarabb jut előre.«”* (Dr. Vajda P., 1958. 57. l.)

Debreczeni tehát 1823-ban beiratkozott Észak-Hont hajdani szabad királyi bányavárosának iskolájába. Erdélyi jó magyarként és hazafiként nyomban tagja és szervezője lett az ottani magyar társaskörnek, amely az akadémiai diákságba a magyar szellemet oltotta.

1826-ban már bányagyakornok, 1829-ben pedig kohóellenőr lett Zalatán. Harmínc-hat évesen nevezték ki bányá-, kohó- és uradalmi erdőigazgatóvá. Vajda Pál szerint bámulatos volt munkabírása; *„rövid, alig negyedszázados működése alatt újjáteremtette, korszerűsítette az erdélyi bányászatot”*. (Dr. Vajda P., 1958. 58. l.) Ez rá is fért az erdélyi bányákra, hisz berendezéseik *„hihetetlenül elhanyagolt állapotban voltak”,* a termelés kezdetleges körülmények közt folyt. Debreczeni szervezőképességének köszönhetően jelentős reformokat eszközöltek minden téren.

A kor nagynevű bányamérnöke saját újításaival is hozzájárult Erdély korszerű bányá-

Debreczeni csigafűvőja

szatának megteremtéséhez. „*Tanulmányai, újításai közül kimagaslík a külföldön is mindenütt elfogadott és bevezetett, róla elnevezett csigafúvó.*” Csekély légvesztesége tekintetében ez minden addigi csigafúvót felülmúlt. Ez tehát – különösen Erdélyben – „*valóban forradalmi találmány volt.*” (Dr. Vajda P., 1968. 60. l.)

Debreczeni más kisebb-nagyobb találmányaival is hozzájárult a termelés emeléséhez. Magyarországon például ő gyártott elsőként a kohókból felhalmozódott kénes ércekből, salakokból kénsavat. Zalánán ő kezdte meg a *vasgálic* gyártását, valamint az *arany* és *ezüst* kifejtését a *fekete rézből*. Szintén ő dolgozta ki „*az erdélyi sóbányáknál a heverő konyhasómaradék szikso gyártására való felhasználásának tervét.*” (Dr. Vajda P., 1968. 60. l.)

A tehetséges bányamérnök természetesen szakíróként is sokat tevékenykedett: szakkönyveket írt, 1842–43-ban pedig megalkotta az „*üttörö jellegű Német–magyar bányászati szótárt.*”

Annak ellenére, hogy széles látókörű, nagy műveltségű műszaki szakember volt, meglepő szépirodalmi tevékenysége. Neve a magyar irodalomtörténetbe is bekerült. Amint lexikonunkban írják róla: „*Számára a költészet mindvégig üdítő szórakozás volt. Klasszikus hagyományok hatására írt verseit az Aurora (1825) és a kolozsvári Aglája (1831) közölte.*” Hagyatékából halála után került elő az 1930-as években a Vörösmarty és Tasso hatására írt, a kor ízlésének megfelelően hexameterekben előadott *A kióvi csata* (1854) című 14 részes költemény. Ez a honfoglaló Árpád egyik hadi vállalkozását mondja el. Költészetével irodalmáraink közül többen is foglalkoztak, például Fülöp Áron, Bakács István és Gyulai Pál. (Benedek M. főszerk., 1963. 245. l.)

1903-ban Budapesten kiadták *Debreczeni Márton költői műveinek I–II.* kötetét is.

1848-ban a jeles férfiút az Erdély unióját tárgyaló erdélyi bizottság tagjainak sorába választották, majd Kossuth pénzügyminisztériumába tanácsossá nevezték ki. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 357. l.)

Leles híve volt a márciusi szabadságeszmének, s hiába ajánlottak fel neki Bécsben kitűnő állást, a meghívást visszautasította, mert, amint írta: „*előbb magyar, s csak aztán hiva-*

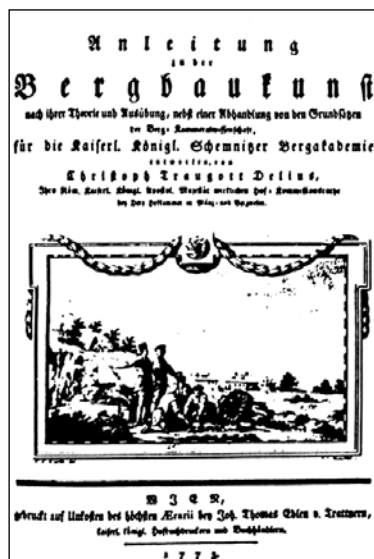
talnok, s inkább a hazának szolgál.” Csak egészsége akadályozta meg abban is, hogy a szabadságharc összeomlásakor Kossuthot Törökországba kövesse. Itthon, sajnos, súlyos nyomorba jutott, s 1851. február 13-án hirtelen meghalt Kolozsvárott.

Delius Tragott Kristóf

(1728–1779)

A selmeci akadémiának számos olyan tanára volt, akik távoli tájakról, más országokból kerültek ide, hogy átadják tapasztalataikat; tudásuk a monarchia bányászatát gazdagítsa, munkásságukkal a magyar bányatörténet részeseivé váljanak. Közülük sokan itt is diákoskodtak, majd megvetették alapját az intézet egy-egy tanszékének.

Az idegenek közül való volt Delius Kristóf is, aki a türingiai Wallhausenben született 1728-ban. Magdeburgi gimnáziumi tanulmányai után a wittenbergi egyetemen tanult jogot, filozófiát, matematikát és más természettudományi diszciplínákat. Amolyan rövid polihisztóriai képzés után 1751-től a selmeci bányaiskola ösztöndíjasa lett: 1753-ig bányászatot és kohászatot tanult a Felvidék Hont megyei városában. Három évig tájainkon is gya-

Delius egyik művének címlapja

kornokoskodott: a selmeci és a szomolnoki kincstári bányaszatnál volt bányafőfelőr, bányamester, illetve bányaiskolai tanár.

Selmecbányán 1770-től tartózkodott másodízben. Mária Terézia akkor nevezte ki az akadémia újonnan alakult bányászati tanszékének tanárává és vezetőjévé. Feladatul kapta többek közt a bányászat, a bányajog, a bányagazdaságtan és az erdészet oktatását.

Delius nagy lendülettel fogott munkához új állomáshelyén. Mint a monarchia egyik legfontosabb ilyen intézetét, igyekezett jól kiépíteni és működtetni. Különös figyelmet szentelt a tanszék segédeszköz-állományának, maga is több szemléltetőeszközt készített. Ezenkívül új tanmenetet dolgozott ki, tankönyveket írt stb. A bányászatban első professzoraként szorgalmazta, hogy a bányászati tárgyakat összefüggéseikben adják elő. Mint kutató különösen a geológia terén ért el sikereket. Ama felfedezők közé tartozott, akik kimutatták az opál kémiai összetételét. (Sopko, A., 1981. 85. l.)

Delius a geológiai, bányatechnikai és bányagazdasági kérdéseket mindig a maguk összefüggéseiben vizsgálta, s így is akarta azokat megoldani. Már Selmecre kerülésének évében, 1770-ben kiadta Lipcsében a hegyek kialakulásáról és az ércképződményekről szóló könyvét az alábbi címmel: *Abhandlung von dem Ursprunge der Gebürge und der darinne befindlichen Erzadern...* (Buzulka, Š., 1981. 96. l.)

1773-ban adta ki egyik legfontosabb munkáját, a bevezetést a bányászatba. Ez Bécsben jelent meg ezzel a címmel: *Ainleitung zu der Bergbaukunst nach ihrer Theorie und Ausübung, nebst einer Abhandlung von den Grundsätzen der Berg-Kameralwissenschaft für die k. k. Schemnitzer Bergakademie entworfen*. Deliusnak ez a műve tulajdonképpen az első rendszeres bányaműveléstan volt, amely a korábbi „empirikus-leíró jellegű művekkel ellentétben a bányászat egészét – a bányászati földtant, a bányaművelést, ércelőkészítést, bányagéptant és bányagazdaságtant – egységes rendszerbe foglalva, a kor tudományos színvonalának megfelelő egzaktággal tárgyalja. Könyvét a XIX. század közepéig alapvetőnek tartották, nemcsak a német nyelvterületen, hanem Franciaországban is”. (Zsámboki L. szerk., 1983. 136. l.)

Delius a felső-magyarországi bánya- és kohóügyek legfőbb irányítójaként is nagy érdemeket szerzett. 1772-től a bécsi udvari kamara bányászati és pénzverészeti bizottságán teljesített szolgálatot. Életpályája a sikerek ellenére sem volt teljesen gördülékeny. A hadakozásokból és civódásokból, a zaklatásokból és meg nem értésből neki is volt bőven része. Főleg a pálya első éveiben. Így egészsége is megroppant, s 1778-tól már csaknem hiába tartózkodott betegszabadságon Itáliában. 1779-ben (január 21.) Firenzében alig 51 évesen meghalt.

Christian Doppler

(1803–1853)

Christian Doppler szakíró, matematikus és fizikus, akadémiai tanár neve ugyan nem szerepel a kétkötetes *Magyar Életrajzi Lexikonban*, sem az *Akadémiai Kislexikonban*, mi most mégis szerepeltetjük őt kötetünkben. Hisz a selmeci akadémia kiváló tudós-tanárai közé tartozott, s akár sokan mások, külföldiként ő is pozitív hatással volt a magyarországi tudományok fejlődésére.

Nevét a szlovák kiadványokban (*Encyklopédia Slovenska*. Bratislava, 1977; *Slovenský biografický slovník*. Martin, 1986) megtalálhatjuk, de szerepel a Zsámboki László szerkesztette tanárlexikonban is (Miskolc, 1983).

A jeles tanárt a szlovák életrajzi lexikon osztrák matematikusként és fizikusként jegyzi. (Mináč., V. főszerk., 1986. 495. l.) Doppler 1803. november 24-én (Zsámboki szerint 29-én) született Salzburgban. Apja kőfaragóművész volt, s öt gyermeket nevelt. Kristóf fia a bécsi politechnikumban és a salzburgi líceumban tanult. 1829-től négy éven át a bécsi műegyetem felsőbb matematikai tanszékének tanársegédje. 1835-től prágai reáliskolai tanár, majd a gyakorlati geometria tanára a prágai műszaki intézetben.

1848–49-ben Selmecen tanított, az akadémia matematika-fizika-mechanika tanára volt. Selmecbányán bányatanácsosként is működött, s mint tudós többek közt a föld mágneses tereinek meghatározásával foglalkozott.

1848-tól tagja volt a Bécsi Tudományos Akadémiának. A bécsi műegyetemen a gyakorlati geometria tanára, a tudományegyetemen pedig a fizika professzora lett.

Doppler a modern asztrofizika terén nemzetközi sikereket ért el, s felfedezője volt a róla elnevezett Doppler-effektus elvének. Tudományos munkáit német nyelven publikálta. Ezek közül a következőket említjük: *Über das farbige Licht der Doppelsterne* (Praag, 1842); *Arithmetik und Algebra. 1. Bd. Der Elementar-Mathematik* (Praag, 1844). Első munkájában a „kettős-csillagok” színes fényhatásával foglalkozik. Ebből született ugyanis a modern asztrológia Doppler-féle elmélete. Doppler egyébként az akusztikai és fényhatások vizsgálatának jeles képviselője volt.

A világviszonylatban is ismert tudós Velencében halt meg 1853. március 17-én.

Dudics János Ágoston

(Sbardelatti Ágoston)

(1500 k. – 1552)

Nem sokkal Drégelyvár veszte után a török újabb csatát vívott Hont megyében. Ezúttal az egyik legnagyobb mezei ütközetre került sor: 1552. augusztus 10-én Palást közelében, a Korpona-patak völgyében tizenkétezer török s majdnem ugyanannyi császári katona szállt szembe egymással. Ali budai pasa és Teufel Erazmus (Ordög Mátvás) volt a két fővezér.

A csata emlékét Tinódi Lantos Sebestyén is megörökítette 1553-ban az *Ordög Mátvás vesződelme* című históriás énekében. A hősök közül többet is megénekel, például Thury Györgyöt, a Hont megyei illetőségű vitézt és Sbardelatti Ágoston váci püspököt, aki a csatában elesett utolsó magyar főpapok egyike volt:

*„Elfogák Dombait és Sándor Ferencöt,
Levágák Sbardella Ágoston pispököt (...)
Rettenetös veszedelem ez lött vala,
Ki az jó királnak keserves kár vala.”*
(Tinódi Lantos S., 1899. 17. l.)

Sbardelattiról a megye történésze, Matunák Mihály is megemlékezett, többek közt az alábbiakat említve: *„A hadsereg élmezése Sbardelatti Ágoston váci címmel felszentelt püspökre, esztergomi nagyprépost-kanonokra, az érsekségnek Fráter György bíboros halála után adminisztrátorára, erre a harcias főpapra volt bízva, kinek szülei olaszok voltak, de maga már magyar születésű és érzelmű, s ki már Muránynak 1549-i ostrománál is kitűnt vitézségével.”* (Matunák M., 1907. 452–477. l.)

Dudics (Sbardelatti) Ágoston nevét természetesen megtaláljuk a legújabb *Magyar Katolikus Lexikonban* is. A velencei családból származó főpap a padovai egyetemen is tanult. 1542-ben a besztercei országgyűlésen már az esztergomi káptalan prépostjaként volt jelen. 1543-ban nagyprépost, s Esztergom ostromakor ő mentette meg a törökök elől a káptalani levéltárat. 1548-ban I. Ferdinánd váci megyéspüspökké nevezte ki. 1549-ben esztergomi káptalani helynök. 1550-ben III. Gyula pápa megerősítette őt a váci püspökségben, de a törökök miatt székét nem foglalhatta el. I. Ferdinánd ugyanezen évben *„Ielkikben és világiakban”* az esztergomi érsekség kormányzójává tette. (Diós I. főszerk., 1993. 720. l.)

A csata és Sbardelatti emlékére azon az állítólagos helyen, ahol az élmezést biztosító püspök *„hősileg küzdve vérzett el a hazáért”*, a Palásthy család egy kápolnácskát emelt. Egyes közlések szerint erre a XVIII. század elején került sor, s Hóke Lajos megyei levéltáros a Magyar Sion hasábjain 1865-ben felve-

Az emlékkápolna egy ex librisen

tette, hogy a kápolna falán emléktábla, illetve a csata napján gyászünnepély örökíthetné meg Sbardelatti emlékét. (Kiss L., 1992/31. 5. l.)

Höke Lajost megelőzően 1864-ben Thuróczy Károly palásti jegyző is megemlékezett e helyről abban az írásban, melyet Pesthy Frigyesnek küldött a készülő Hont megyei Helynévtárhoz. Többek közt ezt olvassuk az írásban: „...ezen Mező nevezetes nemcsak fekvésénél fogva, de emlékezetessé teszi azt az 1552ik évi 9ik Augusztusban történt gyászos ütközet, ahol 12 000 Magyar, kik a Bányavaárosok fedezésére voltak fő vezérjük Sbardelatti János Ágoston Váci Püspök, és Esztergomi n. Prepost vezérsége alatt a Törököktől legyőzöttetvén irgalmatlanul megöltetek”. A továbbiakban a jegyző a csata tiszteletére emelt építményről is ír: „...emléke különben egy fen állott, de az idő már anyira elviselt külső alaki kő szobor, mellyben Mária képe létezik, már-már enyészetnek indult, amely statust jó emlékezetű Ullman Bernát Földes Ur a régiségek kedvellője, és becsben tartója a mostani jó állásra emelt, s így ezen szerencsétlen fő vezér síremlékét fedezi”. (Pesthy F., 1984. 237–238. l.)

Höke Lajos szerette volna, ha a csata helyén egy méltóbb kápolnát emelnek. Ezzel kapcsolatban Pongrácz Lajos íróval, megyei tisztviselővel is több levelet váltott. 1886-ban például így írt: „Most midőn Szondi kápolnája Ó Eminentájá hazafias és vallásos készsége folytán áll: megújítom indítványomat az Esztergomi Közlönyben egy Hozzád intézett főlhívásban, hogy a Szondiénál kifejtett buzgalommal folytasd a Sbardelatti emlékét is...” Egy másik levélben pedig ezt írta: „A Sbardelatti kápolnából aligha lesz valami, –

míg egy új lelkes püspök föl nem építi, mert az esztergomi káptalan, mint több fej, egyet nem fog érteni. Én megtettem kötelességem. Beharangoztam az isteni tiszteletre a misét, prédikációt tartásuk meg az illetők.” (A leveleket közli Pongrácz Lajos. Honti Lapok, 1895. 49. sz. 5–6. l.)

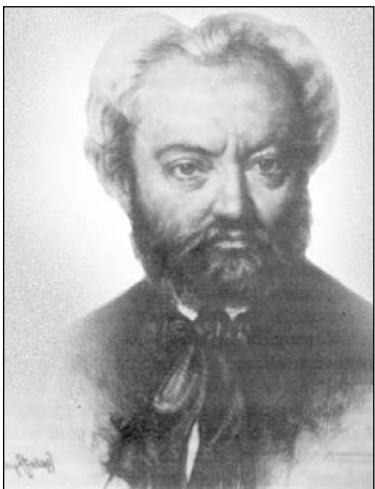
A már említett „oszloppforma kis kápolnáról” a Fővárosi Lapokban is tudósított Höke. (XXVII. évf. 1890. 270. sz. 1983–1985. l.) A négyzetes falpillérszerű klasszicista kápolnácskát harangtorony-fedéllel látták el. (A műemlék-nyilvántartó szerint ez XIX. századi építmény.) A kápolna üvegablaka alá 1968-ban a Csemadok és a Vöröskereszt Palásti Alapszervezete egy emléktáblát helyezett el ezzel a szöveggel: „Ezen a helyen dúlt a török elleni utolsó csata 1552. augusztus 10-én. Ez a hely 2000 bátor harcos és Sbardelatti Ágoston váci püspök síremlékét őrzi. Ha erre jársz, egy percre állj meg, és gondolj szeretettel az itt pihenő magyar, olasz és német hősökre.” S noha a történelmi tényeket illetően még vannak tisztázásra váró feladatok, a palástiak kegyeletének őszinteségéhez nem férhet kétség. Mária-ünnepkor (Kisasszonykor) még most is elzarándokolnak ide az imádkozó asszonyok, hogy a hősök lelki üdvéért is fohászkodjanak.

Erkel Ferenc

(1810–1893)

Erkel Ferenc, „a magyar opera úttörője”, zeneszerző, zongoraművész, karmester és pedagógus 1810. november 7-én Gyulán született régi muzsikusdinasztia sarjaként. Dédapja, a pozsonyi Erkel Vilmos, nagyapja, id. Erkel József és apja, ifj. Erkel József valamennyien képzett és hivatásos zenészek voltak.

Erkel Ferenc a németgyulai elemiben kezdte tanulmányait, majd a pozsonyi bencés gimnáziumban tanult tovább. Alig tízéves, amikor orgonál a miséken, tizenhét évesen pedig Kolozsvárott már zongorát tanít, s érett művészként nyilvánosság elé lép. Brassai Sámuel tere-li figyelmét a magyar zene felé, s biztatására Erkel megírja Magyar ábránd című zongoraművét. 1834 májusában már a Nemzeti Kázinóban mutatkozott be.

A *Zenei Lexikonban* olvashatjuk, hogy pesti bemutatkozása után „Rövid időre Steinlein-Saalenstein grófné *Ipóltság melletti (szemerédi) kúriájában vállalt zongoratanítói állást (hasonló körülmények közt került ugyanide 1840-ben Robert Volkmann)”. (Budapest, 1965. 573. l.)*

A felsőszemerédi kastély, ahol Erkel oktatót, eredetileg a Hellenbach családé volt. Hellenbach János (1659–1728), a kiváló szemecbányai orvos, Rákóczi Ferenc barátja, híve és kezelőorvosa kapott érdemei elismerésül földesúri jogot Felsőszemeréden. Az ő leszármazottja volt az a Hellenbach Zsuzsanna, akit Steinlein Eduard bajor nemes vett feleségül. Így került a kastély a Steinlein-Saalenstein család birtokába. Egykor tartalmas életet éltek itt; az előkelő család révén gazdag művelődéstörténeti emlékei vannak a helynek. Steinlein bárónak volt jó barátja többek közt Széchenyi István, aki szintén megfordult Szemeréden. Valószínűleg gyermekei nevelésére is nagy gondot, kiemelt figyelmet fordított a ház úrnője, ha azok zenei ízlését kiemelkedő művészekkel palléroztatta. Erkel rövid szemerédi tartózkodása még feldolgozásra vár. (Csáky K., 1998 a. 12. l.)

Erkel Ferenc 1835 tavaszán már a budai Magyar Színjász Társaság karmestere lett. Míg Pozsonyban a klasszikus zenei alpműveltséget sajátította el, Kolozsváron előadóművészként lépett a közönség elé, addig Budán többéves színházi gyakorlatra tett szert. Megteremtette az európai színvonalú magyar ope-

rakutúra alapjait. 1840-ben már elkészült első operája, a *Bátori Mária*. Egressy Béni személyében kiváló szövegszerzőre talált, aki haláláig nagyszerű munkatársa volt.

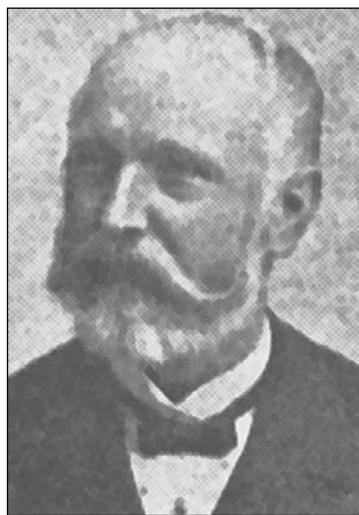
1844-ben mutatták be a *Hunyadi László* című operáját. Nevét Kölcsey *Himnuszának* megzenésítésével még ismertebbé tette. Az Egressy-szövegre írt operája, a *Bánk bán* 1861-ben került színre. „*Ez jelenti Erkel pályájának a csúcását.*” (Kenyeres Á., főszerk. 1967. 440. l.)

Erkel zenepedagógiai tevékenysége is kiemelkedő, hisz közreműködött a Zeneakadémia megalakításánál (1875), amelynek tíz éven át igazgatója és zongoratanára volt. Az 1884-ben megnyílt Operaháznál zenei főigazgatóként tevékenykedett. Budapesten hunyt el 1893. június 15-én. Rövid Hont megyei kapcsolata büszkeséggel tölthet el minden lokálpatriótát.

Fábry János

(1830–1907)

Fábry Jánosnak, a flórakutató és tankönyvíró pedagógusnak, a Gömörvármegyei Múzeum egyik alapítójának és igazgatójának, a szakírónak és Mikszáth kedves tanárának a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona*, sajnos, nem szentel figyelmet. Nevét a *Magyar Irodalmi Lexikonban* (Budapest, 1963) sem találjuk, a *Magyar Életrajzi Lexikon* (Budapest, 1967) viszont már ír róla, s

közli adatait a *Slovenský biografický slovník* (Martin, 1987) is. Igaz, egyik sem említi Mikszáth életében betöltött szerepét.

Fábry János Losoncon született 1830. július 31-én. Gimnáziumi tanulmányait Losoncon kezdte, a selmecbányai evangélikus líceumban folytatta, s az eperjesi kollégiumban fejezte be. Valamennyi helyen kitűnő tanárai voltak: Losoncon például Szilniczky Mihály, aki megkedveltette vele a fűvészetet; az észak-honti városban Breznyik János, aki később Mikszáth Kálmánnak is igazgatója volt, Eperjesen pedig Hazslinszky Frigyes és Vandrák András alatt végezte a bölcséletet.

Az 1848/49-es magyar szabadságharcban fiatalon vett részt, honvédtüzér és térparancsnoki segédtsízt volt. Világos után Rimajánosiban nevelősködött, majd 1850-ben az osztrák evangélikus gimnáziumba hívták meg tanárnak. Innen külföldre ment: Bécsben végzett fizikai, kémiai, ásványtani és geográfiai tanulmányokat. Visszatérve, 1854-ben a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumba került. Ez a város sokat köszönhet neki, de az ő nevét is Rimaszombat tette halhatatlanná, illetve itt bontakoztatta ki igazi tehetségét. Bár sokféle tantárgyat tanított, kedvence élete végéig a természetrajz maradt. Iskolájában kitűnő szertárat állított össze, hisz maga is nagy növénygyűjtő volt, akinek élete végére többeszeres nagyságú gyűjteménye lett. Szakpublikációja is jelentős: Rimaszombat és környéke növénytanai érdekességeiről több tudományos értékű tanulmányt írt. (*Rimaszombat virányai*. Értesítvény a rimaszombati protestáns egyesült gimnázium V.-dik tanévére 1858. Rimaszombat, 1859. 3–10. l.; *Adatok a dísznövények történelméhez*. Tudósítvány a rimaszombati egyesült protestáns középtanodáról az 1861–62-ik tanévben. Rimaszombat, 1862. 3–4. l.) A Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország vármegyéi és városai* sorozatban megírta a *Gömör-Kishont vármegye természeti viszonyai* című összefoglalóját. Kiváló tankönyvei közül megemlíthetjük az olyanokat, mint *Az állattan elemei*. Gymnasiumok és ipartanodák alsóbb osztályainak használatára. Pest, 1864.; *A növénytan elemei*. Pest, 1865.

Fábry 1857 és 1863 között volt a „nagy palóc” tanára. Magyarra és természeti sza-

kokra oktatta az író, aki mindenkor nagy szeretettel emlékezett az itt töltött évekre. A szklabonyai gyermeket Fábry János vette fel a gimnáziumba. Mikszáth így emlékezett erre vissza: *„Ő volt a legfiatalabb professzor, ő vezette tehát az első osztályt. Istentől megáldott tanító volt, kiből több a türelem, mint a »nebulókban« a lustaság. Szenvedéllyel vesződött tanítványaival, s mint most a modern gazda, még szinte jobban szerette művelni a rossz talajt, mint a magától termőt, mert a rossz tanulókon jobban meglátszott az ő arcának verítéke, mint az eminenseken.”* Fábryt nagyszerű embernek, igazi tanárnak látta Mikszáth. Olyannak, aki: *„A munkában nem volt válogatós – csak a szórakozásban. Főleg azokat szerette, ahol a kellemessel valami hasznos állt egybekötve. Műkedvelői előadásokat hozott össze, s egyéb irodalmi élvezetekbe vitte bele a kisvárosi társadalmat. De a legnagyobb öröme volt, ha ki-mehetett botanizálni hajdani tanítványaival, utóbb néha egyedül is, ki a mezőkre, a bájós szabadkai erdőbe, melynek flóráját szép emlékezésben meg is írta.”* (Mikszáth K., 1908. 102–104. l.)

Praznovszky Mihály említi: *„Fábry János volt az egyetlen, a fennmaradt levelek tanúsága szerint, akivel Mikszáth levelet váltott régi tanárai közül.”* (Praznovszky M., 1999. 158–160. l.) Levelezésüket Mikszáth Kálmán *Összes Műveinek* kritikai kiadása (24–26. kötet) közli. Az író 1893. április 29-én járt utoljára Rimaszombatban, s akkor még találkozott az öregedő Fábryval. Az író mestere, aki egykor selmeci diák is volt, 1907. december 28-án hunyt el Rimaszombatban.

Faller Gusztáv

(1816–1881)

Amikor 120 évvel ezelőtt elhunyt Faller Gusztáv, a kor ismert műszaki szakembere, így írtak róla az egyik korabeli szklapban: *„A nehéz harcotól vívó, léteért küzdő magyar bányászatonk ismét egy oszlopa dől ki, ismét egy régi jeles bajnokát ragadta el a halál, ki úgy is mint gyakorló bányász, úgy is mint bányászati író, de kiváltképpen mint a bányászati tudományoknak leghivatottabb apostola: mint akadémiai tanár, maradandó, her-*

vadhatatlan érdemeket szerzett magának..." (Farbaky I., 1881. 22–23. l.)

A jeles bányamérnök és bányászati akadémiai tanár életútja szorosan összeforrott a Felvidékkel. Gölnicbányán született 1816. március 2-án. A selmeci akadémián tanult 1836–1840 között bányászatot, erdészetet és kohászatot. 1843–1846-ban a bányaművelés-bányamérés-bányagéptan tanszékének tanársegéde, 1850–51-ben helyettes tanára, 1855–1870 között pedig rendes tanára, illetve vezetője volt. A szelaknai kincstári bányászatnál bányatiszviselőként is tevékenykedett, nyugdíjba vonulása után pedig a jászói apátság bánya-, erdő- és jószágügyi tanácsosa lett. „Csendes elvonultságban múlt ki e világból” 1881. január 20-án.

Vajon milyen érdemei tették Faller Gusztáv nevét halhatatlanná? Többek közt a tanári pályán kifejtett magas szintű tevékenysége. A híres selmeci tanárudinasztiák egyikének alapítója ő. Fia, Károly, ismert fémkohómérnök és szintén tudós tanár volt.

Faller Gusztávról, a kedves tanárról írta egykor az akadémia igazgatója, Farbaky István, hogy „a selmeczi bányász és erdészakadémiának jó hírnevét Norvégiának hólepte bérczeitől a kapföldig és az európai civilizációnak meghódolt Japántól a Sierra Nevada érczelt hegyláncáig segítette terjeszteni”. (Farbaky I., 1881. 22. l.) A nagy műveltségű, nyelveket ismerő tanár „tanítványainak rendkívüli ragaszkodását és szeretetét, megnyerő modora és éppen oly érdekes mint jeles elő-

adásai, nem különben azon nagy jártasság által, melyet a bányászat különféle ágában minden alkalommal tanúsított, teljes mértékben kiérdemelte”. (Farbaky I., 1881. 23. l.)

Faller szakirodalmi munkássága is nemzetközi jelentőségű. A tudományágában ismertebb művei közül megemlíthetjük a *Der schemnitzer Metall-bergbau...* (Schemnitz, 1865) és a *Beschreibung einiger wichtigerer metall-bergbaue der comitate Zips, Gömör und Abauj* (Schemnitz, 1868) címűeket, melyekben a selmeci, a Szepes, Gömör és Abauj megyei fémbányákat mutatja be. 1858–1867 között a birodalom három bányászati intézetének (Selmec, Leoben, Příbram) periodikusan megjelentetett négy évkönyvét (*Berg und Hüttenmännisches Jahrbuch*) is ő szerkesztette.

Faller történeti kutatásokkal is foglalkozott, ő volt a magyar bányászati-kohászati szakemberképzés történetének első alapos kutatója. Munkájának eredménye 1871-ben jelent meg önálló kötetként Selmecbányán a *A selmeczi M. Kir. Bányász- és Erdészakadémia évszázados fennállásának emlékkönyve* címmel.

Faller Gusztáv gyakorlati szakemberként is nagy elismerést szerzett hazájának. A geológia és a mineralógia behatódott tanulmányozása végett a Bécsi Bányászati Múzeumban végzett megfigyeléseket. 1840-ben Horvátországban volt bányagyakornok. 1843-ban az udvari kancellária küldte őt a nevezetesebb hazai és külföldi bányaművek és telepek tanulmányozására. 1852-ben a tiroli bánya- és sóművek mérnökeként dolgozott. Természetesen legalaposabban a selmec-szelaknai bányatelepeket ismerte. A körülbelül „40 geográfiai mérföld hosszúságú bányanyilamok, alagok és tárnák közt alig volt egy-kettő, melyet meg nem járt volna”. (Farbaky I., 1881. 23. l.) Nevéhez fűződik a dorogi szénmedence geológiai és bányászati viszonyainak első tudományos igényű vizsgálata is. (Zsámboki L., 1983. 147. l.)

Faller Gusztáv emlékét az észak-honti bányavárosban is ápolják. Neve szerepel a Selmecbánya és környéke neves személyiségeit bemutató kiadványban. (Herčko., I., 1995. 60. l.) Illik hát nekünk is emlékeznünk nagy elődünkre.

Farbaky Gyula

(1870–1911)

Farbaky Gyula, a nagy tehetségű bányászati és kohászati szakember, a selmeci akadémia tanszékvezető tanára, az európai műveltségű tudós, 1911 októberében tragikus körülmények közt Selmecebányán elhunyt. Az akadémia épülő „kémiai palotájának” ellenőrzése közben érte a halál: a leomló föld temette őt maga alá.

Farbaky – ahogyan az intézet rektora írta nekrológiájában – a legképzettebb szakemberek közé tartozott. „*Lelkes, buzgó tanár; nagy szorgalmú, fáradhatatlan szakember; őszinte barát, kedves kolléga volt.*” (Litschauser L., 1911.) Itt jegyezzük meg, hogy a halálozási dátumot több kiadvány is különbözőképpen közli. Van, amelyik november 26-át tünteti fel a halálozás napjaként (Zsámboki L. szerk., 1983; Herčko, I., 1995), más helyen október 26-ával találkozunk (Gulyás P., 1992). A róla szóló, november 11-én közölt nekrológban viszont azt olvassuk, hogy október 5-én volt a temetés, tehát valószínű, hogy előtte halt meg néhány nappal.

Farbaky 1870. április 18-án született Munkácson. Kassán érettségizett, 1888-tól 1891-ig pedig a selmeci akadémia hallgatója volt. A fémkohászati szakon végzett, de később bányászatból is diplomázott. 1892-ben lett aszisztens Selmecebányán, ám 1894–95-ben már az aacheni műegyetem tanársegédje a fémkohászati és kémlészettani tanszéken. 1895-ben Vesztfáliában és Belgiumban, majd Svédországban tanulmányozta a fémkohászatot. Tanulmányújáról, külföldön szerzett tapasztalatairól rendszeresen beszámolt a Bányászati és Kohászati Lapok hasábjain. 1892-ben például az *Úti jegyzetek dél-olaszországi nevezetesebb fémkohókról* című beszámolója látott napvilágot. Természetesen más hazai és külföldi lapokban is publikált, s közölt tanulmányokat a *Selmecebányai gyógyászati és természettudományi egyesület évkönyveiben* is.

1895-től a selmeci kohóhivatal mérnökeként dolgozott. 1896-ban a millenniumi kiállítás kohászati részét rendezte. 1901-ben csoportbiztos volt a párizsi nemzetközi kiállításán. Közben egy ideig a pénzügyminisztériumban is dolgozott Budapesten. 1901-ben a

Selmecebánya

selmeci akadémia új épületét kollaodálta, s a következő években a bányagépészetet tanulmányozta Aachenben és Berlinben. 1905-től haláláig a selmeci főiskola II. gépészeti tanszékének rendes tanára, illetve vezetője volt.

Külföldi tanulmányútjai és megfigyelései során rengeteg tapasztalatra, új ismeretre tett szert. Szorgalmasan gyűjtötte az anyagot a színesfémkohászatot bemutató monográfiájához. Részben elkészült *A szakítógépek elmélete* című tanulmánykötetével is. Sajnos, a halál fiatalon derékba törte pályáját, s megakadályozta tervezett kötetekinek megjelenését, a reményteljes jövő kibontakozását.

A főiskola egyik „jeles, nagy tehetségű, szorgalmas”, de fiatalon elhunyt tanárát 1911. október 5-én a gyászolók nagy tömege kísérte utolsó útjára. Händel Béla evangélikus esperes temette őt, a tanári kar nevében pedig Réz Géza búcsúztatta. Síremléke ma is áll a selmeci evangélikus temetőben.

Farbaky István

(1836–1928)

Farbaky István, a jeles feltaláló és szakíró, a kiváló iskolaszervező és főiskolai tanár saját életrajzi adatai szerint 1836. augusztus 15-én született Nyíregyházán. (Arvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdészakad. tanár és igazgató, min. tanácsosnak önéletrajza. Bányászati és Kohászati Lapok. LXII. évf. 2. sz. 1929. jan. 18. 25. l.) Ugyanezt a szüle-

Farbaky István aláírása

tési dátumot jegyzi Gulyás Pál lexikona (Gulyás P., 1992) s a selmecebányai jeles személyiségeket bemutató szlovák kiadvány is. (Herčko, I., 1995) A Zsámboki László szerkesztette lexikon (Zsámboki L. főszerk., 1983) és az *Akadémiai Kislexikon* (Beck M. főszerk. – Peschka V. főszerk., 1989) viszont egy évvel későbbre (1837) teszi a születést.

Az elemi iskolát és az algimnáziumot szülővárosában végezte Farbaky. 1850-ben innen Eperjesre került, ahol érettségét szerzett. 1854–58 között a selmeci akadémián bányászatot és kohászatot tanult. 1859-ben a csehországi Příbramban volt gyakornok, majd ezt követően 1859-ben az akadémia matematika-fizika-mechanika tanszékének tanársegédje lett. 1865-től rendes tanár, 1872 és 1892 között az általános és vasgyári géptan tanszékének előadója és vezetője. Közben 1876-tól az akadémiának is igazgatója, illetve rektora. Hatszor választják meg ebbe a tisztségbe. Az intézmény rendkívül sokat köszönhet neki. Tudását és tehetségét már akkor is felismerték hallgatói, amikor még németül volt kénytelen előadni, dacára annak, hogy akkor még nem beszélhette jól ezt a nyelvet. Minderre így emlékszik vissza önéletrajzában: „*Tapasztaltam, hogy a német nyelv nem tökéletes bírása dacára is a hallgatók és a tanári testület tevékenységemmel meg voltak elégedve, és nemcsak az akadémia igazgatósága részesített az előadásokért év végén külön remünérációban, ami aztán többször ismétlődött, de az akad.*

ifjúsága is kimutatta elismerését a maga módja szerint úgy, hogy mikor a Schachtról (ifjúsági kocsmá) haza, illetőleg a városba menve ablakaim alatt német énekszóval elvonult, sohasem mulasztotta el refrénképpen magyarul »Éljen Pista bácsi« hozzáfoglalni.» (Farbaky I., 1929. 26. l.)

Erre az időszakra esett Selmecebányán az Erdészeti Lapok alapítása. A témát érintő kutatók közül sokan megfeledeztek Farbaky lapalapítási érdemeiről. Talán azért, mert ő maga bányamérnök volt. Visszaemlékezéseiből azonban kiderül, hogy Wagner Károly, Divald Adolf és mások mellett ő is sokat tett a magyar erdészeti szaknyelv érdekében. Igaz, Divald volt köztük a „*legagilisabb és legnyughatatlanabb*”, mert „*ő tette szóvá és élesen kritizálta a germanizáló »Ungarische Forstverein«-nak és szaklapjának, az »Ung. Forstzeitung«-nak szereplését...*” (Farbaky I., 1929. 26. l.)

A bécsi minisztériumnak nem is tetszett a magyar érzelmű selmecebányai tanárok tevékenysége, ezért Divaldot és Wagnert elhelyezték egy időre. Ideiglenesen így Farbakyra bízták az Erdészeti Lapok kiadását és szerkesztését. Az eltávolított tanárok természetesen a háttérből is irányították a munkát.

Abban is nagy érdeme volt Farbakynak, hogy 1867 októberétől az erdészeket magyar nyelven oktathatták. A bányászati akadémián, sajnos, továbbra is németül folyt a tanítás. Az 1880-as években újabb sikereket értek el Farbaky irányítása alatt. 1881-ben megjelent a Bányászati és Kohászati Lapok első száma. Farbaky egyébként 1892-ig volt a folyóirat szerkesztője, s nagyban hozzájárult a magyar bányászati szaknyelv kialakulásához.

1884-ben az iskola helyiségeinek világitása foglalkoztatta a tudós tanárokat. Saját szerkesztésű akkumulátorok előállítására törekedtek, amit sikerrel meg is oldottak. Ebben is Farbakyé volt a fő érdem. „*Nevét a magyar feltalálók között a Schenek Istvánnal közösen kifejlesztett nagyteljesítményű akkumulátorok révén tartják számon.*” (Zsámboki I., 1983. 152. l.)

Farbaky dolgozta ki az akadémia új oktatási rendjét és tanterveit is. E szerint a bányászati karon négy szakot oktattak, mégpedig a bányászatot, a fémkohászatot, a vaskohászatot és a gépészipítést.

A nagy építkezések korszaka szintén Farbaky rektorsága idejében kezdődött. Több épületet vásárolt és újított fel az intézet, gyarapodott gyűjteménye stb. Schulek Frigyes tervei szerint varázsolták újjá a Fritz-házat, 1891-re felépült az új erdészeti „palota” stb. Közben arra is volt energiájuk a tanároknak, hogy még a nagy építkezések előtt megalakítsák a Magyar Bányászati Irodalmat Pártoló Egyesületét. Így a szakma nyelve is egyre erőteljesebben épült, bontakozott.

Szerteágazó volt Farbaky közéleti és szakirodalmi tevékenysége is. 1889-től főbányatanácsos, 1903-tól miniszteri tanácsos lett. 1892 és 1901 közt Selmecbánya országgyűlési képviselője volt. Hosszú időn át az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület alelnöki tisztét is betöltötte, s éveken át felügyelte a helybeli evangélikus líceumot.

Schenek Istvánnal alapvető tanulmányt írt az elektromos akkumulátorokról (*Bányászati és Kohászati Lapok*, 1885). A *fogaskerekék számítása* című úttörő dolgozata 1892-ben Selmecbányán jelent meg. 1901-ben ugyanott adták ki magyar és szlovák nyelven a *Selmecbánya országgyűlési képviselőjének beszámolóját*.

Farbaky István az akadémia Sopronba való telepítése után is Selmecbányán maradt. Magányosan élt a városban és társtalanul hunyt el 1928. december 3-án. Síremléke ma a Kopogtató (Klopačka) melletti evangélikus temetőben látható. Megérdemli, hogy az ide látogató magyarok tiszteletüket tegyék érfelelé.

Fehér Dániel

(1890–1955)

Fehér Dániel növényfilozófus, „a magyar talajbiológia nagymestere” szintén Selmecbá-

nyán kapta meg a főiskolai alapképzést, s vált fokozatosan az erdészeti tudományok, a növényélettan, a sugárzásbiológia és a talajbiológia úttörőjévé, harcos kutatójává. (Soó R., 1955. 87. l.)

1890. október 27-én született a Győr megyei Tekepusztán. Budapesten érettségizett, s 1912-ben végzett a selmeci erdészeti akadémián. Innen Berlinbe került, ahol a tudományegyetemen hallgatta a híres tudósok (Planck, Haberlandt, Fischer) előadásait. A világháború megszakította tudományos pályáját, csak 1918-ban került vissza Selmecbányára, ahol a főiskola Növénytani Intézetében kapott tanársági állást.

Közreműködött a főiskola Sopronba költöztetésében, majd tovább képezte magát. Bécsben növényélettanból és kémiából tett doktori szigorlatot. A húszas-harmincas években tanulmányutakon vett részt a skandináv államokban, Svájcban, Németországban, Franciaországban és Olaszországban. 1930-ban norvég–magyar expedíciót szervezett a lappföldi erdők megismerésére. 1934-ben és 1936-ban a Szaharát járta be. Közben előadásokat tartott az Erdészeti Kutató Intézet nemzetközi kongresszusain.

1934-ben egyetemi nyilvános rendes tanári címet kapott, 1949–50-ben dékán, 1951-ben az MTA Soproni Talajbiológiai Osztályának vezetője. 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Szakírói munkássága igen jelentős, főleg az erdők szénsavtáplálkozásának biológiai vizsgálati szempontjából. 1928 és 1935 között Mágócsy-Dietz Sándorral három kötetben foglalta össze az erdészeti növénytant: a mor-

fológiát, a fizioiógiát és a részletes növénytant. (Erdészeti növénytan I–II–III. Sopron, 1929–1935)

Vági Istvánnal közösen két fontos könyvet is megírt (A szerves vegytan elemei. Sopron, 1930; A talajtán elemei. Sopron, 1931). 1933-ban németül jelentette meg az Erdőtalanok mikrobiológiáját (Unter suchungen über die Mikrobiologie des Waldbodens. Berlin, 1933).

A Szahara-utazások eredményeként 1939-ben Párizsban francia nyelven adta ki A sivatagi talajok mikrobiológiai kutatásait (Recherches sur la microbiologie des sol désertiques. Párizs, 1939).

Az 1954-ben kiadott főmúve, a Talajbiológia (Budapest) „ma is egyedülálló világszonylatban is a maga területén. Korszerű biocönológiai képet nyújt a talaj élővilágáról, az ökológiai tényezők messzemenő figyelembevételével”. (Kotlár K., 1987. 513–516. l.)

Életrajzírója megemlíti, hogy Fehér Dániel „kitűnő előadókészségű tanár volt, tanítványai figyelmét színes gondolatfűzésével mindig le tudta kötni. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a főiskolai botanikus kert megteremtése terén is”. (Kotlár K., 1987. 515. l.)

Tudományos munkásságát így összegezi Kotlár Károly: „Az ökológiai tényezők elemzése során jutott el ahhoz a növényteni felismeréshez, hogy elengedhetetlenül szükséges az elemek átható sugárzásának növényéletteni hatásvizsgálata. Ehhez kidolgozott biofizikai eljárása kiemelkedő eredményeket hozott, s alapjául szolgált a későbbi radioaktív izotóp kutatásokhoz.” (Kotlár K., 1987. 514. l.)

Fehér Dániel Sopronban halt meg 1955. február 22-én.

Feistmantel Rudolf

(1805–1871)

Feistmantel Rudolf akadémiai tanár munkássága több szállal is kötődött a magyar erdészethez. A kiváló szakember 1805. július 22-én született Bécs egyik külvárosában, Ottakringben. A marianbrunni erdészeti tanintézetben tanult, s már fiatal erdőmérőként hozzáfogott egy erdészeti tankönyv megírásához.

Az osztrák erdőhivatali mérnököt 1835 áprilisában nevezték ki bányatanácsosi ranggal a selmecbányai erdészeti tanintézet tanárává. Lang Nepomuk Jánossal ellentétben támogatta a tanintézet Selmecen való maradását. Elutasította a mezőgazdasági tanintézettel történő összekapcsolás gondolatát, mert szerinte a mezőgazdasági szakoktatás magán-gazdasági érdek volt, míg a bányászat és az erdészet a nemzetgazdaság ágazatai. Úgy gondolta, „amíg Selmecbányán a Bányászati Akadémia létezik, az Erdészeti Tanintézetnek is ott van a helye.” (Lesenyi F., 1958. 84. l.)

Feistmantel Selmecre érkezése után új tantervet dolgozott ki, melynek alapján a hallgatók az első évben az alap-, a második és harmadik évben az erdészeti képzést kapták. Az erdészettan tanáraként az elméleti oktatás mellett a gyakorlati képzést is fontosnak tartotta. „Szorgalmazta a diákok erdőgazdasági munkában, földmérési gyakorlatban és tanulmányi kirándulásokon való részvételét. Tangyűjtemények szervezésével is igyekezett az elméletet szemléletesebbé, színesebbé tenni. Ugyancsak a gyakorlati oktatást szolgált a 1837-ben megszervezett kisiblyei tanulmányi erdő Kisiblyén és 1838-ban a tanintézet »fortuna háza« mellett botanikus kert kiépítését kezdte el.” (Dr. Oroszi S., 1987. 524. l.)

1835–1837 közt megírta négykötetes nagy összefoglaló erdészettanát az alábbi címmel:

Die Fortwissenschaft nach ihrem ganzen Umfange und mit besonderer Rücksicht auf die österreichischen Staaten (Wien, 1835–1837). Munkájában „nemcsak az erdészet korabeli összes ismeretét írta le, hanem a negyedik kötetbe jelentős erdészeti politikai célokat is belefoglalt. Kifejtette többek között, hogy az ún. feltétlen – mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas – erdőtalajokon a faállományt fenn kell tartani, mivel közegészségügyi, éghajlati stb. szerepüknél fogva felbecsülhetetlen nemzetgazdasági jelentőségük van. Mivel a jövődelmet alig vagy nem hozó erdők fennmaradását magántulajdonban nehéz biztosítani, legcélszerűbb, ha azokat az állam veszi birtokába”. (Dr. Oroszi S., 1987. 523–524. l.)

A széles látókörű erdőgazda már 1837-ben egy emlékiratot terjesztett az uralkodó elé az osztrák–magyar állami erdők kezelésének ésszerű szervezéséről. Sajnos, „már ekkor éreznie kellett a merev konzervatív bécsi legfelsőbb hivatalnokoknak a haladástól idegenkedő szellemét, amellyel a későbbi pályafutásán is annyi nehéz harcot kellett megvívnia”. (Lesenyi F., 1958. 80. l.) A memorandumot háromévi „hevertetés” után mégis elfogadták.

Feistmantel Rudolf nevéhez fűződik az Osztrák Birodalmi Erdészeti Egyesület megalakítása, s ő segítette elő az Országos Erdészeti Egyesület elődjének, a Magyar Erdészegyesületnek 1852-ben történt megalakulását is.

1847-ig maradt Selmecebányán. Még megélte, hogy az erdészeti tanintézetet 1843-ban jogilag is egyesítették a bányászati akadémiával, s ettől kezdve a két tanintézet Bányászati és Erdészeti Akadémia néven működött tovább. Feistmantel sokat foglalkozott a tanulók szociális problémáinak megoldásával is. Éppen ezért kedvelt embere volt az ifjúságnak, mely „annyira megkedvelte őt, hogy amikor 1841 telén súlyosan megbetegedett, tanítványai ragaszkodtak ahhoz, hogy amíg a veszély tart, szeretett tanáruk betegágya mellett éjjeli őrseget álljanak”. (Lesenyi F., 1958. 89. l.)

Selmeacról való távozása után a pénzügyminisztériumhoz került, ahol a műszaki erdészeti osztály főnökévé nevezték ki. Bécsben halt meg 1871. február 7-én. Halála előtt azonban még aktív német nyelvű szakirodalmi munkásságot fejtett ki.

Fejérváry Miklós

(1811–1895)

Aki Hont megye történetét vagy az egyetemes magyar kultúrtörténetet kutatja, annak nem kerülheti el a figyelmét Fejérváry Miklós neve. A Telekiekkel és a Rajnerekkel is rokonságban álló Románfalvi Fejérváry Miklós 1811. május 27-én született Pesten. Mivel édesanyja a szülésbe belehalt, nevelését gróf Teleki László (1811–1861) anyja, Johanna vállalta magára. 1829-ben, amikor apja is elhunyt, a Dvornikovichok lontói birtokára került. Valószínűleg 1845-ig, nősüléséig élt a lontói birtokon.

Fejérváryt számon tartják Hont megye helytörténészei is. Először Gyürky Antal írt róla a megye történetét tárgyaló könyvében. Mindenekelőtt politikai-közéleti tevékenységével foglalkozik. (Gyürky A., 1882) Halálának századik évében Kiss László közölt megemlékezést a Honti Lapokban, kiemelve többek közt földink Jósika Miklóshoz fűződő kapcsolatát. A rövid cikkben bizonyára elírásként szerepelt az apa halálának és Fejérváry Lontóra kerülésének dátuma, 1819. (Kiss L., 1995. 6. l.) A szerző Honismeretben közölt tanulmányában ugyanis már 1829 fordult elő, helyesen. Terjedelmesebb dolgozatában a tanulmányíró méltatja Fejérváry munkásságát, és részletesebben ír amerikai tevékenységéről. (Kiss L., 1995. 5. 16–19. l.) Puskás Péter Boronkay-monográfiájában tér ki jeles elődünkre, mindenekelőtt Kiss László tanulmányát idézve. (Puskás P., 2001. 66–68. l.) E sorok írója a Honismereti Kiskönyvtárban megjelent, Lontóról készült füzetben említi Fejérváryt, külföldre településének dátumát néhány évvel előbbre hozva. (Csáky K., 1996. 15–16. l.)

Fejérváry a reformkori Hont megye jeles egyénisége volt. Már fiatalon ő lett a honti ellenzék egyik vezére, de közel állt a szellemi mozgalmakhoz is. Amint a kor krónikása írta: „Ritka szelleme sohasem engedett nyugtot neki, örökké közművelődési tárgyakkal, irodalmi és történelmi adatok gyűjtésével foglalkozott. Ő volt az ipolysági kaszinó indítványozója, a honti gazdasági egyesület létesítője, a honti történelmi és népnevelési társulat megalkotója...” (Gyürky A., 1882. 213. l.) Neve ott szerepelt azon a listán is, amely a Hont Megyei Ritkasá-

gokat Gyűjtő Társulat Magyar Nemzeti Múzeumnak átadott tárgyait tartalmazza. Fejérváry többek közt Hontban gyűjtött mamutfogakat, Lontón előkerült kőkori tárgyakat adományozott a nemzet intézményének.

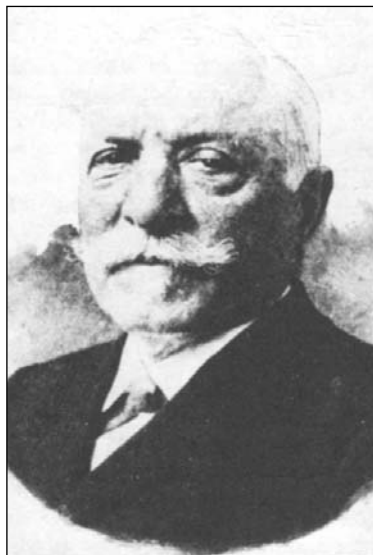
Fejérváry már egészen fiatalon országos hírnévre tett szert. 1834-ben a müncheni Bajor Királyi Könyvtárban felfedezte korabeli írásbeliségünk egyik értékes darabját, a *Müncheni- vagy Jászay-kódexet*. Ez tulajdonképpen az 1410-es *Husziita Biblia* másolata. Tartalmazza az Újszövetség négy teljes evangéliumát. A kézirat elejére kötött 12 hártyalapon az első magyar nyelvű kalendárium látható, az ünnepek és szentek magyar nevével. A *Müncheni-kódex* (Müncheni Kódex) másolója Németi György volt, aki a munkát 1466-ban fejezte be a moldvai Tatroszon. Fejérváry leleményes felfedezésének köszönhető tehát, hogy felbecsülhetetlen értékű magyar nyelvemlékünkéről tudomásunk van. (Szabó D., 1959. 39. l.)

1843-ban Fejérváryt az országgyűlés egyik honti követének választották. 1845-ben azonban egy Bécsset kiszolgáló megyei adminisztrátor miatt hátat fordított a politikának. S mivel megnősült, a megyéből is elköltözött. Itteni birtokát unokaöccsére, Rajner Pálra hagyta. Kár volt Fejérváryért, mert – mint Gyürky írta – „ritka ember örvendett annyi népszerűségnek, köztiszteletnek és szeretetnek, mint Fejérváry, ki már fiatal korában egyike volt Hont legünnepeltebb fiainak...” (Gyürky A., 1874. 183. l.)

Fejérváry Miklós 1851-ben hagyta el Magyarországot. Mielőtt Amerikába telepedett volna le, Brüsszelben megismerkedett báró Jósika Miklóssal, kivel életre szóló barátságot kötött, s levelek tucatját váltották egymással. (Kiss L., 1995. 17–18. l.) Sajnos, Amerikából már soha nem települt haza. Kiváló gazda és mecénás volt ott is, de a nemzet itthon érezte hiányát. Magyarországon, ahol Fejérváry talán szellemi tartalékait is kamatoztathatta volna. 1895. szeptember 19-én halt meg messze idegenben, Davenportban.

Fekete Lajos

(1837–1916)

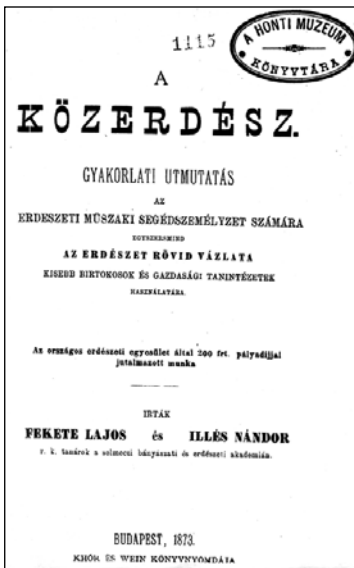

A magyar erdészeti irodalom kezdete tulajdonképpen 1862-ig nyúlik vissza, amikor Wagner Károly szerkesztésében megjelent az Erdészeti Lapok első száma. 1867-ben aztán a selmeci katedrán is „felcsendült a várva várt magyar nyelv édes hangja”. A tanerőkről ugyancsak Wagner Károly gondoskodott. Beosztottjaitól a szakmai felkészültségen és az előadói képességeken kívül megkívánta a magyar nyelv tökéletes ismeretét, valamint az „odaadó hazafiságot” is.

Az első magyarul oktató tanárok egyike volt Fekete Lajos. Dr. Nemky Ernő idézi Az Erdő 1966-os számában a Fekete Lajosról közölt sorokat. Eszerint a jeles tanár neve a főiskola „azon korszakával (39 évével) van összeforva, amelyben a magyar erdészeti szakoktatásnak már 1848-ban valóra vált, de a magyar szabadságharcra csaknem elbukott eszméje, alkotmányunk újra éledésével, végre maradandó testet öltött, s magyar erdészeti irodalmunk és szaktudásunk – jóformán a semmiből – tisztes magaslatra emelkedett”. (Dr. Nemky E., 1966. 199. l.)

Fekete Lajos 1837. június 18-án született Tordán. A kolozsvári unitárius gimnázium elvégzése után 1856-ban a selmeci erdészeti akadémiára került. Ugyanitt 1867-től helyettes

segédtanár és erdőgyakornok lett. 1869-től az erdészeti akadémián a titkári teendőket is ellátta. 1873-ban rendkívüli tanárrá nevezték ki. Több tantárgyat is oktatott, például a növénytant és gyakorlatot, az állattant és gyakorlatot, az erdészeti rovartant, az erdőtenyésztést és az erdővédelmet, valamint a vadászati és úrbéri törvényeket. 1891-ben átvette az erdőrendezési tanszék vezetését; 1893-ban az akadémia aligazgatója, az 1897–98-as és az 1899–1900-as tanévben pedig igazgatója volt.

Fekete Lajos pedagógiai tevékenysége kiemelkedő a maga nemében. Mint egyik életrajzírója megfogalmazta: „Éles elméje, széles körű tudása teljes mértékben képessé tették őt arra, hogy egyetlen tudományterület megalapozásában és továbbfejlesztésében kiváló és maradandót alkothasson. Ez számára talán nagyobb elismerést és több dicsőséget jelentett volna. Ő azonban inkább választotta a kisebb elismeréssel járó, kevesebb dicsőséget hozó munkát: az erdészeti tudományok magyar nyelvének kialakítását, s a hazai szakirodalomnak minél több tudományra való kiterjesztését; egyetemes magyar erdészeti irodalom megteremtését; magyar erdészeti szakemberek tudásának megalapozását és ezzel fejlődésük megindítását. Ezért élete célja nem egyéni érdekeinek szolgálata, hanem a ma-

gyar erdészeti szak jövődjő nagyságának megalapozása, fejlődésének elindítása volt.” (Dr. Nemky E., 1966. 201. l.)

Oktatómunkáját az a cél vezérelte, hogy minél képzetesebb, egyre nagyobb tudású szakembereket neveljen. „Igazi pedagógus volt tehát, akinek legnagyobb örömet okozott, ha látta, hogy tanítása nem hiábavaló, hogy az termékeny talajra hull és ott fejlődésnek indul.” (Dr. Nemky E., 1966. 201. l.)

Mint pedagógus nagy súlyt fektetett a szemléltetésre. Ennek céljából különböző gyűjteményeket alakított ki. „Tanítványai egész életükön vallották, hogy nemcsak megismerték, megtanulták, hanem meg is szerették az általa tanított tárgyakat.” (Taraba M., 1987. 533. l.)

Fekete mint „az igazi munkásság és haladás valódi bajnoka fáradhatatlanul küzdött az erdészeti akadémia ügyének előbbrevitelén. Berendezte az akadémia növénykertjét, melyben számos külföldi fánemet honosított meg...” (Vadas J., 1896. 232. l.)

Fekete Lajos szakirodalmi munkássága is jelentős. Tanulmányait főleg az Erdészeti Lapokban publikálta, de számos önálló műve is megjelent. Első könyvét Illés Nándorral közösen írta. Ez 1873-ban jelent meg Budapesten A közerdész címmel. A következő évben adta ki Selmecen első önálló munkáját, az

Erdőértékszámítás-tant. Szakmai hírnevét a *Mezőség kopárainak befásítása* című munkája alapozta meg (Kolozsvár, 1876). Selmecbányán nagyon sok könyve jelent meg, többek közt *Az erdővédelem körvonalai* (1877), az *Erdészeti rovartan* (1878), az *Erdészeti talajtan* (1882), az *Erdészet nyereségszámítás-tan* (1900) vagy az *Erdőrendezéstan* (1902).

Vadas Jenő írta róla, hogy mint erdészeti szakíró óriási munkát végzett. „Sokoldalúságával s gazdag tapasztalataival erdészeti kérdésekben annyira tájékozott, hogy az élő erdészeti lexikon megítélő melléknevet méltán megérdemli.” (Vadas J., 1896. 233. l.)

A Hont megyeivé lett jeles férfi a közügyekben is tevékeny részt vett. Alapító és választmányi tagja volt az Országos Erdészeti Egyesületnek, a Természettudományi Társulatnak. Előadásokat tartott a Selmecbányai Orvos-Gyógyszerész és Természettudományi Egyesületben, tagja volt a Selmec-Bélabánya sz. kir. városok törvényhatósági bizottságának stb. 1910-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

Nyolcvanéves korában, 1916. június 29-én halt meg Selmecen. Ott is temették el a Kopogató (Klopačka) melletti temetőben. Vele a magyar erdészet „legérdemdúsabb” tagja szállt sírba. Mert „*nincs senki, akinek a magyar erdészeti oktatásügy körül annyi közvetlen érdeme lenne, mint Fekete Lajosnak*”. (Dr. Nemky E., 1966. 201. l.) Kijár hát neki is a tisztelet és a megbecsülés.

Feniczy János

(1811–1882)

Feniczy János lelkipásztor, teológiai író életpályája igen mozgalmas volt. Már az indulás is rendkívüli módon alakult: iskolák, városok, egyházi rendek sűrűn váltakoztak az első évtizedekben. De gyakran cserélődtek a későbbi állomáshelyek is: több településen szolgált káplánként, plébánosként és rendtagként jeles elődünk. Ugyanakkor irodalmi munkássága is gazdag és sokoldalú volt.

Feniczy 1811. június 14-én született a Győr megyei Csíkvándon. Gimnáziumi tanulmányait a győri bencéseknel kezdte, de 1826-ban

már a ciszterci rend egri intézetében végezte a filozófiai évfolyamot. A rendből is kilépve Győrben fejezte be a bölcseletet. 1829-ben a veszprémi egyházmegyébe „vételtes föl”, s megkezdte a teológiai stúdiumokat, amit aztán Pesten fejezett be. 1833-ban átlépett Esztergom megyébe, ahol 1834. júl. 19-én szentelték pappá.

Közel nyolc évig káplánként szolgált, többek közt Héderváron, Bajnán, Nagyoroszi-ban, Nyéken, Naszvadon, Kemencén, Vadkerten, Vásárúton és Marcalon. Nógraddal és Honttal nemcsak káplánként, hanem plébánosként is gyakran kapcsolatba került. 1842-ben a Nógrád megyei Zsélyben vezette a plébániát, 1845-ben Szelőcére került, majd közel egy évtizedig Ipolyfödemes plébánosa. Ez volt a leghosszabb összefüggő idő, amit egy helyen töltött. Innen 1854-ben került Nagybárcányba. 1861-ben lemondott a plébániáról, a stájerországi Lambertbe ment, s belépett a bencés rendbe. Ám két év múlva ismét visszatért Nagybárcányba, s itt volt nyugdíjaztatásáig, 1868-ig. Egy ideig Péliföld-szentkeresztesen élt és Vecsén káplánkodott. 1882. április 2-án hunyt el Veresegyházán.

Első munkája már gimnazista korában megjelent Győrött, amolyan dicsőítő költeményként íródott az alábbi címmel: *Tiszteletoltár, mellyel nagyontiszt. Takács Bernardin urat e győri kir. iskoláknál a szelídebb tudományok felsőbb tanítóját neve ünnepén megítélték tanítványai Pümkösd havának 20. napján 1826. Győr.* 1830-ban *Gyászvers Vajky György halálára* című munkája jelent meg. Ugyanebben az évben született az *Óda Horváth János püspökhöz* című műve. 1832-ben Pesten a *Hasznos Mulatságok különnyomataként* jelent meg az *Ode hanoribus Isidori Guzmics*. A felsoroltakon kívül még több ördömdala, „örvendése” kinyomtatott.

Káplán korában megírta *A keresztény nevelés alapvonalai* című munkáját (1838), valamint 1840-ben Pesten kiadta *A szent misék becse, vagy tanítás az új törvény állandó aldozatáról* című könyvet, melyet Golura Bálint német eredetije után fordított és bővített.

Feniczy János ipolyfödemesi plébánosként sem tétlenkedett. A pasztoráció mellett jutott ideje az irodalmi tevékenységre is. A kulturális központoktól távol, az akkor még alig meg-

közelíthető csendes, alig pár száz lelket számoló falucska plébániáján lefordította Bumüller János *Világtörténetének* első kötetét, amit aztán 1854-ben Pesten ki is adtak.

Az Ipoly mentén gyakran fellépett a jelesebb egyházi események alkalmával celebrált szentmiséken hitszónokként. Szentbeszédei közül néhány nyomtatásban is megjelent. 1850-ben például Pesten kiadták *A templomok szüksége* című beszédét, melyet a szelényi temetőkápolna felszentelésekor adott elő 1850. július 24-én. A *Lelki nagyság* címmel 1861-ben Egerben megjelentetett beszédét Weis Adolf izraelita keresztelése alkalmából mondta el. A peredi kálvária 1869-i felszentelésekor *A Calvaria haszna és irántai kötetelmünk* címmel tartott beszéde Pesten jelent meg 1872-ben.

Feniczy példája meggyőzően bizonyítja, hogy az Isten háta mögötti helyen is lehet a mindennapi teendők elvégzésénél egyebeket is cselekedni, szakmai elmélyülésre, alkotómunkára vállalkozni.

A Felvidékhez oly sok szállal kötődött jeles egyházi férfiú adatai a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikonából* (Bratislava, 1981) kimaradtak, Szinnyei lexikonában azonban megtalálhatók (Budapest, 1894. III. köt. 368–370. l), akárcsak a legújabb *Magyar Katolikus Lexikonban* (Budapest, 1997. III. köt. 599. l). Úgy gondolom, a ma pap nélkül árválkodó ipolyföldemesi plébánián talán egy szerény emléktábla jelezhetné a jeles plébános egykori jelenlétét.

Fiala Jakab

(1697–1733)

A XVIII. századi piarista paptanárról, latin nyelvű irodalmunk egyik képviselőjéről, a költő és drámaíró Fiala Jakabról mára alig tudunk valamit tájainkon. Pedig a Felvidékhez több szállal is kötődött: tevékenykedett a piaristák jó nevű iskoláiban és rendházaiban, s életpályája is itt fejeződött be.

Fiala Jakabról az irodalmi, életrajzi, vallási és más jellegű lexikonok egyaránt megemlékeznek. Igaz, születési évszámát kétféleképpen közlik: a *Magyar Irodalmi Lexikon* (Benedek M. főszerk., 1963), Gulyás Pál munkája

(*Magyar írók élete és munkái*. IX. kötet. Budapest, 1992) és a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona* (Csanda S. főszerk., 1981), valamint Szinnyei könyve (1894) 1696-ra teszi azt; a *Magyar Életrajzi Lexikon* (Kenyeres Á., főszerk., 1967) és a *Magyar Katolikus Lexikon* (Diós I. főszerk., 1997) szerint pedig 1697. február 2-án született Fiala az Abaúj megyei Rákoson. A jeles személyiség életpályájának egyik elemzője, Kelecsényi János is 1697-re teszi a születést (Kelecsényi J., 1910. 680–683. l.), így mi is ezt fogadjuk el.

Kelecsényi szerint Fiala egyike volt a rend legkiválóbb tanárainak. Nyitrai működése után 1716-ban Vácott lépett a rendbe, s ugyanott tanított 1719-ig. Ezt követően filozófiát tanult Privigyén, ahol egyben a rend legrégibb alapítású gimnáziumában (1666) a szónoklati és költészeti osztálynak is tanára volt. 1724-ben Szegedre került, ahová akkor a legjobb erőket küldték, rajta kívül például Péchy Dezső költőt és Demény László szónokot. Amint Kelecsényi említi, Fialának „*ügyes módszere lehetett az osztályok tanításában, a rendi történetírók feljegyzése szerint kiváló tanítványokat nevelt, akik világos és kellemes magyarázatáért igen szerették. Rendi tisztsegekre is emelkedik: több ízben házi másodfőnök, s mint megválasztott rózsahegy házfőnök hal meg 1733-ban*”. (Kelecsényi J., 1910. 681. l.) A lexikonok szerint Fiala 1733. október 1-jén hunyt el Breznóbányán, ahol szintén volt háza és iskolája (1675-ben indult) a rendnek.

Tanári állomáshelyeiről sosem távozott nyomtalanul Fiala Jakab. 1722-ben Nyitrán előadták két történeti tárgyú iskoladrámáját, a *Korvin János, vagy a megjutalmazott erény* (*Virtus praemiata de Joanne Corvino*) és az *István moldvai vajda, vagy az előre nem látó gondoskodás* (*Improvida providentia de Stephano moldaviae vojvodja*) címűt. Az itteni piarista gimnázium 1701-ben nyílt meg, s hosszú időn át latin volt a tanítási nyelv. Később itt diákoskodott Tánics Mihály is.

Az iskoladrámák írását és bemutatását Pesten is folytatta. Sajnos, ezek a művek mind elvesztek. Írt lírai költeményeket és hőskölteményeket is. Fennmaradt a Szeged város történetéről készült latin nyelvű hexameteres eposza,

a *Szegedidos* (Buda, 1735). Ezt egy rendtárs adta ki névtelenül. Kelecsényi szerint az eposz tele van allegóriákkal és mitikus fejezetekkel. Beépíti művébe az antik mítoszokat, „ám ezek közül kivillan egy-egy ősmondánk is, és éppen ez teszi e kis művet oly érdekessé”. (Kelecsényi J., 1910. 681. l.)

Fiala eposzának hősei a szittyák, akik az olimposzi istenek ellenségeskedése miatt elhagyják hazájukat, megtelepszene Pannóniában és megalapítják Szegedet. (Benedek M. főszerk., 1963. 350. l.)

Kelecsényi felteszi a kérdést, hogy vajon honnan merítette Fiala a két ősmondai motívumot, mi volt a forrása az *Isten kardja* és a *Csodaszarvas* mondára nézve. Szerinte a két ősmondai vonatkozásról, sőt az egész szittyamítoszlól Bonfinitól merített. „E kis mű tehát érdekesen mutatja a magyarországi latinság korábbi időszakának hatását a későbbire.” (Kelecsényi J., 1910. 683. l.)

Fiala nem sokkal halála előtt még a korpónai rendházat igazgatta. Ebben a Hont megyei városban 1720-ban nyílt meg a piaristák kisgimnáziumának alsó tagozata. A megyében a rend később az eredetileg jezsuita alapítású selmeci nagygyimnáziumot is átvette. A gazdag piarista hagyományok és Fiala Jakab emlékei tehát ily módon is összefonódnak Hontban.

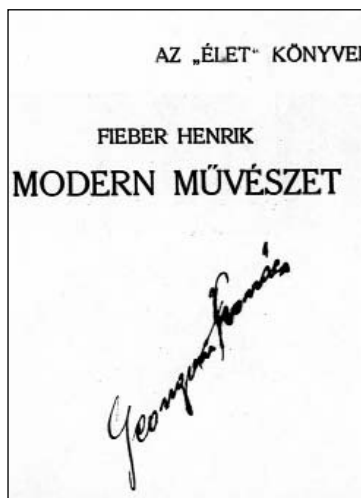
Fieber Henrik

(1873–1920)

Manapság, amikor plébániák tucatja marad lelkipásztor nélkül, nagy veszélybe kerülnek az egyházközségek műkincsei, a felbecsülhetetlen értéket képviselő képzőművészeti alkotások. De kárt szenved ilyen értelemben egy-egy település akkor is, ha templomokat újítanak fel, ha a liturgikus tér bizonyos átalakítására kerül sor. Fennáll pedig a veszély azért is, mert egyre kevesebb a műértő pásztor, egyházművészetünk értékeinek igazi védelmezője.

Elődeink közül műkincseink, művészi alkotásaink igazi őrje és feltő felügyelője volt a Felvidékhez több szállal is kötődő Fieber Henrik római katolikus teológus, korának jeles művészettörténésze. 1873. június 25-én, Budapes-

ten született. Szülővárosán kívül Esztergomban és Nagyszombatban végezte középiskolai tanulmányait. A nagyszombati érseki szeminárium növendékeként került a bécsi Pazmaneumba. Az itt megkezdett művészeti tanulmányait Budapesten és Rómában folytatta. 1896-ban pappá szentelték, majd Zselizre került káplánnak. 1901-ben a Hont megyei Szobon, Luczenbacher Pál ismert iparos és kereskedő családjánál nevelősködött. Egy év múlva a budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa lett. (Dr. Diós I. főszerk., 1997)

Papi pályája mellett különösen jelentős volt művészeti és közéleti tevékenysége. Glattfelder Gyula későbbi csanádi püspök munkatársaként beutazta egész Európát, s így „egyike lett az európai műkincsek és képzőművészeti múzeumok legalaposabb ismerőinek”. 1908-ban ő rendezte Budapesten az első egyházművészeti kiállítást. Nagy gondot fordított a római katolikus papság művészeti képzésére, s e célból több tanfolyamot is szervezett. 1910-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyházművészeti előadója lett. Ilyen minőségében igyekezett elveit a gyakorlatban is érvényesíteni, ezek azonban „konzervatív oldalról ellenérzést váltottak ki”. (Gulyás P., 1992. 78–79. l.)

Az Európa-szerte elismert képzőművészeti szakértő több kitűnő könyvet is publikált. Ilyenek a *Korszerű egyházművészet* (Budapest, 1913), a *Modern művészet* (Budapest, 1914) és az *Üvegfestészet* (Budapest, 1920). Az Élet Könyvei sorozatban megjelent *Modern műv-*

szet című kötetével érdemes részletesebben is foglalkoznunk. Mert – sajnos – Fieber művének gondolatai egyre inkább aktuálissá válnak napjainkban is. Hisz az újabb időben tanúi lehetünk ismét a művészet – elsősorban a modern művészet – iránti közönynek, akár csak a maradiságnak, a műkincsekkel szemben tanúsított közömbösségnek, a templomok nem egy esetben felelőtlen és szakszerűtlen átalakítását irányító dilettantizmusnak.

Fieber Henrik könyve bevezetőjében bírálja azokat, akik akadályozzák a modern művészet kibontakozását, nem ismerik fel annak értékeit. Szerinte az ilyenek megnyilatkozása „szellemi táblabíróság”, amely „kényelmes, mert leszóláshoz, epéskedéshez nem kell valami különös szellemi zsenialitás”. (Fieber H., 1914. 3. l.) Fieber arra figyelmeztet, hogy ha a klérus részéről tapasztalható ilyen, az különösen megdöbbentő, hisz már Michelangelót is visszahozta a pápa „a Sixtus-kápolna arte moderna szerint való kifésztésére; a jezsuiták pedig hallatlan pazarsággal szórták tele az egész világot a most világiasnak, nyakatekertnek, dekadensnek nevezett barokk alkotásokkal”. (Fieber H., 1914. 6. l.)

Fieber már 1914-ben leírta: „Teljesen téves csapáson járnak azok, akik az utolsó század vallásos művészetét tisztára lélektelen, megrendelésre készült robotmunkának tartják, amelyben semmi lélektani probléma nem rejteződik. Ellenkezőleg a modern ember differenciálódott lelki élete, a századot mozgató nagy szellemi irányzatok talán a világi művészetekben sem nyilvánulnak meg oly szubtilis finomsággal, mint éppen az annyiszor vallástalannak kikiáltott modern vallásos művészetben.” (Fieber H., 1914. 89. l.)

Megdöbbentő bírálatot és kritikát olvashatunk a művészetek iránti fogékonyságunkat pallérozó könyv alábbi soraiban: „Szinte kiáltó az az érzéketlenség, amellyel a »stílus-szerűtlen« oltárokat, képeket, szobrokat a nemes stílusú templomokból kiszórták.” (Fieber H., 1914. 94. l.) S ha arra gondolunk, hogy ez a folyamat egyes helyeken bizony még napjainkban is tart, döbbenetünk határtalan. Különösen akkor, ha az értéktelennek nyilvánított modernnel együtt az avított minősített régi is felváltja a giccs.

A szerző könyvében a fentebb jelzett jelenségek okára is rámutat. Szerinte „a világi híveknek a művészetekben teljes járatlansága, az egyháziaknak esztétikai képzetlensége és merev konzervatívizmusa, az iparművészeteknek általános dekadenciája és lebecsülése lehetetlenné tették az egyházi szerelvényeknek művészi előállítását”. (Fieber H., 1914. 119. l.)

Arra is rámutatott Fieber, hogy az egyházi művészetek egész vonalán tulajdonképpen két irányzat érvényesült: „vagy a történelmi stílusok jobb-rosszabb megismétlése, vagy a legselejtebb kézmű- és gyáripar”. Szomorúan konstatálja: „Az oltáregyletek, amelyek Európa-szerte csodás tevékenységet fejtenek ki a szegény templomoknak egyházi szerelvényekkel való ellátásában, teljesen az említett műkereskedők és az egyszerű képzettségű apácák befolyása alá kerülnek.” (Fieber H., 1914. 120. l.) Ha ma körülnézünk a templomkertekben és más szakrális helyek közelében előzetes szakmai konzultációk nélkül emelt olykor gusztustalan és túlméretezett újkori építményeken (barlangok, emlékművek), szomorúan konstatálhatjuk, hogy Fiebernek még mindig igaza van.

S hogy miért lehetnek bizonyos napjainkbeli magatartásformák a XX. század elején létezőkhöz hasonlatosak? Nos, erre is találunk magyarázatot a művészettörténész közel százéves okfejtéseiben: „Az egyháziaknak ellenkezése az evolúcióval és a modernizmus-sal szemben, ami a külső megjelenítést illeti, tisztára esztétikai okokon alapul, illetve a kellő esztétikai képzettség hiányán. (...) A laikus nagyközönséget is emberfeletti erőlködéssel kell kimozdítani érzéketlenségéből és maradiságából, de itt mégis előbb sikerül; részben mert a világiak a művészi stílusokhoz az ilyen vagy olyan művészeti felfogáson kívül semmit sem fűznek, míg a klérus az újszerű szokatlanban könnyen a szentek profanizálásáért gyanítja.” (Fieber H., 1914. 121–122. l.)

Kemény bírálatot mond Fieber a századforduló táji „sekrestye-klérusról”, melynek „teológiai képzése szorosan csak az iskolás hittani elvek betanulására szorítkozott”. Pedig az egyház azelőtt „vezető szerepet vitt a művészetek fejlesztésében; majdnem azt mondhatnók, hogy saját papjai fejlesztették ki az új stílusokat”. (Fieber H., 1914. 122. l.) Sajnos, az

újabb időben: „Sokan, akik pedig hangos önérettel hirdetik jó katholicitásukat, igen gyakran gyanús tehetségűek, máshol érvényesülni nem tudó sarlátánok.” (Fieber H., 1914. 126. l.) Bizony gyakran valami hasonlót vél felfedezni az ember a mai tükörben is.

Erdemes elolvasni Fieber könyvének ama fejezetét is, amely a modern színes plasztikáról szól, vagy a vallásos kiplasztikával, újkori betlehemeink művészeti értékeivel foglalkozik. Ezek olyan megalapozott – lélektani, néprajzi, művészeti szempontból hiteles – elemzések, amelyek a harmadik évezred elején is újszerűek, aktuálisak és sokatmondóak. Fieber Henrik, a gondolkodó, finom lelkű, szépérzékkel megáldott ember munkájában valóban az „élet könyvének” egyfajta változatát írta meg.

Finkey József

(1889–1941)

Közel egy évtizedet töltött Selmebányán Finkey József, a világhírű tudós, az érc- és szénélőkészítés-tan neves tanára, a „fáradhatatlan kivitelező” és tervezőmérnök.

Sárospatakon született, s a jó nevű református kollégiumból került a bányászati tudományok európai hírű fellegvárába. 1907 és 1911 közt diákoskodott itt. Már másodéves hallgató korában megjelent első tudományos cikke, melyben „a matematika egy ritkán alkalmazott fejezetét kapcsolta be a bányászat szolgálatába”. (Esztó P., 1941. 197. l.) Akadémistaként mintegy hét tanulmányt publikált a matematika, a mechanika és a gépészet köréből. Ezek zömmel a Péch Antal alapította Bányászati és Erdészeti Lapokban jelentek meg (*Vektormennyiségekről szóló tételek alkalmazása technikai számításoknál*. 1909/2. 436–440. l.; *Vázlatok a vektoranalitikából*. 1910/2. 222–228. l.; *A nyújtó hengerezés és mechanikai elmélete*. 1911/1. 608–627. l.). Finkey sokoldalúságáról tanúskodnak a geológiával, geofizikával, geodéziával és gépészettel foglalkozó cikkei is.

1914-től a selmeci főiskola bányaművelés-tani tanszékének tanársegédje. Tudományos és gyakorlati eredményei fokozatosan az ország határain túl terjedő hírnevet szereztek számára. (Nekrológ Finkey Józsefről. Bányá-

szati és Kohászati Lapok. LXXIV. évf. 9. sz. 1941. V. 1. 162. l.) 1918-ban jelent meg Selmebányán a Joerges Nyomdában első önálló kötete, a *Bányatelepek tervezése*, amely sokáig mint kiváló főiskolai tankönyv is használatos volt.

Finkey a világháború után sem adta fel a pedagógusi pályát. Mint tanár az elsők, a legjobbak közé tartozott. Ahogyan nekrológiájában említették: „Éveken át dohos pincehelyiségben asszisztens nélkül végezte nagyjelentőségű kísérleteit.” (Esztó P., 1941. 162. l.) 1924-ben Berlinben német nyelven megjelentette a *Nedves úton való ércélőkészítés alapjai* című könyvét (*Die wissenschaftliche Grundlagen der nassen Erzaufbereitung*), amely nevét világhírűvé tette. Esztó Péter írta ennek kapcsán: „Könyvével egyszerre ismertté vált a neve szerte a világon, ahol csak ércélőkészítéssel foglalkoznak. Szinte illik rá Petőfi híres verse: »Más csak levelenként szedi a borostyánt, Neked rögtön egész koszorút kell adni.« Könyvét a külföld bányamérnökei is alapvető műnek ismerték el, és ezért csakhamar több nyelvre le is fordították. Könyvének angol fordítása a Missouri állambeli Rollai egyetem hivatalos kiadványaként jelent meg. Orosz fordítása a charkowi bányászati főiskola kiadványa. Holland nyelvű lefordítására is kértek engedélyt. Azóta nem jelent meg ércélőkészítés-tani könyv, amelyben oldalszáma ne lenne hivatkozás Finkey alapvető munkájára.” (Esztó P., 1941. 198. l.) Az egész világon elismerték közleményeinek tudományos értékeit is. Neve tehát méltán szerepelhet az olyan híres magyar bányászok, mint a Deliusok, Schittkók, Péchek és a Fallerok neve mellett is.

1930-ban *Ásványszenek brikettezése* címmel újabb sikeres könyve jelent meg, 1937-ben pedig a *Flotációs ásvány előkészítő eljárás* című művét adták ki. Az újabb kutatások eredményeit összefoglaló mindkét munka tankönyvként is „mintaszerű” kiadvány volt.

1934-től az MTA levelező, 1940-től rendes tagja lett. Itthoni elismerésének minősült az a tény is, hogy a József Nádor Műegyetem megalakulásakor rangsoron kívül őt választották meg a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar első dékánjának.

Finkey gyakorlati eredményei közül kiemelkedő jelentőségűnek tartják a recski ércélők-

szítő tervét. Laboratóriumi kísérletei során bebizonyította, hogy az úszató és a flotációs eljárással lehet az aranytartalmú piritet, a rézércet a meddőrésztől a leggazdaságosabban elválasztani. Ő tervezte a komlói szénbánya szénelőkészítő művének átalakítását is. Ugyancsak az ő kutatásainak eredménye a hazai barnaszén megjavítását szolgáló Finkey-féle légszűr stb. Alapvető munkát végzett az érc- és szénelőkészítés elméletének kidolgozása terén is. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 512–513. l.)

Finkey József fiatalon halt meg 1941. április 7-én Sopronban. Mint Esztó Péter megállapította: *„Híres volt mint tudós, kiváló volt mint tanár és nagy volt mint alkotómérnök.”* A rövid, de eredményes életpálya alatt elért sok sikert és dicsőség után is *„a sírig megmaradt szerénységben és puritánságban”*.

Fischer Ágoston

(1863–1918)

Az Ipoly mente egykor jó nevű és előkelő plébániáin hajdan megannyi jeles egyházi személyiség, tudós pap tevékenykedett. Ilyen volt a valamikor szebb napokat látott ipolyszécsénkei plébánia is, szép környezetével, gazdag könyvtárával s az Istent nagy szorgalmával és igazi tehetségével szolgáló plébánosával, Fischer Ágostonnal.

A fiatal plébános 1890-ben érkezett ide a fővárosból. Érsekújvárott született 1863. augusztus 10-én. (Gulyás P., 1992) Tanulmányait szülővárosában kezdte, majd a pozsonyi Americanumban folytatta; 1879-től pedig Esztergomban diákoskodott, ahol a teológiát is végezte. 1885. december 16-án szentelték pappá. Ezután Budapesten hitoktató lett.

Szécsénkére már művelt, olvasott, kifinomult látókörű és mély gondolkodású teológusként jött. Hisz már pappá szentelésének évében nagy ívű, alapos filozófiai-teológiai gondolkodásról tanúskodó írása jelent meg Budapesten. Ehhez még mi is visszatérünk.

A városban nevelkedett, a fővárosban is otthonosan mozgó fiatalember a világtól távol eső kisközségben sem kedvetlenedett el, hisz az Úr szolgáljaként dolgozott itt is. Nyomban megalakította a Jézus Szíve Társulatot, melynek alig egy évtized alatt 624 tagja lett, köz-

tük többen a plébániaközségen kívüli településekről is. 1895-ben megalakult az Oltáregylet is, melyben 397-en tevékenykedtek. De működött még ez időben a Szent Alajos és az Öröngyal Társulat is.

A Magyar Katolikus Lexikon szerint Fischer 1900-tól Óbudán tevékenykedett (Diós I. főszerk., 1997. 681. l.), egy másik lexikonban viszont 1899 az új állomás dátuma (Gulyás P., 1992. 154. l.). Valószínűleg az utóbbi a helyes időmegjelölés, mivel a szécsénkei anyakönyvekben 1899. augusztus 18-án, illetve szeptember 11-én jegyezte be az utolsó adatot. Októberben már Sankovits László új adminisztrátor anyakönyvezett.

Budán Fischer Ágoston a Jó Pásztor Ház lelkesze, vagyis az intézet spirituálisja lett. A Jó Pásztor nővérek nem sokkal idejövetele után telepedtek le a fővárosban. Mivel a közben pápai káplánná kinevezett Fischert foglalkoztatták a nevelési kérdések, különösen a számkivetett és problémás fiatalok helyzete, 1912-ben saját pénzén Budapesten házat vett, melyben internátust nyitott az otthontalan iskolás fiúknak, s egy kápolnát is kialakított benne.

Legújabb katolikus lexikonunk a szaléziai „megtelepítőjeként” emlegeti Fischert. A Don Bosco pedagógiai elveit követő társaság Magyarországra a századfordulón jutott el, s az első szalézi intézetet 1913-ban Esztergom megyében nyitották meg. Budán Fischer Ágoston halála után vették át az internátust, melyet 1920-tól Szent Alajos Házként működtettek tovább.

Fischer Ágoston tehát mindenképp jó szervezőnek, nevelőnek és lelki gondozónak bizonyult. Közéleti és pasztorációs munkája mellett jutott ideje a publikálásra is. Tanulmányt közölt az *István bácsi Naptárában* (*Mit tesz a józan felfogás szerint a korral haladni, vagyis korszerűleg műveltnek lenni?*, 1885), a *Korunkban* (*Eredeti tudósítás a római zarándokútról*, 1881/l.), a *Katolikus Hitvédelmi Folyóiratban* (*Dr. Luther Márton, Isten embere*, 1891), a Magyar Államban és a Népinevelőben.

A *Magyar Katolikus Lexikon* jegyzi önálló művét, a *Jézus Krisztus a papok példaképe* című fordításkötetét, amely 1889-ben jelent meg Budapesten. G. Frassinetti és G. Berbarigo műveinek fordítását tartalmazza.

Gulyás Pál lexikona egy újabb Fischer-művet is említ, a *Szettek életét* (Bp., é. n.).

Az *István bácsi Naptárában* közölt korai tanulmányában a korszerű műveltség fogalmát elemzi a szabadelvű liberális és a keresztény felfogás szerint. Felemeli szavát a liberalizmus ellen, mert annak hívei szerinte azt hangoztatják, hogy a műveltség tőlük származik, ők annak „zászlósaí”. Fischer viszont úgy gondolja, a műveltség tekintetében nem lehet „csak az elmének tökéletesítésére, a felvilágosultságra, az ismeretek gazdagságára” szorítkozni, mert „a szív és akarat nemesítésére” is sülyt kell fektetni. (1885. 22. l.)

A katolikus egyház azért vetette el a szabadelvűséget, mert az álfelvilágosultságot követett, az ember külsőségére szorítkozott. Hogy a művelt embernek felvilágosultnak kell lennie, Fischer szerint azt az egyház sem tagadja. Hisz „bizonyos az, hogy ha az emberi ész megvilágosítva nincs, ha azt a tudatlanság homálya fedi: az ember tetteinek kormányzója nem lehet, az ember a tökéletesség felé haladni nem képes”. (1885. 23. l.)

Fischer úgy gondolta, a szabadelvűek „messze járnak a valódi felvilágosultságtól”, mert azt hiszik, ők mindent tudnak, s nincs szükségük a hitre. A szabadelvű azt mondja, a művelt embernek azért nem kell Isten, mert „létezését bizonyítani nem lehet”, s azért az iskolákból is ki kell küszöbölni a vallást. A szabadelvű gondolkodás következménye, hogy a halál természetes bekövetkezését megvárni nem érdemes; a hazugság nem bűn; a csalás nem egyéb, mint ügyesség; a ravaszság egyenlő az okossággal; a lopás kereseti lehetőség; a házasságtörés és a trágár beszéd pedig dicsőség. Természetesen Fischer megállapításaiban is volt némi sarkítás, ám a szándék tisztaságát nem lehet kétségbe vonni.

Fischer úgy vélte, a felvilágosultság függetlenítette az észet a hittől, pedig – Hettinger szerint is – a tudás és a hit „iker magzat”. (1885. 23. l.) A szerző a továbbiakban úgy fogalmaz, hogy „a tudás hit nélkül csak kételgés, kétségbeesés, síri virág a hitetlen kebelén”. A hitetlenség pedig „tudomány-hiány, tudatlanság”.

Arra is felhívja a figyelmet Fischer Ágoston, hogy a szabadelvűek közül sokan az élvezetek, a szenvedélyek hajhászására biztatnak.

Pedig minden szenvedélyünket földi büntetés követi: a részegség például megrendíti és gyengíti az értelmet, az embert szánalmat is keltő butaságba viszi. A kevélység alatt bosszúvágy tenyészik. Összefoglalva a műveltséggel kapcsolatos gondolatokat, így zárja elmélkedését az ifjú teológus: „*Íme ezek a lélek műveltségének kellékei: tudomány, szívnemesítés, jellem. Hol ezek egyike vagy másika hiányzik, ott valódi műveltségről szó nem lehet, mivel a műveltség az egész lélek tulajdonsága...*” (1885. 27. l.)

Figyelmeztet még arra is a szerző, hogy: „*A legműveltebb népek, a görögök és a rómaiak közt is gladiátor-harczokat, ocsmányságokat, melyeket ki sem lehet mondani, házassági elválásokat, melyek minden osztálynak meg voltak engedve, a gyermekek barbár kivetését, a szülés megakadályozását, a rabszolgák önkéntes meggyilkolását, bűnbarlangokat, melyek maguknak az isteneknek voltak szentelve, a nyilvános hatóságok túrték.*” (1885. 29. l.) Ez aztán a birodalmak, népek szellemi-lelki pusztulásához vezetett.

Fellép Fischer a vallást oktalanul gúnyolókkal és megvetőkkel szemben is. Gondolatait, elszántságát Kisfaludy Sándor alábbi soraival erősíti:

„*Ki a vallást s jámborságot gunyolja s neveti,
Az erkölcsöt, igazságot s hazáját nem szereti.
Az oly embert kerülni kell, mert élete pokol belül,
Mert méreg foly ereiben, s egy ördög szívében ül.*”

Pascalt idézve fejezzük be mi is Fischer elmélkedését, aki azt írta, hogy „*mikor az ész a legtöbbre haladt, akkor látja be, hogy még sok van, amit föl nem foghatunk*”. Őseink egykori lelkipásztorának tanulmánya alapján véve az idő távlatából nézve is korszerű olvasmány. Csak egy művelt, felvilágosult teológus írhatott ilyen alapos munkát fiatal kora ellenére. S noha egy-egy kitételrel, gondolatsarkítással vitába is szállhatnánk, a szerző alapján véve igazat mond, tiszta szándékkal, meggyőzően és hatásosan.

A Felvidék jeles egyházi személyisége 1918. május 6-án hunyt el Budapesten. Megilleti őt szellemének idézése, s talán egy emléktáblát is megérdemelne szülővárosában vagy a szécsénkei plébánia falán.

Foglár György

(1670–1754)

1670. április 23-án született a Nyitra megyei Csejten Foglár György címzetes püspök, egri kanonok, az iskolaalapító főpap, a szegények és a tehetséges tanulók mecénása.

A jó nevű Foglár család alapítója Foglár Pál volt, aki 1583-ban „*Rudolf királytól nyerte címeres megnemesíttetését*”. (Nagy I., 1857. 190. l.) Dédunokája, III. Pál szerezte meg 1698-ban a család számára a Hont megyei Tésát. Az ő fia volt neves szülöttünk, Foglár György, aki a Tésai előnevet is viselte.

A nemes család sarja Nagyszombatban és Pozsonyban végezte gimnáziumi tanulmányait. Esztergomi papnövendékként került a Pazmaneumba. A bécsi egyetemen teológiát és bölcsészetet tanult. Először a Hont megyei Házasnényére (a mai Lukanényére) került plébánosnak. 1707-ben innen átlépett az egri egyházmegyébe, s Pásztó plébánosa lett. 1710-ben már egri kanonokká nevezték ki, Telekessy István püspök mellett teljesített szolgálatot. 1718-ban szentelték címzetes szerzvávi püspökké, s kinevezték gróf Erdődy Gábor Andor egri püspök helynökévé.

Foglár György egyéb érdemei mellett elsősorban alapítványai révén vált széles körben ismertté. 1740. nov. 27-én 25 ezer forinttal és az almagyari szőlője árából Egerben jogakadémiát alapított. A jogi iskola számára 50 ezer forint értékű épületet vett, és 1746-ban az alapítványi tőkét 41 ezer forintra emelte. (Szinyei J., 1894. 607. l.)

Tudjuk, hogy Mária Terézia csak 1753 őszén adta ki a nagyszombati filozófiai és teológiai kar reformjára vonatkozó rendelkezéseit. A jogi karon még ennél is később, 1760-ban rendelték el az átszervezést. Az egri iskola felállításával Foglár tehát már korábban megvetette alapját a jogakadémiának, a színvonalasabb magyarországi jogi képzésnek. Ennek mintáját vették később máshol is (pl. Nagyszombatban) alapul. 1755-től már három jogtanár adott itt elő. Közük volt Huszti István, akinek jogi kézikönyvét, a *Jurisprudentia practica...*-t széles körben alkalmazták.

A foglarianum jelentős szerepet töltött be a maga korában még akkor is, ha egyes történészek szerint Foglárnak a katolikus nemesif-

jak szakképzett jogásszá nevelésével az volt a fő célja, hogy „*kiszorítsa a katolikus birtokos főnemesség ügyvivői közül a külföldön tanult, jól felkészült és ezért addig szinte nélkülözhetetlen protestánsokat*”. (Horváth M. főszerk., 1988. 118. l.)

Foglár püspök a kisapok számára is alapított egyházi jogi tanszéket (Dr. Diós I. főszerk., 1997. 732. l.), 2000 forintot pedig arra a célra hagyott, hogy kamataiból „*a növendékek az életbe való kilépésök alkalmával hasznos hittani könyvekkel láttassanak el*”. (Szinyei J., 1894. 607. l.)

Arról is van tudomásunk, hogy Egerben olyan Foglár-intézetet is alapított, amely a szegény sorsú növendékek ruházásáról és táplálásáról gondoskodott. Ez később az angolkisasszonyok irányítása alá helyezett leánynevelő intézetté alakult át. (Somogyi E. szerk., 1880. 556. l.)

A jótékony püspök két önálló latin nyelvű munkát is kiadott. Az első Kassán jelent meg 1723-ban *Hortos divinatorum Eloquiorum* címmel. Ugyanott adták ki a másikat is, melynek címe *Ferculum vitae aeternae*.

Munkásságának lényegét így foglalta össze Koncz Ákos az egri egyházmegye papjairól írt könyvében: „*Egész élete munka volt, a jótékonyság munkája, s midőn 1754. október 12-én elhunyt, őszinte könnyek között kísérték el sírjába azt a kihűlt szívet, mely míg dobogni meg nem szűnt, csak akkor érezte jól magát, ha a haza és tudomány, egyház és nevelés oltáráért áldozhatott*.” (Koncz Á., 1892. 86. l.)

Úgy gondolom, a tájainkról indult, a Felvidékhez kötődött jeles egyházi méltóságot érdemes és illő nekünk is számon tartanunk. S talán egy emléktáblával is tisztelgethetnénk szelleme előtt, például a lukanényei templom vagy plébánia falán.

Forgách Ágoston

(1813–1888)

Ipolyvisk község három jeles szülöttel is dicselkedhet: Fehér Ipolyval, Rajner Lajossal és Kőnig Mórral. A tudós főpapok tiszteletére néhány évvel ezelőtt a plébániatemplom falán lepleztek le emléktáblát.

Az egyházközség *Historia domusában* la-pozva, a hajdani plébánosok közt egy újabb neves személyiségre bukkanhatunk. Gróf Forgách Ágoston ugyan nem a falu szülőtte, de majd egy évtizeden át volt a honti falu plébánosa. A plébániatörténet elég alaposan bemutatja egykori papjuk életrajzát. Ki is volt hát ő valójában?

A gimesi és gácsi grófok családjából származó Ágoston 1813. április 22-én született Pesten. Itt kezdte gimnáziumi tanulmányait is, majd Pozsonyban lett az Emericanum növendéke. 1830-ban Nagyszombatban bölcseletet tanult, 1832-től pedig a bécsi Pazmaneum teológusa volt. 1836-ban szentelték fel, és a nógrádi Vadkert káplánja lett. 1837-ben került Ipolyviskre adminisztrátornak, s rövid időn belül ugyanitt plébános lett. 1845-ig szolgálta híveit s az Istent az Ipoly menti településen. Még ugyanazon évben pozsonyi kanonokká, majd plébánossá nevezték ki.

Politikai fogékonysága s a közügyek iránti érdeklődése alapján az 1847–48-i országgyűlésen a káptalan képviselője volt. 1851–56-ban Scitovszky primás örkanonokja, 1855-ben a jeruzsálemi Szent János-rend tiszteletbeli lovagja. 1861-től szebenikói címzetes püspök.

Közéleti-politikai tevékenysége Esztergomban bontakozott ki. A szabadságharc után csupán a hetvenes évek elején volt észlelhető némi fellendülés társadalmi és gazdasági téren. A primási székhelyen az 1863-tól megjelenő Esztergomi Újság jelentett bizonyos szellemi pezsgést. Ennek megjelenését jelentősen előmozdította az akkor már főpap Forgách Ágoston főispáni helytartó is. A Hont megyei Pongrácz Lajos volt a lap főszerkesztője, aki az 1848/49-es eszméket képviselte. Állandó munkatársként jegyezték Majer István kürti plébánost is. A Kaszinó és a Katolikus Legényegylet szintén ez idő tájt élénkült fel Esztergomban.

A szabadságharc utáni korról olvassuk egy helyütt, hogy *„Esztergom vármegye abban a kivételes helyzetben volt, hogy az abszolutizmus alatt kapott legfőbb intézőnek, a primási helytartónak személyében igaz hazafi állott az élén, aki nagy diplomata tehetségével sok tekintetben megkönnyítette helyzetét a Helytartótanáccsal szemben is”*. Forgách már az

1867-i tisztújító közgyűlésen buzdító beszédet tartott, a haza jobb jövőjének, az alkotmányos megyei élet előmozdításának reményében szónokolt. (Móricz Zs.–Pór A.–Reiszig E., é. n., 420. l.)

Az 1869. évi januári közgyűlésen Forgách rámutatott arra, hogy *„a kiegyezés terén a 48-nak sikeresítését lehetővé tenni, vagyis a polgárok szabadságait, a nemzetnek önállását, állami jogait vérontás nélkül érvényesíteni és biztosítani, ez volt a múlt országgyűlésének magasztos feladata”*. (Móricz Zs.–Pór A.–Reiszig E., é. n. 423. l.)

1871-ben a király kinevezte gróf Forgách Ágostont a vármegye főispánjává. *„Fényes bandérium lovagolt a főispán lakása elé”*, hogy őt székének elfoglalására meghívják. Tíz éven át töltötte be ezt a tisztséget. Főpásztori és politikai tevékenysége mellett publikációs munkát is végzett. Palugyay Imre nyitrai püspök tiszteletére írt *Egyházi beszéde* 1854-ben nyomtatásban is megjelent. 1868-ban Pesten *Észrevételek a megyék átalakítása körül* címmel jelent meg kötete. 1871-ben Esztergomban kiadták a *Közgyűlési megnyitó beszédét. A Capitulum eccl. metropol strigoniensis ab anno 1009 usque 1876 inclusive* című kétkötetes kéziratot munkáját a primási könyvtárban őrzik.

A kiváló férfiú 1888. április 26-án halt meg Esztergomban. Büszkék lehetünk rá, s talán egy emléktábla is megilletné őt az ipolyviski plébánia falán.

Gretzmacher Gyula

(1836–1906)

Gretzmacher Gyula, bár nem tartozott az európai hírű és élvonalbeli tudósok közé, méltán szerepelhet a Hont megyében működött jeles személyiségeket bemutató portréorozatban. A selmeci bányászati és erdészeti főiskola megbecsült tanáregyénisége volt ő is: *„sokat látott és tapasztalt, tudományos, igaz bányász”*. Élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki mind a hazai, mind a német lapokban. Utazásairól színes leírásokat, a bányaművekről gazdag ismereteket közölt. Foglalkoztatták őt a bányászat valamennyi ágának kérdései, akár-

csak az iparág története. A sok-sok szakcikkén, tanulmányán kívül önálló kötetet is kiadott.

Lőcsén született 1836. augusztus 19-én evangélikus családban. Édesapja a város jó nevű lelkésze volt. A gyermek Gretzmacher Eperjesen végezte a gimnáziumot, majd Selmecen látogatta az akadémiát. 1860-ban bányászgyakornokként ugyanide került. Később a bányaműveléstani és bányaméréstani tanszék asszisztense lett. 1871-től a szélaknai bányamérnökségen is kiváló eredményeket ért el: „rendkívüli szolgálatokat teljesített, különösen a selmeczvidéki bányászat átnézeti térképének összeállításánál, a domborzati viszonyok felmérésénél”. (Gretzmacher Gyula +. Bányászati és Kohászati Lapok. 1906/5. 274. l.) Adatai egy önálló füzetben is megjelentek 1886-ban Selmecbányán *Selmecz és környéke magassági viszonyai* címmel.

Nagy érdemei voltak a bányamérnökség újjászervezésében, illetve a II. József-altáró fővágatának befejezési munkálatai körül. Az utóbbiért 1879-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjét is megkapta.

1881-ben kinevezték a szélaknai bányahivatal főnökévé.

1883-ban a bányaműveléstani tanszék vezetésével is megbízták. Mindezt bányatanácsosként „nagy sikerrel, hallgatói által mindenkor szeretettel körülvéve, 1904. év augusztus haváig látta el”. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1906/5. 274. l.)

Nyugalomba vonulása után nemsokára meghalt. A 70 éves tanár – bár szép és eredményes pályát futott be – sok befejezetlen

munkát hagyott maga után. Nem sikerült sajtó alá rendeznie a bányászatra vonatkozó értékes történelmi ismereteit, s kéziratban maradt a Bányászati és Kohászati Irodalompartoló Egyesület által támogatott *Bányaműveléstana* is. De nem készíthetett már válogatást azokból a szakcikkekből sem, melyek a Bányászati és Kohászati Lapok hasábjain jelentek meg, s az iparág különböző területeit érintették. Ilyenek például a *Szintező mérések a selmeczi bányakerületben* (BKL, 1873), a *Bányászati és kohászati szótárunk érdekében* (BKL, 1890), vagy *Az arany kinyerése kényezző által* (BKL, 1897) című tanulmányai. (Zsámboki L., 1983. 174. l.)

Gretzmacher Gyula 1906. január 26-án hunyt el Selmecbányán. A tanítványok nevében Réz Géza tudós bányamérnök búcsúztatta őt. Síremléke ma is megvan a Piergi-kapu melletti temetőben. Nevét is számon tartják a jeles selmeciek lexikonában. Nem csoda, hisz egykor közéleti emberként is jelen volt a városban. Szerette a túrázást, s a Szitnya Turisztikai Klub egyik alapítója volt. (Herčko I., 1995. 77. l.)

György Albert

(1862–1941)

György Albert a maga korában a bányaművelésnek szintén kiváló képviselője és elismert tekintélye volt a hazai és a külföldi szakemberek előtt egyaránt. A róla szóló megemlékezések, méltatások és szócikkek mindenekelőtt úttörő tevékenységét emelik ki. Például

azt, hogy ő volt az első magyarországi bányamérnök, aki a bányavizek kiemelésére villanyerőt vett igénybe. Abban is első volt Magyarországon, hogy betont alkalmazott az akna biztosítására. (Dr. Mohi R., 1941. 392. l.; Kenyeres Á. főszerk., 1967. 643. l.)

György Albert pályája több szállal is kötődött a Hont megyei Selmecbányához. Itt tanult 1881–84-ben, itt töltötte gyakornoki éveinek egy részét; 1887-től pedig hosszabb időn át az akadémián oktatta a bányaművelést, az ércelőkészítés-tant, valamint a bányá- és földmérést.

Bányászati szakemberként sokoldalúan szolgált a köz javát: eredményes munkát fejtett ki a gázkitörések elfojtása terén, hatékony módszereket alkalmazott a bányatüzek oltásánál, gondoskodott a bányászok gyerekeinek képzéséről...

Hosszan lehetne még sorolni György Albert érdemeit, hisz aktív részese volt annak az időszaknak, melyet „*a magyar bányászat különleges létfeltételeinek felismerése és a modern, részben teljesen különleges megoldások alkalmazása jellemez*”. (Dr. Mohi R., 1941. 394. l.) Még nyugdíjas korában is úttörő munkát végzett a bauxitérc kutatása körül. Nevéhez fűződik a „jó szerencsét!” bányászköszöntő bevezetése és a bányászünnepség Szent Istvánnapra tevése.

A máramarosi Aknaszlatináról indult (itt született 1862. december 22-én) német eredetű családból (Gschwandtner). Ősei kiváló bányászok voltak, édesapja a máramarosi sóbányászatot igazgatta. Idegen származása ellenére is sikerült elfogadtatnia magát a magyar szakemberek közt. A jó családi háttéren kívül mindezt elsősorban tehetségének és becsületes munkájának köszönhette.

A nagy tudású, világot járt és tapasztalt szakember irodalmi munkássága is jelentős. Elsősorban „elemző kémiai könyve” értékes. 1894-ben adta ki Selmecbányán alapvető munkáját ezzel a címmel: *Mennyiségileg elemző vegytan különös tekintettel a fém- és vaskohó-laboratóriumban előforduló elemzésekre*. Ennek 1907-ben második bővített kiadása is megjelent, ugyancsak Selmecen. 1912-ben a *Nagybányai bányakerület monográfiájában* is publikált.

Selmecbányáról való távozása után Dorogon volt bányamérnök, majd a szászvári bá-

nyákat vezette. Egy ideig az Osztrák–Magyar Vasúttársaság szén- és ércbányáinak felügyelője is volt. Nyugdíjba vonulása után még igazgatta a horvátországi Croatia bányáit. Budapesten halt meg 1941. október 13-án.

Händel Vilmos

(1837–1925)

A magyar lexikonok nemigen említik ennek az evangélikus egyházi írónak, Mikszáth selmecbányai tanárának a nevét. Praznovszky Mihály ír róla egy közelmúltban megjelent tanulmányában, jelezve, hogy a selmeci paptanár a lélektant és az esztétikát oktatta Mikszáthnak. (Praznovszky M., 1999) Kézzegye ott van például azon a dokumentumon is, amely a hetedik osztályt ismétlő író érdemjegyeit tartalmazza. (Tudósítás a selmeczi ágost. hitv. evang. kerületi Lyceum tanuló ifjúságáról. 1864/65.) Mikszáth ekkor lélektanból kielégítőt kapott.

Händel Vilmos 1837. február 2-án született Szepesváralján. Halálozási dátumát Praznovszky Mihály sem jelöli, ezt a *Slovenský biografický slovník*-ből (Szlovák életrajzi lexikon) ismerjük: a dátum 1925. december 12. (Mináč, V. főszerk., 1987. 280. l.) A papi családból származó Händel Nyíregyházán, Miskolcon és Eperjesen végezte iskoláit. Ezt követően egy évig Láczy Jakab családjánál nevelősködött Felsőláncon, majd Miskolcon kezdődött egyházi pályája. Rövidesen külföldre ment, két évig még Halléban és Jénában tanult.

Miután nagyobb utazást tett Németországban és Svájcban, 1862. április 2-án Selmecbányára került németül és magyarul prédikáló lelkésznek. Selmecen szorgalmazta a magyar nyelvű istentiszteletek gyakoribbá tételét, közéleti szereplést vállalt, s óraadóként oktatott az evangélikus líceumban.

Händel Vilmosról Breznik János iskolatörténetében is olvashatunk. Így ír többek közt: „*Rendkívüli tanárokkul fáradoztak velünk leginkább vallástani tárgyakkal foglalkozva Händel Vilmos, itteni német–magyar lelkész és Hrencsik Károly, tót lelkész, kik nem akarták a rájuk bízott talentumokat elásni, s készséggel*

vállaltak el néhány órát ifjaink tanítására.” (Breznyik J., 1889. 379. l.) A már említett tanítványokon kívül Händel a líceumban még tanított hit- és erkölcsstudományt, egyháztörténetet, ó- és újszövetséget, valamint görög nyelvet.

Händel elsősorban egyházi lapokban publikált, de megjelent néhány önálló műve is, mint például *A keresztyén egyház története* (Selmecz, 1877), *A gyermek imái* (Selmecz, 1890) és az *Emléklapok*, melyet Szeberényi Gusztáv püspök tiszteletére írt és szerkesztett (Budapest, 1890).

Selmecbányán Händel egyházi tisztségeket is betöltött. Megérdemelt pihenés után ebben a városban hunyt el.

Hannulik János

(1745–1816)

A XVIII–XIX. század Felvidékről indult megannyi jeles egyházi személyiségei közé tartozik Hannulik János Krizosztom, „*a piarista rend magyarországi testületének egyik legkiválóbb tagja*” (Szinnyei J., 1894. 436. l.), a kor neves latin nyelvű költője.

Az ő élete is több szállal kapcsolódott tájainkhoz. 1745. június 22-én született a Trencsén megyei Peredméren. 1764-ben Privigyén lépett a piarista rendbe. Egy év múlva Rózsashegyen tett fogadalmat. 1767-ben a Hont megyei Korponán tevékenykedett a rend iskolájában: a principisták és a kisebb osztályok mestere volt. 1772–75-ben Nyitrán tanult teológiát, miközben pappá szentelték, s egy ideig ugyanott a poesis és a syntaxis tanáraként működött. Tanított még Magyaróvárott és Nagykárolyban. Az utóbbi helyen több beosztásban is szolgált: volt igazgató-tanára a rendi növendékeknek, oktatott szónoklatot, működött hitszónokként, tanított logikát és metafizikát, végül a gimnázium igazgatója lett. Amint Szinnyei írja: „*Igen jeles tanár volt és classicus műveltségével, bölcséleti, történelmi és irodalomtörténeti előadásaival, megnyerő modorával kiválóan hatott az ifjúságra, a rend növendékeire s tanáraitra. Nagyszámú latin lírai költeményei nemcsak Rómában és más olasz városokban, hanem Németországban, sőt az oroszoknál Szentpétervárott is figyelmet keltenek.*” (Szinnyei J., 1894. 436. l.)

Köztudott, hogy 1803-ban a szentpétervári tudós társaság felkérésére írta az I. Sándor cárt dicsőítő ódáját (*Ode ad Alexandrum russiae imperatorem*). Sándor, a tudományok és a tudósok nagy pártfogója, egykor főiskolát állított fel Pétervárott. Sok-sok egyéb érdeme is volt e tekintetben, ezért a tudományok képviselői tisztelettel vették körül.

Sokáig úgy élt az irodalmi köztudatban, hogy Hannulik cárt dicsőítő ódáját Balugyanszky Mihály rendelte meg abból az alkalomból, hogy a magyarországi tudóst I. Sándor vendégtanárnak hívta meg Pétervárra. Az ezzel kapcsolatos tévedésekre Csekey István hívta fel a figyelmet *Hannulik János oroszországi kapcsolatai* című tanulmányában. (Csekey I., 1956. 460–469. l.) A debreceni Vargha László kitűnő irodalomtörténeti tanulmányából (*Hannulik János, a XVIII. század Horatiusa*. Debrecen, 1938) idézi, hogy Hannulikot már jól ismerték a nagyvilágban, így Oroszországban is. Tehát a költőt nemcsak Magyarországon tisztelték „*második Horatiusként, s nem csak német és olasz tudományos társaságok tüntették ki elismerő oklevelekkel; költeményei az elkövetkező években, illetőleg három évtized folyamán mind szélesebb körökben lettek ismeretessé, s hírneve akkor érte el a dicsőség tetőpontját, amikor a külföld tudományossága a XVIII. század valamennyi latin lírikusa között neki juttatta a díszes »principus« elnevezést. Ennek legszebb bizonyítéka az volt, midőn 1803-ban a szentpétervári tudós társaság a nagykárolyi lírikust kérte fel arra, hogy Sándor orosz cár dicsőítésére ódát írjon, arra az ünnepélyes alkalomra, amikor a cárt valamennyi tudományok doktorává avatták.*” (A Vargha-idézetet lásd: Csekey I., 1956. 466. l.)

Hannulik János tehát a felkéréskor a maga 400 versével már régen európai hírű költő volt: kifogástalan latinságú, gördülékeny verselő. Mint Csekey hangsúlyozza: „*Nem a Sándor orosz cárra írt ódája miatt lett tehát Hannulik Szentpétervárott prynces Lyricorum – mint Tardy Lajos tévesen írja –, hanem ellenkezőleg: éppen ezért kérték fel őt és nem más az óda megírására, mert Hannulik már két évtizede a legkiemelkedőbb latin költő hírében állott az egész Európában.*” (Csekey I., 1956. 463. l.)

Hannulikot Baróti Szabó Dávid is Magyarország Horatiusának nevezte. Klasszikus formákat alkotó költészetével pedig Berzsenyre is hatott. (Dr. Diós J. főszerk., 1998. 577. l.)

Számos, nyomtatásban megjelent műve közül az alábbiakat említjük meg: *Selecta Carmina* (Nagykároly, 1777–78), *Versus lyrici* (Nagykároly, 1779), *Celebritas provinciae Bihariensis...* (Nagykároly, 1782), *Selecta latini sermonis exemplaria* (Buda, 1810).

Jeles földink Nagykárolyban hunyt el 1816. szeptember 3-án.

Herbich Ferenc

(1821–1887)

Herbich Ferenc neves magyar geológus, aki szintén a selmeci akadémia növendéke volt, 1821. január 15-én született Pozsonyban. Apja jó nevű katonarvos volt, s Bukovina flórájának kiváló ismerőjeként is számon tartották őt.

Gimnáziumi tanulmányai után ifjabb Herbich Ferenc is orvosi tanulmányokhoz fogott, 1840–41-ben a bécsi akadémia hallgatója volt. Selmec azonban jobban vonzotta a tehetséges fiatalembert: 1841–1844 közt bányászatot és erdészetet tanult az itteni akadémián. 1845-től majd egy évtizeden át bányatisztként szolgált Bukovinában, ahol szabad idejét az ásványok vizsgálatának szentelte.

1854-ben Erdélybe került, s „*új hazája földjének geológiai viszonyai iránti érdeklődése évről évre fokozódott*”. Bejárta az Olt mentét, a Hargitát, a Bucsecs vidékét és a Barcaság hegyeit; vizsgálta a kőzeteket, a földtani képződményeket. Vizsgálódásainak egyedülálló eredményei is voltak: 1859-ben a Nagy-Hagymás hegységben ő fedezte fel a ditroitet, azaz a „*kék sodalithos nephelinsyenitet*”, s csak az ő „*bő gyűjtései alapján ismerkedhetett meg a tudományos világ ezen érdekes közetekkel*”. (Dr. Koch A., 1887. 60. l.)

Több külföldi tanulmány-, illetve gyűjtőúton is részt vett, elsősorban Belgiumban és Németországban. 1869-ben került az Erdélyi Múzeumhoz. Magas szintre emelte az erdélyi geológia művelését, miközben gyűjteményeinek egyes részei a külföldi tudományos világ előtt is ismertté váltak, az Erdélyi Múzeumban pedig megvetette alapjait egy általános közetta-

ni és őslénytani gyűjteménynek. (Dr. Koch A., 1887. 61. l.) Mintegy 1500 eruptív kőzetdarabot gyűjtött, 1873-ban pedig bemutatkozott a bécsi világkiállításon is.

Herbich szinte az egész Erdélyt bejárta, s ezt követően készítette el *Erdély földtani térképét*, valamint *Az eruptív kőzetek beosztásáról Erdélyben* című magyarázó szövegét. A vidék geológiájának témaköréből még számos írása jelent meg az Erdélyi Múzeumban és a Földtani Közlönyben. Művei közül számon tartják még az *Északkeleti Erdély földtani viszonyai* (Pest, 1871) és *A székelyföld földtani és őslénytani leírása* (Budepest, 1878) című munkáját.

Hatékony kutatómunkájával a Magyar Királyi Földtani Intézet erdélyi geológiai programját is segítette. 1875-ben a kolozsvári egyetemen bölcsészdoktori fokozatot és magándoktori minősítést szerzett. Közben elkészítette *Európa földtani térképét* is. Nem maradtak el további felfedezései sem, Ürmösön például krétakori kőüledékhelyre bukkant.

Herbich „*sokoldalú, hasznos tevékenysége már életében is elismerésre talált*”: több társaság és társulat választotta őt tiszteletbeli vagy rendes tagjává, például a bécsi Császári és Királyi Földtani Intézet, a Magyarhoni Földtani Társulat, a franciaországi Természetvizsgálók Társasága, az Erdélyi Múzeum Egylet stb.

Sajnos, az életpálya nem zárulhatott le a maga kiteljesedésével: születésnapján, 1887. január 15-én „*a halál váratlanul véget vetett egy derék szaktudósnak*”.

Herrmann Emil

(1840–1925)

1840. november 13-án a Krassó-Szörény megyei Dognácskabányán született Herrmann Emil főbányatanácsos, akadémiai tanár, európai hírvű tudós. A bécsi politechnikumból került a műegyetemre, majd Selmecbányára, ahol kohó- és bányamérnöki oklevelet szerzett.

Csaknem egész élete Selmechez kötötte őt. Rövid ideig a leobeni bányászati akadémián volt tanársegéd, de 1867-ben már Hont megye bányavárosában adott elő ábrázoló geometriát és erdészeti erőműtant. 1869-től a matematika-mechanika-gépszerkezettan tan-

székének tanársegédje, 1872-től pedig két évtizeden át az akkor alakult eröműtan-szilárd-ságtan tanszéken dolgozott.

A német származású Herrmann Emil 1869-től az akadémián első között adott elő magyar nyelven. Ezt megelőzően két hónap alatt Nagykovácsán olyannyira elsajátította nyelvűnket, hogy nemskára a magyar nyelvű műszaki mechanikai irodalom úttörője lett. (Zsámboki L. szerk., 1983. 184. l.)

1879-ben Berlinben még német nyelven adta ki a *Compendium der mechanischen Wärmetheorie...* című munkáját, amely elsősorban értekezésein alapul, „*de egészen új benne a gőzgépek azon elmélete, melyet a szerző Farbakyval saját kísérleteik alapján dolgozott ki*”. (Szinyeyi J., 1896. 774. l.)

1885-ben már magyar nyelven adott ki két munkát is Budapesten, a *Technikai mechanikát* és a *Szilárdságtant*. Az utóbbiról Tetmayer zürichi tanár is elismerően írt, megjegyezve, hogy Herrmann „*tehetségének szárnyai azokat a területeket érik el, amelyekbe az isteni kegy csak kiváltságos szellemeket enged be*”. 1894-ben Farbaky Istvánnal közösen jelentették meg *A több pengével bíró fűrészelő gépek munkabírása* (Budapest) című könyvüket.

Herrmann a gázok termodinamikája és a szilárdságtan területén igen jelentős elméleti és szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Magyarországon ő foglalkozott először szakszerűen a hengesorok mérekszámításával. (Zsámboki L. szerk., 1983. 184. l.) A mechanika örök érvényű területeit ültette át a bányá-

szati és kohászati vonatkozású problémákra. Sokat tett a bányák víztelenítése érdekében is. A Bányászati és Kohászati Lapokban számos alapvető tanulmánya jelent meg, olyan címmel, mint az *Egyenes hengerű – egy irányban forgató vízoszlop gépekről* (1871), a *Vaslemez-tengely vízi kerék számára* (1872), *A fogaskerekek fogainak szerkesztése és meghatározása* (1874), *A szállító bányagépek, a forgó, vízemelő és fűvógépek lendítőkerekének meghatározása...* (1873) stb.

Herrmann tanári működése kapcsán Kövesi Antal értékelésében olvashatjuk az alábbiakat: „*Nem sok olyan hatalmas teherbíró pillére volt az Alma mater palotájának, mint a jó öreg Herrmann bácsi... Lelke tisztaságát, szíve jóságát, mélyen szántó elméjének bölcsességét sugározta ki azokra, akiket szeretett és akikkel gyakran érintkezett, így figyelmes tanítványaira, és azok viszont áhítattal hallgatták és csodálták a nagy tudású Professzor fejtegetéseit világos előadásaiban.*” (Kövesi A., 1925. 165–167. l.)

Jeles személyiségünk 1925. április 22-én hunyt el Budapesten. Egyébként testvére, Hugó is kohómérnök és akadémiai tanár volt Selmecen. Fia, Miksa, pedig itt született 1838-ban. Ő gépészmérnök, műegyetemi tanár, illetve kereskedelmi miniszter volt. A Honttal is

kapcsolatban álló Herrmannok tehát valamennyien a nemzet felemelkedését szolgálták tudósként, tanárként és közéleti személyként egyaránt.

Hont lovag

(IX – X. sz.)

Géza fejedelem halálakor (997) Koppány mint a legidősebb Árpád-leszármazott magának követelte a fejedelemséget és az elhunyt fejedelem özvegyét, Saroltot. Ezért fegyvert fogott Géza örököse, István ellen. István azonban nyugati lovagok segítségével legyőzte Koppányt.

A hagyomány szerint Hont és Pázmán főemberek álltak a Koppány ellen induló testőrség élén. De vajon hogy kerültek ezek az idegen lovagok az országba? Kézai Simon krónikájában azt mondja a vármegye névadójáról, Hontról, hogy az svábföldi eredetű páncélos vitéz, aki testvérével, Pázmánnal Magyarországon átutazva a tengeren túlra, valószínűleg a Szentföld felé tartott. Géza fejedelem azonban marasztalta őket, s így maradtak a magyaroknál. 998-ban Istvánt Bény község határában, a Garam nyugati oldalán kardlappal vállát megérintve lovaggá ütötték. Ist-

ván ezután fogadalmat tett, hogy az egyház és a haza javát, a nemzet jólétét fogja szolgálni, és elősegíti a szomszédos népek békéjét. A lovaggá ütésről a Honti Múzeum őriz egy kis-méretű rézmetszetet. Az ismeretlen szerző a fejedelmet féltérde ereszkedve ábrázolja. Előtte Hont, aki kardlappal érinti István vállát, és lovaggá fogadja őt. (Danis F., 1996. 3. l.)

Kézai Simon mester állítását a többi krónika sem cáfolta. A *Képes Krónikában* például ezt olvashatjuk: „Azokban a napokban érkezett Hont és Pazman is, akik a Goron folyóban teuton szokás szerint karddal övezték fel Szent István királyt.” A krónika az elmondottakat még megtoldja annyival, hogy a két testvér utódai (a Hontpázmán nemzetség tagjai) az idő folyamán házasság révén a magyarokkal keveredtek. Megemlíti azt is, hogy szolgálataikért Géza és István is nagy kiterjedésű birtokokkal ajándékozták meg őket. (*Képes Krónika*. 1986. 56–58. l.)

A Svábföldről érkezett névadó lovagról Bakács István is ír, többek közt így: „Megyénket Hont lovagról nevezték el, aki hihetőleg Gizella királyné kíséretében jött az országba Pázmán lovaggal együtt. A fejedelmi székhely akkor már Esztergom, s nem tarthatjuk célzatosságnak nélkülőnek, hogy a királyi fővárossal szemben a Duna bal partját, a Garam és az Ipoly torkolatának közét első királyunk legmegbízhatóbb hívére bízta. Hont ispán a megye központját, Hont várát a Börzsöny északi peremére építette, ahonnan tág betekintése nyílt mind kelet felé az Ipoly völgyére, mind pedig az Ipolyba torkolló Selmec és Korpona folyók vidékére.” (Bakács I., 1971. 19. l.)

Hont lovaggá fogadja Szent István

Általában úgy tudjuk, hogy Hont lovag vezetéséért, a királyhoz való hűségéért, illetve a kereszténység terjesztésében kifejtett tevékenységéért Istvántól megkapta a mai Hont megyei területek egy részét. Györffy György viszont így ír minderről: *„István király pannonhalmi oklevelében (1002) a még apja idejében beköltözött sváb (alemann) Hont lovag nem comes, hanem dux megjelöléssel szerepel, ami egy több megyére kiterjedő territorium feletti kormányzást jelentett. Hogy e tartományhoz eredetileg Nógrád vármegye is hozzátartozott, azt két körülmény valószínűsíti. Egyrészt Hontvár Hont megyének Nógrád megyével határos szélén feküdt, lényegében a Nógrád és Hont megyét felölelő Ipoly-völgy közepén, másrészt Nógrád (...) »új vár« jelölése. (...) De feltehető, hogy Hont dux eredeti territoriumához még más szomszédos megye is tartozott, a Rima völgyével együtt talán Gömör vármegye is, melyet István király természetes vízvidékétől, a Sajó borsodi völgyétől elszakítva, az esztergomi érsekség alá rendelt.”* (Györffy Gy., 1987. 149. l.)

Györffy szintén említi azt a tényt, hogy a Hontpázmányok gazdagításához más is hozzájárult, például Szent László király, kinek nővérét Hont dédunokája, Lampert comes (+ 1132) vette nőül, majd a királytól nyert és más úton szerzett birtokai jó részét az általa alapított bozói monostornak adta. (Györffy Gy., 1987. 156. l.)

Hont lovag körülbelül 1020-ig élt. Egyik fia, Bynn, Istvántól Bény községet is megkapta. Hont megye s a Felvidék tehát sokat köszönhet ennek a vitéznek. Hisz hozzájárult a terület benépesítéséhez, munkaalkalmak és lehetőségek teremtéséhez. Utódaival együtt építtetett várakat, templomokat és szerzetesrendeket, hozzájárulva ezáltal a hit és a nyugati kultúra terjesztéséhez is.

A Honti Múzeum őriz egy 53 x 64 cm-es olajfestményt, amely a *Bécsi Képes Krónika* alapján ábrázolja Hont lovagot. A könnyű páncélba öltözött lovag jobb kezében dárdát, balban pajzsot tart. Az utóbbin a család címe-re, egy kutyafej látható.

Hornyák Odiló

(1888–1953)

Hornyák Odiló tornatanár, edző, a két háború közti felvidéki magyar sportélet és cserkészélet egyik fellendítője 1888-ban született Budapesten. Ugyanitt szerzett diplomát a Testnevelési Főiskolán. Pozsonyban, Érsekújvárott és Ipolyságon tanított a magyar gimnáziumokban.

1919-ben került Pozsonyba, s néhány évig a reálgimnáziumban tanított. Megalapította a Kis-Kárpátok Cserkészcsapatot, amely a Felvidék első magyar ifjúsági mozgalma volt. *„Nevelő munkájában a nemzeti öntudat ébrentartására is gondot fordított, a sovíniszta iskolai hatóságok ezért irredentának tartották: Pozsonyból való elhelyezésének ez volt a fő oka.”* (Turczel L., 1997. 126. l.) Pozsonyban egyébként tornázként és edzőként is kiemelkedő eredményeket ért el: az általa szervezett sportversenyekre a legjobb bécsi és budapesti sportolók is szívesen jöttek.

Pozsonyból 1926-ban Érsekújvárra került, de 1927-től már Ipolyságon dolgozott. Ez volt pályafutásának leghosszabb állomáshelye, egészen 1944-ig tevékenykedett ebben a vidéki kisvárosban. Mielőtt itteni érdemeit ismertetnénk, haad mondjuk el, hogy a „karizmatikus egyéniség” újvári rövid tartózkodása alatt is népszerűvé vált. Dobossy László, a tanár úr egykori diákja írta egyik könyvében az alábbiakat: *„Illő lenne emléket állítani az olyan névteleneknek is, mint amilyen Hornyák Odiló volt.”* (Dobossy L., 1981. 411. l.) A szerző elmondja, hogy az a rövid idő, melyet Hornyák Odiló Érsekújvárott töltött, elég volt rá, hogy *„legalább egy-két évjáratban kedvet szítson a testkultúra iránt, kirándulni vigye olyan város fiataljait, amelyben soha senki nem tudta, mire jó s egyáltalán mi is az a kirándulás; s megszervezte a cserkészcsapatot, amin bizony csak mosolygott parasztvárosunk népe”.* És kapcsolatba hozta Hornyák Odiló az érsekújváriakat Balogh Edgárral, Peéry Rezsővel s a Sarló többi tagjával.

1927-től Ipolyság sportélete is nagyot lendült előre. Hornyák tanár úr diákjai szlovákiai versenyeken nyertek előkelő díjakat: 1936-ban például Nagyszombatban Bényi Károly gerelydobásban (51,80), Hornok Károly pe-

dig 800 méteres síkfutásban (2 perc 12,2 s) lett az első. 1929-ben megalapította a gimnázium Szokolai Alajos Sportegyesületét, edzője volt az Ipolysági Futball Clubnak. Szerepe volt abban is, hogy 1930-ban falujáró útjuk során a sarlósok az Ipoly völgyét is bebarangolták, s többek közt az iskolák áldatlan állapotára is rámutattak.

Ipolyság

Hornyák Odiló szinte minden sportágat művelt. Az általa szervezett tornagyakorlatokon maga is tartott sikeres bemutatásokat. Az IFC edzőjeként több tehetséges futballistát nevelt a magyar válogatott számára is. Mindemellett a nemzeti öntudatot is kiválóan ápolta. Egyik tanítványa így emlékezett rá: *„Döntő szerepe volt abban, hogy megmaradtunk érzésben és vágyban magyarnak. Észrevétlenül plántálta ő az új nemzedékbe a csendes, de annál mélyebben gyökerező magyar érzést. Nem verte a mellét, nem hangoskodott, az előírásokat nem lépte túl. Éppen azért tudott annyit tenni. Ő tartotta a magyar szellemet, mint ahogyan ő töltötte meg diákkal a padokat, mert ha kellett, gyalog járta be a falvakat, hogy összeszedje a jobbfejű gyerekeket.”* (Berta Sándor visszaemlékezése. Kézirat, 1993)

1944-ben Hornyák Budapestre költözött, s a Verbőczy Gimnázium tanára lett. A háború után a Csehszlovákiából elüldözött és kitelepített magyarokat felkaroló szervezetekben tevékenykedett. (Turczel L., 1997. 126. l.) Budapesten hunyt el 1953-ban. Az Ipolysági Magyar Gimnázium az 1993-ban megjelentetett kiadványában emlékezett rá. (Csáky K. 1993 a. 57–59. l.)

Hőke Lajos

(1813–1891)

Hőke Lajos, helytörténeti író, levéltáros és pedagógus, ügyvéd és vármegyei aljegyző szerény, de figyelemre méltó helyet vívott ki magának mind a Hont megyei, mind pedig az egyetemes magyar művelődéstörténetben.

1813. december 15-én született a Somogy megyei Endréden. A gimnáziumot Gyöngyösön végezte, Debrecenben pedig bölcséletet, teológiát és jogot tanult a Református Kollégiumban. 1835-ben Hódmezővásárhelyre került, ahol a „szyntaktiai és retorikai” osztályokban tanított „második professzorként” földrajzot, teológiát, latint és németet.

1838-ban Székesfehérvárott patvaristaként kamatoztatta jogi ismereteit, majd királyi táblai jurátusként dolgozott Pesten. 1839-ben ott volt a pozsonyi országgyűlésen, ahol közreműködött az Országgyűlési Tudósítások sokszorosításában. 1840-ben Pesten hazai és váltó jogból ügyvédi vizsgát tett.

1841-ben ismét pedagógiai pályára lépett: idősebb báró Majthényi László Bars megyei főispán gyermekei mellett *„az egyik tanítói áldomást vállalta el”,* s 1849-ig tanította őket magyar nyelvtanra és olvasásra, földrajzra és egyetemes történelemre. A *„reformkori nevelés-barát”* pedagógiai szakírással is foglalkozott. 1847-ben Budán 3500 példányban ki nyomtatta *Elemi oktatástan* című könyvét. Hőke az általános történelmet, az általános és hazai földrajzot, a magyar nyelvtant *„saját kidolgozása után”* tanította. Kis növendékeit *„a magyar szók és mondatok egyszerre olvasásába saját kéziratából vezette”.* (–: *Magyar írók életrajza.* Hőke L., 1886. 150–154. l.) Könyvében tehát foglalkozik elemi olvasástannal, Magyarország rövid történetével, az ország vármegyéivel, székeivel és vidékeivel stb. Nálunk nemrégiben dr. Kiss László ismertette Hőke ebbéli tevékenységét, kiemelve műve hatodik fejezetét, az *Elemi gyakorlászatot*, amely tulajdonképpen a testnevelés szorgalmazása és módszertani utasítás a tárgy oktatásához népiskolai tanítók számára. (Dr. Kiss L., 1991/50. 20. l.)

Hőke 1850-től 1854-ig Pesten, 1860-ig Szolnokon, 1867-ig Ipolyságon a közigazgatásnál viselt állami hivatalát. Számunkra talán a

Hont megyei állomáshely, illetve Hőke itt kifejtett tevékenysége a legizgalmasabb. A távolról ide került művelt és jeles köztisztviselő 1861-ben lett Hont megye első aljegyzője, később emellett megyei levéltárosa. Hőke igen beleszeretett a honti tájba, a vidék természeti szépségeibe, a megye népeinek múltjába és hagyományaiiba. Mindenekelőtt a történelem és a régészet érdekelte, de „fogékony volt a népi kultúra jelenségei iránt is”. És csodálta a természeti ritkaságokat, a forrásokat és bűcsűjárt helyeket.

Hőke Lajos Hont megyében végzett néprajzi kutatásait Hála József foglalta össze kellő alaposítással. (Hála J., 1993. 70–94. l.) A néprajz köréből Hőke olyan fontos munkákat közölt, mint a *Királykutak, csodakutak* (Fővárosi Lapok, III. évf. 1866. 183. sz. 738–739. l.), a *Hont megye mythológiájából* (Fővárosi Lapok, IV. évf. 1867. 149. sz. 594–595. l.), az *Ősembernyomok és egyéb régiségek Hont megyében...* (Pesti Napló, XVIII. évf. 1867. 176. sz. 2. l.), a *Falusi vásárok* (Fővárosi Lapok, XIV. évf. 1877. 223. sz. 170–171. l.) vagy *A sárkányok* (Fővárosi Lapok, XXI. évf. 1884. 94. sz. 613–614. l.) című közlemények. Hőke munkáiban – bár azok helyszíni adatgyűjtésén alapulnak – a dolgokat még nem jegyezte le szó szerint. Legtöbb Hont megyére vonatkozó írása a Fővárosi Lapokban jelent meg. A települések közül ezekben olvashatunk Kemencéről, Palástról, Drégelypalánkról, Szebelébről, Szalatnyáról, Szántóról, Szobról és a Szikince völgyéről. De vannak Hőkének perőcsényi, pribéli, helembei és csábi adatai is. Közölt a gyűjtő több eredetmagyarázó és történeti mondát is.

Hőke Hont megyéről írott legteljesebb műve, *Hont megye monográfiája* – sajnos – kéziratban maradt. Az elkészült részeket már 1869-ben elküldte Ipolyságra, a Magyar Történelmi Társulat akkor ott tartott második vidéki gyűlésére, de annak ellenére sem lett belőle könyv, hogy ott arra már Nagy Iván is felfigyelt, s igen jó véleménnyel volt róla. 1883-ban a nagy mű rövidített változata ugyan megjelent Selmezbányán Vörös Ferenc kiadásában „*az iskola és nép használatára*”, de ez sem vitte előre a teljes kiadás ügyét. Sőt, kedvezőtlen fogadtatásban részesült, s „*a protestánsok üldözését röviden érintő része miatt*

használatát nem vezették be az iskolákban”. (Hála J., 1993. 86. l.) Pedig Hőke oly szépen írt a *Hont megye rövid történetének* bevezetőjében a regionális történelem oktatásáról, hogy azt még ma is érdemes megszívlelnünk: „*Ha érdekes és vonzó hazánk általános története, érdekesebbé, vonzóbbá lesz az által, ha megtanuljuk: mi részt vett lakóhelyünk, vidékünk, megyénk a haza általános történetében; mit tettek, szenvedtek ebben itten lakott elődeink. A szűkebb haza: a község s vidékének ismerete közelebb hozza a tanulást és a példákat, mint a tágabb körben forgó országos események és példák. Gerjesszük föl tehát és gyarapítsuk gyermekeink és a nép keblében a nagy hazai mellett a szűkebb haza ismeretét és a kegyeletet azon jeleseink iránt, kik a község, kik a vidék s megye dolgai körül magoknak érdemet szereztek.*” (Hőke L., 1883. 1. l.)

Hőkéhez tehát méltánytalanok voltak a Hont megyeiek, akik talán személyes okoknál fogva, vagy mert más felekezetüként az igazságot is kimondta, megakadályozták és nem támogatták munkájának kiadását. Pedig sokan és sokszor hivatkoztak rá. A kézirat sokáig meg is volt, 1898-ban például még kiállították a megyei történelmi kiállításon. Aztán nyoma veszett. Nagy kár, mert hiánya miatt csak szegényebbek lettünk mi, kései utódok is.

1867-ben Hőke elköltözött Ipolyságról. Dunaföldváron, Kaposváron és Csurgón élt. Az utóbbi helyen hunyt el 1891. november 20-án.

Jacquin Nikolaus Josef

(1727–1817)

Jacquin Nikolaus Josef vegyész, botanikus, orvos és akadémiai tanár németalföldi francia származású család gyermeke volt. 1727. február 16-án született Leidenben. Bölcsészeti, orvosi és természettudományi tanulmányokat folytatott Leuvenben, Párizsban és Bécsben.

1755–1759 között tudományos expedíciót vezetett Nyugat-Indiában. Ide I. Lotharingiai Ferenc német-római császár megbízásából utazott. (Balázs D. szerk., 1993. 171. l.) Kutatóútjáról sok új növényt hozott a bécsi császári parkokba. A schönbrunni növénykertet szín-

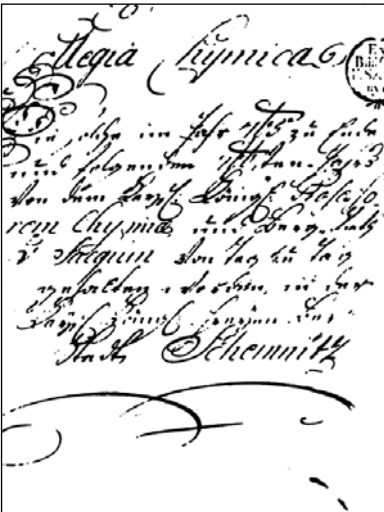

tén ő rendezte, s ennek gazdag anyagát is feldolgozta.

Jacquin Nikolaus Josef „botanikai munkásságával a legnagyobbak közé emelkedett, a XVIII. század végi Bécs leghíresebb tudósának tartották”: Bécs Linnéjeként is emlegették. (Zsámboki L. szerk., 1983. 199. l.)

A botanika európai szintű szakembere feldolgozta Ausztria és a vele szomszédos magyar területek növényvilágát is. Számos magyarországi növényt ő írt le és nevezett el először. Hosszabb ideig a bécsi egyetem botanikai tanszékének tanára volt. Az érintett témakörből több kiemelkedő kötetet is publikált. Ilyen az *Observationes botanicae...* (Viennae, 1764) és a *Flora Austriaca I-IV* (Viennae, 1770–1776).

Jacquin Nikolaus Josef volt az 1763-ban felállított selmecebányai akadémia legelső – és 1765-ig egyetlen – tanszékének (kohászati-

Jacquin kézírata

kémia-ásványtan) első tanára. Selmecebányán – s egyben Magyarországon is – ő honosította meg elsőként a kémiai kutatásban „az előítéletektől mentes kísérletező módszert, az oktatásban a laboratóriumi gyakorlatokat”. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 789–790. l.)

Jacquin munkásságát Lavoisier is elismerte és nagyra értékelte. Selmecebányai előadásai és kohászati-kémiai laboratóriumi gyakorlatai e téren világhírnevet szereztek számára. Zsámboki László könyvében olvassuk: „Selmeceen az ő laboratóriumi oktatási vonalát továbbvivő G. Scopoli és Rupprecht Antal módszereit vették át a világ első műszaki egyetemének, a párizsi École Polytechnique-nek megszervezéséhez (1794).” (Zsámboki L., 1983. 199. l.)

Öt éven át oktatta a világhírű tudós Selmeceen a kémiát és az ásványtant. Előadásait tartalmazó kéziratának egy részét az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Selmeceen végezte Jacquin a flogisztonelméletet támadó könyvének kísérleteit is. A kémia tárgykörét érintő alapvető műve 1793-ban jelent meg Bécsben az alábbi címmel: *Lehrbuch der algemeinen und medizinischen Chemie*. Ugyanitt halt meg 1817. október 26-án.

Jankó Sándor

(1866–1923)

Az 1866. február 28-án született Jankó Sándor erdémérnök-tanárról, műszaki alkotóról és szakíróról több lexikonban, összefoglalóban is olvashatunk. A selmecebányai akadémia oktatóinak lexikonában többek közt azt ír-

ják róla, hogy „az erdészeti geodézia és erdészeti szállítástan tudományos alapjainak lefektetésében szerzett érdemeket”. (Zsámboki L. szerk., 1938. 205. l.) A *Magyar Műszaki Alkotók* című összefoglalóban megemlítik, hogy „tanári működése alatt tanszéke részére sok műszert szerzett be, és így a hallgatók alaposabb gyakorlati kiképzést kaphattak”. (Révész Arnold l.–Vargha V. szerk., 1964. 24. l.) A *Magyar Életrajzi Lexikon* szakirodalmi munkásságának jelentőségét emeli ki. Ő volt ugyanis az első magyar nyelvű fotogrammetriai munka szerzője. (Kenyeres A. szerk., 1967. 798. l.) Kotlár Károly a *Magyar Agrártörténeti Életrajzokban* így sommázza vele kapcsolatos megállapításait: „Kiemelkedő matematikai megalapozottsága, másfél évtizedes üzemi tapasztalataival kifejlesztett gyakorlati érzéke, pedagógiai hivatástudata kitűnő főiskolai oktatót formált Jankó Sándorból, akit mindenkori hallgatósága őszintén tisztelt és szeretett.” (Kotlár K., 1988. 34. l.)

Fel-felbukkan Jankó neve a szlovák nyelvű kiadványokban is. A Selmecebánya és környéke jeles személyiségeit bemutató összefoglalóban Ivan Herčko a tankönyvíró Jankóra hívja fel a figyelmet (Herčko, l., 1995. 109. l.), Jozef Urgela az 1904-ben főiskolává alakult selmeci intézet tanszékeit bemutatva tér ki Jankóra, aki a földmérési tanszéket vezette, s itt vált elismert geodétává. (Urgela, J., 1985. 195. l.)

A vasvári földbirtokos család gyermeke egyébként a soproni gimnáziumból került 1887-ben a selmeci akadémiaira. „Már hallgató korában kitűnt társai közül matematikai és ábrázoló geometriai tudásával.” (Kotlár K., 1988. 33. l.) 1890-től mint gyakornok a lugosi erdőigazgatásnál is elsősorban földmérési munkálatokat végzett. 1893-ban a földművelésügyi minisztérium erdőrendezési ügyosztályára került, ahonnan közép-európai tanulmányútra küldték. 1906-ban kinevezték az akkor már Erdészeti és Bányászati Főiskola tanárává. Mint Kotlár Károly említi: „Szívós akaraterővel látott hozzá a tanszék fejlesztéséhez, az alapos gyakorlati oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges műszerpark bővítéséhez.” 1911-ben a főiskola rendes tanára, 1916-ban főerdőtanácsos lett. Rendszeresen publikált az Erdészeti Lapokban és a Kataszteri Közlöny-

ben. Az erdőgazdálkodás terén alkalmazott műszaki tudományok „kiváló, univerzális ismerőjévé” fejlődött, aki magas szinten tudta előadni tudományát. Előadott tárgyiból hallgatói számára összefoglaló műveket is írt. 1916-ban Selmecebányán megjelent a *Vadpatak szabályozás* című munkája. 1917-ben Pozsonyban kiadták a *Fotogrammetriát*. Ezt követte az *Erdészeti szállítóberendezések I., II. kötet* (Sopron, 1920). Az első részben a mesterséges pályák tervezésével foglalkozik: a vonatútutakról, a csúsztatókról, az úsztatóvályúkról, a siklókról és kötélpályákról ír elsősorban. A csúsztatóutakról írtak ma már „kultúrtörténeti jelentőségűek”, mert ilyen berendezés már régóta nincs a szakmában. A kötet második részében a vízi szállítóberendezéseket mutatja be.

Fontos műve a kétkötetes *Erdészeti földméréstan is* (Sopron, 1922). Olvashatunk ezekben a távolság- és szögmérő műszerekről, a mérőasztalokról, a térképmásoló műszerekről stb. Jankónak számos geodéziai szabadalma keltett nagy figyelmet.

Az erdészeti geodézia nagy tudósa, az erdészeti szállítóeszközök és berendezések értő szakembere a természetnek is nagy barátja és művelője volt. Hosszú időn át tagja és tanárelnöke az „Akadémiai Athleta Club”-nak. Az akadémia elköltözésével – melyet már maga is szorgalmazott – örökre eltávozott Selmecebányáról, s nemsokára az életből is. A nehéz időkben (1920–1922) még rektora volt a főiskolának Sopronban, de 57 évesen, 1923. május 14-én a Vas megyei Vönöckön meghalt.

Jankovich Béla

(1865–1939)

„Az események gyors egymásutánja kellemes tények részeseivé tett bennünket, hontitakat. Alig három hét előtt államtitkárrá, majd pedig gróf Zichy János lemondása után vall. és közokt. miniszterré nevezte ki Ő Felsővármegyénk szülöttjét, Jankovich Bélát. A véletlen úgy hozta magával, hogy kineveztetése napján választotta meg őt újonnan országgyűlési képviselőjévé az ipolysági választóke-

rület. Tisztelőinek öröme ezáltal kettőzött lett, mert hiszen ezzel csak szorosabbá vált az a kapocs, mely őt vármegyénk közönségéhez és közügyeihez eddig is fűzte. Mi, akik ismerjük őt – ismerjük kristálytisztá jellemét –, értékelni tudjuk az ő széles körű, nagy tudását és európai műveltségét, a legnagyobb megnyugvással konstatálhatjuk, hogy hazai népoktatásügyünk alig kerülhetett volna avatottabb kezekbe. Bizalmunk iránta rendíthetetlen, mert erősen hisszük, hogy a tanítóság érdekeit tőle telhetően istápolni fogja, s hogy a gyengék – az addig elnyomottak és üldözöttek, akik hozzá fognak segítségért fordulni –, nála oltalmat találnak. Ezeknek biztos tudatában a legmélyebb hódolattal és tisztelettel üdvözljük, úgy a magunk, valamint Hontvármegye tanítóságának nevében is Ó Excellenciáját. Isten áldását kérve a hazai tanügy érdekében kifejtendő munkásságára.”

A hosszabban idézett fenti sorokat az Ipolyságon kiadott Honti Tanügy című szaklap közölte 1913-ban (IV. évf. 3. sz. 1. l.), amint az a cikkből is kiténik, Jankovich Béla miniszteri kinevezése alkalmából. A meleg hangú és udvarias sorok lényegében igazat állítottak, s jól jellemezték jeles elődünket. Igaz, Jankovich nem a vármegyében, hanem Pesten született 1865. április 29-én, de hát ez mit sem változtat az egykori lokálpatriotizmuson s a tudóspolitikus Hont megyéhez fűződő kapcsolatán. Ezért is szerepel portrékötetünkben a miniszter.

A Jankovich család eredete Horvátországból nyúlik vissza. Valamikor Trencsén megyéből származhattak, illetve költöztek tájainkra. Miklós jászkunkapitánytól (1722–1793) ered a Fejér és Pest megyei vonal. Az ő leszármazottja Miklós (1773–1846) ismert régiséggyűjtő, akinek unokája, Béla országgyűlési képviselő, rácalmási és tésai birtokos volt. A tésai Boronkay-, illetve Foglár-birtokot vétel útján szerezte meg 1890-ben. (Borovszky S. szerk., é. n. 435. l.) A Hont megyei birtokot fiai, László és Béla örökölték. Az egykori mintagazdaságot a mezőgazdasági akadémiát vezetett László irányította szakszerűen, de Béla is szerette az itteni csöndet és nyugalmat. Gyakran töltötte itt szabadságát. A Honti Tanügy egyik számában olvassuk: „Dr. Jankovich Béla vall. és közokt. miniszter úr Ó Excellenci-

ája, ki a húsvéti ünnepeket tésai birtokán töltötte, húsvét szombatján délelőtt tíz órakor váratlanul megjelent Ipolyságon, a hontvármegyei kir. tanfelügyelőség hivatalában, hogy a vármegye népoktatásügyének állapota felől közvetlenül tájékozódjék.” (HT, 1913. IV. évf. 4. sz. 5. l.)

Jankovich Bélának sokat köszönhet Hont megye közoktatásügye. Többek közt azt is, hogy hosszú küzdelmes harc után 1913-ban „megyjéhez ragaszkodó nemes lelkével” teljesítette az itteniek óhaját: május 7-én kelt 82299. sz. rendeletével engedélyezte az ipolysági főgimnáziumnak „1913. szept. 1-jén leendő megnyitását”. (Csáky K., 1993. 17. l.)

Jankovich Béla egyetemi magántanár, az államtudományok doktora, miniszter, az MTA tagja, „elméleti polgári közgazdász” a bécsi Therezianum-intézetben végezte középiskolai tanulmányait. A budapesti egyetemen jogi tanulmányokat folytatott; 1888-ban doktorált, 1901-ben a közgazdaságtan magántanára lett. A Borovszky-monográfia tesz említést Jankovich 1891–93-as föld körüli útjáról, melyről cikkekben számolt be a Pester Lloyd és a Budapesti Hírlap hasábjain, de közölt írást a Földrajzi Közleményekben is. (Borovszky S. szerk., é. n. 252. l.)

1894 óta Hont vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja. 1910-ben a nemzeti munkapárt országgyűlési képviselője, 1911-ben a képviselőház elnöke. 1913–1917 között a vallás- és közoktatásügyi tárca minisztere. Ilyen beosztásban „több fontos közoktatásügyi intézkedést is hozott (ingyenes népoktatás kiegészítése, állami és nem állami óvónők, a gazdasági szakoktatók fizetésrendezése, a hajdúdorogi görög katolikus püspökség létesítése), tervezetet dolgozott ki a középiskolák reformjára” stb. (Kenyeres Á. főszerk. 1967. 778–779. l.)

Munkásságának méltatói kiemelik, hogy Jankovich elsőként közölt Magyarországon indexszámokat, s egyik első hazai képviselője volt a matematikai módszerek közgazdasági alkalmazásának. (Kenyeres Á., 1967. 779. l.) Művei közül az alábbiakat említjük: *A világpiac helyzete és a drágaság Magyarországon* (Budapest, 1922); *A határhaszon elmélete és a psychophysikai alaptörvény* (Budapest,

1922); *A papírpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalata nyomán* (Budapest, 1925).

Jankovich 1918-tól visszavonultan élt rácalmási birtokán. Budapesten hunyt el 1939. augusztus 5-én.

Jekelfalussy József

(1849–1901)

1849. október 9-én született Rimaszombatban a magyar statisztika-tudomány európai híré képviselője, az MTA tagja, Jekelfalussy József. Szülőhelyén kívül több felvidéki településhez is szoros szálak fűzték őt.

Egyik őse, Jakul comes Kun Lászlótól már 1282-ben adományul nyerte „a Gölnicbányától Hernádig terjedő s a Szepességről Krompachra vezető úttal határos lakatlan vadas erdőségeket, hol Jekelfalvát, Szentmargitfalvát és Koysfalvát alapította”. (Vargha Gy., 1904. 282. l.) Édesapja még örökölte a jekelfalvi birtokot, majd a Gömör megyei Feleden lett földtulajdonos.

A lontói Jekelfalussy-kastély

Feledről Lőcsére költöztek Jekelfalussyék, s József itt végezte az elemi iskolát, valamint a gimnázium hat osztályát. Miután apja Budapesten a pénzügyminisztériumban „nyert alkalmazást”, a gyermek Józsefet az eperjesi rokonok vették magukhoz, s itt járta ki a gimnázium hetedik osztályát. A nagyszombati érseki főgimnáziumban érettségizett, majd a budapesti egyetem jogi karán tanult tovább. Az egyetemen statisztikai szaktanfolyamokat is abszolvált; olyan neves tanárai voltak, mint Keleti Károly, Hunfalvy János és Beöthy Leó.

Hont vármegyébe felesége révén került, aki Podhorszky György alispánnak volt a leánya.

Az „ipa” halála után Jekelfalussy nejeére szállt a lontói birtok. „A régi nemesi kúriából díszes, modern úrilak épült”, s a neves tudós budapesti munkája mellett Lontón szakszerű gazdálkodást is folytatott. Amint Vargha Gyula írásában olvassuk: „Lontón érezte magát legboldogabbnak, szerető és szeretett családja körében. Elégülten ült a díszes úrilak széles teraszán, honnan fenséges kilátás nyílt a szelíd hajlásokkal hullámzó, dombos, völgyes vidékre...” (Vargha Gy., 1904. 298. l.) A fiatalon elhunyt tudóst 1901. február 15-én a lontói temető családi sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

De miért is illik emlékeznünk rá, ki is volt Jekelfalussy valójában? 1871-ben került az akkor szervezett Országos Statisztikai Hivatalba, ahol gyakornokként dolgozott egy ideig. 1878-ban fogalmazó lett, 1883-ban pedig titkári címet kapott. Az első igazgató, Keleti Károly „egyre több feladat megszervezését bízta rá, mert korán felismerte Jekelfalussy adminisztratív tehetségét és szorgalmát”. (Körmendy G.–Papi B., 1989. 8. l.)

Szakirodalmi munkássága már az 1880-as népszámlálás tudományos feldolgozásával kezdődött: a Budapesti Szemlében szélesebb összefüggéseiben vizsgálta Magyarország műveltségi állapotait, a polgárok hivatását és foglalkozását, a községek pénzügyeinek főbb eredményeit stb. Ez idő tájt néhány önálló kötete is megjelent, mint például a *Hazánk bűnügyi statisztikája 1873–1880* (Budapest, 1883), *A községi pénzügy főbb erényei hazánkban* (Budapest, 1883), *Magyarország háziipara az 1884. év elején* (Budapest, 1885), *Magyarország iparstatisztikája* (Buda-

Jekelfalussy sírboltjának táblája Lontón

pest, 1886), *Fogházaink állapotáról* (Budapest, 1887).

Igazi hírnévre a Láng Lajossal és Keleti Károllyal közösen írt munkával, a *Magyarország statisztikája* című könyvvel tett szert. Ő írta az első kötet tizenhárom fejezetét, amelyben a népszámlálás adatait már a nemzetiségi viszonyok szempontjából is elemzi. (Budapest, 1884)

1887 és 1896 között a *Közgazdasági és Statisztikai Évkönyvet* szerkesztette. Ezzel „oly művet szolgáltatott, mely a külföldi szakirodalomban is ritkítja párját”. Az itt közölt tanulmányok felölelik a statisztika egész mezejét: foglalkoznak a „népességi, kulturális, moralisztikai, gazdasági kérdések és problémák megvilágításával, megoldásával”.

1889-től a *Nemzetgazdasági Szemlének* is szerkesztője volt. Ennek profilját „a legégetőbb napi gazdasági problémák megvitatásával bővítette”, megőrizve a pártszempontokon felülemelkedő objektív álláspontot, melyet „a tudomány méltósága és a jól felfogott közérdek egyaránt megkíván”. (Körmendi G.–Papi B., 1989. 9. l.)

1892-ben, Keleti Károly halála után ő lett az Országos Statisztikai Hivatal igazgatója. Elindította a Statisztikai Közlemények új folyamát; szorgalmazta, hogy a statisztikát minél szervezettebb kapcsolatba hozzák a gyakorlati élettel. Sikerült olyan eredményeket elérnie, hogy hivatalának nevét „külföldön is tekintélyessé, tiszteltté tették”. Az ő szorgalmazására kapott a központi hivatal új díszes palotát.

Törekvése arra irányult, hogy „az államigazgatási intézmények jól-rosszul szerkesztett adatai helyett, maga az eredeti alapanyag feldolgozása és szerkesztése a Statisztikai Hivatalban történjen”. (Körmendi S.–Papi B., 1989. 10. l.)

A *Magyar Korona országainak helynévtára* című kiváló kötetet az 1890-es népszámlálás adatai alapján állította össze, s a Statisztikai Hivatal adta ki (Budapest, 1892). Még Keleti Károly írta hozzá az *Előszót*, kiemelve Jekelfalussy érdemeit, tudós precizitását.

1896-ban Jekelfalussy volt a szerkesztője *Az ezredéves Jekelfalussy volt a szerkesztője Az ezredéves magyar állam és népe* című országrajznak, mely átfogó képet adott az ország gazdasági állapotáról, kulturális életéről. Ez több nyelven is megjelent.

Jekelfalussy a magyar statisztika korszerűsítője és nemzetközi rangú művelője volt. Megreformálta annak módszereit: a lajstromozás helyett bevezette az adatlapos gyűjtést. A statisztikát nem öncélú tudományágként és szolgáltatásként kezelte. Az óriási adathalmazok feldolgozásával a nemzet felemelkedését szolgálta. Az adatokat tükröként tárta a nemzet elé, miközben megtanított azok mögé is látni; felfedezte azok gyakorlati hasznát, érvényesítésük megannyi lehetőségét.

Úgy tűnik, szülőföldjén őt is újra felfedezték. Születésének másfél százados évfordulóján az életút végső állomásán, Lontón 1999. október 9-én az önkormányzat ünnepeket rendezett. Dr. Dányi Dezső, a Statisztikai Hivatal nyugalmazott igazgatója emlékezett a nagy elődre. A faluban emlékkiállítás is rendeztek, a templomban pedig emlékmisést celebráltak, s újrászentelték a felújított családi sírboltot.

Jezsovics Károly

(1834–1924)

Mikszáth Kálmán selmecebányai tanárainak egyike volt ő is. A Bars megyei Nagyszélesben született 1834. január 28-án Jezsovics Mihály evangélikus lelkész és Déván Karolina fiaként. A selmeci líceumban tanult, majd Pozsonyban teológiát végzett. Rövid ideig a Palugyayaknál nevelősködött Deménden, aztán külföldi egyetemeket látogatott. Berlinben, Göttingenben és Halleban hallgatott előadásokat kiváló professzoroknál.

1861-től 1903-ig volt a selmeci evangélikus líceum tanára, elsősorban fizikát, matematikát és természettant tanított. Közben, hogy állandóan képezze magát, bejárt az akadémia mennyiség- és természettant hallgatni. 1894-től a líceumnak igazgatója is volt.

Mikszáthnak először természettant, majd „mathezis” és természettant tanított. Tudjuk, hogy matematikából az első selmeci évben az író igen gyenge eredményt ért el, s a hetedik osztályt meg is ismételte. A második évben már két fokozattal jobb jegyet kapott Jezsovicsnál algebrából. Természettanból is kielégítő osztályzata volt. Igaz ugyan, hogy az érettségin „mathezisből” pótvizsgára utasított-

ták, de a vizsgát letette, s az érettségét kézbe vehette.

Jezsovicsról Breznyik János is megemlékezett könyvében. 1861-ben választatott meg az iskola tanárának, s nemcsak a német egyetemeken a fizikusokat és matematikusokat, hanem „*itteni tanárkodása alatt a bányász. akad. előadásokat is látogatva, hosszabb ideig készülgetett*”. (Breznyik J., 1889. 356. l.)

Publikációs tevékenységet is végzett: cikkei, könyvismertetései az Országos Tanáregylet Közlönyében jelentek meg. Német nyelvből lefordította John Tyndall fizikai művét, amely *A hő, mint a mozgás egyik neme* címmel jelent meg 1874-ben Budapesten 109 fametszetű ábrával a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Könyvkiadó Vállalatánál.

Jezsovics a közélet terén is tevékenykedett. Tagja volt a selmeci városi tanácsnak, szervezte a turisztikai mozgalmakat stb. 1924. március 6-án hunyt el Selmecbányán. Síremléke a Kopogtató mögötti evangélikus temetőben látható.

Kaán Károly

(1867–1940)

Kaán Károly európai rangú erdőmérnököt, természeti értékeink védelmezőjét és kutatóját az utókor „*a magyar természetvédelem atyjaként tiszteli*”. (Balázs D., 1993. 184. l.)

Szakismeretét a nagykanizsai gimnázium elvégzése után (ebben a városban született 1867. július 12-én) a selmecbányai erdészeti akadémián alapozta meg. Egykori tanárai azon túl, hogy bevezették őt a tudomány világába, az utazásra, a világlátásra is ösztönözték. 1897-ben így hosszabb tanulmányutat tett Németországban, Ausztriában, Galíciában és Bukovinában. Külföldi tapasztalatairól az Erdészeti Lapokban számolt be. Tanulmányújtjairól gazdag ismeretekkel, kiszélesedett látókörrel tért haza. Amint egyik méltatója írja: „*Nyitott szemmel jár mindenütt, észrevesz és megjegyyez magának minden legkisebb jellegzettséget, azonban nem elégszik meg azzal, hogy megismeri az okozatot, keresi az okot vagy okokat, és vizsgálja, kutatja, lehet-e az eddigi célszerűtlen, nem helytálló, nehézkes vagy elavult rendszereken, megoldási módokon javítani, helyesbíteni vagy helyettük újat alkotni.*” (Molcsány G., 1941. 5. l.)

Első jelentősebb tanulmánya is az Erdészeti Lapokban jelent meg (*Átalakulások az erdészeti termékek szállítóeszközeiben*, 1899). Ebben az időszakban Kaán Károly a kincstári erdőgazdaságok fejlesztésén, korszerűsítésén fáradozott. Szorgalmazta az erdei úthálózat kiépítését, a szállítóeszközök tökéletesítését, a szakavatott gyéritést stb. A tarvágásokkal szemben a fokozatos felújító vágások mellett kardoskodott, s fellépett a magánbirtokokon végzett nagyarányú erdőpusztítások ellen. Szinte elsőként ismerte fel, hogy „*az erdészet ügyét más, rokon ágazatokkal kell összekapcsolni, a felmerülő feladatokat együtt kell megoldani*”. (Dr. Oroszi S., 1988. 63. l.)

1908-ban dr. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter szolgálatába szegődik, aki megbízta őt egy természetvédelmi munka megírásával is. Ez 1909-ben *A természeti emlékek fenntartása* címmel Budapesten nyomtatásban is megjelent. Kaán Károly munkássága a természetvédelemben is alapvető volt. 1914-ben adta ki *A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéseiről* című tanulmányát. A *Természetvédelem és a természeti emlékek* című terjedelmes munkája szintén Budapesten jelent meg 1931-ben. Ez „*a nem szakmai közönség számára is élményteljes jelentő mű*”, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1935-ben új erdőtörvényt, „egy-

szersmind természetvédelmi törvényt alkotak". (Dr. Oroszi S., 1988. 62. l.)

Kaán Károly életművét vizsgálva Oroszi Sándor említi: „A világháborút lezáró trianoni békeszerződés talán valamennyi szakma közül legjobban a magyar erdésztszadalmat sújtotta; az erdőterületeknek több mint 84 %-a került az új határokon kívül. Az állami (kincstári) erdőknek pedig – ahol a század első évtizedeiben megvalósulóban volt már a korszerű erdőgazdálkodás – csak 5%-a maradt meg.” (Dr. Oroszi S., 1988. 63. l.) Kaán Károly ebben a kilátástalan helyzetben is talált megoldást. „Ő, mint báró Wesselényi Miklós, maga száll csónakba, lelket önt a csüggedőkbe, talpra állítja az összeroskadókat, minden erejét összeszedve, minden lehetőséget kiharcolva segít és támogat minden rászorultat, pedig maga is lelkileg halálra sebezve áll munkáinak nagy temetője előtt.” (Molcsány G., 1941. 7. l.)

1920-ban az *Erdőt az Alföldre* című tanulmányával a Köztelekben elindítja alföldfásítási akcióját. 1924-ben az MTA levelező tagjává választják; székfoglaló előadását *Változások a Nagy Magyar Alföld képén* címmel tartja, majd előadja *Széchenyi és a Nagy Magyar Alföld* című értekezését is. 1927-ben az Akadémia kiadta *A Magyar Alföld* című terjedelmes gazdaságpolitikai munkáját. Kaán Károly példaképének, gróf Széchenyinek a szellemében cselekszik. Nem ismer lehetetlent: utazik, tanul és tanít, alkot és épít. Így lehetett kezdeményező szerepe az Alföld átfogó fásításának megindításában. Cáfolta azt a nézetet, miszerint az Alföld sztyepp, ezért alkalmatlan a fás vegetáció megteremtésére. Írásában bebizonyította, hogy „a Kárpát-medence viharos története az oka az elterméktelenedésnek, a talaj- és növényzetromlásnak, de az ember képes újra birtokba venni, megművelni azt”. (Dr. Oroszi S., 1988. 61. l.) Kaán Károly vallotta, hogy „a Kárpátokat szétszabdalni csak ideig-óráig lehet, azok egysége oszthatatlan és örök”. Az 1939-ben kiadott *Alföldi kérdések* című könyvében „a Széchenyi-elvek magaslatán állva pásztázta végig azokat a természeti (...) és közgazdasági (...) kérdéseket, amik az »Alföld problémájá«-nak megoldását befolyásolják, illetve lehetőséget adnak megoldásukra”. (Dr. Oroszi S., 1988. 62. l.)

A magyar táj arculatának formálója, a természet szépségeinek, az erdő tisztaságának védelmezője, a kítűnő szakíró és nagyszerű tudós 1940-ben hunyt el Budapesten. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. Tiszteletére több helyen is (Nagykanizsán, Püspökladányban, Budapesten) szobrot, illetve emléktáblát állítottak. Alkalmadtán illik nekünk is fejet hajtani előttük.

Kallivoda Andor

(1866–1936)

A kiváló erdőmérnököt és szakíró, az Alföld-fásítás egyik szervezőjét elsősorban pályakezde és ifjúságának egy szakasza fűzte tájainkhoz.

Az újszászi (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye) születésű (1866. augusztus 11.) Kallivodának már az ősei is erdészek voltak. Családi indíttatását Selmecebányán bontakoztatta ki: 1890-ben szerzett mérnöki oklevelet az akadémia erdészeti karán. Ezt követően a besztercebányai erdőigazgatósághoz került, majd a Bars megyei Aranyosmaróton lett erdőgondnok.

1896-tól Szabadkán dolgozott, ahol hatalmas csemetekertet létesített. Működése alatt több ezer holddal gyarapodott az itteni erdőterület. Tapasztalatairól 1906-ban számolt be először az Erdészeti Lapokban (Az akácz néhány rendellenes fejlődési alakja).

A Borovszky-féle vármegyei monográfiában ő ismertette *Bács-Bodrog vármegye erdőgazdaságát*. Írásában arra is felhívta többek között a figyelmet, hogy a lecsapolásokkal, ármentesítésekkel a termőhelyek jelentősen megváltoznak. Ennek következtében az egykori nyárasok, tölgyesek a Duna–Tisza közén is jelentősen megváltoztak. Éppen ezért ajánlotta az akácok telepítését, de ezeknél – mint hangsúlyozta – a talajviszonyok, a talajszintek, a természetes növénytakarók figyelembevételével és függvényében, az erdőtelepítésre alkalmas helyen lehet csak akácot ültetni.

1920-ban Kecskeméten vezette a Földművelésügyi Minisztérium Alföldi Erdőtelepítési Kirendeltségét. Elődje, Kaán Károly nagy terveit valósította meg: a homokfásítást váltotta valóra. Pályáját bár a magashegyi erdőknél kezdte, fogékonysága, nyitottsága és széles látóköre alkalmassá tette őt a homoki erdőkben való eligazodásban is. A szakemberek sok-sok, gyakorlati tapasztalaton és elméleti tudáson alapuló javaslatát fogadták el, s mint technológiai előírásokat alkalmazták később azokat. Elérte, hogy az erdőmérnök-hallgatók oktatásában is jelentős szerepet szenteljenek az alföldfásításnak.

Kallivoda szorgalmazta Magyarországon leghatékonyabban a tanyafásítást is. Szerény munkája valóban csírája volt annak a hatalmas fellendülésnek, melyből *„a lombsátorba rejtett, madárdaltól hangos, meglegedett boldogságban ragyogó tanyák megkapó szép képe”* bontakozott ki.

Kallivoda Andor életével kapcsolatban *„kortársai az antik férfierényeket emlegették: becsületesen élni, senkit sem sérteni, s mindenkinek megadni a magáét”*. (Dr. Oroszi S., 1988. 84. l.)

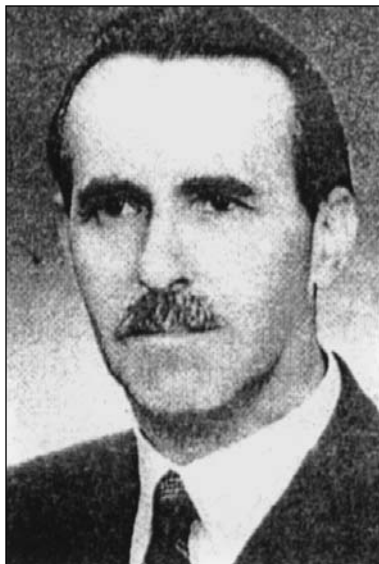
Kecskeméten sikerült Kallivodának az *„alföldfásítás legjelentősebb homoki bázisát”* megteremtenie. Közben számos tanulmányt írt az Erdészeti Lapokba. Ismertette például a homoki talajviszonyokat, az Alföld erdeinek fafajtaikat, a vágásfordulatokat, az erdőművelés be rendezéseit és különféle eszközeit stb. Még ezeket a publikációkat megelőzően jelent meg Selmezbányán (1914) Modrovits Ferencsel és Kis Ferencsel közösen írt munkája: *A királyhalmi m. kir. erdőőri szakiskola és külső kísérleti állomás tanulmányi erdejének, valamint*

Szabadka és Szeged városok erdőbirtokának leírása.

A neves természetbarát 1936. január 11-én hunyt el Kecskeméten. *„Halálba merevült két munkáskéz, melyek tettel és tollal annyiszor szolgálták el nem múltó lelkesedéssel, rajongó szeretettel a magyar erdőgazdaság ügyét”* – írták róla az Erdészeti Lapok hasábjain megjelent nekrológban (1936. LXXV. évf. 2. füzet 1. l.). Selmezbányán barangolva vagy az Alföld hűsítő fáinak árnyékába húzódba gondoljunk mi is e jeles személyiségre.

Keresztes Pál

(1893–1970)

Keresztes Pál tanár, tankönyvíró a két háború közti szlovenszki magyar iskolaügy ismert képviselője. 1893. november 8-án született Komáromban. Szülővárosában érettségizett, magyar–latin szakos tanári oklevelét a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte.

Komárom, Érsekújvár, Kassa és Ipolyság gimnáziumaiban tanított. Az utóbbi helyre 1921-ben került. Tankönyvíróként, tanárként és közéleti emberként egyaránt megbecsülést szerzett magának és iskolájának. Ipolyságon éveken át vezette a gimnázium önképzőkörét. A város kulturális életében szintén jelen volt:

1923-ban például könyvhetet szervezett Ipolyságon, s előadást tartott a szlovenszkói magyar irodalomról.

Ipolysági működése alatt több nyelvtan- és irodalomkönyvet írt, melyek mind a diákok, mind a tanárok körében népszerűek voltak. A *magyar irodalom története a csehszlovák állam magyar tannyelvű középiskolái számára* című tankönyvét Komáromban adták ki 1924-ben. Ugyanitt jelent meg 1925-ben Keresztes Pál szerkesztésében a *Magyar irodalomtörténeti olvasókönyv a középiskolák VII. osztálya számára*. Még ebben az évben napvilágot látott Komáromban két újabb tankönyve is: a *Magyar irodalomtörténeti olvasókönyv a középiskolák VIII. osztálya számára* és a *Rendszerez magyar nyelvtan a középiskolák III. osztálya számára*.

Ipolyság

Ipolyságon Neumann Jakab nyomdájában két Keresztes-könyvet adtak ki. 1929-ben jelent meg a *Segédkönyv a magyar nyelv oktatásához a középiskolák IV-VIII. osztálya számára*, s kézbe vehették az egyik legjobb Keresztes-könyvet, a *Magyar irodalomtörténet szemelvényekkel I.* című tankönyvet is. A kiváló tankönyvet az ország valamennyi középiskolájában használták. Elméleti részében műfaji ismereteket közöl a szerző, s az irodalom korszakolását végzi el szakszerűen. Pedagógiai, irodalomtörténeti és elméleti szempontból szinte kifogástalan munkát végzett a szerző. Olyan tankönyvet írt, amely talán még ma is kiállná a megmérettetést.

Korszakolásai, értékelései és minősítései pontosak, szakszerűek. Balassi vallásos verseiről például azt írja, hogy azokban „a prédikátorok száraz elmékedései helyett eleven érzések lehelete csap meg bennünket”. Tinódit a történelmi megbízhatóság verses elbeszélőjének tartja. Zrínyit szerinte „manapság már nem lehet történelmi érzék nélkül olvasni”. Mi-

kes Kelemen leveleit „művelődéstörténeti adattárnak” nevezi; Kazinczy leveleiben meg a jó megfigyelőképességet és a kitűnő korrajzot emeli ki. Katona Bánk bánjának cselekvő hűs-
vér emberei mellett rámutat a mű nyelvének darabosságára is.

Irodalomtörténetének II. kötete megérte az újabb kiadást is Ipolyságon (1930). Ez a romantizmustól a legújabb korig foglalta össze irodalmunkat. Külön ki kell emelnünk, hogy Keresztes Pál könyvében részletesen tárgyalta például Adyt is. Tette ezt akkor, amikor hazájában sem volt ajánlatos őt emlegetni. A könyv szemelvényrészében az irodalmi értékek színe-javából ad ízelítőt.

Keresztes Pál 1937-ig tanított Ipolyságon. Innen Kassára, Kisvárdára, majd Komáromba került. Kiskomáromban halt meg 1970. május 2-án. Neve szerepel A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikonában (Fónod Z. főszerk., 1997. 158. l.) és az ipolysági gimnázium történetét összefoglaló kiadványban (Csáky K., 1993) is.

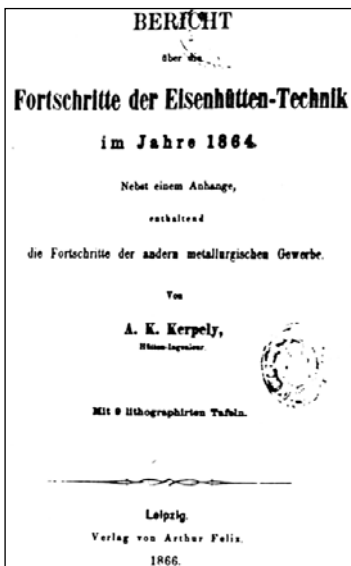
Kerpely Antal

(1837–1907)

A jeles selmecbányai tanárok sorában előkelő helyet foglalnak el a Kerpelyek is. Idősebb Kerpely Antal nevét jegyzik lexikonaink, enciklopédiáink, akárcsak a vaskohászat magyarországi, szlovákiai és külföldi szakkönyvei. Az *Akadémiai Kislexikon* szerint ő volt „a

magyar vaskohászati szakirodalom és oktatás megeremtője” s nemzetközileg elismert szakértője. (Beck M. Peschkau főszerk., 1989. 936. l.) A *Magyar Életrajzi Lexikon* kiemeli, hogy nevéhez fűződik az elhagyott magyar vasgyárak és vasművek korszerűsítése. Továbbá hangsúlyozza, hogy Kerpely úttörő munkát végzett a kohászati szakirodalmi tájékoztatás terén. (Kenyeres Á. főszerk., 1967) Szlovákia enciklopédiája pedagógiai munkásságát emeli ki, s rámutat arra, hogy tudományos alkotómunkája révén világviszonylatban is a vaskohászat előkelő képviselői közé tartozott. (Hajko, V. és koll., 1979. 65. l.)

Kerpely Antal az Arad megyei Kürtösről származik, itt született 1837. február 5-én. 1859-től Selmecbányán tanult bányászatot és kohászatot. 1862-től az aninai vasgyár mérnöke, 1864-ben az oravicei parafingyár vegyésze, 1865-ben pedig az általa tervezett brassói bánya- és kohóvállalat ruszkabányai vasgyárának építését vezette. Ugyanebben az évben már szabadalmaztatta „a nyersvas kén-től, foszfortól és réztől való megtisztítására vonatkozó eljárását”. 1866-ban szabadalmát Szászországban be is mutatta, s jelentős kohászati üzemekben szakértőként működött. Hazatérve a kisgarami vasgyár segédigazgatójává nevezték ki.

1868-ban visszatért Selmecbányára, ahol az akadémia kohászat-kémlészet, illetve az általa szervezett vaskohászat-vasgyártás tan-székének tanára és vezetője lett. Az akadémia tanárait bemutató kiadványban olvassuk: „Kerpely nemcsak a hazai vaskohászati oktatás megeremtője, de a magyar vaskohászati ipar föllendítésének elindítója, több vasgyártelep újjászervezője is volt.” Kerpely ezenkívül „a nemzetközi vaskohászati szakirodalom nagyhatású alakja: a vasgyárak telepítéstanának első kidolgozója és főiskolai oktatója, a nemzetközi vaskohászati szakirodalmi dokumentáció megindítója”. (Zsámboki L. szerk., 1983. 209. l.) Az akadémián új tantárgyként vezette be a tüzeléstant és a vasgyárak telepítését. Szakmai munkássága világhírt szerzett számára. 1880-ban „a mész- és magnézium-kötésű téglagyártási eljárását”, 1884-ben „az új rendszerű kettős regeneratív kavarrókemencéjét” szabadalmaztatta. (*Magyar Életrajzi Lexikon*, 1967. 908. l.)

Egyik méltatója, Vajda Pál említi: „Olyan irodalmi munkásságot fejtett ki, melyre méltán figyelt fel az egész világ szakirodalma, Németországban megbízták a vaskohászati technika évenkénti fejlődésének méltatásával. Ezek a Leipzigben évenként megjelenő könyvei (*Bericht über die Fortschritte der Eisenhütten-technik*) világhírt és nagy tekintélyt szereztek Kerpelynek.” (Dr. Vajda P., 1958. 273. l.)

Magyar nyelven megjelent önálló művei közül az alábbiakat említjük meg: *A vaskohászat gyakorlati s elméleti kézikönyve I-II.* (Selmecbánya, 1873–74), *Magyarország vaskövei és vasterményei* (Budapest, 1877), *A magyar vasipar jövője* (Buda-

A selmecbányai családi sírbolt (Hála József

pest, 1884).

Közel egy évtizeden át szerkesztette a *Bányászati és Kohászati Lapokat*. 1877-től az MTA levelező tagja volt. Több tanulmányutat tett Németországban kívül Angliában, Belgiumban és Franciaországban.

Kerpely Antal 1907. július 22-én hunyt el Selmecbányán. Családi sírboltja a Kopogtató (Klopačka) mögötti evangélikus temetőben van. A 604. számú, rendben tartott síremlék a vaskohászat szakembereinek egyik zárandokhelye.

Ifj. Kerpely Antal

(1886–1917)

A világhírré szert tett Kerpely Antal selmeci tudós-tanár fia, ifjabb Kerpely Antal szintén jeles növendéke volt az akadémiának. Talál-mánya, a róla elnevezett *forgórostéllal ellátott gázfejlesztő készülék* az egész világon elterjedt. (Csáky K., 1985. 11. l.)

Ifjabb Kerpely Ruzskabányán született 1866-ban. Miután kohómérnöki diplomáját Selmecbányán megszerezte, az Österreichische-Alpine-Montane Gasellschaft alkalmazta őt, melynek később vezérigazgatója lett Bécsben bekövetkezett haláláig, 1917. július 23-

áig. (Kenyeres Á. főszerk., 1967. 908. l.)

A monarchia legnagyobb vasgyára jó lehetőséget biztosított számára a kísérletezésekhez. Ezt Kerpely ki is használta, s tehetségét eredményesen kamatoztatta. Elsők közt szerkesztett például a *martinkemence* részére *mechanikus adagológépet*.

Jelentős eredményeket ért el az *ötvözött acélok* tanulmányozása terén is. Vajda Pál említi: „Az irányítása mellett 270 mm vastag *nikkelacélból előállított hajópáncél* lemez a *pólai próbálóvésnél a legjobb eredményt mutatta fel, és így kiszorította az összes külföldi gyártmányokat.*” (Vajda P., 1958. 279. l.)

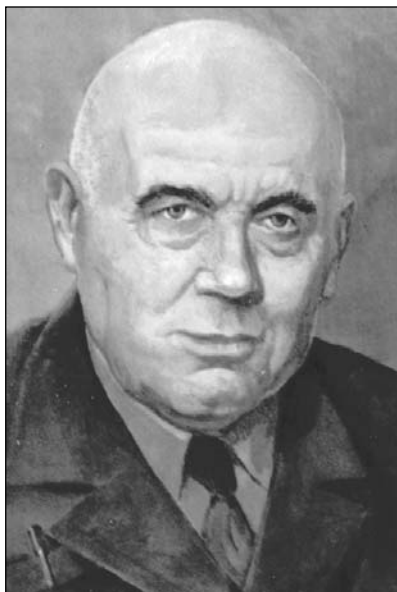
Érdemeket szerzett a *tégelyacél- és formaacélöntés* terén is. A már említett, forgórostéllal ellátott gázfejlesztő készülék „a *szakirodalom megállapítása szerint a korszerű gázfejlesztő készülékek alapja volt*”. Mint Vajda Pál könyvében olvassuk: „*Ez volt az első készülék, amely a kohóipar követelményeinek mindenben megfelelt: a legkülönbözőbb tüzelőanyagok részére használható, folyamatosan üzemeltethető, a salak és a hamu önműködő eltávolítása mellett a tüzelőanyag legnagyobb kihasználása alkalmazásával vált lehetővé.*” (Vajada P., 1958. 279. l.)

Nem véletlenül szerepel tehát Kerpely a nagy magyar feltalálók családjában, illetve azok arcképcsarnokában. Mint ahogyan az sem véletlen, hogy 1914-ben a német kohómérnökök egyesülete kitüntette őt a Carl Lueg Aranyéremmel, amely „*csak a szakma legkiválóbbjainak járt*”. Végrendelésében maga is kétmillió koronát hagyott jótékony célokra.

Kittenberger Kálmán

(1881–1958)

Kittenberger Kálmán híres Afrika-kutató, ismert útirajzíró, állattani gyűjtő és „európai szellemiségű vadász” életpályája a Bars megyei Léván kezdődött, s a szomszédos Hont megyében, Nagymaroson ért véget. A kezdet és a vég között azonban egy gazdag és sokszínű életpálya teljesedett ki.

A *Magyar Utazók Lexikona* a születési évszámot tévesen 1884-ben jelöli meg. (Balázs D. szerk., 1993. 209. l.) A pontos dátum: 1881. január 4., a születési hely pedig Léva. Itt kezdte tanulmányait Kittenberger: az elemi iskola után a helybeli gimnáziumban tanult, majd a tanítóképzőbe iratkozott át. A tanítóképző természettanárának, Kriek Jenőnek köszönheti, hogy jó útra lépett, amely ugyan nem volt mindig gördülékeny és problémamentes, de megteremtette a maga értékeit. Kittenberger Kriek Jenőtől kapta „az első alapos természetrajzi ismereteket, vele dolgozott a természetrajzi szertár rendezésén, és később ő adott lelkes ajánlólevelet a Nemzeti Múzeumhoz, hogy kedves tanítványát segédpreparátornak felvegyék”. (Fekete I., 2001. 64. l.)

1902-ben tanítói állást vállalt egy csángó faluban, Tatragon, de még ebben az évben

abbahagyta a tanítóskodást, mivel egy afrikai útra szóló ajánlatot kapott, s Damaszkín Arzén bácskai földbirtokos kísérője lett egy kelet-afrikai vadászkiránduláson. 1903-ban érkezett Afrikába, ahol aztán hosszabb ideig maradt. Elhatározta, hogy hivatalos anyagi támogatás nélkül is gyűjtéseket végez a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Kittenberger gyűjtőszennvedélyét, elszántságát és áldozatvállalását Fekete István érzékeltette jól egy helyütt: „Amikor egy oroszlánál volt valóságos kézitusa, jobb kezének összeroncolt ujját sajátkezüleg vágta le, szabályosan kiizelte, és spirituszba téve elküldte a Nemzeti Múzeumnak. Innét ugyanis kevés pénzt, de elegendő szemrehányást kapott, hogy kevés madarat küld.” (Fekete I., 2001. 61. l.) Pedig „A Nemzeti Múzeum Állattárának leggazdagabb emlésgyűjteménye Kittenbergertől származik. 2500, általa gyűjtött madár közül több a tudomány számára még ismeretlen volt, s csak az ő gyűjtése révén vált ismertté a nemzetközi szakirodalomban. A rovarok, bogarak 26 000-et meghaladó sokaságából mintegy 60 példányt nem ismert a tudomány. Többet közülük Kittenbergerről neveztek el. A kabócák és poloskák 13 000 példányából 45-öt találtak ismeretlennek. A legyek, ízelt- és százlábúak, pókok és atkák példányaival együtt Kittenberger mintegy 57 000 gerinctelen és 3713 gerinces állattal gazdagította a hazai tudományos intézményeket, melyekből az egész világ gyarapíthatta ismereteit, hiszen mintegy 300 egyed addig ismeretlen volt”. (Krizsan L., 2001. 31. l.)

Bársony István szerint Kittenberger „Nemcsak vadász, nemcsak kiváltságos tehetségű sportoló, hanem olyan autodidaktája a zoológiának, az ornitológiának, gyakran a botanikának meg a rovarászatnak, hogy mindebben magasan áll a természetbarátok műkedvelő-kategóriája fölött, tudását bátran mondhatjuk tudománynak”. (Bársony I., 2001. 45. l.)

Visszatérve életrajzi adataihoz és vadászútjához, hadd mondjuk még el, hogy 1903–1906 között a Kilimandzsáró vidékén vadászott és gyűjtött. Ott, ahol évekkel előbb Teleki Sámuel vezette expedícióját. 1906–1907-ben Abesszíniában végzett kutatómunkát. 1907-ben a Nátron-tó, 1908–1910-ben a Viktória-tó vidékén vadá-

szott, majd ismét a Kilimandzsáró vidékére ment.

1913–1914-ben Ugandában gyűjtött, vadászott és állatbefogadó farmot létesített. Ezt követően angol hadifogságba esett, de az 1919-ig tartó évek is „hasznára” váltak: ismereteit gazdagítva, újabb tudásra, tapasztalatokra tett szert. Mindenütt arra törekedett, hogy ne csak a természetet ismerje meg, hanem az őt körülvevő népek szokásait és kultúráját is.

1920-ban tért vissza hazájába. A festői szépségű Hont megyei Nagymaroson telepedett le: az elhunyt Afrika-kutató, Kovács Ödön családja biztosított neki otthont. Később nemcsak Nagymarost szerette meg, hanem Kovács Ödön húgát is. Feleségül vette, és végleg letelepedett a Duna-parti helységben.

1920-tól a Nimród vadászújságnak is főszerkesztője lett. 1925-ben ismét visszatért Afrikába: Kongóban vadászott elefántokra. Utolsó vadászatára is itt került sor 1929-ben.

Kittenberger Nagymaroson hunyt el 1958. január 4-én, de a Farkasréti temetőben pihen. Motesiky Árpád írja, hogy a nagymarosiak mindig büszkén és szívesen emlékeznek rá, akárcsak a lévaiak. Nagymaroson szobra és emlékkiállítás is van a nagy utazónak. A lévai Barsi Múzeum néhány ereklyét is őriz tőle. A híres vadászíró művei közül az alábbiakat kell megemlítenünk: *Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában* (Budapest, 1927), *A megváltozott Afrika* (Budapest, 1930), *A Kilimandzsárótól Nagymarosig* (Budapest, 1956), *Vadászkalandok Afrikában* (Budapest, 1957), *Kelet-Afrika vadonjaiban* (Budapest, 1976).

Komjáthy Jenő

(1858–1895)

Irodalmunknak ez az ellentmondásokkal teli költője, aki bizonyos vonatkozásokban Adynak még Vajda Jánnal is közvetlenebb „előfutára” volt, sok-sok szállal kötődött a Felvidékhez, azon belül pedig Hont megyéhez is.

A Nógrád megyei Szécsényben született 1858. február 2-án. Tanulmányait Selmecebányán, Besztercebányán és Pozsonyban végezte. A magyar sajtótörténetben is számon tartott tény, hogy Balassagyarmaton 1877-ben Röpke Ivek címmel rövid életű irodalmi lapot adott ki Luby Sándorral közösen szerkesztve. Barátaival – Reviczky Gyulával, Gáspár Imrével és Rudnyánszky Gyulával – „szembe akartak fordulni a Gyulai Pál dirigálta hivatalos magyar irodalmi értékrenddel”, s az új irodalmat akarták „diadalra vinni”. (Csáky K., 1992. 23. l.; Praznovszky M., 1984. 6. l.)

Balassagyarmaton egyébként 1880-tól polgári iskolai tanárként működött Komjáthy. Sajnos, az akkori iskolaszék elnöke elüldözte őt az iskolából s így Gyarmatról is. Emlékeit többek közt a *Búcsú Abderától* című versében idézi:

*„Isten veled! Az ifjú álmodat
Itt álmodám át egykoron;
Közöttetek ti lanka halmok,
Rohant el szép legénykorom!
Hisz itt szerettem, itt öleltem
A szüzi nőt, a szép arát
S itt él a drága, jó család!
Mindent e szív mégsem feled...
Emléklakom: Isten veled!”*

(Itt jegyezzük meg, hogy Komjáthynek Balassagyarmaton két emléktáblája is van; nevét viseli egy irodalmi társaság, s nemrég a Röpke Iveket is újraindították a városban.)

A magyar irodalomtörténetben jelentős helyen számon tartott alkotót 1887-ben helyezték át a Nyitra megyei Szenicre. Magányában „alig marad számára egyéb, mint a filozófia és a versírás”. Verseinek zömét is itt írja 1888–1894 között. (Benedek M. főszerk., 1963. 664. l.) Komlós Aladár szerint költészetének három alkotóeleme a „bájos természet”, az idealista világnézet és a szenici elszigeteltség. Sok-sok keserűség éri őt az életben: magányossá válik, nincs módja Pestre utazni, nevelésesnek érzi magát stb. Barátai közül egyedül Reviczky Gyulához fűzték éveken át szorosabb szálak. Mint Praznovszky Mihály írja: „Egyedül vergődött tehát itt elmerülve Schopenhauer tanaiban s teremtve egy egyedül, különleges költői világot, amelynek szenved-

délyessége, egzaltált, felfokozott érzelmi végzetessége, képi újszerűsége és merészsége, szerelmi lírájának valótlatlan őszinte lángolása merőben új és merőben szokatlan volt az akkori magyar irodalomban.” (Praznovszky M., 1984. 8–9. l.)

A *homályból* című verseskötete 1895-ben és 1910-ben jelent meg Budapesten. *Válogatott versei* a Magyar Klasszikusok sorozatban is napvilágot láttak Reviczky Gyula és Kiss József munkáival együtt 1955-ben Budapesten. A költeményekhez Komlós Aladár írt bevezetőt. 1984-ben Praznovszky Mihály jelentette meg Szécsényben Komjáthy Jenő *Válogatott verseit*. A kötet Komjáthy 23 versét, életműve legjavát tartalmazza. *„Azokat, amelyekre a magyar irodalomtörténeti feldolgozások leginkább hivatkoznak, amelyekből nyomon követhető az izgalmas költői pálya alakulása.”* (Praznovszky M., 1984. 9. l.)

Földink 1895. január 26-án hunyt el Budapesten.

Kövesi Antal

(1876–1961)

Kövesi Antal szakíró, egyetemi tanár csaknem fél évszázadot töltött el a magyar bányakohó- és mérnöknevelés szolgálatában.

1876. augusztus 31-én született Pest megyében, Tápióságon. Budapesten érettségizett, majd a Királyi József Műegyetem gépészmérnöki karára került. Nem sokkal oklevelének

megszerzése után Herrmann Emil, a híres professzor a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémiára hívta őt. 1901-től lett a gépészeti tanszék tanársegédje. Fiatal évei szorosan összeforrottak a Hont megyei Selmeccelemmel, illetve annak nagy hírű iskolájával. Itteni oktatáspolitikai, pedagógiai-szervezői, előadói és szakírói munkássága egyaránt kiemelkedő. Alig harmincéves, s már az intézet rendes tanára, illetve a mechanikai tanszék vezetője. *„Mint tanár, pályáját hivatásnak tekinti, és csak annak él. Mestere a világos, tiszta, nyugodt előadásnak. Hallgatóival szemben igényes, szigorú, de igazságos.”* (Gyulay Z., 1962. 173. l.)

Selmecbányán több kitérő tankönyvet is kiadott. Ilyen például az *Általános géptan* (1901), az *Erdőműtan és szilárdságtan I-II.* (1905), a *Példatár az erdőműtan és szilárdságtan 2. részéhez* (1905), a *Példatár a mechanika és erdőműtan géptanhoz* (1905), az *Erdészeti erőműtan* (1906), a *Példatár az erőműtan és szilárdságtan 1. részéhez* (1908) vagy a *Grafosztatika és vasszerkezetek* (1910).

1904-re esik a Bányászati és Erdészeti Akadémia főiskolává való szervezése. *„Ennek a nagyarányú átszervezésnek egyik erőteljes munkása Kövesi Antal.”* Sokat tett a főiskola ifjúságáért is. Ő alapította meg Selmecen a szegény sorsú diákokat támogató Mensa Academicát, amely díszelnökévé választotta őt. Tiszteletbeli tagja volt a Segélyező Egyesületek és az Ifjúsági Körnek is.

1916 és 1918 között a főiskola rektora. Ilyen minőségében terjesztette elő Barlai Bélával együtt a tanári kar egyik részének ama javaslatát, hogy a főiskola Budapestre kerüljön. Ezt azazal magyarították, hogy *„Selmecbánya, az egykori fényes hírű bányaváros – Schemnicium gloriosum – halódó ércbányászatával és szűk kereteivel nem megfelelő székhely többé egy fejlődni akaró műszaki főiskola számára.”* (Gyulay Z., 1962. 173. l.) Ezt a tervet azonban akkor a bányakohómérnök társadalom érzelmi alapon elutasította, hisz nagy részük az itteni akadémián szerzett képesítést. 1917-ben a főiskola Kassára történő áthelyezését kérték. A székhelyet illetően megoszlottak a vélemények, a pró és kontra érvek. Való igaz, hogy Selmecbánya ekkorra már sokat veszített régi patinájából. A magyar nyelvű oktatásra

való áttéréssel a külföldi diákok is elmaradoztak. Nehézkes volt a város megközelítése is. Jánossy József hajdani diák, a petrozsényi bányatanácsos, mégis más véleményen volt. Ő a 150 éves intézmény további selmeci működése mellett ágált, hivatkozva a hely szellemére, a nagy múltra, az elért eredményekre, a tanárok irodalmi munkásságára, a diákok olcsó szálláslehetőségeire, a tanuláshoz biztosított nyugodt környezetekre stb. (Jánossy J., 1918)

Fölöttébb érdekes a felmerült vitát illetően Kövesi állásfoglalása, illetve magatartása. Hisz a jó nevű és népszerű tanár, a sikeres szakíró itt bontakoztatta ki tehetségét. Rektora volt annak az intézetnek, melyet nemrég szerveztek át főiskolává, amely új pavilonokat kapott, újabb gyűjteményekkel gazdagodott. Mégis áthelyezési javaslatot terjesztett elő. Talán kényszer vagy nyomás hatása alá került? Vagy valóban ő is máshol látta biztosítottabbnak a fejlődés lehetőségeit? Mindenesetre „a székhely kérdését végül a történelem oldja meg. 1919-ben, a veszített háború után a magyar kormány a főiskolát Sopronban telepíti le”. Az átköltözést Kövesi professzor „félő gonddal” vezette.

A bánya- és kohómérnöki kart aztán tovább költöztették Sopronból is. Kövesi „barátai egy részét elveszti, családja is szétszóródik, így élete alkonyán egyedül marad”. (Gyulay Z., 1962. 174. l.)

1961. november 1-jén halt meg Sopronban. A jeles tudós azonban sokat tett még haláláig. Tagja volt a soproni törvényhatósági bizottságnak, 1952-ben elnyerte a műszaki tudományok kandidátusa címet. Tanulmányutakon vett részt nyugati országokban, újabb tankönyveket írt, melyekből mérnökgenerációk tanultak eredménnyel. Ilyen például a *Szilárd-ságtan* (Budapest, 1927) és a *Hidraulika* (Budapest, 1946). A több ezer mérnök kiváló tanára és a sorsfordulók áldozata megérdemli az utókor tiszteletét, emlékezését.

Kövessi Ferenc

(1875–1945)

A Bihar megyei Érolasziból indult Kövessi Ferenc biológus és egyetemi tanár 1875-ben született. Élete egyik szakasza Selmecebányá-

hoz fűzte őt: 1904-től a Bányászati és Erdészeti Főiskola növénytan tanszékének tanára volt egészen az intézmény kényszerű megszűnéséig.

Tanulmányait a debreceni gazdasági tanintézetben kezdte, majd Budapesten a Felsőbb Szőlő és Borászati Tanfolyamon folytatta. A földművelésügyi minisztérium felügyelőjeként 1896-ban ő rendezte a millenniumi kiállítás szőlészeti részlegét.

1897–1901 között több tanulmányutat tett Európa országaiban, s a Sorbonne-on befejezte szőlészeti tanulmányait. Ugyanítt a növényfiziológia tudományával jegyezte el magát, s kitüntetéssel doktorált.

A selmeci akadémia tanáraként „jelentős érdemeket szerzett a tanszék mellett szervezett kutatóintézet létrehozásával”. (Kenyeres Á. szerk., 1967. 1011. l.) Szorgalma nyomán vált a tanszék jól felszerelt kutatóhelyé. Kiváló szervezőképességét nemcsak a laboratórium létrehozása, hanem az iskola körüli botanikus kert kialakítása, az alapvető műszerek kifejlesztése és a gyűjtemények kialakítása is bizonyította. (Takács I., 1988. 287. l.)

Selmecebányán hallgatói számára több tankönyvet is írt. 1907-ben jelent meg a *Vezérfnal az erdészeti főiskolán a növényanatómiai gyakorlatok végzéséhez* című kötet. A következő évben a *Fák anatómiája és fiziológiája* címmel adott ki könyvet. 1910-ben készült el a *Növénytan 2. része*. Ugyancsak Selmeceben je-

lent meg év nélkül a *Növénykörtan. Pathológia* című munka.

A trianoni államfordulat után a soproni Erdészeti Főiskolán folytatta ő is tevékenységét, majd a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának dékánja lett. Számos tanulmánya jelent meg az Erdészeti Lapokban és az Agrártudományi Szemlében, akárcsak a külföldi szaklapokban.

Pályája elején elsősorban szőlészeti kérdésekkel foglalkozott, később elméleti biológiai, növényfiziológiai és mikrobiológiai kutatásokat végzett. (Zsámboki L. szerk., 1983. 227. l.) Az életjelenségek lefolyásának matematikai összefüggéseit vizsgálta, s a biofizika alaptörvényeinek meghatározására törekedett. Az életjelenségek leírására matematikai formulákat állapított meg. A jelenségeket kísérleti úton elsőként ábrázolta koordináta-rendszerben. 1935-ben Budapesten e témakörből megjelentette *Az élőlények fejlődése szabályozásának magyarázata* című tanulmánykötetét.

A kiváló tudós és pedagógus 1945-ben hunyt el Budapesten.

Krippel Móric

(1867–1945)

Krippel Móric erdőmérnök, szakíró és főiskolai tanár neve elsősorban csak a szakmabeliek körében ismert. A Felvidékről indult ő is, a Pozsony vármegyei Kátlón született 1867. szeptember 5-én. Miután tanulmányait 1890-ben sikeresen befejezte a selmecbányai erdészeti akadémián, a kincstári erdészetnél teljesített szolgálatot, többek közt Besztercebányán és Erdélyben.

Gyakorlati tevékenysége közben elméleti kérdésekkel is foglalkozott. Ilyen jellegű közleményei a selmeci Erdészeti Lapokban jelentek meg. Gyakorlati mérnökként több találmánnyal gazdagította a geodéziát. Számos újítása volt a földmérési műszertechikával kapcsolatban. (Zsámboki L. szerk., 1983. 230. l.) A Krippel-féle „szögrakó készüléket” például „kiterjedten használták a századforduló geodéziai és erdőgazdasági gyakorlatában”. (Dr. Oroszi S., 1989. 302. l.)

A századforduló erdészgenerációjának letehetősebb tagját 1907-ben a selmeci főiskola erdőhasználati tanszékére hívták meg tanárnak. Pedagógusként fontosnak tartotta az új ismeretek alkalmazását, a magyar nyelvű szakirodalom művelését, a szemléltetést és a gyakorlati életre való nevelést. Rövid idő alatt komoly erdőhasználati gyűjteményt állított össze, előadásai, jegyzetei pedig nyomtatásban is napvilágot láttak. 1908-ban Pellion Árpádnál jelent meg Selmecen nyomtatásban jegyzetei alapján az *Erdészeti törvények és gyakorlati igazgatás* című kiadvány. Ugyanabban az évben *Az erdőhasználat vázlatát* is kiadta. 1909-ben Fodor Vince nyomdájából került ki a *Fakereskedelem* című könyve. Selmecen még további három kötete jelent meg: 1910-ben a *Mező- és legelőgazdaságtan*, 1912-ben a *Vadászat- és fegyvertan*, 1914-ben pedig az *Erdőhasználat és erdészeti iparműtan*.

1914-ben a főiskola rektora lett. Sajnos, Trianon nagy kárt tett ebben az intézményben is. Jelentősen megrongálódott Krippel gyűjteménye, de megszűnt az oktatás is Selmecen. Krippel Móric azonban nem roppant össze: „A főiskola soproni elhelyezésének, az újkezdés nehéz időszakában is vállalta az intézmény vezetésével járó munkát.” Megírta a két-kötetes *Erdőhasználat* című művét (Sopron,

1920–21), hogy a háborúból hazatért hallgatóknak legyen miből készülniük. Műve azonban sokkal több volt egy hirtelen összeállított kötetnél. Oroszi Sándor szerint „a korabeli erdőhasználati és faipari tudományok legteljesebb összefoglalóját jelentette”. (Oroszi S., 1989. 303. l.)

A soproni főiskola vezetőtanáraként egy fvizsgáló laboratóriumot is kiépített. 1930-ban újabb könyvvel jelentkezett. *Erdészeti kereskedelem-tana „a maga nemében az első ilyen magyar nyelvű mű volt”*. Tökéletes szakmunka, amely „teljes mértékben tartalmazhatja a korabeli faipari tudományokat”.

Krippel Móric kiváló művelője volt a magyar nyelvű erdészeti szakirodalomnak. Oroszi írja róla, hogy talán ő volt az utolsó, aki „a magyar erdészeti szaknyelv tudatos alakításán, műszavak alkotásán felelősségteljesen dolgozott. Mint ilyen, igazi mestere kívánt lenni szakának, de nyelvének is”. *Adatok a magyar erdészeti szaknyelvhez* című műve 1939-ben jelent meg Sopronban. Ebben több erdélyi tájszót szakszóvá nyilvánított, s új erdészeti műszavakat alkotott. (Oroszi S., 1989. 304. l.)

Krippel négy évtizeden át volt hallgatói pártfogója. A szeretett tanárt, az erdészet és faipar tudósát, a szaknyelv mesterét tanítványai mindig nagy szeretettel vették körül.

1945. november 23-án halt meg Sopronban.

Lang Nepomuk János

(1770–1842)

Az osztrák származású bányamérnök, tudós akadémiai tanár 1770. november 5-én született a karintiai Gmündben. 1791-ben jött a selmeci akadémiára, ahol bányászatot és kohászatot tanult. Ugyanitt volt a kincstári bányászatnál segédbányamérő, majd 1803-tól megbízott oktatóként az akadémián adta elő az erdőmérésztant, s vezette a rajz oktatását. 1812-ben kinevezték a bányamérésztani tanszék élére, ahol 1841-ig tanított.

Lang Nepomuk János nemzetközileg is elismert tudós-tanár volt, akinek a selmeci bányai iskola s a tágabb tudományos szakma egyaránt sokat köszönhet. Az intézet számára

több bányász- és erdészettani tantervet dolgozott ki, a hallgatóknak új diszciplinákat vezetett be. Ő oktatta először vizsgaköteles tantárgyként például a bányamérést.

Tudományos munkáit német nyelven publikálta. 1817-ben Selmecebányán adta ki az *Anleitung zur Hallurgie...* című munkáját. Másik nagy műve, az *Anleitung zur Markscheidekunst* Pesten jelent meg 1835-ben. „Könyvét korának legjobbjaként tartották számon”, hisz ebben a világban elsőként javasolta többek közt „a teodolitnak bányatárségek felvételére való alkalmazását”. (Zsámboki L., 1983. 232. l.)

Langot a bányamérésztan nemzetközileg elismert oktatójaként és művelőjeként tartják számon az egész világon. Eredményeit nemcsak a maga korában, de később is sikeresen felhasználták a szakmában. Bár nem publikált sok könyvet, de találmányai, újításai korszakalkotóak voltak. Számos bányatérképet is összeállított, színvonalas előadásai során pedig bányamérnökjelöltek százait oktatta a szakma rejtelmeire: a bányamérésztanra, a mechanikára, a geometriára és a rajzra.

Nevét valamennyi szak- vagy életrajzi lexikonban megtalálhatjuk, akárcsak a szlovák nyelvű kiadványokban is. Európa s a két nemzet művelődéstörténete egyaránt jegyzi őt. Méltán foglalja hát el helyét a selmeci akadémia kiemelkedő tanárainak sorában is.

Érdemdús tevékenységet hagyva maga után, 1842. december 16-án halt meg Selmecebányán.

Lázár Jakab

(1824–1895)

A selmecebányai akadémián 1848-ban kisérelték meg először a magyar nyelvű oktatást. Az erdészeti kar történetét feldolgozó Vadas Jenő írta: „Az alkotmányos korszak szabad intézményeinek felhasználásával a selmecebányai akadémia fiatalága a magyar minisztériumhoz magyar előadások tartása végett folyamodott, mire a magyar oktatásügyi minisztérium Lázár Jakabot 1848. november havában az akadémiára erdészeti segédtanárrá nevezte ki, s így szorosan véve ő volt az első, aki a selmeci akadémián már

1848-ban a magyar előadásokat megkezdte.” (Vadas J., 1896. 353. l.)

Az iskola egykori diákja 1824. január 19-én született az erdélyi Alvincen. A gyulafehérvári gimnázium és a kolozsvári líceum elvégzése után Hont megyébe jött, hogy a selmeci akadémián oklevelet szerezzen. 1846-tól 1848-ig Budán, az udvari kamaránál teljesített szolgálatot. Tevékenyen részt vett a márciusi eseményekben és a forradalmi mozgalmakban. A szabadságharc eszméitől főlvertetten került ismét Selmecbányára, ahol a magyar érzelműeknek magyar nyelven tartotta az előadásokat. 1849-től azonban már csak megszakításokkal folyt a tanítás, mígnem a szabadságharc bukása után az akadémiát ideiglenesen bezárták, Lázár pedig Béalábánynál erdészként dolgozott tovább. Innen Fogarasra került, ahol mint kiváló gyakorlati szakember felújította az elavult fausztatási rendszert, a szénkohók közelében beindította az erdei szénégetést stb.

A kiegyezés után újra Selmecbányára hívták Lázárt, ahol „Wagner Károly tanártársával együtt, Fekete, Illés és Szécsi segédtanárok közreműködése mellett, az erdészeti akadémia magyarrá alakítását 3 évi ciklus alatt befejezték”. (Vadas J., 1896. 353. l.) Lázár Jakab részt vett az Országos Erdészeti Egyesület 1867-es pályázatán, melyen kéziratával „dicséretes” eredménnyel szerepelt. Megírta a legelső magyar nyelvű erdészeti tankönyvet, amely 1871-ben Pesten jelent meg Heckenast nyomdájában az alábbi címmel: *Erdészeti kézikönyv műszaki segédszemélyzet, nem különben erdőbirtokosok, gazdatisztek, községek és gazdasági intézetek számára*. Könyvében

foglalkozik az erdei fákkal, az „erdőművelés alapvonalaival”, az erdőhasználattal, az erdei melléktermékekkel, a famértannal stb.

Oroszi Sándor említi, hogy „Lázár Jakab neve örökké az első magyar nyelvű selmeci előadásai révén, illetve az első magyar erdészeti tankönyv szerzőjeként fog élni”. (Dr. Oroszi S., 1988. 359. l.)

A magyar erdészeti tanügyi irodalom úttörője azonban gyakorlati mérnökként is kiváló volt. Hivatott szakértője lett a faszállításnak, megszervezte a híres fogarasi uradalmat stb. Mindig „a fejlődést, az újat szorgalmazta”. A társadalmi munka sem volt idegen számára; kivette részét a közéletből is. Fogarason elnöke volt a Megyei Lótenyésztési Bizottságnak és a Gazdasági Egyesületnek, dolgozott a városi képviselő-testületben, az iskolaszékben és a Vöröskereszt fiókegyesületében. Közben szaktanulmányokat publikált a Gazdasági Lapokban, valamint az Erdészeti és Gazdasági Lapokban.

Selmecbányára többször is visszatért még, s 1895. február 1-jén halt meg Bécsben.

Az első magyar erdészeti kar 1868-ban: Szécsi Zsigmond, Wagner Károly, Fekete Lajos, Lázár Jakab, Illés Nándor

Lesenyi Ferenc

(1887–1962)

Lesenyi Ferenc erdőmérnök, egyetemi tanár, a selmeci akadémia történetének egyik írója a Bars megyei Geletnek született 1887. április 28-án. Kolozsvárott érettségizett, majd ismét visszakerült tájainkra. 1905 és 1909 között végezte főiskolai tanulmányait a selmecbányai akadémia erdőmérnöki karán.

1911-ben újra Kolozsvárott találjuk mint gyakornokot. 1912-ben a Görgényszentimrei Állami Erdészethez került. Tehetségét korán felismerték felettesei, elsősorban Kaán Károly, aki titkárává nevezte ki a földművelésügyi minisztériumba. Figyelme ekkor egyre inkább „az erdészeti kérdések megvilágosítása felé fordult”. (Kotlár K., 1988. 381–383. l.)

Miután elvégezte a műegyetem közigazgatási szakát is, rendkívüli tanári címmel kinevezést nyert a már Sopronban működő főiskolára. Erdőgazdasági politikát, nemzetgazdaságtant és erdészeti jogot adott elő. Amint írják, „kiemelkedő pedagógiai érzékkel rendelkező tanáregyénisége volt a főiskolának”. (Kotlár K., 1988. 382. l.) Áttekinthető jegyzetei a főiskola gondozásában jelentek meg. (Általános üzemtani ismeretek. Sopron, 1951; Erdészeti jog. Sopron, 1952; Erdészeti enciklopédia. Budapest, 1954) Ezek „kitűnő összefoglalások voltak a hallgatóknak és az érdeklődő szakembereknek egyaránt”. (Kotlár K., 1988. 382. l.)

Szakirodalmi munkásságában főleg a hazai erdőgazdálkodás történeti feldolgozását tűzte ki célul. Foglalkoztatta őt az erdőmérnöképzés, annak javítása és fejlesztése. (Dr. Somkúti E., 1963. 306. l.)

Kutatta az erdészeti felsőoktatás kezdeteit, foglalkozott a Selmecbányai Erdészeti Taninté-

zet történetével. A Selmecbányai Erdészeti Tanintézet története című tanulmánya az Erdészettudományi Közlemények 1958. évi 2. számának mellékleteként jelent meg Sopronban. Ebben az intézet történetét foglalja össze 1808-tól 1846-ig. Hasonló témájú dolgozatai ma is alapvető fontosságúak a szakma- és szakoktatás-történeti kutatások területén.

Lesenyi rendszeres munkatársa volt az Erdészeti Lapoknak, valamint a Főiskolai Évkönyveknek. Sopronban hunyt el 1962. szeptember 6-án.

Lichard Dániel

(1812–1882)

Lichard Dánielnak, illetve Daniel Gabriel Licharnak hívták a híres selmecbányai líceum ama professzorát, aki megbuktatta Petőfit, azaz a költő szavai szerint „szekundába ponálta” (vagyis „beszekundáztatta”) őt. Az egykori tanár bizonyára ellentmondásos ember lehetett, s ilyen volt az ő későbbi megítélése is.

Illyés Gyula például így ír róla a nagy sikerről Petőfi-életrajzban: „Félévkor Lichard, a lelkek ápolója, hittanból és római régiségtanból a fiúnak alig kielégítő ad, magyar történelemből! szekundát.” (Illyés Gy., 1967. 43. l.) Lichardról még többet is elmond Illyés: „nyugodtan rossz tanárnak, rossz embernek, ráadásul rossz hazafinak is tarthatjuk” – írja könyvében. (41. l.)

Ugyanakkor azt is meg kell mondanunk, hogy már Breznyik János, a líceum egykori jó nevű igazgatója, nagyszerű embere és kiváló pedagógusa is árnyaltabban fogalmazott, s másképp vélekedett Lichardról az intézmény történetét összefoglaló kötetében. Ebből arról értesülünk többek közt, hogy az 1830-as évek végén az iskolába „Lichard Dániel ochtinai lelkész hivatott meg, kivel az iskola kitűnő tanerőt nyert. Tanszékét 1838. november 9-én foglalta el”. Majd így folytatja a bemutatást a szerző: „Ha alapos s bő tudomány, kivált az illető szakban, világos, tanulságos, érdekkeltő előadás, tanári teendőikben lelkiismeretes, pontos eljárás, szigorú fegyelemtartás oly kellemek, melyek a jó tanárnál megkívánatnak: úgy ezek Lichardban nagymértékben megvoltak. Különösen a menyiség- és természettant tudta érdekessé tenni s megkedveltetni növendékeivel, miket nem dictált, mint egyik elődje, Royko, hanem vezérfonalul Martinyi pozsonyi tanár kézi könyveit használta: sőt az előbbi a zay-ugróci terv szerint a retorikában is lévén előadandó, növendékei számára éspedig magyar nyelven maga is szerkesztett »Mathematikai előcsarnok«-ot, melyről a szakférfiak még most is helyeslőleg nyilatkoznak.” (Breznyik J., 1889. 294–299. l.)

A további fejezetekben Breznyik a Petőfivel szemben elkövetett „beszekundáztatásra” is kitér: „Osztályzásnál szigorúbb lévén mint kollégája, Boleman, Petrovics (Petőfi) Sándornak 1839-ben ő adott secundát (...) Magyarországon történetéből, mely ekkor a retorikában éspedig latin nyelven adatott elő; éppúgy hitantból és görög régiségtanból is primae ex ultimist, vagyis alig kielégítő, mely kitüntetésben egyébiránt rajta kívül mások is részesültek, éspedig magyar és tót fiúk egyaránt, amiért nem állíthatni, hogy Petrovicsot, mint magyar fiút secundáztatta volna meg; bár igaz, hogy nemzetiségre nézve Suhaydával egy húrton pendült, s ha tovább marad itt, a lyceumon a két tanár kegyezése alatt itt is, hol számos felvidéki tót fió sereglett össze, könnyen oly viszonyok fejlődnek ki, amilyenekről a löcsei iskola elhírhedt...” (Breznyik J., 1889. 325. l.)

Illyésnek abban mindenképp igaza van, hogy a selmeci tanár urak egy kicsit talán méltánytalanok voltak Petőfivel szemben. Ha-

sonló nézeten volt a legjobb selmeci barát, Szeberényi Lajos unokája, László is, aki szerint mindezt a költő magyar történelemből való osztályzata mutatta legjobban. Pedig szerinte Petőfi ezt a diszciplínát „a legnagyobb buzgalommal tanulta, csakhogy nem az iskolai könyvekből, hanem az akkori legújabb magyar művekből”. S ez az akkori magoló rendszert nem elégítette ki. (Szeberényi L., 1908.)

Lichard Petőfivel szembeni feltételezett magatartását, sajnos, hosszú időn át eléggé eltűzötték. Ezzel kapcsolatban újabban talán Csukás István vázolt fel megbízható képet: elismerve, hogy a selmeci iskola légköre Petőfi idejében nemzeti előítéletektől feszült, de azt is megemlítve, hogy az akkoriban ott diákoskodó, később híres szlovák költő, Andrej Sládkovič „a szlovák fiatalokra nehezülő erős magyar nyomásról számol be”. (Csukás I., 1979. 52. l.) Lichard tanár ekkor itt valóban a szlovák nemzeti öntudat szenvedélyes ébresztője volt. Csukás azonban felhívja a figyelmet: „A századvég magyar nacionalizmusa előszeretettel hangsúlyozta a selmeci »pánszláv törekvéseket«, az antagonisztikus nemzeti elmentéteket, kellő háttérrel festve ezzel saját korának elnyomó politikai törekvéseihez és az ennek érdekei szerint hamisított Petőfi-képhez.” (Csukás I., 1979. 43. l.) Csukás tanulmányából is következtetve tehát: Petőfi nem magyarsága miatt kapott elégtelen osztályzatot, és Selmecről történt távozását sem lehet ki zárólag Lichard számlájára írni.

A Lichard-kép árnyaltabbá tételét sokan mások is megkísérelték. Jakus Lajos Petőfi-kutató szerint Lichard kéziratái „nagyon fegyelmezett, rendszerető emberre vallanak”, s nem állt bosszút Petőfin jegyei lerontásával. „Ennek nincs semmi írásos bizonyítéka, az egész csak rosszhiszemű feltételezés.” (Jakus L., 1989. 22. l.)

Kerényi Ferenc munkájában olvassuk, hogy Lichard „utóbb ideális bűnbaknak bizonyult Petőfi távozásáért, minthogy szlovákságának mindig hangot adott, Selemcen pedig a magyar és a német önképzőkör mellett megszervezte a szlovák diákokét is. Arra azonban semmilyen adat nincsen, hogy pedagógusi erényeit nemzeti-nyelvi szempontok is igazgatták volna”. (Kerényi F., 1998. 20. l.)

Fekete Sándor is hangsúlyozza: „Nincs jogunk Lichard szlovák nemzeti érdemeit kisebbíteni, ám arra is következtethetünk, hogy Lichardot Petőfivel szemben nemzetiségi elfogultság vezette.” (Fekete S., 1973. 121. l.)

Lichard Petőfin kívül a retorban még hat tanulót bukatott meg történelemből, s köztük valóban akadtak tanulók az északi megyékből is. Magaviseletből is mindenkit szigorú mércével mértek, hisz összesen huszonkilencen kaptak kielégítő (azaz hármás) osztályzatot, illetve minősítést. Erre szükség is volt, hisz Lichard igazgatósága előtt igen fellazult a fejelem a líceumban.

Lichard 1812. január 12-én született Tótlipcsén. Tanulmányait Rimaszombatban, Kézsmárkon, Pozsonyban és Bécsben végezte. 1838 és 1844 között volt a selmeci líceum tanára. Az egykori tanárt és teológust természetesen számon tartja a szlovák művelődéstörténet is. Kiemeli széles körű publicisztikai és népművelői tevékenységét. Népszerű kalendáriumokat (*Malý gazda, Slovenský kalendár*), szakfolyóiratot (*Obzor*) és tankönyveket (*Dvojdielna Slovenská obrázková čítanka, Gramatica linquae italicae*) szerkesztett. Számon tartják a már említett, magyarul megjelent tankönyvét is (*Mathematikai előcsarnok*. Pozsony, 1842). Minden erejével a közművelődést, nemzete szellemi-gazdasági felemelkedését szolgálta. Ezért írt több száz olyan népszerűsítő cikket, melyekkel népét a színvonalasabb mezőgazdálkodásra oktatta. Ezért támogatta az egyesületek és gazdasági szervezetek, illetve pénzintézetek működését.

Természetesen arról is tudósítanak a szlovák nyelvű lexikonok, enciklopédiák (Mináč, V. főszerk., 1989; *Encyklopédia Slovenska III*. Bratislava, 1979), hogy Lichard a magyar szabadságharc után behódolt az osztrákoknak, s tagja volt annak a küldöttségnek, amely I. Ferenc József császárnál tette hódolatát a válságos időben. Az ellentmondásos ember 1882. november 7-én Szakolcán hunyt el.

Liszokay Gusztáv

(1843–1889)

Liszokay Gusztáv bányamérnököt és tanárt a szakma elsősorban mint a magyar műszaki és

hivatalos nyelv egyik kialakítóját tartja számon. Dr. Faller Jenő írta róla az *Elfelejtett nagyjaink* című sorozatában, hogy bár „rövid életművében nincsenek kimagasló nagy alkotások”, elvitathatatlan az a tény, hogy „magyar bányanyelvünk megteremtésében és kialakításában Péch Antal mellett igen nagy érdeme volt”. Bizonyítják ezt a különféle szaklapokban megjelent, „élvezetes magyarsággal írt tanulmányai, valamint könyvei, melyek nyelvezetük tisztaságával messze kimagaslának akkori szakirodalmunkból”. (Dr. Faller J., 1958. 730. l.)

Liszokay 1843. augusztus 2-án született a Gömör megyei Derencsényben. Tanulmányait Rimaszombatban kezdte, Kézsmárkon érettségizett, majd 1866-ban a selmeci akadémián szerzett oklevelet bányászat-kohászat szakon. Fél évtizedig a bánsági vasművekben teljesített szolgálatot. 1871-ben visszatért Selmecebányára, ahol haláláig tevékenykedett. Először a bányagazgatóságnál volt fogalmazó, majd 1873-ban a selmeci bányaiskola szervezésével, illetve igazgatásával bízták meg. 1872–1880 közt meghívott segédtanárként az akadémián is előadta az iránytant, valamint a hivatalszervezés és szabványtan nevű, akkor rendszeresített tárgyakat. (Zsámboki L., 1983. 236. l.)

Faller Jenő említi, hogy Liszkayt „elsősorban tökéletes magyar nyelvtudása miatt hozták Selmece, hol ez időben kellett átállítani az eddig német nyelvű bányászati adminisztrációt és akadémiai tanítást magyarra”. (Faller J., 1958. 730. l.) Liszkay már 1878-ban kiadta

Selmecbányán híres *Bányatanát*. Könyvét a királyi bányaiskolák számára és magánhasználatra írta „*több kútfő után*”. Tulajdonképpen ez az első teljes, bár kisebb keretű bányatanunk. S bár a munkának a szakemberek szerint számos hiányossága van, tárgyalási módja leíró s a régi rendszerezést követi, eme fogyatékoságai mellett is jelentős alkotás. E fontos művet már megelőzte 1877-ben a Selmecen kiadott *Iránytan*, melyet államhivatalnokok és kincstári tisztviselők számára írt, s amely szintén úttörő munka, „*első foglalat a bányászatunk magyar nyelvű hivatali adminisztrálásának*”. (Faller J., 1958. 731. l.)

1885-ben Liszokay a selmeci Joerges Nyomdában megjelentette E. F. Scholl német nyelvű *Gépész kalauzának* magyar változatát. Ennek magyar viszonyokra való alkalmazásával nagy szolgálatot tett hazájának abban az időben, amikor „*a gőzgép használata rohamosan terjedt*”, de ide vonatkozó magyar szakkönyv még nem létezett.

Liszokay szakmai tevékenységét és érdemeit valamennyi lexikonunk számon tartja. Nevét megtalálhatjuk a szlovák nyelvű összefoglalókban is. A *Slovenský biografický slovník* is kiemeli Liszkaynak a magyar szaknyelv területén kifejtett tevékenységét. Megemlíti továbbá ama leíró és rendszerező munkáját, melyet a Selmecbánya, Bakabánya, Hodrusbánya, Újbánya, Zsarnóca és a Szepesség környéki ásványokat illetően végzett. (Mináč, V. főszerk., 1989. 415. l.)

A fenti témakörből Liszkaynak több nagy tanulmánya is megjelent. Ilyen például a *Selmeczvidéki ásványok előfordulásáról* (Földtani Közlöny, 1876), az *Adatok Zsarnóca vidékének földtani-bányászati viszonyaihoz* (1877) vagy a *Tiszolczi márványfajok* című munkája. Ezeket az írásokat is „*elmélyült szaktudás, a hazai és külföldi szakirodalom tökéletes ismerete, az éles megfigyelőképesség és bölcs tárgyilagosság jellemzik, nem szólva nyelvezetük csiszoltságáról, ami az 1870-es évek elején, amikor nyelvünk még nehezen gördült, fontos és nagy jelentőségű volt*”. (Faller J., 1958. 731. l.)

Liszokay sokat tevékenykedett Selmec kiigyezés utáni „*újszellemű átszervezésében is*”. Tagja volt a Selmeci Orovosok és Természetvizsgálók Társaságának, valamint a Ma-

gyarhoni Földtani Társulat selmecbányai részlegének.

1889. június 3-án, aránylag fiatalon halt meg az észak-honti bányavárosban. Sírja a Kopogtató (Klopačka) melletti evangélikus temetőben van.

Litschauer Lajos

(1858–1937)

A selmeci akadémia jeles tanárainak sorában két Litschauer Lajost is találunk. Az idősebb a bányaművelés kítőnő oktatója volt, aki „*a bányászati műnyelv kialakításában is érdemeket szerzett*”. (Kenyeres Á., 1969. 82. l.) Fia, ifjabb Litschauer Lajos 1858. április 13-án született a Hunyad megyei Nagyszőn. Gyulafehérvárott, Győrben és Selmecen végzte a gimnáziumot, majd az utóbbi helyen bányászatot, gépészetet és építészetet tanult.

A bányamérnökként, építészként, gépészként és bányajogászként egyaránt ismertté vált szakember Marosvárott és Körmöcbányán kezdte gyakornoki éveit. 1886-ban került vissza Selmecre. Kezdetben az építészeti tanszék tanársegédje volt. Mintegy negyedszázadot töltött a katedrán. Hosszú időn át ügyvezető tanácsadóként is tevékenykedett. Nekrológiájában olvassuk: „*Vezértanársága hosszú ideje alatt a selmecbányai bányaiskola fokozatosan fejlődött azzá az intézetté, amely Magyarország majdnem minden bánya- és kohóműve*

részére nevelte a mérnöki kar első és közvetlen munkatársait.” (J. L. 1937, 220. l.)

Tanári működésével párhuzamosan sokoldalú munkásságot fejtett ki. Több éven át szerkesztője, illetve főszerkesztője volt a Bányászati és Kohászati Lapoknak. Mivel jogi végzettséggel is rendelkezett, 1878-ban Selmecbányán kiadta a *Magyar bányajog kérdésekben és feleletekben* című alapvető munkáját. 1886-ban ugyanott megjelent újabb könyve, az *Általános bányatörvény a reá vonatkozó rendeletekkel*.

A bányászat sokoldalú szakembereként természetesen más témakörből is publikált műveket. Kiadta például *A magyar viszonyokat teljesen felölelő magyar bányamíveléstant* (Selmecbánya, 1890–94), melynek a magyar bányászati szaknyelv megújításában is különös jelentősége volt.

Selmecbányán még több fontos műve látott napvilágot. Ilyenek például *A fémes ásványok telepének ércesedésviszonyai* (1891), az *Ásványtan* (1898), a *Földtan* (1898), a *Kőzettan és őslénytan* (1899), a *Telepismeret* (1899), a *Mélyfúrás...* (1899) és a *Középitéstan* (1909).

Litschauer sokoldalúságát mutatja, hogy az említetteken kívül foglalkozott még a bányajog kutatásával, írt a bányaművelés technikájának történetéről stb. 1902-ben Budapesten *Jószerencsét* címmel új folyóiratot indított. 32 éven át titkára volt a bányászok és kohászok egyesületének.

1911 és 1918 közt a pénzügyminisztérium bányatanácsosaként is tevékenykedett. Tagja volt továbbá a Selmecbányai Orvosok és Természettudósok Társaságának, a Magyarhoni Földtani Társulatnak stb.

A gazdag életpálya Budapesten zárult le 1937. május 31-én bekövetkezett halálával.

Lübeck János Károly

(1776–1814)

Lübeck Károly orvosról és mezőgazdasági szakíróról nálunk először dr. Kiss László rajzolt portrét. (Dr. Kiss L., 1989. 16. l.) Tanulmányában megjegyzi, hogy Lübecket illetően hiába lapozzuk fel *A magyar sajtó története 1705–1848* című alapvető akadémiai kiadványt, az még csak nevét sem említi. „*Pedig Lübeck életműve – mégha korai halála miatt befejezetlen is maradt – nemcsak a kortárs Kazinczy, hanem a késői utódok elismerését s tiszteletét is megérdemli.*” (Dr. Kiss L., 1989. 16. l.) Jeles elődünk neve, sajnos, hiányzik a *Magyar Agrártörténeti Életrajzok* című kiadvány 1988-as kötetéből is, s nem szerepel a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikonában* (Bratislava, 1981) sem.

A *Magyar Életrajzi Lexikon* (Budapest, 1969) említi őt, születését 1770-re téve. A mai szlovákiai tájakhoz több szállal is kötődő tudós dr. Kiss László közlése szerint 1776-ban született a Pozsony megyei Bazinban. A növények iránti szeretetét, melyet otthonról hozott magával, a pozsonyi evangélikus líceumban még inkább elmélyítette. Ezt elősegítették a Lumniizer István híres orvos szervezte tanulmányi kirándulások is. Az akkor még a költészet iránt is fogékony Lübeck a medicinát választotta hivatásul. Jénai és bécsi tanulmányai után orvosi oklevelet szerzett. Rövidesen elhagyta Pozsonyt, s a Győr megyei Sövényfalván lett háziorvos, majd Nagyszentmiklóásra került. Az utóbbi helyen a modern gazdálkodással is megismerkedett. 1803-ban újra Pestre költözött, ahol rendszeresen publikált Schedius Lajos Leitschrift von und für Ungern című lapjában.

1804-ben már maga Lübeck indított Pesten egy hetilapot *Patriotisches Wochenblatt für Ungern* címmel. Ebben több kiemelkedő szakcikk jelent meg, például a lucerna termesztéséről, a rozsnói méhészetéről, a keszthelyi Georgikumról, a magyarországi gyümölcsstermesztésről, a tokaji szőlőről stb. Anyagi gondok miatt, sajnos, Lübeck a lapot nem tudta hosszabb ideig megjelentetni, s 1804-től kénytelen volt a megyei tisztiorvosi állást elvállalni Hont megyében. Nemes céljairól azonban lpolyságon sem mondott le. 1805-ben új-

ra lapkiadással kísérletezett, megjelentette az *Ungerische Miscellen zur Beförderung der Industrie und Kultur* című újságot. A szélesebb palettájú lapban már gazdasági, ipari és irodalmi kérdésekkel is foglalkozott. Kiadványa 1807-ig jelent meg. Lübeck tehát már eme tények miatt is megérdemelte volna, hogy szerepeljen a dr. Kiss László említette magyar sajtótörténetben.

Lübeck 1812-ben Pesten megjelentette önálló kötetét is, az *Allgemeine ökonomische Lexikon* (Általános gazdasági lexikon). Ez ábécérendbe szedve közli a legfontosabb gazdasági ismereteket és újdonságokat. Pesten jelent meg 1812–1813-ban a *Der allgemeine ökonomische Sammler* című kétkötetes munkája is, mely több kiadást is megért. 1830-ban ez Némethy József fordításában magyar nyelven is megjelent *Pintze-Mester* címmel. Mindez talán arra is feljogosította volna őt, hogy a *Magyar Agrártörténeti Életrajzokban* szerepeljen. Hisz – mint Kiss László írja – „a századelő egyik legfontosabb mezőgazdasági szakírójaként” tarthatjuk számon, akinek nem kevésbé jelentős a szerepe „a gazdasági, ill. természettudományos sajtó útörői közt sem”.

A magyar tudományos sajtó, az időszaki szaksajtó egyik előkészítője 1814. november 14-én halt meg Ipolyságon.

Mágócsy-Dietz Sándor

(1855–1945)

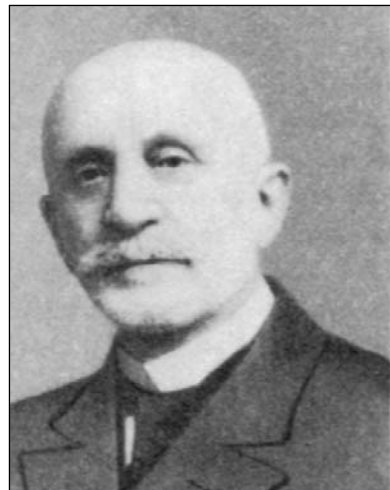
Mágócsy-Dietz Sándor botanikus, egyetemi tanár, az MTA tagja 1855. december 7-én született Ungvárott. A természetrajzot még nagybátyja, Hazslinszky Ferenc, az eperjesi főiskola tanára szeretette meg vele. Gimnáziumi tanulmányait 1886 és 1874 között Eperjesen végezte. Utána a budapesti egyetem természetrajz-kémia szakos hallgatója lett. Később a földrajz szakot is megszerezte, s 1883-ban növénytanból doktorált.

Egy ideig Jurányi Lajos professzornál volt tanársegéd az egyetem növénytan tanszékén. 1886–87-ben tanulmányúton vett részt Németországban és Svájcban, majd Budapest különböző középiskolaiban oktatott. A Fel-

sőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon növénytant, illetve növénykörtant adott elő. 1895-ben ismét külföldi tanulmányútra indult, ezúttal Franciaországban és Olaszországban vizsgálta a szőlőbetegségeket.

Tájainkhoz Selmecebánya révén is kötődik. 1879/80-ban az erdészeti akadémián kapott tanársegédi állást. Itt az erdészeti tárgyakkal maga is „vizsgálatot tett”. Selmeczi vonatkozású kapcsolatait szakírói pályáján is kamatoztatta. Az 1891-ben megjelent *Erdészeti növénytan* című könyvet például Fekete Lajossal, az akadémia ismert tanárával és Rejtő Adolf-fal, a budapesti és selmecebányai növénytan tanszék volt tanársegédjével írta. 1896-ban megjelent a tanulmány második kötete is. A munka első része „vezette be a magyar irodalomba a korszerű növényi sejt-, szövet- és állattant”. A második kötet „az erdészetileg fontos fák első részletes magyar nyelvű leírása”. Munkájában Magócsy-Dietz Sándor „az elsőként szállt szembe azzal a nézettel, hogy az Alföld természetes növénytakarója a sztyepp, tehát alkalmatlan fák telepítésére”. (Dr. Fülöp Éva M., 1988. 438. l.)

Selmecebányán a növénykertek kérdésével is foglalkozott. A *Selmecebányai M. Kir. Erdészakadémia növénykertjei* címmel tanulmányt is publikált. Ez irányú érdeklődése Budapesten is megmaradt: vezette és irányította az egyetem botanikus kertjét. Az egyetemen főleg növényalak- és élettant, illetve növényrendszertant oktatott.

1897-ben lett az akadémia levelező tagja, 1908-ban pedig az MTA rendes tagjává választották. Szakirodalmi munkássága mellett a tudományos ismeretterjesztésre is nagy gondot fordított. A *Révai Lexikon* munkatársaként ő írta 1911–1935 között a növénytani részt. 1909-ben kiadta *A növények táplálkozása* című könyvét, amely az első „részletes magyar népszerűsítő növényélettani munka” volt. Közéleti tevékenysége szintén sokrétű volt. Tevékenykedett a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, az Országos Kertészeti Egyesület, a Magyar Turista Egyesület, az Országos Erdészeti Egyesület, a Magyarhonai Földtani Társulat és a Magyar Gyógyásztudományi Társaság tagjaként. Többnek alapítója és vezetőségi tagja is volt.

A gazdag pálya Budapesten ért véget: 1945. február 27-én hunyt el.

Mally János

(Malý-Dusarov Ján)

(1829–1902)

Hogy a magyar katolikus egyház vezetői egykor mennyire toleránsak voltak a más nemzetiségű papokkal szemben, ékesen bizonyítja Mally János esete is. Hisz szlovák származása ellenére az egyházi ranglétra magas fokára léphetett, s ugyanekkor nemzete szellemi javát szolgálta, a szlovákság jogaiért harcolt.

Mally János – Malý-Dusarov Ján – 1829. augusztus 26-án született a Nyitra vármegyei Szakolcán. Szülővárosában kezdte gimnáziumi tanulmányait, majd az Emaricanum növendéke lett Pozsonyban. 1846-ban Nagyszombatban bölcseletet tanult, s miután Bécsben a teológiát elvégezte, 1852-ben pappá szentelték.

Életrajzi adatait a magyar és szlovák enciklopédiák, lexikonok s az egyéb összefoglalók egyaránt számon tartják. Életútját így pontosan nyomon követhetjük. Papi pályájának első állomása Hont megyében volt. Az északi bánnyavárosban, Selmecen néhány évig káplánként tevékenykedett. 1856-ban ismét Bécsbe került, ahol az Augustineumban doktori fokozatot szerzett. Egy ideig itt maradt: a Pazmanium prefektusa és a Therezianum tanára volt. 1882-ben a Pazmanium prodirek-

torává nevezték ki, s megkapta a pápai kamarási címet is. 1885-ben lett a pozsonyi társaskáptalan tagja. 1888. február 12-én az esztergomi székeskáptalanban elfoglalta messterkanonoki stallumát. 1892-ben előléptetéssel sasvári főesperes lett. 1889-ben kinevezték Keresztelő Szent Jánosról nevezett zsámbéki c. prépostnak. Papságának 50. esztendejében, 1902. október 12-én hunyt el Esztergomban, s a bazilika kriptájában temették őt el. (Szinnyei J., 1902. 456. l.; Beke M., 1989. 36. l.)

A sokat publikáló főpap műveinek jegyzékét Zellinger Alajos is közli, megemlítve, hogy Dusarov Iván írói álnév alatt „több tót nyelven írt munkát adott ki”. 1864-ben Szakolcán jelentette meg a következő elbeszélésköteteket: *Tetka Trápelka, alebo...; Janko Kalina, nešťastný opilec*. Ugyanítt adta ki a *Cesta božie v ľudskom živote* című munkáját. (Zellinger A., 1893. 315. l.) 1865-ben szintén Szakolcán látott napvilágot újabb szlovák nyelvű munkája az alábbi címmel: *Radovanky pre dobré školské deti, v poučných príkladoch*.

Cikkei több lapban jelentek meg kisebb-nagyobb rendszerességgel, így az Ungarischen Nachrichtenben, valamint a szlovák nyelvű Cyril a Method című lapokban. Az utóbbit többek közt Mally alapította Jozef Palárikkal. 1864-ben létrehozta az *Erkölcösen Mulattató Könyvtárat*, amelyből hat kötet jelent meg szlovákul. 1866-ban a *Gazdasági és Iparkönyvtárat* indította el. Ebből három kötet jelent meg szlovákul és németül. Néhány könyvet latinul és németül is publikált. Ilyen a *Die Wahre Rechts-Continuität in der ungarischen Frage* (Wien, 1864), amelyben a magyarkérdés jogfolytonosságát vizsgálja. A *Historica sacra antiqui testamenti cum introductione in eiusdem testamenti libros sanctos* című történelmi műve Esztergomban jelent meg 1890-ben.

A szlovák pedagógiai enciklopédia „burzsoá” politikusként, publicistaként, tanárként és népművelőként tartja számon Mallyt, aki keményen elítélte a magyar állam egységes politikai nemzet-ideológiáját, s aki 1852-ben kidolgozta a szlovákság össznemzeti egyesületének tervét. Alapítója volt a Slovenské novinynek, támogatta a szlovák nemzeti törekvéseket, szorgalmazta a cseh–szlovák

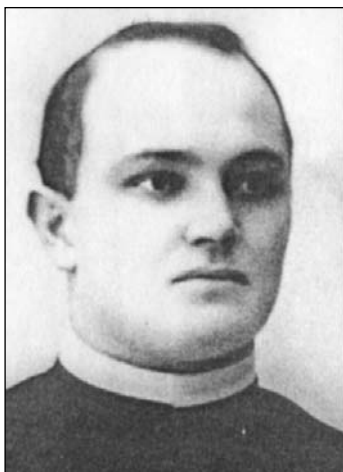
együttműködést és közeledést. (Pavlík, O. és koll., 1984. 432. l.) Mindezt természetesen magyar, illetve magyarországi főpapként tette, tehetette meg.

A selmeci jeles személyiségeket bemutató kiadvány a „matica-időszak” (maticné časy) egyik legtermékenyebb és legjelentősebb újságírójaként tartja őt számon. (Herčko, I., 1995. 152. l.)

Szlovákia enciklopédiájában olvashatjuk, hogy Mally respektálta az osztrák–magyar kiegyezést s az új nemzetiségi törvényt, de követelte a szlovákok memorandumában megfogalmazott jogok betartását. (Hajko, V. és koll., 1979. 480. l.) A fenti tények alapján akaratlanul is arra gondolunk: milyen jó, ha egy nép, nemzetiség vallási-kulturális jogait egy saját köreiből származó, származását meg nem tagadó, az adott ország egyházi hierarchiájában tevékenykedő főpap védheti.

Matunák Mihály

(1866–1932)

Matunák Mihály neve a legújabb magyar lexikonban ugyan nem fordul elő, személye talán mégis érdemes az említésre. Annál is inkább, mivel a szlovák lexikonok jegyzik őt, s 1985-ben a Felvidéken Csanda Sándor írt róla részletesebben, igaz, nem épp egy legszerencsésebb ügy kapcsán. (Csanda S., 1985. 165–225. l.)

Matunák közéleti tevékenysége és publikációs munkássága bizonyos értelemben mind-

két nép kultúráját gazdagította. Kora jól ismert történésze és levéltárosa 1866. július 17-én született Nagysurányban. Apja, Imre egy tekintélyes középparaszt, s egy ideig surányi bíró is volt. Fia tőle örökölte a magyar történelem iránti vonzalmat s a monarchia iránti lojalitást. Házukban nagy Rákóczi-kép függött, ugyanakkor Matunákék szlovákságukat sem tagadták meg.

Az elemi iskolát Surányban látogatta, majd Érsekújvároott, Selmecbányán és Egerben végezte a gimnáziumot. Teológiát Budapesten tanult, 1891-ben szentelték őt pappá. Egy ideig Zólyomszalatanyn és más helyeken káplánkodott, illetve Kiss Pál Zólyom megyei ispánéknál nevelősködött.

Körmöcbányai káplánként egyre alaposabban megismerkedett a város levéltárával, ahol megvetette történelmi érdeklődésének alapjait, bár már Pesten kezdő magyar történetírónak számított, hisz megírta *Nagysurány hajdani vára történetének vázlat*a című munkáját (Érsekújvár, 1889). A *magyarbéli Bosnyák család története* című könyvét Körmöcbányán adta ki 1895-ben.

Matunák különösen jól ismerte a török hódoltság korának történetét, mindenekelőtt annak regionális vonatkozásait. Ezzel tekintélyt szerzett magának a magyar történészek között.

E témakörből több önálló kötetet is publikált. Ilyen például az *Érsekújvár a török alatt* (Érsekújvár, 1901) című munkája, illetve a Hontmegyei Múzeumtársulat kiadványaként megjelent két kötete, a *Drégely és Palánk katonai szerepe a török alatt 1552–1593* (Korpona, 1901), valamint a *Drégely, Szondy, Palánk* (Ipolyság, 1902) című tanulmánykötetete. Matunák Hont megyei kapcsolatai különben is jelentősek, hisz alapítója volt a Hontmegyei Múzeumtársulatnak, mecénása és titkára a Honti Múzeumnak stb. 1901-ben megbízták őt a drégelyi ásatások vezetésével, melyek során nagyon sok török és magyar régiséget találtak. Az ásatások során Matunák több olyan bizonyítékot fedezett fel, melyek alapján korrigálni tudta az addigi téves információkat. Első itteni vonatkozású tanulmánykötetében több értékes török dokumentumot is közzétett, melyeket elsősorban a korponai és a körmöcbányai levéltárakban talált. Az 1902-

Korpona

ben megjelent könyvben pedig több olyan adatot igazított helyre, melyet a korábban megjelent *Szondi Albumban* tévesen közöltek. (Csáky K., 2001. 7–21. l.)

Matunák 1898-ban került a Hont megyei Korponára, ahol 1902-ig a katolikus elemi iskola igazgatója volt. Korponán levéltárat, múzeumot és nyomdát alapított, szerkesztette a *Korpona és Vidéke* című lapot. Közben megjelentette a *Korpona szabad királyi város bírái és polgármesterei 1266–1898-ig* című munkáját (Ipolyság, 1898), a *Korpona 1848–49-ben* című kötetét (Korpona, 1900) stb. De foglalkozott más helytörténeti vonatkozású kérdésekkel is, például a város utcaneveinek eredetével, a felső népiskolai oktatás történetével stb.

1902-től 1922-ig breznóbányai plébános, illetve esperes volt. 1922-től Körmöcbánya levéltárosa. Az utóbbi helyen hunyt el 1932. december 5-én. Az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatt több szlovák nyelvű publikációja, illetve könyve is megjelent (*Sväť Cyril a Metod slovenskí apoštolovia*. Trnava, 1926; *Z dejín slobodného kráľovského mesta Kremnice*. Kremnica, 1928).

Matunák első éveiben csupán magyarul írt, de mint szlovák vidéken működő káplán, majd iskolaigazgató és plébános kapcsolatba került az ellenzéki szlovák értelmiséggel is. A mártóniak fokozatosan „megnyerték őt a nemzeti ügynek”: 1897-től már kétnyelvűen, 1918-tól haláláig pedig csak szlovákul publikált. Mint Csanda Sándor írja: „*Matunák pályafutására bizonyos kettősség jellemző: 1918 után írt szlovák tanulmányaiban nemegyszer megtagadta a »magyar hazafiak«-kal azelőtt folytatott együttműködését, de kapcsolatait Budapesttel nem szakította meg.*” (Csanda, 1987. 175. l.) Pedig a monarchia alatt Matunák olyan nyira bizonyítani akarta magyar hazafiaságát, hogy még irodalmi hamisításoktól sem riadt vissza. A Felvidéki Híradóban álkuruc dalokat tett közzé, mintha azokat eredeti szlo-

vákból fordította volna. A dalokhoz írt buzgó tanulmányából Csanda idézi az alábbi sorokat: „*A tót nép mindig hű volt a magyar állam-eszméhez, érte élt, áldozott és halt... Vajha a mai tótok is ne hallgatnának a lelketlen, Oroszországra kacsingató, nevetségesen csekély számú és semmi történeti jogcímmel nem bíró izgatókra, hanem követnék hazafias di-cső őseiket.*” (Csanda S., 1987. 180. l.)

Köztudomású, hogy Matunák valóban szenvedélyesen foglalkozott népdalgyűjtéssel, folklórkutatással. Csanda szerint a Matunákhoz hasonlók mindenképp bizonyítani akarták a szlovákság hazafiaságát, a magyarokkal való barátságát, s így akartak hírnevet szerezni szülőföldjüknél. „*Kár, hogy eszméik propagálásához hiteles anyagot nem találtak, s ezért kétes értékű »bizonyítékokat« szereztek.*” (Csanda S., 1987. 188. l.) Az is lehet, hogy a másik oldalról jövő túlzott elvárás, a lojalitás reményében kecsegtető jutalom motiválta Matunákot is hamisítástól sem visszariadó cselekedetekre. Valóban kár volt érte, mert történészként a kor legjobb szakemberei is elismerték őt, s nemzetének is tehetett volna tisztességesebb szolgálatot. Példája így az identitástudat zavaraiából adódó káros megnyilvánulásoknak is bizonyítéka. Ennek ellenére próbáljuk őt nemesebb cselekedetein keresztül láttatni, illetve megközelíteni.

Mednyánszky Dénes

(1830–1911)

A szellemi kapcsolatok alakulásai sokszor kiszámíthatatlanok; szerteágazóak, s mégis összefüggéseket rejtegetnek. Távoli tájak, eszmék és neves személyiségek kötődhetnek valamilyen alapon egymáshoz.

Báró Mednyánszky Dénes, aki 1830. november 19-én született Veszelen, a hajdani Nyitra vármegye északi részén, több szálon is kapcsolatba hozható Honttal. Teológiai tanulmányainak befejezése után, de még pappá szentelése előtt a Hont megyei születésű Ipolyi Arnold tudós főpap volt két évig (1845–47) Mednyánszky Dénes nevelője. A bárófiú bölcsészeti tanulmányait vezette, s az együtt töltött évek mindkettőjük számára hasznosak voltak. Ipolyinak lehetősége nyílt eddigi tudásá-

nak elmélyítésére, hisz egyrészt itt állott a család gazdag könyvtára és levéltára, másrészt sűrűn utazott tanítványával együtt hazai és külföldi tájakon, elsősorban Németországban. Ipolyi tisztelte a családfőt, báró Mednyánszky Alajost is, a történeti, régészeti és földrajzi tanulmányok szerzőjét, a közoktatás magyar nyelvűségéért küzdő művelődéspolitikust, akit mi elsősorban a *Festői utazás a Vág folyón Magyarországon* című könyve alapján ismerünk. Nos, erről a Mednyánszkyról tanulmányt is írt Ipolyi 1854-ben az Új Magyar Múzeumba. Az új magyar történeti iskola egyik alapítójának nevezte őt. Ipolyi a Mednyánszky-házban ismerte meg többek közt „a nemzetiségek megértését, szeretetét és kultúrájának tisztelétét is”.

Természetesen Mednyánszky Dénesre is jó hatással volt a fiatal, széles látókörű, nagy műveltségű kispap. Nagy tisztelője volt később is a mesternek: a Pesti Naplóban elsőként írt ismertetést 1854-ben a *Magyar Mythológiáról*.

Mednyánszky a bécsi műegyetemen kezdte tanulmányait, majd a berlini egyetemen hallgatott jogot és természettudományokat. A geológiában, a történelemben, a művészetekben egyaránt járatos volt a tehetséges nemes ifjú. Számos folyóiratban publikált, több kiadványban, tanulmánykötetben jelentek meg írásai. *Földtani séta hazánk néhány érdekes vidékén* című dolgozatát az Új Magyar Múzeumban közölte (1851–52. 2.). A *Jegyzetek néhány hazai kövületlelőhelyről* című írása a Magyarhoni Földtani Társulat Munkálataiban jelent meg (1863. 2.). De publikált az Archeológiai Értesítőben (*Vágvidéki lelőhelyek...* 1887; *Őskori lelőhelyek a Vág mentén*. 1888), az Akadémiai Értesítőben (*Pettko János emlékezete*. 1892), a Történelmi Társban (*A 16. századi magyar hölgyruhák*. 1883), a Századokban (*Boszorkánytárgyalás a múlt században*. 1883), az Erdészeti Lapokban (*Franciaország fenyőfatermelése és fogyasztása*. 1876), a Bányászati és Kohászati Lapokban (*Az Észak-amerikai Egyesült Államok arany- s ezüstbányászata s annak legújabb jelenségei*. 1876). Írásait hosszan lehetne még sorolni. Önálló munkája 1870-ben jelent meg Pesten *A mész geológiai és technikai jelentősége Magyarországon* címmel. Már említett

publikációinak mennyiségéből és címéből is arra következtethetünk, hogy Mednyánszky valóban sokoldalú, igazi reneszánsz szabású tudóember volt. 1865-ben az MTA levelező tagjainak sorába választotta a nemes férfiút.

Mednyánszky a közügyeket támogató hazafiként és magyarként is nagyszerű ember volt, akárcsak édespaja, Alajos. Értékes könyvtárát 1896-ban a budapesti Eötvös Kollégiumra hagyta, a család egyik ágának levéltárát pedig a Nemzeti Múzeumnak adományozta.

Hont megyével valójában 1867-ben került kapcsolatba. Hat éven át volt főbányagrófi címmel a selmeci bányakerület vezetője. Hivatlanál fogva ez idő tájt a selmeci akadémia igazgatói tisztségét is betöltötte. Mednyánszky bizonyára köztisztviselőként állt érrefelé, hisz 1869 és 1881 között négy ízben is a hajdani szabad királyi város országgyűlési képviselőjévé választották. Közben 1865-ben Trencsén vármegyének is főispánja lett.

Az előkelő főnemes és kiváló hazafi, a teológiai, bányászati-geológiai, régészeti, történelmi és művelődéstörténeti szakirodalmi munkásságot kifejtő tudós 1911. december 28-án hunyt el Bécsben. Szellemi hagyatéka és a Felvidékhez fűződő hagyatéka tisztelgetésre készlet bennünket is.

Mikoviny Sámuel

(1700–1750)

1735. június 22-én alapították Selmecebányán a világ legrégebb műszaki főiskoláinak egyikét, a Bányatisztképző Tanintézetet. A kor első mérnökei ebben az iskolában már pontos tanmenet szerint oktatták. A selmeci bányaiskolának tulajdonképpen már alapításakor akadémiai jellege volt, hisz „ha összehasonlítjuk a selmeci bányatisztképző intézet tananyagát az egyetemek egykorú matematikai és természettudományi előadásaival, az összehasonlítás korántsem üt ki a selmeci iskola hátrányára”. (Dr. Tárucz-Hornoch A., 1938. 34. l.) Az 1770-es „akadémiai” elnevezés tehát csupán kinyilvánította a már fennálló akadémiai rendszert.

Az iskola sikerei elsősorban annak köszönhetőek, hogy már az induláskor olyan tanárok

kerültek ide, mint Mikoviny Sámuel. Korának jelentős magyar polihisztorát, világhírű térképészt és kiváló matematikusát III. Károly császár 1735. szeptember 28-án nevezte ki Selmecbányára. Az iskola évi 600 forint javadalmazással alkalmazta őt. Ezenkívül lakást és tűzifát kapott. Selmeci háza még ma is áll, emléktáblával jelölték meg.

Mikoviny „*másfél évtizeden nagyszerű oktató és szervező munkásságával megalapozta és életképessé tette a tanintézetet*”. (Deák A., 1987. 29. l.) A XVIII. század sokoldalú műszaki tudósa, a Berlieni Királyi Tudós Társaság tagja, matematikát, mechanikát, hidraulikát és geodéziát adott elő az akkori tudományszint legmagasabb fokán. A magyar műszaki felsőoktatás úttörőjeként Selmecbányán végzett tevékenységére világviszonylatban is felfigyeltek. Itteni működése alatt készült bányatérképeinek egy része. A térképészetben sikerült hallgatóit is alaposan kiképeznie, s így a bány- és földmérésanon kívül „*a mai értelemben vett térképészeti tudományok intézményes művelése is több mint kétszáz éves múltta tekinthet vissza hazánkban*”. (Tárczy-Hornoch A., 1938. 34. l.)

Még jelentősebbek alkotásai a selmeci bányászat vízgazdálkodása terén. Már előtte is történtek e téren kísérletek, de ezek hasznavetetlennek bizonyultak. Mikoviny „*a selmeci bányaművek energiaellátásának biztosítására korábban egyedülálló méretű víztároló rendszert épített ki, amely összesen 7 millió m³ be-*

fogadó képességű 16 tárolómedencéből állt”. (Kenyeres Á. szerk., 1969. 214. l.) Tervére a kor valamennyi neves mérnöke felfigyelt, hisz „*hasonló nagyszabású és különleges természetű mérnöki munkát előzőleg a világ más bányahelyén sehol nem végeztek*”. (Tárczy-Hornoch A., 1938. 36. l.)

A gépészetben szintén szép eredményeket ért el Selmecbányán. 1743-ban az általa feltalált váltóvízkerékkel és hidraulikus sajtóval tette emlékezetessé nevét. Több vízemelő és hidraulikus bányagépet szerkesztett kiváló tanítványával, Hell József Károly neves tudóssal is. Bizonyára a fiatal Hell Miksa csillagász is figyelte Mikoviny tevékenységét, aki a térképészetben már akkor alkalmazott csillagászati módszereket.

Tanárként fontosnak tartotta Mikoviny a gyakorlatot megelőző alapos elméleti oktatást, mert szerinte „*amiként téves elméletből nem születhetik helyes gyakorlat, éppúgy helyes elmélet nem eredményezhet helytelen gyakorlat*”. Előadásmódja világos és könnyen érthető volt, amelyet szigorúan logikus okfejtés és rendkívüli tárgyi ismeret jellemezett.

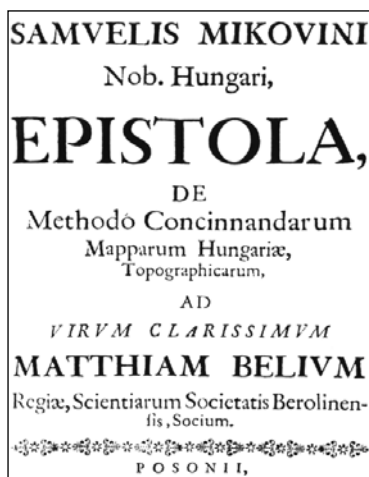
Selmeci évein kívül természetesen mást is illik tudnunk Mikovinyről. Születésének pontos dátumát nem ismerjük. Az biztos, hogy 1700-ban született a Nógrád megyei Ábelfalván, ahol apja evangélikus lelkész volt. „*A Mikoviny-familia a 17–18. században, de még a múlt század elején is, Zólyom, Trencsén, Nyitra és Nógrád megyékben kisebb földbirtokokkal rendelkező ősi, magyar nemesi család*” – olvashatjuk a származás kapcsán. Bendefy László említi, hogy Tárczy-Hornoch professzor meggyőző érvekkel utasította vissza Vojtech Baker ama próbálkozásának alaptalanságát, hogy bebizonyítsa, miszerint a Mikoviny család eredetileg német anyanyelvű volt. Szlovák részről olyan vélemények is elhangzottak, hogy az ábelfalvi tiszteletes családjának az anyanyelve szlovák volt. Bendefy szerint kétségtelen, hogy „*Ábelová századok óta szlovák falu volt. A falu papjának ismernie kellett a nyelvet, mert különben nem hívták volna meg lelkésznek. De ismerte már azért is, mert előzőleg a szlovákság fő szellemi központjában: Rózsahegyen, ezt megelőzően pedig szintén egy szlovák községben: Turicskán látta el az egyházi szolgál-*

latot. Az is bizonyos, hogy a Mikoviny-gyerekek mellett szlovák pesztonkák voltak: a kis Sámuel tehát egészen serdülő korában megtanulta és beszélte a szlovák nyelvet, de ebből még nem következik az, hogy a család szlovák volt. Ellenkezőleg: a Mikoviny család nagyon is számon tartotta magyar nemességét". (Bendefy L., 1976. 9–10. l.) Azt hiszem, az idő távlatából talán felesleges a származást illetően hosszas fejtegetésbe bocsátkoznunk. Tény, hogy Mikoviny magyarul és szlovákul egyaránt jól beszélt, és magyar nemesi családból származott. Jelentéseit, leveleit legtöbbször saját kezűleg írta magyarul. Selmeccen németül oktatott, tanulmányait latinul közölte az európai műveltségű szakember. 1708 és 1714 között Besztercebányán tanult. Bél Mátyás volt kiváló mestere, akivel egy egész életre szóló barátságot és kapcsolatot alakított ki. 1719-ben Nürnbergben tartózkodott, 1721-ben az altdorfi egyetemen matematikát tanult, 1723-ban Jénában a térképészettel ismerkedett. Igazi reneszánsz ember volt ő is, akinek tudós nagyságát kortársai is tisztelettel elismerték. „Mikoviny a megbecsülést messzemenően kiérdemelte, mert korának nemcsak egyik legkitűnőbb mérnöke, geodétája és kartográfusa, hanem kimagasló matematikusa, bányá- és vízügyi szakértője és régésze is volt. És mindezek mellett a selmeci akadémia alapítója, szervezője és igen kitűnő tanára.” (Bendefy L., 1976. 12. l.) A kiváló elméleti és gyakorlati szakember folyókat szabályozott, mocsarakat csapolt le, gépeket, hidakat, tavakat és várakat épített, javított; foglalkozott hallgatói gyakorlati oktatásával, bejárta és feltérképezte a haza minden talpalatnyi földjét, jártas volt a csillagászatban stb.

Még fiatal korában kivette részét a Csallóköz töltéseinek vizsgálatából. 1726-ban a Vág szabályozását irányította, 1726-tól Pozsony geodétája, 1729-től pedig az udvari kamara mérnöke. A pozsonyi vár egyik tornyán keresztül megvonta az első magyar kezdő meridiánt, amelyre vonatkozó alappontjait földrajzi helyzet-meghatározásokkal, bázis-méréssel, háromszögelésekkel és mágneses mérésekkel határozta meg. Ezért őt tartják a magyar tudományos kartográfia első művelőjének. Elkészítette a Bél Mátyás által kiadott *Notitia Hungariae* 1735-, 1736-, 1737- és

1742-ben megjelent négy kötetének tizenegy vármegyét ábrázoló térképét. A Pozsony, Turóc, Zólyom, Liptó, Pest, Pilis, Solt, Nógrád, Nyitra és Hont megyéről készült térképek azonban csak töredékeik alkotják munkáinak. A bécsi levéltárban később előkerültek a Sopron, Moson és Győr, Trencsén, Gömör, Abaúj, Szepes, Sáros, Arva, Máramaros, Temes és Jászkun megyéket bemutató térképek is. Az Akadémiai Könyvtár Kéziratának *Mikoviny-térképeit* 1976-ban jelentette meg Bendefy László.

A magyar városokról készült plasztikus térképei kiváló bizonyítékai nagy művészi érzékének, melyek „méltán biztosítottak neki helyet a magyar képzőművészek között”. (Tarczy-Hornoch A., 1938. 31. l.)

1731–32 telén írta Bél Mátyáshoz híres fiktív levelét, amelyben „a korszerű térképkészítés alapelveit Európában elsők között fogalmazta meg”. (Deák A., 1987. 22. l.) Ez 1732-ben Pozsonyban nyomtatásban is megjelent *Epistola de methodo concinnandarum mapparum Hungariae...* címmel. Ezt megelőzte a körnégyszögesítésével foglalkozó értekezése, amely Bécsben jelent meg 1730-ban *Epistola de quadratura circuli* címmel. Többek közt eme munkái alapján választották őt a berlini tudományos akadémia tagjává.

Mikoviny kapta az udvari kamarától azt az utasítást, hogy készítse el a Tisza–Duna–Sió–Balaton–Dráva hajózható csatorna tervét. Mária Terézia külön kívánságára a magyaror-

szági várak és erősségek megvizsgálására küldött bizottság tagjai közé választották. Mint vízimérnök, pontosan látta a malmok káros, árvizeket előidéző hatásait is. Tudta, hogy a malom előtti hosszú szakaszon a víz lelassul, a meder így megtelik iszappal, s ha azt nem tisztítják, nyomtalanul eltűnik. Eme megállapításkor akaratlanul is a mi síkvidéki eröműveink veszélyeire gondolunk.

1750-ben, tervének kidolgozásakor Trencsén városát mentették meg az áradás veszélyétől. Maga azonban a Vág mentének bejárása után súlyosan megbetegedett, és Selmecbányára való visszatéréskor, Észak-Hont felé tartva halt meg 1750. március 23-án. Pedig sok-sok terve lett volna még. Szerette volna például elkészíteni Magyarország újfajta térképét. A halál ebben megakadályozta. *„Pedig ha szándékát véghez tudja vinni, valószínűleg Magyarország lett volna a világ első olyan országa, melyről topográfiai térkép készül. Így ez a dicsőség Franciaországnak jutott.”*

Mikszáth Kálmán

(1847–1910)

Köztudott, hogy a magyar próza kiemelkedő alakja, Mikszáth Kálmán, a nagy palóc, középiskolai tanulmányait Rimaszombatban, az Egyesült Protestáns Gimnáziumban és Selmecbányán, az Evangélikus Líceumban végezte. Az itt töltött éveket Rejtő István dolgozta fel megfelelő alaposággal. Különösen rimaszombati vonatkozású kutatásai voltak eredményesek. Munkája az ötvenes években könyv alakban is megjelent (Rejtő I., 1959).

Az életrajzírók Mikszáth selmeci tartózkodásáról általában nem közölnek pontos, egyöntetű és világos adatokat. Egyesek csak azt említik meg, hogy az író itt fejezte be a gimnázium utolsó két osztályát. Mások – bár tudják, hogy Mikszáth a két évet három évig végezte – nem tisztázzák, melyik évet ismételte a selmeci diák. Megint más szerzők ugyan említik már, hogy a hetedik osztályt járta kétszer, de nem tárják fel ennek okát, valós körülményeit.

A magyar irodalom története című három-kötetes összefoglalóban olvasható, hogy – amennyiben Rimaszombatban csak hatosztályos gimnázium volt – Mikszáth „Selmecbányára iratkozott át, s betegsége miatt egy évet veszítve 1866 júniusában itt tett érettségit”. (Király I.–Pándi P.–Sötér I. szerk., 1968. 311. l.)

Véber Károly irodalomtörténész azt közli kismonográfiájában, hogy Mikszáth „a hetedik gimnáziumban megbukott, s egy évet mulasztott”. (Véber K., 1986. 18. l.)

Mi hát az igazság? Betegség, hanyagság vagy a gyenge előmenetel miatt kellett távoznia Mikszáthnak Selmecről? Vajon végigjárta-e a hetedik osztályt, vagy közvetlen félév után hazament Szklabonyára? Esetleg nem a hetedik, hanem a nyolcadik osztályt ismételte?

A kérdésekre Rejtő István próbált először helyszíni kutatások alapján választ adni. Ez a munka azonban nem járt teljes sikerrel, s több problematikus kérdést is megválaszolatlanul hagyott. (Rejtő I., 1982. 333–354. l.) A témát azonban továbbra is napirenden tartotta; a hiányosságokat a *Mikszáth Kálmán Összes Művei* című kritikai kiadás 38. kötetében, illetve annak jegyzeteiben egészítette ki újabb adatokkal. Lényegében ez az írás jelent meg

Mikszáth, a selmeci diák (balra)

néhány évvel később a *Mikszáthiáda* című kiadványban is (Budapest, 1992. 52–81. l.). Kutatásait 1997-ben ismertettem részletesebben, s összevetettem azokat saját helyszíni kutatómunkám eredményeivel. (Csáky K., 1997. 103–130. l.) Kezembe került többek közt ama anyakönyv, melybe 1826/27-től az 1863/64-es tanév végéig vezették be az iskolába érkező diákok adatait (*Matricula Gymnasii philosophici Districtualis Schemnisiensis aug. conf. addictorum*. Evangélikus Egyház Levéltára). Az anyakönyv 265. lapján, az „1863/64. tanévben érkezett új növendékek jegyzékében” találjuk a számunkra oly fontos Mikszáth-adatot.

A bejegyzés alapján megállapítható, hogy az író vezetéknevét az anyakönyvben már „Mikszáth”-nak írták. Függetlenül ettől azonban máig nem tekinthető ez a Selmecbányán anyakönyvezett név végleges alakjának. Pontosabban: a névírást illetően némi következtetést figyelhetünk meg a selmeci dokumentumokban, hisz más írásos anyagban – melyről még majd szólunk – ismét „Mixáth” alakban fordul elő a név. Egyébként egy olyan dokumentum is előkerült, amelybe az író saját kezűleg jegyezte be a nevét, így: „Mikszáth Kálmán” (A *Selmeci Magyar Irodalmi Társaság Törvénykönyve* 1866).

A selmeci levéltárban megtalálható továbbá az eredeti líceumi *Tudósítás*, amely a VII. osztály tanulóinak első és második félévi osztályzatait tartalmazza (*Tudósítás a selmeczi ágost. hitv. evang. kerületi Lyceum tanuló ifjúságáról, különösen a VII^{ik} és a VIII^{ik} osztály növendékeinek osztályzata az 1863/4-ik tanév I^{ss} és II^{ik} félévéről*).

A táblázat tanúsága szerint Mikszáth nem tartozott az osztály legjobb tanulóinak közé. Érdemjegyei a mai fokozatra lefordítva zömmel hármások voltak. De akadt köztük néhány alig kielégítő és egy elégtelen is. Általános előmenetele ennek ellenére nem volt elégtelen, hanem „csak” kielégítő. Elégtelen általános előmenetelt ugyanis csak az a diák kapott, aki több tantárgyból megbukott. Nem igaz tehát, hogy Mikszáth a hetedik osztályban több tantárgyból is megbukott. Ez az első félévben sem volt így.

Mikszáthnak tehát nem azért kellett a hetedik osztályt megismételnie, mert több tan-

tárgyból elégtelent kapott, hanem azért, mert év végén egyáltalán nem kapott osztályzatot. Egész pontosan így szól a bejegyzés: „A vizsgálatok közben – különben is az egész éven át hanyagul látogatván az előadásokat, eltávoztott.” A *Tudósításból* az is kiderül, hogy „a téli szigorlatok január 23-30-ika közt tartattak, a nyáriak június 23-30-ika közt, a nyilvános vizsga pedig június 24-én délelőtt”. Mikszáth tehát a nyári szigorlati időszak alatt távoztott Selmecről. Az év végéhez latin nyelvből még be van neki írva az alig kielégítő osztályzat, de a többi tantárgyból már nincs jegye. Tehát még valamikor a vizsga elején mehetett el. Talán a latin jegye is elkeseríthette.

A vizsgáztatók közt találjuk Breznyik János igazgatót, Suhajda Lajost, Gretzmacher Gyulát, Hrencsik Károlyt és Scholz Vilmost. A latin nyelvet ekkor Suhajda Lajos, a „mathezis” Gretzmacher Gyula tanította.

Nem nyilvánvaló az az állítás sem, hogy Mikszáthnak betegség miatt kellett félbeszakítani tanulmányait. Tény, hogy 34 igazolt és 10 igazolatlan órát mulasztott, ami az egyik legmagasabb hiányszám volt az osztályban, ám a betegségeket regisztráló líceumi egészségügyi naplóban nem találkozunk Mikszáth nevével. Egyetlen, egészségére, illetve betegállapotára utaló bejegyzést sem látni ott, pedig aránylag pontosan vezették, ki mikor volt beteg, milyen panaszai voltak, milyen kezelésben részesült.

A következő tanévben újra a hetedik osztályban találjuk Mikszáthot. Ha az egyes tantárgyakban elért eredményét összevetjük előző évi előmenetelével, megállapíthatjuk, hogy – bár általános előmenetele most is csak „alig kielégítő” volt – sokat javított. A hármásokon és az alig kielégítőkön kívül már kitűnő és dicséretes jegyei is voltak. Jobb eredményt ért el például német nyelvből, magyar irodalomból, „magyar irály”-ból és algebrából. Német dolgozatai már kielégítőek, a magyarok pedig kitűnőek. Algebrából, melyből az előző évben elégtelent kapott, most két fokozattal jobb, kielégítő eredményt ért el.

A három selmeci év közül Mikszáth az utolsóban érte el a legjobb tanulmányi eredményt. Ebben az évben fordult elő, hogy az első félévi jegyeinél a másodiké jobb volt, s az általános előmenetelt is javította: alig kielégítőről kielégítőre. Most kapott tehát olyan általános

előmeneteli osztályzatot, mint amilyennel a rimaszombati iskolából Selmecre jött.

Az érettségiről szóló jelentést is megvizsgáló Rejtő tette közzé a vizsga eredményeit. Ezek szerint: „a.) *kitűnő osztályzatot kaptak Reisz Károly, Heintz Hugó és Maróthy János; b.)* *dicseretet: Dubravitzky László; c.)* *jót: Borsiczky Gejza, Klement Dániel és Zsivora Samu; d.)* *kielégítőt Botár Samu, Eisert Géza, Folkusházy Sándor, Stur Gyula, Tessényi Albert (ez menyenyiségtanból középszerű, prope dodum sufficiens-t kapván); e.)* *utóvizsga letételére utasítottak, és pedig képt. 29-dikén Kuntzl Ferdinánd és Mixáth Kálmán, mindkettő mathezisből. Selmecen június 28-án 1866.*

Mikszáth tehát mathezisből pótvizsgára utasítottott, de az ez évi egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint a pótvizsgát letette, és az érettségi bizonyítványt kézhez kapta.” (Rejtő l., 1985. 271. l.)

A VIII. osztályban tett közvizsgán jelen lévő tanárok közt találjuk Breznyik János igazgatót, aki a görög nyelvet, a magyar nyelvet és irodalmat, valamint a magyarhoni egyháztörténetet tanította Mikszáthnak. Suhajda Lajos a latin nyelv, a vallás- és lélektan tanára volt. Scholz Vilmos a német nyelvet és irodalmat, illetve az újkori irodalmat tanította. Ő volt az egyetlen, akiről később Mikszáth írásban is megemlékezett. (Erről részletesebben a Scholz Vilmosról készült portréban szólnunk.) Jezsovcics Károly oktatta a mathézist és a természettant. Az előbbiből Mikszáth az érettségien is megbukott. Tanított még az osztályban Händel Vilmos, aki az esztétikát adta elő.

Mikszáth az első selmeci évtől kezdve tagja lett a jó nevű önképzőkörnek, s amint Pesthy István írja: „*Már itt a körben feltűnt nagy tehetsége, fényes elméje, amely különösen a novellairás terén szerzett neki később halhatatlan érdemeket.*” (A *Selmecbányai Petőfi Kör Érdemkönyve*. 253–306. l.)

A körben már 1863. okt. 24-én fellépett első művével, az *Egy fogoly levele* című költeményével. 1864. febr. 3-án pedig *Gyula vezér* című saját balladáját adta elő. Ezzel elnyerte az első pályadíjat is, melyet a körben kifizettek. Ez Scholz Vilmos ajándéka volt: Katona *Bánk bán* című könyve. Scholz tanár úr különben – ahogyan őt Pesthy idézi – úgy nyilatkozott, hogy „*ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő, be-*

szély író lesz belőle”. (Pesthy l., *Érdemkönyv*. 292. l.)

Önképzőköri tevékenysége is bizonyítja tehát, hogy a második félévben is ott volt Mikszáth Selmecen, rendszeresen látogatta az üléseket, és szép sikereket ért el. Talán már akkor érezte, mi az ő küldetése, s tán emiatt is hanyagolta a tanulást.

1864 szeptemberétől tovább folytatta munkáját a líceumi önképzőkörben. E hó 24-én a *Képzetelem újra* című művével „aratott sikert”. Versét méltónak találták arra, hogy „*érdemkönyvbe íratassák*”. 1865. febr. 11-én mutatata be *Az öreg nemes* című költeményét, amely szintén érdemkönyvi beírásra ajánlatott. Május 27-én *Az én Gyuri bácsim* című humorreszkijét olvaste fel, s amint Pesthy írja, ezzel „*az egész kört felvidámítá*”.

Mikszáthnak egyéb megbízásai is voltak a körben: előbb aljegyző, majd főjegyző és könyvtáros volt, s szerkesztette a *Korányt* is. Az egyes tisztségviselők feladatait az alapszabály rögzítette. A főjegyző például „*történehirven*” jegyezte a körben tárgyalt ügyeket, kijelölte szavazásra a tagokat, intézte a levelezést stb. (A *selmeci magyar irodalmi társaságnak az 1864-dik és 1865-dik évben megújított Alap-szabályai*.)

Mikszáth önképzőköri pályára tehát felfelé ívelt. S talán azt is érezte ugyanakkor, hogy – ha általános tanulmányi eredményei gyengébbek is, mint sok diáktársáé – írói-alkotói tehetsége tökéletesebb, mint önképzőköri társaié. S amint Pesthy István soraiból is kitűnik, Mikszáth humora már Selmecen bontakozott. Szellemessége, fantáziája ugyanakkor nemcsak az írásokban nyilvánult meg sikeresen, hanem más cselekedeteiben is, olykor megbotránkoztatóan. Scholz Vilmos, aki oly szépen nyilatkozott róla, később azért fedtte meg őt, mert Bródy Zsigmondnak egy dolgozatot készített, amit Bródy mint sajátját fel is olvasott a körben. Az ilyen cselekedetet többször is megismételte Mikszáth, sőt azt is megtette, hogy ismét költő művét olvastatta fel másokkal, mint saját alkotást. Mikszáth közben nagyokat derült cselekedetein, különösen azon mulatott jót, hogy eminens tanulók alapvető műveket nem ismertek fel, s hagyták magukat félrevezetni.

1865-ben Mikszáth tovább folytatta ezt a „*tevékenységet*”, amelyért már kétszer megrót-

ták őt. Most Folkusházy Sándor dolgozatát javította át, ráadásul „a kört még sértegetni is kezdte”, amiért onnan 1866. január 20-án kirekesztett. Rejtő felhívja a figyelmet arra, hogy e körül sem egészen egyöntetű az életrajzírók véleménye. Pontosabban azt vitatják, hogy kinek segített Mikszáth. Többen Brózik Titusz nevét emlegetik. Ő Hont megyéből származott, s nem volt osztálytársa Mikszáthnak. Azt hiszem, mindez nem annyira lényeges kérdés, mint az a tény, hogy Mikszáthnak az önképzőkörtől végül is meg kellett válnia.

Hogy Mikszáthot említett cselszövései miatt a körből kizárták, azon sem csodálkozhatunk. Különösen akkor nem, ha ismerjük az erre vonatkozó rendeleteket. A Magyar Irodalmi Társaság 1864/65. évi alapszabálya ugyanis az I. fejezet 7. cikkelyében (*Büntetések, kirekesztések*) igen szigorúan rendelkezett a kihágásokkal, a nem megfelelő magaviselettel kapcsolatban. Többek közt az olvasható benne, hogy aki „az év folyamán ok nélkül háromszor mulaszt, az a büntetés lefizetésén kívül a társaságból kirekesztessék”. Ugyanezen büntetés illette „a munka és bírálathoz ponyola kidolgozását, a szavallat kellő be nem tartását”. A csalást és hamisítást szintén büntették. Így rendelkezett az alapszabály: „Az egyenes munkakiírás vagy mások elmeszüleményéveli fitogtatás, úgyszintén a munkán bárki más által tett javítás a jegyzőkönyvi kemény megrováson kívül 1 osztrák értékű forinttal büntettesék.”

A selmeci évek Mikszáth későbbi írói munkásságában is hagytak nyomokat. Az *aranykisasszonyban* a különös fekvésű várost jeleníti meg a fantáziát mozgató szellemes sorokkal. Többek közt így ír: „Nyájas olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak háromezer hegycsúcsot, ugyanennyi völgykatlant, egy tucat sziklát, amely sűrűn be van építve mindenféle alakú házzal, melyeknek elsőrésze sokszor háromemeletes, míg ellenben a háta szerényen odalapul a hegyhez.”

Az *aranykisasszonyon* kívül feltétlen érdemes elolvasnunk a *Petőfi-legenda Selmecen* és a *Tavaszi rügyek* című írásokat is. Az előbbiben olvassuk a következőket: „Ha leszállt az est a sajtászerű városra, ha elnyelte a homály az óriási köveket, s kitöltötte a borzadályos

szakadékokat, ha fekete róna lett a girbegurba, púpos földből, suhogó árnyak inogtak, a fák lombja röpdülni kezdett, s képzelt zsongással telt meg az éj: akkor én sokszor látni véltem a költőt, amint elsuhan köpönyegben, hóna alatt víve lantját.”

A Hont megyei Selmecbányán aligha lehet úgy végigsétálni a magyar irodalmon is nevelkedett közép-európai embernek, hogy ne idézné Mikszáthot. Hisz itteni örökségünkben ő is erőteljesen jelen van.

M. S. mester

(XVI. század)

M. S. mester: *Visitatio*

A híres bányavárosi művészről, a régi magyarországi festészet legkiemelkedőbb alakjáról, aki egy ideig Selmecbányán tevékenykedett, igen keveset tudunk. A német művészettörténet még mindig J. Breu augsburgi festővel próbálja őt azonosítani, noha Genthon István már rég rámutatott a selmecbányai eredetre.

A művész monogramja – MS – és az egyik alkotásának keletkezését jelző évszám – 1506 – a huszadik század elején történt restaurálás során vált láthatóvá az esztergomi Keresztény Múzeumban őrzött *Feltámadás* jelenetén. A névtelen mester talán azonos lehet egy újab-

ban felfedezett, 1507-es selmebányai oklevélben megörökített Sebestyén nevű festővel.

Végvári Lajos szerint M. S. mester a késő gótikából kibontakozó festészet „közép-európai egyénisége”, akinek művein a korabeli európai művészet eredményei „sajátos egységbe szövődnek”: képein a francia faliszőnyegek „eleganciája vegyül” a dunai iskola tájképi ihletésével, valamint Hieronymus Bosch „karikatúrisztikus jellemábrázolásával” és Grünewald „átszellemültségével”. (Végvári L., 1989. 94. l.)

Tájainkon megfestett képei közül mindössze hat ismert. A Genthon István által rekonstruált képek egykor a selmeci Szent Katalin római katolikus templom főoltárát díszítették. A *Visitáció* Tópatokról került a budapesti Szépművészeti Múzeumba. Ez a sorozat „legpoetikusabb” darabja: „Mária és Erzsébet bájos, még gótikus figuráját költői hangulatú táj veszi körül; itt a táj egyenértékű, szerves része a kompozíciónak. A két asszony köpenye, ruhája, fejkendője a bányavárosi asszonyok szokásos, korabeli viselete.” (Lajta E., 1967. 395. l.)

Az esztergomi Keresztény Múzeumban található négy M. S. mester-alkotás (*Olajfák hegye, Keresztvitel, Kálvária, Feltámadás*) Hontszentantálról került elő. Az *Olajfák hegyének* kompozíciója, valamint a *Feltámadás* megrettenő katonái „a reális ábrázolásmód mesteri példái”. A *Keresztvitel* jelenetén „több drámai erő feszül”. A sorozat legjobb képe a *Kálvária*, amely „nemcsak a magyar, de a kor európai festészetének is egyik legmegrázóbb festménye”. (Lajta E., 1967. 394–395. l.)

A *Krisztus születése* című alkotás líraibb fel fogású. Ezt is a hontszentantali templomban őrizték egykor, ma pedig a pozsonyi Szlovák Nemzeti Galéria tulajdona.

Genthon István M. S. mester alkotásai közé sorolja a lille-i múzeum szép *Királyok imádása* tábláját is. (Lajta E., 1967. 395. l.) Lajta Edit állítja, hogy a selmeci főoltár szekrény-szobrai közül a *Madonna* (ez ma a Szent Katalin-templomban látható), valamint a *Katalin és Borbála* (a selmeci múzeum tulajdona) „stílusosan oly szorosan kapcsolódnak a képekhez, hogy terveik kétségtelenül M. S. mestertől származnak”. (Lajta E., 1967. 393. l.)

Nagy Márton

(1804–1873)

Még az irodalmárok közül is kevesen tudják, hogy Petőfinek a pesti piaristáknál volt egy felvidéki tanára, Nagy Márton bölcséleti doktor, kegyesrendi áldozópap, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Rövid életrajzát a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona* (Bratislava, 1981) is közli, ám azt nem említi, hogy egy éven át nagy költőnket is tanította.

Egyébként nem is csodálhatjuk, hogy a jeles piarista tanár eme életrajzi adata nem került a köztudatba, hisz stúdiumainak két pesti esztendeijéről maga a tanítvány, Petőfi sem beszélt, sem írásaiiban, sem levelezéseiben nem utalt rájuk. Pedig az 1833/34-es és az 1834/35-ös tanév „Petőfi iskolás éveinek szokatlanul gazdag és változatos történetében sajátos helyet foglal el”. Minderre Jelenits István piarista szerzetes és irodalomtörténész hívta fel a figyelmet, s vázolta a fontos intézmény Petőfi korában betöltött szerepét. (Jelenits I., 2001. 42–46. l.)

Jelenits István említi, hogy Petőfit apja főleg a német nyelv alaposabb elsajátítása érdekében íratta először a pesti evangélikus liceumban. Ám itt a Szabadszállásról érkezett diák gyenge eredményeket ért el – elsősorban a német nyelven való oktatás miatt –, ezért a második évben apja a piaristákhoz vitte. Itt magyarul folyt az oktatás, s a költőt változatos kép, jó légkör fogadta. Az 1718-ban alakult iskolában sokféle felekezetű és nemzetiségű diák tanult együtt. Ennek ellenére nagy volt itt a tolerancia, szigorúan tiltották az erőszakoskodást, mások lenézését nyelvük, vallásuk vagy társadalmi állásuk miatt. A diákokat nemzeti öntudatra, társadalmi felelősségre nevelték, meg arra, hogy a társadalom megújulásának tevékeny munkatársai legyenek. Az iskola szellemét mély közéleti érdeklődés hatotta át, tanárai közül a szabadságharc leverése után többen is börtönbe kerültek. Egyébként piarista diák volt maga Kossuth Lajos is.

Ebbe az iskolába került tanárnak – épp Petrovics Sándor érkezésekor – Nagy Márton, aki a nyelvtant oktatta a költő osztályában. Jelenits szerint: „Ez a pedagógiai feladatokra érzékenyen figyelő tanár az egy év alatt,

amelyben Petrovics Sándort tanította, nemigen figyelt fel a százkilencvenhat gyerek közt (eny nyien voltak az osztályban – Cs. K. megj.) meghúzódo fiúra. Könnyen lehetett, hogy később, amikor Petőfi Sándor néven országos hírv költő vált belőle, a névváltozás miatt nem is gondolt arra, hogy egykori tanítványát köszönhetné benne. Meghalhatott anélkül, hogy erre rájött volna. A fejlődő fiatalemberben talán több nyomot hagyott ez a tág szellemi látóhatárra kitekintő tanár.” (Jelenits I., 2001. 42. l.)

De mit is tudhatunk meg tulajdonképpen magáról Nagy Mártonról? 1804. október 5-én született Muzslán, Esztergom megyében. Nevét a vármegyei monográfia is jegyzi, igaz, halálóási helyét tévesen Szegedként tünteti fel. Esztergomban végezte a gimnáziumot, Győrben és Egerben bölcseletet tanult. 1824-ben felvették a piarista rendbe. Nyitrán és Szentgyörgyön hallgatott teológiát, 1829-ben szentelték pappá. Élete igen mozgalmas volt, nagyon sok helyen megfordult tanárként és szerzetesként. 1830–31-ben Kalocsán, 1832–34-ben Szegeden, 1835–36-ban Pesten tanított. 1836-tól Bécsben, a Theresianumban volt magyar nevelő. 1845–47-ben ismét pesti tanár, majd Tatán házfőnök és gimnáziumi igazgató. Közben 1844-ben az MTA levelező tagjává választotta őt. 1848–49-ben Szegeden volt hitszónok, vallás- és magyarirodalom-tanár. 1850-től ugyanitt a líceum és gimnázium igazgatója. 1858-ban a bécsi Királyi Földtani Társulat rendes tagjává választja őt. 1859–70 közt a pesti piarista ház főnöke.

A gyakori helyváltoztatások egyik oka volt az is, hogy a nagy műveltségű tudós tanár olykor összekülönbözött rendfőnökeivel. Az áthelyezések azonban mindig hasznára váltak, s ezt a tudomány és a nemzet javára fordította oly értelemben, hogy az adott helyek intézményeinek múltját, történeti emlékeit, hagyományait dolgozta fel, s tárta az érdeklődők elé. Ilyen munkái például a *Szegedi nagygyrnasiumok történeti vázlatá, 1853–85; a Szeged-alsóvárosi templom és zárda történeti vázlatá* (Religio, 1854); *Gymnasiumaink múltja, jelene és jövője* (Tanodai Lapok); *A kegyes tanítórend statistikája* (Statisztikai Közlemények III. 1862).

Szinnyei lexikonában olvassuk: (Nagy Márton) *Mint házfőnök nem nagy hasznára volt a pesti háznak. Azokat a telkeket, melyeket a kollégium egy évszázadon át meg tudott őrizni, majd mind elkótyavetyélte, s így igen jelentős kárt okozott a háznak.”* (Szinnyei J., 1907. 714. l.) Ezt követően nyugdíjazták is őt. Szentgyörgyön és Korponán élt. A Hont megyei Korponán 1870–72-ben volt a ház tagja, de már semmi feladatot sem kapott. 1873. április 5-én halt meg Pozsonyszentgyörgyön.

Az említett kudarcok és hibák mellett tudományos munkássága, publikációs tevékenysége sikeres volt. 1840–42-ben adta ki Bécsben négykötetes, színes és gazdag tartalmú enciklopédiáját az *Ifjúságot képező ismeretek tára* címen, amely „az ifjúsági ismeretterjesztő szakirodalom első ilyen jellegű hazai műve”. (Jelenits I., 2001. 52. l.) *A szavaló tanítók és tanulók használatára* című kétkötetes munkáját Pesten jelentette meg 1843–45-ben. 1865-ben az Akadémiai Értesítő közölte a *Keleti nevelészet* című tanulmányát. 1868-ban Pesten jelent meg *A gyermek fokozatos fejlődése* című kötete. Ugyancsak az Akadémiai Értesítő közölte 1868-ban a *Gyakorlati neveléstan történetét*.

Érdemes hát idézni a tudós tanár és jeles egyházi férfiú emlékét, s szellemisége kell hogy minket is tiszteletre okítson.

Palásthy Pál

(1825–1899)

A századforduló alkonyán, 1899. szeptember 24-én Esztergomban elhunyt a bíborokérsek segédpüspöke, Palásthy Pál egyházi író, mecénás és templomépítő főpap. A halála előtti évben ünnepelte pappá szentelésének félévszázados jubileumát a család ősi fészke nek templomában, lsten ama palásti hajlékában, amelyet ő építtetett, s maga is szentelt fel 1898-ban.

A Palásthy család még a XIII. században kapott nemességet, s azzal együtt szerezte a Korpona-patak mentén fekvő honti adománybirtokot, Palást községet is. A nemesítő diplomát egyes források szerint II. András király adományozta, aki a család egyik tagjának, a Szentföldön vitézkedő Borsnak állított ki érde-

meiért oklevelet 1217-ben az Úr színeváltozásának helye, Tábor hegye alatt.

Az előkelő és hírneves Hont megyei család később több ágra oszlott, így jutottak el belőle Abaúj és Zemplén megyébe is. Pál 1825. március 29-én Magyarországon született. Hittudományi tanulmányait Pesten végezte. 1848-ban szentelték pappá, s már „*mint áldozár, a hittudományok iránt különös előszeretettel viselkedett, ideje java részét ezek tanulmányozására fordította*”. (Honti Lapok. 1898. VII. 5., IV/27. l. l.) Tovább képezte magát, s Bécsben szerzett doktori oklevelet.

Egy ideig Sátoraljaújhelyen káplánkodott, majd a kassai papnevelő intézet lelkiigazgatója lett. 1855-től a pesti egyetemen az erkölcs-tan tanára. Ez idő tájt már „*az irodalom iránt nemcsak nagy szeretettel viselkedett, hanem annak buzgó művelője is*” lett. 1861-ben kiadta kétkötetes erkölcsstanát *Theologia morum catholica* címmel.

A Palásthy-kastély

1864-től néhány éven át a *Religio* című jó nevű egyházi folyóiratot szerkesztette. Már ezt megelőzően is több tanulmányt publikált itt. A *Jótékony-ság Bernben* című munkája az 1858. szept. 11-i számban jelent meg. Írásában többek közt a polgárosodás és a liberalizmus ama változásait bírálta, melyek szerinte a jövőben kedvezőtlen következményekkel járhatnak. Ezzel kapcsolatban olvassuk például az alábbiakat: „*A jótékony-ság nem erkölcsi érdem többé, de polgári kötelezettség a javadalmasoknál; a szegények pedig nem az Isten nevében, nem irgalomból kérhetek alamizsnát, hanem a saját jogaikat követelheték*.” Ebből pedig a felebaráti szeretet, az irgalmasság hiánya következett. (160. l.) Palásthy szerint szegény mindig lesz, sajnos azonban nem az a szegénység, amely az isteni kegyelemben bízva elviselhető, hanem az, amely „*állandó ínség, lelki szolgaság, erkölcsi elvetemültség*”, s ez a veszedelmesebb.

Palásthy Pál előrelátó egyházpolitikus volt: megsejtette az ún. szocializmusban fogant veszélyeket, a pénz utáni hajsza káros következményeit, az egyes áramlatok túlkapásait stb. Török Jonó Prohászka előfutárának nevezte őt. A Magyar Történeti Társulat közlönyében, a Századokban írták róla 1944-ben, hogy a *Religiót* „*egyházpolitikai térre irányítva, szenvedélyes stílusával ő harcolt a legkérelmezhetlenebbül az általa eretnekségnek vallott libera-*

lizmus” és egyházellenes törekvések ellen. Sokat foglalkozott az állam és az egyház viszonyával is. Kétségtelen – olvassuk az említett lapban –, hogy Palásthy felfogása volt akkor a helyes katolikus álláspont, bár az a nagy kérdés, hogy „taktikailag helyesen járt-e el, amikor az egyházi kérdések megoldásának a halogatása ellen volt, azt vallva, hogy ez csak gyengíti a katolicizmust, s erősíti a liberális és radikális erőket”. (Salacz Gábor: *Török Jenő: Palásthy Pál, Prohászka előfutára*. Századok, 1944. LXXVIII.)

Palásthy Pál 1861-től a pesti egyetemen a hittani kar dékánja volt. 1871-ben esztergomi kanonokká, 1878-ban pedig címzetes apáttá nevezték ki. 1881-ben nyitrai főesperes lett, 1886-ban pedig püspökké szentelték. Neve okkal maradt fenn Hont megye történelmében is. Hisz őt „az egyházi és honfiúi erények hozománya egyaránt ékesíti. S bár e hozománynak minden egyes szeme szépen tündöklök, mégis talán legragyogóbb gyémánt gyanánt fénylik abban vallásosságát és áldozatkészességét hirdető azon nemes tette, amely az e környéken páriát ritkító palásti templomot hozta létre”. (HL, 1898. IV. évf. 27. sz. 1. l.)

A vörös téglából építtetett szecessziós templom neoromán elemeivel, külső támpilléreivel és 42 méter magas tornyával messziről felhívja magára ma is a figyelmet. A főpap festményeiből is többet a templomnak ajándékozott. (Csáky K., 1993. 138–139. l.) S amint a ko-

rabeli megyei sajtóban írják, ő Palást községben „nemcsak a templomot építtette 50 000 forintért, de ezenkívül még más nagy összegű alapítványokkal járult a község szellemi és anyagi jólétének előmozdításához. Így 8000 forint költséggel oly iskolát emeltetett, amely nagyságával és mintaszerű berendezésével a legnagyobb tanigényeknek is megfelel”. (HL, 1898. IV. évf. 27. sz. 1. l.)

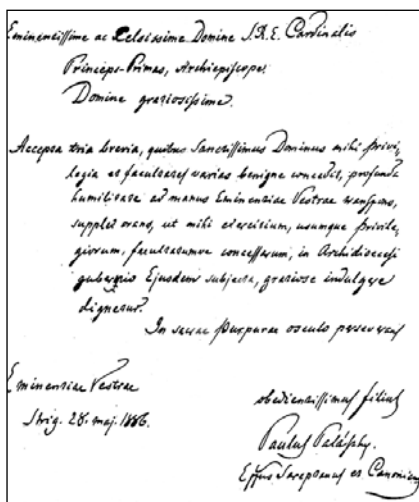
Gondja volt továbbá a püspöknek a palásti plébános és tanító fizetésének a „megjavítására” is. A plébániaépületet szintén ő javíttatta ki.

Palásthy Pál igazi mecénás volt. Hisz az említetteken kívül egymillió koronás vagyonát már életében tőkésítette. Kamataiból az esztergomi egyházmegye plébániáit és a kórházat támogatta. Segítette a rászoruló és tehetséges teológusjelölteket is. Végredeletében kitűnő könyvtára nagy részét a főkapitáni könyvtárra, kisebb részét pedig a nagyszombati gimnáziumra hagyta. Festményeiből többet a templomnak, néhányat pedig a káptalani gyűjteménynek adományozott.

A kiváló püspök szellemi téren is gazdagította Hont megyét. Nemes családjainak történetéhez, illetve annak feldolgozásához *A Palásthyak* című háromkötetes munkájával járult hozzá. (Budapest, 1890–91) Munkája a XII. századtól kezdve mintegy ezer okmányt közöl a Palásthyak levéltárából. Az okmányok számos más családra (Dacsó, Luka, Nedeczky, Ivánka, Majthényi, Gyürky, Szelényi, Pongrácz stb.) vonatkozó anyagot is tartalmaznak. (Csáky K., 1993. 139. l.)

A háromkötetes mű bár szakmailag hagy maga után kívánnivalókat, mégis fontos és hiánypótló, hisz nélkülözhetetlen forrásköllesek tartalmaz. A forráskiadvány hibáiról már a szerző is szólt: „Nem történelem eme kötetek, hanem anyag annak kezére, aki a magyar társadalom történelmét egykoron megírni fogja. Egy, sok hányattatások közt aczélezott család élményeinek adatai egyszersmind a magyar társadalom күzdelmeinek mozzanatai.” (Palásthy P., 1891. Előszó.)

A könyv számos helytörténeti adalékot is tartalmaz. A szerző közöl egy XVIII. századi „urbáriumi szolgálatot”, több nemesi végrendeletet, temetési költségkimutatást, vagyonszármazást, möringlevelet stb. Olvashatunk a

Palásthy Pál kézírása

birtokperekről, a határrendezésekről, a szomszédos falvak közti viszályokról, régi dűlőnevekről.

Palásthy Pál a fontos iratok áttanulmányozása után „kezdeményezte a családi levéltárnak – mely akkor a Paláston lakó Nedeczky testvérek birtokában volt – a káptalani levéltárban letétbe történő elhelyezését. Ez végül – a család tulajdonjogának fenntartása mellett – megtörtént”. (Kántor K., 1996. 7. l.)

A püspök emlékét Paláston kegyelettel őrzik. A hívek tudnak róla, hisz arcképe is megtalálható a templomban. A bejárat fölött pedig, akárcsak a régi iskolaépület falán, márványtábla emlékeztet dőlozatkésztségére. Nevét néhány éve az egyházi iskola is felvette, a falumúzeumban pedig dokumentummásolatok emlékeztetnek életére.

Pauer János

(1846–1904)

Aki a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémia történetét kutatja, nem kerülheti el Pauer János nevét. Több oknál fogva sem. Hisz a tájainkról indult jogász és bányamérnök diákja, illetve tanára volt az akadémiának, megírta annak történetét, vezette könyvtárát stb.

Pauer János 1846. december 23-án született a Liptó megyei Andrásfalván kismemesi családban. Késmárkon és Rozsnyón végezte középiskolai tanulmányait, majd az eperjesi jogakadémián szerzett oklevelet, 1872-ben pedig a bírói államvizsgát is letette.

Pauer sokoldalú ember volt, hisz jogi tanulmányait egy újabb stúdium követte: 1868–71-ben a selmeci akadémián bányászatot-kohászatot hallgatott. Egy ideig az oravicei bányakapitányságnál dolgozott mint bányaesküdt, majd visszakerült Selmecbányára. Itt az akadémia titkára és rendkívüli tanára lett. 1904-ig nemzetgazdaságtant, pénzügytant, bányász- és vízjogot, valamint váltójogot adott elő. Hivatálánál fogva egy ideig az akadémiai könyvtárát is vezette. Halálának évében, 1904-ben nevezték ki az akkor indult jogi tanácsk vezetőjévé. 1904. december 21-én hunyt el Selmecbányán.

A millennium évében, 1896-ban adta ki

Selmecbányán a Joerges Nyomdában 364 oldalas iskolatörténetét az alábbi címmel: *A Selmeczbányai Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia története alapításától, vagyis 1770-től az 1895/96. tenév végéig*. Alapvető munkájában értékes portrékat közöl az intézet kiemelkedő tanárainról; értékeli munkásságukat és tudományos tevékenységüket. A publikációban közli a végzetek névsorát, évek szerint kimutatja a hallgatók számát stb.

Könyvtárosként is pontos munkát végzett, s kiadta az intézet könyvállományának jegyzékét. (*A Magyar Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia könyveinek jegyzéke szerzők szerint*. Selmecbánya, 1894; *A Magyar Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia könyveinek címjegyzéke*. Selmecbánya, 1899) Selmecre érkezésekor az akadémiának 19 078 kötetes könyvtára volt, s az éves támogatás 2000 aranykoronát tett ki. (Urgela, J., 1985)

Iskolatörténeti szempontból fontosak a Peuer szerkesztette értesítők, programfüzetek is. (*A Selmeczbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia értesítője*. 1896; *A Selmeczbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola programja az 1904–1905. tanévre*. Selmecbánya, 1904) 1898-ban *A selmeczbányai takarékpénztár ötven éves történetét (1847–1897)* is megírta Pauer.

Jeles elődünk a közügyekben is aktív volt. Támogatta az Akadémiai Ifjúsági Segélyező Egyletet, a Vadászegyletet; főparancsnoka volt a Tűzoltóegyletnek, tagja a selmeci takarékpénztár igazgatótanácsának. A közigazgatási téren kifejtett tevékeny munkájáért a földművelésügyi miniszter előadónak, a főispán pedig tiszteletbeli városi tanácsosnak nevezte ki. Halála nagy űrt hagyott maga után mind a közéletben, mind az akadémiai munkában.

Pávai Vajna Ferenc

(1886–1964)

Pávai Vajna Ferenc geológus, a magyar kőolaj- és földgázkutatás úttörője 1886. március 6-án született a Nagyenyed melletti Csongván. Miután középiskolai tanulmányait a Bethlen Kollégiumban befejezte, a Pázmány Péter Tudományegyetemre került természetrajz-földrajz-kémia szakos hallgatónak. Itt

nagy hatással volt rá Koch Antal professzor, aki a geológia felé irányította őt. Vajnai egyébként egyaránt érdekelte az állattan, az őstörténet, a néprajz, a hidrogeológia és a barlangkutatás. Ám később sokoldalú munkássága lényegileg a tektonika, a kőolajföldtan és a vízföldtan területén teljesedett ki.

A fiatal tudós már 1909-ben tagja lett a Földtani Társulatnak, 1910-ben pedig a budapesti tudományegyetemen bölcsészdoktori címet szerzett. 1911-ben került a selmeci Bányászati és Erdészeti Főiskolára, ahol a híres geológus, Böckh Hugó mellett az ásványtan-földtan-teleptan tanszékének tanársegédje lett. 1914-ben a Szilágyságban, 1915-ben Horvátországban végzett kutatásokat. Egy ideig a pénzügyminisztérium bányászati főosztályán dolgozott, majd 1921-ben újabb kutatóúton vett részt Dél-Franciaországban.

A Földtani Intézet főgeológusaként itthon is fontos és alapvető munkálatokat végzett. Részt vett az Ipoly és a Garam mente földtani térképezésében, a Máramarosi-medence kőolajkutatásában, a komlói kőszénterület feltárásában, a barlang- és hévízkutatásokban stb. Csiky Gábor írja, hogy Pávai Vajna Ferenc „szegényes eszközökkel, de annál nagyobb lelkesedéssel harcolt a Magyar Alföld ismeretlen mélységeinek és kincseinek felkutatásáért. (...) Nem egészen rajta múltott, hogy erőfeszítéseit nem kísérte teljes siker, hogy nem tudta energiaszegény hazáját kőolajjal és földgázzal megajándékozni. Pedig ez volt leghőbb vágya. Feldolgozása mégsem volt eredménytelen. Az ő térképező módszerével kimutatott alföldi szerkezetek közül megfúrt hajdúszoboszlói, karcagi és debreceni földgázak hévízek a hőenergiában szegény Alföldnek igen komoly és ma már nélkülözhetetlen gyógytényezői.” (Csiky G., 1965. 277–278. l.)

Pávai előfutára volt a földtani alapon történő magyar kőolajkutatásnak. S bár a korszerű kutatási módszerekig nem jutott el, általános kőolajföldtani elgondolásai helyesek voltak. (Csiky G., 1965. 279. l.) Csiky Gábor szerint ő volt a magyar földtani tudomány és irodalom „szabódezsői epigonja”. Már Selmezbányán olyan fontos írásai jelentek meg rövid különnyomatokban a Joerges Nyomdánál, mint *A magyar földtani gáz és petróleum előfordulásairól* vagy *A hasznosítható ásvá-*

nyok kutatásának nemzetgazdasági jelentősége (1914). De értekezett *Az Erdélyrészi medence löszfoltjairól* (1911), tanulmányt írt a barlangokról (*Néhány újabb barlang ismertetése. Földtani Közöny, 1911*), *Oláhpáld környékének földtani viszonyairól* (Földtani Közöny, 1910) stb.

Jelentős szerepe volt a dunántúli szénhidrogén-kutatásban is. 1950-ben még visszakerült a Földtani Intézetbe, idős korára mégis magára maradt. 1957-től a komlói kőszénterület egy kis bányászházában töltötte utolsó éveit 1964. január 13-án bekövetkezett haláláig. Mint egyik életrajzírója megjegyezte: „*Hite, fanatizmusa, kitartása megdöbbentő, áldozatvállalása, magáramaradottsága tragikus.*” (Csiky G., 1965. 280. l.)

Pávai Vajna Ferencet a néprajztudomány is csaknem elfelejtette. Neve hiányzik a *Magyar Néprajzi Lexikonból* is. Pedig egy ideig szoros kapcsolatban állt a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályával, név szerint Györffy Istvánnal és Bátky Zsigmonddal. 1905 és 1909 között Nagyenyed környéki gyűjtései alapján hat néprajzi cikket és tanulmányt publikált, többek közt az Ethnographiában és a Néprajzi Értesítőben. Számos írása kéziratban maradt, fotóit pedig (mintegy 60 darabot) a Néprajzi Múzeum fényképtára őrzi. A kutatásokból tudjuk, hogy írásai elsősorban nem értéktelenségük miatt maradtak az asztalfiókban. Nemrégiben Hála József közölt hosszabb tanulmányt Pávairól, közzétéve több eredeti fotóját s a tárgyi néprajz körébe eső néhány kéziratát is. Kutatónk munkái alapján megállapítja, hogy

Pávai „*kitűnően ismerte a természeti környezetet és az ember kapcsolatát*”. Gunda Bélát idézi, aki szerint Pávai Vajna Ferenc „*írásai előfutárai annak a néprajzi irányzatnak, melyet ma kulturális ökológiának nevezünk*”. (Hála J., 1991. 175–195. l.)

Péché Antal

(1822–1895)

A selmecbányai Öregtemetőben, a Piergi-
kapu közelében alussza örök álmát az egyko-
ri bányamérnök és szakíró, az MTA levelező
tagja, Péché Antal. Sírján, amely ma is zarán-
dokhelye a magyar bányászoknak és kohá-
szoknak, mindig van friss virág vagy koszorú.
Mert jönnek ide messzi földről is az utódok,
hogy emlékezzenek „*a legnagyobb magyar
bányászra*”, fejet hajtsanak a jeles tudós és ki-
váló szervező szelleme előtt.

Péché Antal Nagyváradról indult. Ott szület-
tett 1822. január 14-én. A selmeci bányászati
akadémián szerzett mérnöki oklevelet, s
kincstári szolgálatba lépett. 1848-ban körmőci
bányatisztként Kossuth pénzügyminisztériu-
mának bányászati osztályára került. A forrad-
alom utolsó hetét Nagy Sándor táborában
töltötte mint önkéntes. Mivel azonban nem volt
„valóságos” katona, nem ítélték őt börtönre.
Az abszolutikus kormányzás alatt állást is
ígértek neki, de ő visszautasította a kincstári

megbízást. Nem volt hajlandó aláírni olyan
nyilatkozatot, hogy korábbi politikai meggyő-
ződésében csalódott. Inkább éhbérért dolgo-
zott, hogy eltarthassa nagy családját. (Pauer
J., 1896. 355. l.) Zsámboki László írja róla:
„*Igazi magyar ember volt, aki magyarságát
nem kabátja hajtókáján, hanem szívében vi-
selte, akinek magyarságát tettei hirdették: ma-
gyar szakoktatás, szaknyelv, szakirodalom,
szakfolyóirat, szakegyesület és magyar bá-
nyász-kohász közszóntés.*” (Zsámboki L. szerk.,
1993. 242. l.)

Péché Antal 1867-ben, a kiegyezés után ke-
rült ismét a pénzügyminisztériumba. Ezt meg-
előzően volt szénbánya-igazgató Csehország-
ban, napidíjas a Tisza szabályozásánál, bá-
nyavezető Poroszországban és a Mátrában,
bérlő a nógrádi szénbányánál stb. Miniszté-
riumi osztálytanácsosként sokat tett az állami
bányászat és kohászat újjászervezése érdeké-
ben.

Jeles személyiségünk sokszínű életművére
jellemző volt a magas szintű szakmaiság, a
„*szigorú pontosságra törekvés*” és a „*gondo-
lati mélység*”. A szociális elhivatottság s a
„*szilárd emberi tartás*” ugyancsak jellembeli
sajátossága volt. Modernizálta a selmeci bá-
nyakerület egészségügyi és biztosítási rend-
szerét, emberségesebbé téve ezáltal a bányá-
szok életét.

A bányászatot mindig komplexitásában
vizsgálta. Tökéletesítette a technológiát: az
altárnák munkálatainak gyorsítása érdekében
bevezette a sűrített levegővel hajtott fúrógépek
alkalmazását; javított a bányatérképezés
módszerein, előmozdította a kohóüzemek tö-
kéletesítését. (Pauer J., 1896. 356. l.)

A kiváló bányamérnök úttörőként foglal-
kozott a földkéregmozgásokkal, s nagy érdemei
vannak a magyar bányászati szaknyelv meg-
teremtésében is. (Kenyeres Á. szerk., 1966.
181. l.) 1868-ban indította az első magyar
nyelvű szaklapot, a *Bányászati és Kohászati
Lapokat*. A havonta megjelenő újság kiadásá-
val az volt a célja, hogy teret adjon „*a hazai
érdekes jelenségek, tapasztalatok és kísérle-
tek*” megjelenítésének, az egyes vidékek föld-
tani leírásának, akárcsak a külföldi publikáci-
ók magyar nyelvű ismertetésének. Az első
szám szerkesztői üdvözlétében többek közt
így ír: „*Hogy szükségünk van egy ily közegre,*

mely egyes szaktársaink ismereteit, tapasztalásait és bűvárkodásának eredményeit a legközelebbi úton mindnyájunk közös tulajdonává változtassa; mely a széles világ minden szögéből összehordja az érdekest és tanulságost, hogy benne gyönyörködhesünk, s általa ismereteinket terjeszthessük; mely alkalmat és tért adjon mindenkinek, ki arra hivatva érzi magát, hogy szellemi tevékenységének nyomát hagyja azon átalakulási folyamatban, melynek eredménye bányáiparunk fejlődése; – ki tagadhatná, hogy egy ily közegre szükségünk van?” (Péché A., 1868)

1879-ben jelent meg összeállításában Selmecebányán a Magyar és német bányászati szótár (Német–magyar szótárát ugyanitt adták ki 1891-ben). Munkájával felbecsülhetetlen szolgálatot tett a szakmának, s nagyban hozzájárult a magyar nyelvű bányászati szaknyelv megalapozásához. Előszavában olvashatjuk az alábbiakat: „...magam legkevésbé sem vagyok e művemmel megelégedve, mert jól tudom, hogy mennyire hiányos; de hát végre egyszer már csak be kellett fejeznem, és úgy, ahogy van, át kellett adnom a közönségnek, mert ha azt akartam volna bevárni, hogy szótárom teljes és tökéletes legyen, akkor örökké kéziratban kellett volna maradnia.”

Az 1893-ban Budapesten kiadott Pallas Nagy Lexikona I. kötetében több címszót írt a bányászat köréből. Számos tanulmányában értekezett továbbá a bányaművelés múltjáról. Az ilyen jellegű kutatásokat fontosnak tartotta, s „számára a történelem nem bűjocska vagy sértődős menekülés, hanem jövőt építő programjának része”. (Zsámboki L., 1993. 242. l.)

Péché Antal számos, a bányászattal kapcsolatos könyvet publikált még. Az érczek előkészítésének elvei és gyakorlati szabályai című munkája Budapesten jelent meg 1869-ben. Ugyanitt adták ki 1884-ben A selmeczi bányavállalatok története című könyvét. Szintén 1884-ben látott napvilágot Budapesten az Alsó-Magyarország bányaművelésének története című kiadvány. 1885-ben Selmeceben jelentette meg újabb könyvét Selmecebánya vidéke

földtani szerkezetének és a m. k. felsőbiebertárnai bányák művelési viszonyainak ismertetése címmel.

A XIX. század második felének legjelentősebb bányamérnöke 1873-tól másfél évtizedig volt a selmeczi bányakerület igazgatója. A közéletnek nyugdíjba vonulása után sem fordított hátat. 1889-től 1892-ig országgyűlési képviselő. 1892-ben tiszteletbeli tagja lett a Selmecebányán megalakuló Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületnek.

A magyar gazdasági és tudományos élet nagy alakja 1895. szeptember 18-án hunyt el Selmecebányán. Olyan ember volt ő, aki „számára a szolgálat, s nem a hivatal és pozíció volt a fontos”. A bányászat és a haza felvirágoztatásán fáradozott. Egyik kései vallomásaiban olvashatjuk ezeket az ars poeticának is beillő sorokat: „...én pedig már öreg vagyok, kinek napjai megszámlálván. De nem lennék bányász, ha a cél távolsága miatt lemondanék vállalatomról; a bányász ritkán érheti meg nagyobb vállalatai eredményét, de azért lankadatlan szorgalommal folytatja munkáját, mert tudja, hogy a jó irányba kezdett vállalatot majd célhoz vezetik mások, ha ő már kidőlt!” (Péché A., 1993. 243. l.)

Péché Antal selmeczi síremléke (Hála J. felvétele)

Péché József

(1829–1902)

Péché Antal fivére volt az a Péché József vízépítő mérnök, aki szintén diákoskodott Selmecbányán. Ő 1829. január 4-én született Nagyváradon. Itt kezdte tanulmányait is, aztán Selmecen és Pozsonyban folytatta középiskolai stúdiumait. Ezt követően a József Ipartanodába került, s a Mérnöki Intézetben végzett 1853-ban.

A Magyar Életrajzi Lexikon kiemeli többek közt folyószabályozási és vízrendezési munkálatait. Az 1890-es években végzett Duna- és Tisza-felvétele „kiváló minőségű és napjainkig alapvető jelentőségű”. Nagy érdemeket szerzett „a délvidéki vízhasznosítások fellendítése terén” is.

1886-ban az Országos Vízépítészeti Igazgatóságon létrehozta a vízrajzi osztályt, melynek vezetője lett. „A nemzetközi viszonylatban is mintaszerű szervezet kiépítésével, a vízmérő és csapadékmérő állomások megfelelő hálózatának felállításával lehetővé tette az árvíz-előrejelzés megszervezését is.” (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 380. l.)

Péché József nevéhez fűződik a Temes-vidéki Magyar Mérnök Egylet megalapítása is. Mint a közlekedésügyi minisztérium főmérnöke 1883-ban a nagy győri árvíz alkalmával a védekezési munkákat személyesen vezette. Bátorsága és hazafiassága azonban már előbb is megnyilvánult: Perczel Mór hadseregében végigharcolta a szabadságharcot, s 1849-ben megsebesülve tiszthelyettesként került fogságba.

Tudós mérnökként foglalkoztatta őt is az országos jellegű hidrológiai adatgyűjtés megszervezésének gondolata, ugyanis „az ország földrajzi fekvésének és gazdasági helyzetének megfelelően felismerte a hidrológiai megfigyelés és adatszolgáltatás jelentőségét, mint az árvízvédelmi és a további vízhasználások kiindulópontját”. (Lánczos P., 1992. 401. l.)

Vízrajzi felvételei közül különös jelentőségű volt a Balaton vízrajzi felvétele. A Balaton szintvonalas térképének megszerkesztését a Magyar Földrajzi Társaság kutatásaival összhangban végezte és irányította.

Legfőbb tanulmánya a francia és német nyelven is kiadott kétkötés A vízállás előrejel-

zéséről (Vízjelzés) című munkája (1895, 1897). A vízrajzi osztály keletkezése, életbe-léptetése, feladata és működésének eddigi eredménye című műve 1896-ban jelent meg.

A Tisza hajdan és most című négykötetes munkát Szirberth Artúrral írta (Budapest, 1898–1906). Az Országos Vízjelzőszolgálat Magyarországon című munkája 1902-ben jelent meg Budapesten. Lánczos Pál szerint „figyelmet érdemel Gátvédelem című gyakorlati kézikönyve, mely az első összefoglaló mű volt ebben a témakörben, és régi hiányt pótolta maga idejében”. (Lánczos P., 1992. 402. l.)

Péché József 1902. november 18-án halt meg Budapesten.

Pellet József

(1823–1903)

Hont megye plébániáin egykor sok olyan egyházi személyiség kezdte papi pályafutását, akiből ismert főpap, jeles egyházi író, tanár vagy kutató lett. Pallet József kanonok, püspök 1849-től Kemence káplánja volt.

Obudán született 1823. május 2-án. Gimnáziumi tanulmányait Budán és Nagyszombatban végezte. A teológiát is az utóbbi helyen kezdte 1843-ban. 1847. augusztus 4-én szentelték pappá. Néhány éves vidéki káplánkodása után újra visszatért a fővárosba. Mivel az oktatás is érdekelte őt, 1859-ben a budai elemi iskolák igazgatója lett. Miután 1863-ban pápai kápláni címet nyert, 1865-ben a Központi Papnevelő prodirektorává nevezték ki.

Pellet főpapi karrierje továbbra is kedvezően alakult: 1878-ban címzetes kanonokká léptették elő, 1882-ben pedig esztergomi mesterkanonok lett. Az előléptetések sora tovább folytatódott: 1889-ben komáromi főesperes, 1894-ben szenttamási prépost, 1897-ben szentistvánvári prépost. Elnyerte a Szent Mihályról elnevezett máriaszigeti apáti címet is, majd budai címzetes püspök lett.

Kiadott munkái közül megemlíthjük a *Car-men bucolicum honoribus... principis Josephi Kopácsy...* című latin nyelvű művét (Tyrnaviae, 1847) és a *Kérelem Buda főváros tz. Czéheihez a legényegylet ügyében* című munkáját (Buda, 1868).

Pellet József 1903. január 29-én halt meg. Az esztergomi bazilika kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Perliczy (Perlitzy) János Dániel

(1705–1778)

A Felvidékről indult, s működése is e tájához kötötte a jeles magyar orvost, egészségügy-szervezőt és természettudóst, Perliczy (Perlitzy, Perlitzi, Perliczi) János Dánielt. Ő volt a magyarországi államorvostan úttörője, valamint kora orvosképzésének egyik szorgalmazója.

A szepességi Késmárkon született evangélikus papi családban 1705. október 29-én. Felsőfokú tanulmányait Németország, Franciaország és Hollandia egyetemlein végezte. Wittenbergben bölcsészdoktori címet nyert, Utrechtben pedig 1728-ban orvosdoktorrá avatták.

Hazájába visszatérve szülővárosában és Selmecebányán folytatott orvosi gyakorlatot. Medikusa volt az észak-honti településnek, amely egyébként szerinte alkalmas lett volna arra is, hogy egy orvosegyetemnek helyt adjon, mivel Selmecebánya már ekkor bányász-kórházzal rendelkezett.

1731-ben Perliczy Nógrád megye tisztiorvosa lett. Szinnyei József említi, hogy ez idő tájt a tehetséges orvos „tudományának híre külföldre is elhatott, úgyhogy a berlini tudományos akadémia matematikai osztályának rendes tagja lett, és ezen társaságnak tizen-négy tudományos munkát adott át kiadás végett”. (Szinnyei J., 1905. 799. l.) A berlini Természetkutatók Akadémiája egyébként 1742-ben választotta őt tagjává. Erdemeit Mária Terézia is nagyra becsülte, s 1742-ben Perliczyt a „királyasszony által nemesített meg”. (Nagy I., 1862. 243. l.)

Perliczy felismerte, hogy a magyar tudományos élet megindításához is szükség lenne egy tudós társaság megszervezésére. (Dr. Réti E., 1954. 50. l.) Földink szorgalmazta egy orvosi könyvtár felállítását is, tervéből azonban egyelőre semmi sem lett. Egyet tehetett csupán: tanult és publikált, hogy legalább saját köny-

vei által népszerűsítse az orvosi ismereteket, felvilágosítva Magyarország polgárait. 1740-ben Budán több könyve is megjelent, például a *Testi békességre vezérlő útítárs*, „azaz a sokféle nyavalyákkal küszködő testnek szükségére alkalmaztatott házi és úti patikácskának rövid és sommás leírása”. A könyv elsősorban „kedves magyarainak, de főképpen t. n. Nógrád vármegyében lévő városokban és falukban lakóknak hasznukra” bocsátattott ki. (Szinnyei J., 1905. 3000. l.) A *Medicina pauperum* kezdőcímű kiadvány a szegények számára kínál „házi orvosságokat”, illetve a nyavalyákkal szemben alkalmazható módszerekről szól. A *Consilium medicum* tulajdonképpen fordításkötet, amelyben a szerző arról ír, hogy a betegnek „miképpen kellessék e mostani pestis és egyéb mérges nyavalyáknak berohanásokban magáról gondot viselni”.

Perliczyt igen aggasztotta Magyarország rossz egészségügyi helyzete. Hisz a XVIII. század elején az országban még csak 47 képzett orvosdoktor működött. Ezért kaptak még mindig nagy szerepet a borbélyok, fürdősök, bábak, kenőaszszonyok és vándorbábszék. A Magyar Királyi Helytartótanács egészségügyi bizottsága is csak 1723-ban alakult meg. A járványos betegségek pedig tömegével pusztították a lakosságot.

Azt is látta Perliczy, hogy az idegen orvosok nem ismerik megfelelőképp az ország lakosságát, a nép nyelvét, életkörülményeit stb. Ezért készített tervezetet egy Magyarországon felállítandó orvosi kar ügyében. Munkája négy részből állt, s ezekben kifejtette az orvosi kar hiányából adódó hátrányokat, ismertette a létesítendő intézmény előnyeit, szölte az orvosi-sebészi oktatás megszervezésének hogyanjáról, a tervezet végrehajtásának módjáról. (Dr. Réti E., 1954. 51. l.)

Az orvosképzést már Perliczy előtt többen is sürgették, de ő 1751-ben tervezetét egyenesen Mária Teréziának nyújtotta be, s megküldte az ország nemes főurainak is. A kart Pesten, esetleg Selmeceben szerette volna felállítani. Mária Terézia az emlékiratot a helytartótanács útján kiadta az országgyűlés egészségügyi bizottságának. Dr. Kiss László orvostörténész írja, hogy a Losoncon megfogalmazott Perliczy-tervezetet a Pozsonyban működő egészségügyi bizottság támogatta

azzal a módosítással, hogy az orvosi kart a már 1635-től működő nagyszombati egyetemen kell felállítani. (Dr. Kiss L., 1996.c 12. l.) Leblancné Kelemen Mária Nógrád egészségügyét vizsgálva is említi e témát, megjegyezve, hogy bár a felállítandó főiskola előnyös voltát az országra nézve elismerték, a terv anyagi okok miatt nem valósult meg, s Perliczy tervét az 1770-ben Nagyszombatban felállított orvosi karnál sem vették figyelembe. (Leblancné Kelemen M., 1979. 265. l.)

A *Magyar Életrajzi Lexikonban* is arról olvasunk, hogy Perliczy felségfolyamodványa válasza nélkül maradt. A jeles orvos ezért tárogatta Markhot Ferencet abban, hogy az egri kórház keretében nyilvános orvosi iskolát alapítson. Ez azonban csupán 1669-től 1772-ig működött. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 392. l.)

Dr. Réti Endre szerint Perliczy tervét egy Perbegg nevű orvos, királyi tanácsos javasolta elvetésre, mivel *„Bécs számára nem volt fontos a magyar közegészségügy fellendítése”*. (Dr. Réti E., 1954. 51. l.) Perliczy azonban még megélte az orvosi kar Budára helyezését (1777). Álma azonban csak halála után két évvel valósult meg: *„1780-ban magyar orvosi kar állott az ország szívében – Pesten.”* (Dr. Réti E., 1954. 51. l.)

Jeles földink egyébként soha nem vesztette el a reményt, nem adta fel a harcot. 1754-ben, nyugdíjba vonulása után is *„teljesen a tudományoknak szentelte”* az idejét apátfalvi birtokán. Nagy hatással volt a magyar közegészségügy és orvostudomány kibontakozására. 1778. április 6-án halt meg Apátfalván.

Petényi Salamon János

(1799–1855)

A sors és a nemzet a magyar tudományos élet számos képviselőjével bánt méltánytalanul; több kutató vált szerencsétlenné, nem kapván meg hazájában azt az elismerést, melyet megérdemelt volna. Ezek egyike volt Petényi Salamon János zoológus, ornitológiánk megalapítója is. Hiába tartotta őt nagyra jó barátja, az „öreg Brehm” és munkatársa, Neumann, a német madártan világhírű képviselője. Hiába utalt majd egy évtizeddel Dar-

win előtt a kihalt és a jelenlegi állatfajok rokonságára a magyar tudós, s hiába vetette meg a magyarországi tudományos kutatás két ágának, a madártannak és az őslénytanak az alapját, *„valójában a külföld jobban elismerte, mint az ország”*. Pedig Petényi a nemzet kulturális hátramaradottságán is segíteni akart. *„Ebből a tudatból kelt az a meggyőződés, hogy a tudományt nemcsak önmagáért kell művelni, mert annak az is feladata, hogy eleven tudást gyakoroljon a nemzet egyetemére, hogy annak szellemét kifejelessze. A nemzeti tudatra való ébredésből fakadó kijózanodás azt a meggyőződést szülte, hogy az igazi, mélyre széles körre kiható művelődés csak akkor veheti kezdetét, hogyha annak közvetítő közege és ápolója magában a népben gyökerezik, vagyis ha a közvetítő és ápoló a nemzet nyelve maga. Petényi pedig el volt tökévelve arra, hogy munkáját elsősorban és föltétlenül hazájának szenteli, tehát magyar nyelven szerzi és csak azután gondol német kiadásra, amire különösen az öregebb Brehm – másokkal együtt – folytonosan ösztökölte.”* (Tasnádi Kubacska A., 1956. 1. 4–5. l.)

Jeles földink 1799. július 30-án született a Nógrád megyei Ábelfalván, ahol édesapja evangélikus lelkész volt. Tanulmányait Losoncon kezdte, majd Besztercebányán folytatta. Innen került a Hont megyei Selmecebányára, ahol már komoly természeti megfigyeléseket végzett. A természettudományok iránt oly fogékony gyermek idejövetele előtt is értékes tojásgyűjteménnyel rendelkezett. Selmecebányán olyan kiváló tanuló társai voltak, mint a

Kubinyi testvérek, Podmaniczky János és Földváry Miklós, akik majd később is jelentős szerepet töltenek be a szárnyait bontogató tudós életében.

Az észak-honti bányavárosban állatmegfigyeléseket és madárkitöméseket is végzett Petényi. Innen aztán Pozsonyba, majd Bécsbe került, ahol befejezte teológiai tanulmányait. Az utóbbi helyen gyakran bejárta a Természet-tudományi Múzeumba, megismerkedett az idősebb Brehmmel, akinek „*alapvető ornitológiai munkáját követte*” későbbi madártani kutatásaiban.

Rövid papi működés és hosszabb ornitológiai utak abszolválása után 1834-ben a Nemzeti Múzeum állattárába került segédőrnek, ahol haláláig dolgozott. Közben több tanulmánya jelent meg a Tudományos Gyűjteményben, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Munkálataiban, az MTA Értesítőjében, valamint német nyelvű szaklapokban is. Előadásokat tartott a természetvizsgálók ülésein, megkezdte az ősfauna-kutatásokat, levelező tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának.

1844-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kolozsvári vándorgyűlésén mutatja be egyik pályamunkáját, melynek alapján megalakítják az első Állatvédő Egyesületet Magyarországon.

Petényi munkásságát az „abszolút precizitás” jellemezte. Nagy munkája, *Magyarország madárvilágának leírása az „első korszerű állattani munka irodalmunkban”, az „európai szakirodalom egyik legértékesebb madártani műve*”. Herman Ottó szerint „*a madárbiológiának oly kincsei rejtettek benne, melyek ma is teljes értékűek*”. (Tasnádi Kubacska A., 1956. 4. l.)

A *Madártani töredékek* (Petényi Salamon irataiból feldolgozta Csörgéy Titusz, bevezette Herman Ottó) című nagy munkája 1904-ben jelent meg Budapesten. Másik könyvét halála után kilenc évre adták ki Pesten *Petényi Salamon élete és hátrahagyott munkái* címmel (1864). A kéziratot Kubinyi Ferenc rendezte sajtó alá. A munka azonban – sajnos – nem talált jó visszhangra. „*A bírálatok elsősorban a hiányosságokat emelték ki. Azonkívül Petényi biológiai, illetőleg természetfilozófiai felfogása nem felelt meg a kor túlságosan rend-*

szertanra beállított irányzatának. Gyerekesnek ítélték, hogy a madarak hangjával is foglalkozott.” (F. Virányi J., 1988. 713–714. l.)

Kubinyi ezek után kedvét vesztette, lemondott az újabb kötetek szerkesztéséről, s majdnem elveszett a teljes kézirat is. Herman Ottó mentette meg annak egy részét, feltárva a benne rejlő tudományos értékeket, úttörő felfedezéseket.

Petényi kisebb dolgozatai közül megemlíthetjük még *A honi madártan gyarapodásáról* írt munkát (Pest, 1848), az *Erdély állattani tekintetben* című tanulmányt (Pest, 1844) és az *Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől* című művét (Besztercebánya, 1943).

A nagyobb elismerést érdemlő tudós 1855. október 5-én halt meg.

Petőfi Sándor

(1823–1849)

Világirodalmi rangú költőnk emberi portréját, lírai munkásságát általában sokan ismerik, mert illik és erkölcsi kötelességünk ismerni. Éppen ezért mi itt elsősorban a költő Hont megyéhez fűződő kapcsolatairól, azon belül is a selmecbányai vonatkozásokról szólunk részletesebben.

A líceum, melyben Petőfi és Mikszáth is tanult

A Petőfi-biográfia felvidéki vonatkozásai kapcsán különös figyelmet érdemel Selmecebánya. Az 1830-ban felújított, sárgára meszelt evangélikus líceumban tanult egy ideig a költő. Aszódra került ide, a „humanisztikus tagozat” első évfolyamának „rhetori” osztályába. Az iskola egykori anyakönyvének 89. lapján, az 1838/39-es tanévre felvett diákok közt találjuk a Petrovics Sándorra vonatkozó adatokat. Petőfit kilencedikként jegyezték be, ekképp: „Petrovics Alexand. 17. Ann. Aug. Conf. Hung. Kis-Kőrös. Pest. Pater Stephanus, Lanio, Szabad-Szállás – in Cumania min. Rhetor, 1^{mi} Anni, 31^{mi} Aug. Alumnus. E schola Aszód. Eminentis.” Vagyis a beírás lényege: a 17 évesnek feltüntetett Petrovics Sándor evangélikus vallású volt, Kiskőrösön született Pest megyében, Magyarországon; édesapja István, foglalkozását tekintve hentes (mészáros), szabadszállási lakos, Kiskunság. (A selmeci ágost. hitv. evang. Lyceumnak anyakönyve 1826-tól 1864-ig.)

Bizonyára felfigyeltünk az életkorra, mert tudjuk, hogy Petőfi ekkor még a 16. évét sem töltötte be. Nem véletlen elírásról van szó, Petőfi mondta ilyen időseknek magát. Ennek okára egyik életrajzírója, Fekete Sándor mutat rá, megkockáztatva ama feltételezését, miszerint „a költőt nagyon is gyakorlatias meggondolások vezették: mivel egyre többször kellett arra gondolnia, hogy az iskolán kívül fogja folytatni pályáját, biztosítani akarta magát az életkorra vonatkozó elutasítások ellen! Ami ha igaz, már Selmece sem azzal a céllal érkezett, hogy az iskolapadban töltsse következő éveit...” (Fekete S., 1973. 116. l.)

A költő nevét először „Petrovits” alakban jegyezték be. A Relatióban már „Petrovics”-nak írták, de tudomásunk van a név más alakban történt írásmódjáról is. (Tudósítás a selmeczi

ágost. hitv. evang. kerületi Lyceum tanuló ifjúságáról.)

Petőfi osztályában, mint azt a Relatióból kiolvashatjuk, 37 tanuló volt. Osztályuk „a líceum kapuján bemelve jobbra az első volt”. (Magyar Z., 2000. 10. l.) Mivel a tantárgyakat közösen hallgatták a II. éves rhetorokkal, további 52 tanuló is itt kapott helyet.

Selmecebányán Petőfi együtt lakott Krupecz Imrével, a nemesvarbóki (Hont megye) Plachy Samuval és a csiktarcasai (Pest megye) Szalay Frigyessel. Az utóbbi két magyaron kívül a „melegszívű szlovák fiú”, Krupeczot is igen szerette. Jó barátja lehetett a költőnek a béri (Nógrád megye) Osztroluczy János is, akivel a penci szüreten is együtt járt, s akit a Selmecekről keltezett egyetlen fennmaradt levelében is emleget. (Petőfi S., 1964. 268. l.) A maglódi fiú, Szeberényi András is közel állt Petőfihez, s ő is közölt visszaemlékezéseket a költőről. A Tótkomlósról érkezett Soltész György szintén tagja volt a Nemes Magyar Társaságnak, 1838. nov. 29-én bírálta őt Petőfi. (Fekete S., 1973. 118. l.) Osztálytársai közül minden valószínűség szerint magyar volt a két református fiú, a baraczkai (Bars megye) Sallay István, akárcsak az ebecki Sárközy István, a Nógrád megyei Tarcsányi János vagy a palásti (Hont megye) Wissnyánszky András is.

Petőfi legjobb barátja Selmecebányán Szeberényi Lajos volt, szállásadóját pedig Proszperinyi Mihálynak hívták. A léha életű kamarahajdúnál a már említett három barátjával lakott. A ház közel volt a líceumhoz, a szlovák paplak mellett, a Felső-Rózsa utcában állt. Nem sokkal Selmecekről való távozása előtt Petőfi az iskolásoz utolsó házába költözött, egy Frndák nevű családhoz.

A gimnázium professzorát, aki a költő szavai szerint „szekundába ponálta” (vagyis megbuktatta) őt, Lichard Dánielnak (Daniel Gabriel Lichard) hívták. Róla így ír Illyés Gyula: „Félévkor Lichard, a lelkek ápolója, hittanból és római régiségtanból a fiúnak alig kielégítő ad, magyar történelemből pedig, magyar történelemből! szakundát.” Lichardról többet is elmond az életrajzíró: „nyugodtan rossz tanárnak, rossz embernek, ráadásul rossz hazafinak is tarthatjuk”. (Illyés Gy., 1967. 41. l.)

Breznyik János, a líceum egykori igazgatója egy kicsit árnyaltabban fogalmaz

Lichardról az intézmény történetét összefoglaló kötetében. Így írt többek közt: „*Ha alapos s bő tudomány, kivált az illető szakban, világos, tanulságos, érdekkelt előadás, tanári teendőkben lelkiismeretes, pontos eljárás, szigorú fegyelmetartás oly kellékek, melyek a jó tanárnál megkívánatnak: úgy ezek Lichardban nagymértékben megvoltak.*” (Breznyik J., 1889. 324. l.) (Lichardról részletesebben írunk a róla szóló portréban.)

Petőfi másik tanára, Boleman István, aki a költészetant, a stílusgyakorlatot, a latin szerzők interpretálását oktatta, szintén jeles pedagógus és tankönyvíró volt. Több irodalomtörténeti és elméleti könyvet publikált. Róla a költő is meleg szeretettel beszélt. (Bolemanról szintén külön portré készült.)

Tanulmányaim alapján, Petőfi Selmecről való távozásának okait vizsgálva, az alábbi következtetéseket tudom levonni:

1. Petőfi rossz előmeneteléhez – akárcsak sok más diákéhoz is – nyilván negatívan járult hozzá, hogy a tanulók nem anyanyelvükön sajtófítták el a tudományok alapjait.

2. Az, hogy a költő hittanból és római régiségtanból elégségest, magyar történelemből elégtelent kapott, nyilván Lichard rosszindulatának, túlzott szigorának s némi ellenszenvének is következménye.

3. Lichardnak buzgó nacionalizmusa ellenére sem lehet mindent a számlájára írni Petőfi távozása miatt. Eme nézetemet Breznyik János véleménye s az újabb kutatások eredményei is megerősítik.

4. Bizonyos konfliktusokhoz, a helyzet ilyen né válásához hozzájárult az adott környezet, de Petrovics (jó értelemben vett) hetykesége, rendkívülisége és lezsersége is.

5. A selmeci líceum jó színvonalú iskola volt, tanárainak legtöbbször kiváló szakember és tehetséges pedagógus hírében állott. A szlovák, magyar, német és latin közeg nyilván szült olyan feszültségeket, melyekkel másutt nem kellett a pedagógiai karnak szembenéznie.

Selmec a kudarcok ellenére is jelentős állomása Petőfi életének. Megérkezése után nyomban tagja lett a Nemes Magyar Társaságnak, a líceum jó nevű önképzőkörének. Különösen Szeberényi Lajossal, a kör másodelnökével került igazi barátságba.

Selmecen a színházművészettel is komolyabban megismerkedett a költő: buzgón és rendszeresen látogatta a városban szereplő társulatok előadásait, amiből aztán bizonyos konfliktusok is adódtak közte és az iskola között. Erre utal a későbbi diák, Pesthy Frigyes is *A selmeczbániai lyceumi Petőfi Kör története* című írásában. A dolgozatot tartalmazó *Erdemkönyvet* a selmeci evangélikus egyház őrzi.

S ha már az irodalmi kör munkáját is érintettük, hadd mondjuk el, hogy az egykori alma mater falán látható az az emléktábla, melyet még a líceum Petőfi Köre állított névadójának 1896-ban.

Petőfi Sándor Összes költeményei között több selmeci vonatkozású verset is találunk. Az 1981-ben kiadott *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona* közülük hármat (*A hűtelenhez*, *Szeberényi Lajos emlékkönyvébe*, *Neumann Károly emlékkönyvébe*) nevez meg, illetve megemlíti, hogy „*a költő keservéről csak a Magyar Társaság jegyzőkönyvéből tudunk*”. Ennek hitelt adva magam is csupán az érintett verseket gondoltam selmecieknek. Az újabb kutatások azonban már megcáfolták ezt. Lássuk hát a teljes selmeci termék biográfiáját!

A hűtelenhez című verset Petrovics Sándor valóban a Magyar Társaság XIII. ülésén, 1838. nov. 7-én olvasta fel, illetve szavalta el

A Leányvár

Selmecbányán, A művet Szeberényi Lajos méltatta, s az *Érdemkönyv*be való beírásra minősítette. A századforduló táján még többen látták a költeményt a kör dokumentumában. Az 1899-ben Selmecen körúton járt Kéry Gyula később közölte is a vers fakszimiléjét. Aztán eltűntnek hitték a kéziratot. Még Petőfi összes verseinek 1973-ban megjelent kritikai kiadásában is azt olvassuk, hogy nincs meg az *Érdemkönyv*, de Petőfi versét különben is elűntették belőle, s valószínűleg Kéry Gyula volt a „tettes”. (Petőfi S., 1973. 180–181. l.) Azóta újabb adatokat közöltek a versről és az *Érdemkönyvről*, többek közt Jakus Lajos Petőfi-kutató is. (Jakus L., 1989. 24. l.) Az 1838-tól vezetett *Érdemkönyvben* (amely azóta előkerült, s az Országos Evangélikus Múzeumban őrzik) mégiscsak benne van a szóban forgó Petőfi-vers. Nem is hiányzott onnan soha, Jakus az eredeti szöveget s annak fotómásolatát is közli. Petőfi verseinek eddig megjelent kötetei úgy tüntetik fel e mű keletkezését, hogy az Selmecen íródott 1838. okt. 26-án. Jakus szerint ez is téves, mivel Petőfi október 13-tól október 27-ig Pencen volt szüreten, tehát a verset még ott írhatta. A hat versszakos szerelmi költemény szakaszai egy-egy páros és ölelkező rímet tartalmaznak. A költemény „hűtelenje” egy Emma nevű lány, akinek kilétééről szintén sok ellentmondásos adatot közöltek.

Az *Áldozat* című selmeci zsengett nem említi irodalmi hagyományaink lexikona. Pedig a Balogh Károly-hagyatékából már 1956-ban a Pécsi Egyetemi Könyvtárba került. Petőfi hazafias lírájának első jelentkezése ez, s korábbi keletkezésű lehet, mint *A hűtelenhez*, mert Petőfi ekkor még Örömfy Vidornak írta alá magát. Valószínű, hogy eredetileg Szeberényi Lajosnál volt a kézirat. (Petőfi S., 1973. 189–191. l.) Petőfi összes műveinek 1973-as kritikai kiadása közli a verset, az alábbi keltezéssel: Selmec, 1838. dec.–1939. jan.

1839. február 15-e előtt keletkezhetett Selmecen a *Bú* című Petőfi-zsenge. Talán ez is a Szeberényi-hagyatékából került elő. A kutatók szerint ez valószínűleg azonos az *Érdemkönyvből* kitépett (VII. kötet. 19. lap 15. sz.) *A költő keserve* című verssel, melyet oda a költő saját kezűleg különben sem írhatott be, hisz a vers felolvasásakor már nem volt ott. A kutatóktól úgy tudjuk, hogy: „Nagy a valószínűsége

annak, hogy a *kétféle címen egyazon költemény értendő.*” Közülük a *Bú* lehetett a régebbi változat. (Petőfi S., 1973. 192–195. l.)

A *Kegyetlen a végzet...* kezdetű sorokat Petrovics Sándor 1839. jan. 19-én írta Szeberényi Lajos emlékkönyvébe Selmecen. Az egykori barátság ékes bizonyítékai ezek. (Szeberényi Lajosról külön portréban írunk részletesebben.)

Szeberényi Lajos unokája, László említi egy helyütt, hogy a nagyapa Petőfi négy levelét is őrizte, s ezek közül egyet még ő is látott. (Szeberényi L., 1908. 57. l.) Az emlegetett négy levél szerepel a *Petőfi Sándor Összes művei* című kiadvány VII. kötetében (1964) is. Az első Páparól írta Petőfi 1842. júl. 7-én. Ennek selmeci vonatkozásai is vannak: „*Veled utoljára Pozsonban beszéltem. ..., onnan szüleimhez Pestre mentem, Pestről fel Selmecre testimoniumért.*...” Emlegeti benne Dománovszky Endre (1817–1895) barátjukat is, aki a Magyar Társaság titkára volt Selmecbányán, később pedig ismert tanár és filozófiai író lett. (Petőfi S., 1964. 273–274. l.) A szóban forgó selmeci útra 1841 áprilisában került sor. Április 17-én írta újabb selmeci keltezésű versét, a *Szeretlek, mint a hold...* kezdetű sorokat Neumann Károly barátjának emlékkönyvébe.

A Szeberényihez írt második fennmaradt levél ugyancsak Páparól származik (1842. nov. 2.). Ebben szó esik arról, hogy rendszeresen közölgék egymással újabb „elmeszüleményeiket”. Petrovics mellékelte is egy költeményt, *Az utolsó éj* címűt.

A harmadik levelet már kecskeméti színészként fogalmazta meg Petőfi 1843. márc. 5-én. A levelezésben itt fordul elő először a Petőfi Sándor aláírás. A költő két verset mellékelte Szeberényinek: *Az álom* és *Az első dal* címűeket.

1843. júl. 21-én írta Petőfi a következő levelet Pestről. Ebben már érezni bizonyos kételeyeit Szeberényivel szemben. Innentől kezdve barátságuk is egyre inkább elhidegül.

Petőfinek egyébként egyetlen Selmecről írt levele maradt fenn. Ez 1838. nov. 1-jei keltezésű, s Petrovich egykori iskolatársának, Csörföly Lajosnak írta, beszámolva benne a penci szüretéről, emlegetve Proszperinyi Mihályt, jelezve Lichard érkezését, s aggódva

Boleman tanár úr távozása miatt. (PSÖM VII. 1964. 8–10. l., 268–270. l.)

Petőfi Selmecről való távozása, illetve annak körülményei jól ismertek az életrajzokból, s a kritikai kiadásokból. Sokat foglalkoztak ezzel Hont megyében is, hisz Selmec, az északi bányaváros a megye területén volt. A kultusz ápolói a helyi lapok, kiadványok voltak. Az Ipolyságon kiadott *Honti Naptárban* látott napvilágot a már említett Szeberényi-írás is. A Honti Lapok sem maradt mentes a témától. Olvashatunk benne többek közt Petőfi Selmec utáni első állomáshelyéről, a Szentantal melletti Berencsfalváról (Perencsfalu – Prenčöv), hisz itt tevékenykedett az a „jóllelkű” kocsmáros, aki megmentette az éhségtől és a fagytól a Selmecről épp ide érkezett Petőfit. A cikkben a költő első mecénásának nevezik a nemes szívű kocsmárost, s a szerző egyben kéri, hogy segítsenek kideríteni a nevét.

A népi emlékezet egy másik Hont megyei Petőfi-szálláshelyet is számon tart. Az Ipolyság–Selmecbánya közti úton, Hontteszér és Udvarnok községek közt települt hajdan *Patkópuszta*. A XV. században itt állt a Tesszériek kúriája. A Borovszky-monográfia is emlegeti, hogy „a régi épület még részben látható, és vendégfogadó van benne”. A romos épület még ma is áll, s úgy beszélnek, egykor Petőfi is vendégeskedett benne, nevét a fogadó gerendájába is bevészte. Nem tudni, mindez mikor történhetett. Talán ez volt a költő második állomása Pest felé? Vagy később szállt itt meg, amikor bizonyítványért ment Selmecre?

Petőfi egyik későbbi Hont megyei útjáról Pongrácz Lajos író, egykori nemesember könyvében olvashatunk (Pongrácz L., 1898). Petőfi ekkor barátjával, Jókaival járt az Ipolysághoz közeli Tésán ismerősüknél, Boronkay Lajos ellenzéki politikusnál. Innen látogattak el az akkor híres Szalatnyafürdőbe is.

Mivel Pongrácz nem közölt dátumot, sokáig mi sem tudtuk a pontos időpontot. Az azonban nyilvánvaló volt, hogy Petőfi járt Tésán, hisz a látogatás emléke a népi hagyományokban is élt. 1996-ban Puskás Péter barátommal jártam Kovács Vilmos adatközlőnél (1922), aki idézte irodalmunk két jeles személyiségének itteni emlékeit. Puskás Péter később megtalálta Várady Antal és Ruffy Ida Petőfi és Jókai kézjegyével ellátott házasságlevelét. 1846.

június 29-én voltak az ifjú pár tanúi Esztergomban. Innen jöttek már június 15-e után Tésára, ahol június 20-áig tartózkodtak. A rejtegy feloldásához Bodri Ferenc tanulmánya járult hozzá, melyben a szerző közli Jókai édesanyjához írt levelét. Ebben esik részletesebben szó a közös tésai és szalatnyai útról. (Bodri Ferenc: Petőfi Sándor „esztergomi kapcsolata”. Limes, 1996/4. 130–141. l.)

Pettkó János

(1812–1890)

Halálának 110. évében a Felvidék művelődéstörténetének kutatói valahogy megfeledkeztek Pettkó Jánosról, a kiváló selmecbányai tanárról és geológusról, hajdani tudományos kezdeményezésű mozgalmaink fáradságtalan tagjáról. Pedig tájainkon különösen illene emlékezni rá, hisz csaknem egész életpályája ide kötötte őt; a magyar és a szlovák tudománytörténet egyaránt magáénak vallhatja a jeles bányamérnököt.

Pettkó János 1812. november 11-én született a Trencsén megyei Felsődrietomban. Falujában 1965-ben rendeztek tiszteletére ünnepséget. A Dionyz Štúr Földtani Intézet szervezte emléktábla-avatón a földtani tudományok szlovákiai úttörőjeként emlegették őt. Végeredményben ez a minősítés is helyénvaló, s amint Vadász Elemér írta tudománytörténeti jegyzeteiben: „Ehhez a találó megállapításhoz hozzátehetjük, hogy Pettkó János érdemleges működését a magyar földtudomány történetében is nyilvántartjuk...” (Dr. Vadász E., 1969. 9. sz. 641. l.) A geológiai kutatások selmecbányai műhelyét illetően Pettkót általában együtt emlegetik Szabó József professzorral.

Pettkónak a selmeci akadémián olyan kitűnő, később híressé vált szlovák és magyar tanítványai voltak, mint Dionyz Štúr, Szabó József, Böckh János, Cseh Lajos és mások. Mesterüknek nem voltak nyelvi gondjai, hisz több nyelven kitűnően beszélt. Igaz, kezdetben ott-hon csak a szlovákot és a latint beszélték, de nemesi származású, a vármege táblabírói tisztét betöltő édesapja már az algimnáziumba Győrbe járatta őt, hogy a magyart is jól el-sajátítsa. Aztán német szóra Pozsonyba került, ahol a líceumot befejezve teológiát is ta-

nult. Tisztviselői állást vállalva 1836-ban Eperjesen szerzett jogi képesítést, de sokoldalú érdeklődését ez sem elégítette ki teljesen. Amint önéletrajzában írta: „Az utat Eperjesre gyalog tettem. Utközben találkoztam bányászati gyakornokokkal, és kérdezősködtem a selmeci bányászati akadémiáról. Azt hallottam tőlük, hogy a Matematikát ott terjedelmesebben tanulják, mint bármely más hazai tanintézetben...” (Pettkó János önéletrajza. MTA Kézirat-tára. RALK 1232: 20. Köszönöm Hála Józsefnek, hogy a kézirat fénymásolt lapjait számomra megküldte.) Pettkó tehát rövidesen selmeci diák lett, s 1836–39-ben bányászatot-kohászatot tanult. Közben matematikából is igazi képzettségre tett szert, sőt erdészeti ismeretekkel is gyarapította tudását. Az angol nyelvet szintén Selmecbányán sajátította el. Az ismeretszerzés utáni vágya azonban még akkor sem hagyott alább: Bécsbe ment, ahol W. Haidingernél geológiai tanulmányokat folytatott.

Kisebb kitérő után 1843-ban visszakerült Selmecbányára, ahol az újonnan létesített mineralógia-geológia-paleontológia tanszék tanára, később vezetője lett. 1871-ig végzett is komoly és alapozó munkát kevés pénzért, olykor nehéz körülmények között. Vezetésével állították össze a selmeci akadémia magyar hallgatói, köztük Szabó József, az első Magyar-német bányászati szótárt. (Zsámboki L. szerk., 1983. 275. l.)

Vadász Elemér írja: (Pettkó) „Tanári működésének végső szakaszában magyar nyelven adott elő, sőt az előadásairól készített előadói füzeteket felajánlotta a magyar kormányoknak. Pettkó János szlováksága különben sem lehetett olyan engesztelhetetlen mértékű és irányú, amivé ezt a nemzetiségi kérdést a gyűlöletes habsburgi politika kétszínűsége a magyarság ellen kiélezte, nagyra fejlesztette és felhasználta. Ugyanez az évszázados országpusztító politika, a nemzetiségi megosztottság ellentétin kívül, a vallási ellentétek szításával, további megosztottságra is törekedett.” (Vadász E., 1967. 641. l.)

Sajnos, magát Pettkót is több csalódás érte az életben. Múltánytalank volt vele szemben a bécsi tudósok, konfliktusba került a pesti egyetem geológusaival, megalázó anyagi helyzetbe hozták felettesei és közvetlen mun-

katársai stb. Pedig ő mindig csak a közügyet, a tudományt és az új nemzedéket kívánta becsületesen szolgálni. Főleg Selmec vidékének geológiai tanulmányozása terén szerzett érdemeket. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 421. l.) E témakörből Bécsben három német nyelvű munkája is megjelent az alábbi címmel: *Geognostische skizze der gegend von Kremnitz* (1847), *Tubicaulis von Ilia bei Schemnitz* (1849), *Geologische karte der gegend von Schemnitz* (1853).

1847-ben jelen volt az Orvostermészet-tudományi Egyesület pozsonyi ülésén, 1848-ban pedig tagja volt a Magyarhoni Földtani Társulatot megalapító ötös bizottságnak. 1861-ben az MTA levelező tagja lett, székkfoglalóját *A geológiai jégkorszak* címmel tartotta meg. Ugyancsak önéletrajzában említi, hogy tanárságának utolsó két évében magyarul írt *Mineralógiát*, *Geológiát* és *Paleontológiát*. Amint írja: „Nyugalmaztatásom alkalmával felajánlottam munkáimat a minisztériumnak, venné meg utódom számára.” A munka, sajnós, kéziratban maradt.

Pettkó élete utolsó éveit Pozsonyban töltötte, lánya és családja tartotta el őt. 1890. október 26-án hunyt el.

Pöschl Ede

(1820–1898)

Pöschl Ede bányamérnök és szaktanár, a selmeci akadémia „első választott igazgatója” 1820. május 11-én született Bécsben.

Először jogot hallgatott Győrben, majd Selmecen bányászatot és kohászatot tanult

(1837–1841?). A selmeci stúdiumok után a bécsi főpénzverő hivatal alkalmazottja lett. Közben Bécsben természettudományi-műszaki ismereteit bővítette, s a Montanistisches Museumban folytatott geológiai tanulmányokat.

Bécsből visszatérve 1846-ban kincstári szolgálatba lépett, 1850-től pedig a selmeci akadémia ideiglenes tanára lett. 1855-ben ki-nevezték az építészet és ábrázoló geometria rendes tanárává. 1866-tól a bányagéptan-kohászattan-építészet tanára, 1872-től az ábrázoló mértan tanszékének vezetője. 1873-tól 1876-ig az akadémia rektora.

Elsősorban a vízemelő gőzgépek teljesítményének matematikai számításával, a fűrőgépek és kompresszorok működésével foglalkozott. Szakcikkei a Berg- und Hüttenmännisches Jahrbichban, valamint a Bányászati és Kohászati Lapokban jelentek meg.

A selmecbányai jeles személyiségeket bemutató szlovák nyelvű kiadvány tesz említést Pöschl Ede zenei érdeklődéséről, zeneművészként (fuvolaművész) is jegyezte őt. (Herčko, I., 1995. 192. l.)

Pöschl Ede Selmecen született fia, Pöschl Imre (1871–1963), aki *Honti arcképcsarnokunkból* (Csáky K., 1998.) sajnálatos módon kimaradt, kiváló gépészmérnök és műegyetemi tanár volt. Zipernovszky Károly munkatársaként részt vett a villamos motorok továbbfejlesztésében, Kandó Kálmánnal pedig a kísérleti fázisváltós motorok kifejlesztésén dolgozott.

Pöschl Ede 1887-ben vonult nyugdíjba, s Budapesten halt meg 1898. november 29-én.

Rajner Pál

(1823–1879)

A Hont megyei Lontón, közvetlenül a templom melletti sírboltban nyugszik Rajner Pál, az Andrássy-kormány volt belügyminisztere, Bars megye egykori főispánja, a kiváló hazafi és politikus, az 1848/49-es szabadságharc aktív résztvevője.

Pesten született 1823. február 28-án. A bécsi Theresianumban végzett jogi tanulmányokat, s már fiatalon az udvari kancelláriához

került. Itt érte őt el az 1848-i politikai változások hulláma. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumba került fogalmazónak, de hivatalától rövidesen megvált, s a honvédek sorába lépett. Kezdetben Ivánka Imre mellett szolgált, később pedig Guyon Richard hadseregébe lépett. Ivánka többször is emlegeti őt a szabadságharcot idéző könyvében. (Ivánka I., 1881. 22., 29., 31. l.)

A forradalom leverése után lontói birtokára, a családi tűzhelyhez, a magány rejtekébe vonult vissza. Amint a kortárs honti helytörténész írta: „... érezte s erősen hitte, hogy nemzetünk nem vesztett el, sem az alkotmányos nemzetek sorából ki nem törültetett”, s így „a fordulatnak előbb-utóbb be kell következni, s a hazafira szerep vár még, ha magát a türelmes várakozás évei alatt arra képesíti”. (Gyürky A., 1882. 201. l.)

A nemzet lelkében, sajnos, hosszú időre csak a remény és reménytelenség hullámai kavargtak. Ez kikezdte Rajner Pál egészségét is, s így lett a kór áldozata maga is. Előtte azonban még sokat cselekedett. 1861-ben Hont vármegye alispánjává választották. De – mint Gyürky is írja – „a megyei s országos alkotmányos élet ezúttal csak rövid ideig tartott”. Ám ez is elég volt ahhoz, hogy Rajnert szélesebb körben is alapos politikusként, a közigazgatás „erélyes s ügyes férfiaként” ismerjék meg. (Gyürky A., 1882. 202. l.)

1865-ben az ipolysági választókerület országgyűlési képviselője, a Deák-párt jelöltje volt. Pártja bizalmát „alapos ismeretei, tiszta ítélete, a munkától vissza nem riadó s kitartó szorgalma” miatt nyerte el.

1867-ben Bars megye főispánjává és Heves megye királyi biztosává nevezték ki. „Főispáni s királyi biztosi működése oly férfiúnak tüntette fel Rajner Pált, kiben a nehéz viszonyok közt annyira szükséges erély és határozottság soha nem csap át az önkényeskedésbe...” – olvassuk a korabeli jellemzést. (Gyürky A., 1882. 202. l.)

1868 és 1871 között volt belügyminiszter. Súlyos idegbanja megakadályozta őt további munkájában, ezért ismét visszavonult Lontóra. 1879. szeptember 9-én ugyanitt öngyilkos lett. „Halála megrendítő hatást, mély részvétet ébresztett, nemcsak a megyében, de országsszer- te.” (Gyürky A., 1882. 203. l.)

Rill József

(1839–1909)

A Torontál megyéből származó kiemelkedő pedagógus, oktatáspolitikus és szakíró két ízben is Hont megyében tevékenykedett mint tanfelügyelő. Egykori munkatársa, a bajtai születésű s egy ideig kisgyarmati tanító, Drozdy Gyula írta róla születésének 100. évfordulója kapcsán a Néptanítók Lapjában az alábbiakat: *„A múlt század bontakozó pedagógiai életének egyik kimagasló alakja volt. Mint ember, mint tanító, mint tanítóképző intézeti tanár, mint kir. tanfelügyelő s mint pedagógiai író, markáns egyéniségének bélyegét erősen rányomta a kor fejlődő közoktatásügyének minden ágazatára.”* (Drozdy Gy., 1939. 86–89. l.)

Rill 1839. január 11-én született Módoson, abban a soknemzetiségű faluban, amelyben németek, bolgárok, szerbek és magyarok éltek együtt. A nemzetiségi létből adódó problémákat tehát már itt megismerhette, ahogyan a tolerancia szükségét is megtapasztalhatta. A gimnázium, valamint a verseci császári és királyi tanítóképző elvégzése után vidéki tanítóként kezdte pályafutását Lippán, Módoson és Vingán. Fokozatosan országos hírnévre tett szert. Ez nem is csoda, hisz állandóan képezte magát, életét pedig a közügyek szolgálatába állította.

Friedrich Adolf Wilhelm Diesterweg követőjének vallotta magát, s az 1860-as évek elejétől kezdve vezető szerepet játszott a magyarországi felekezeti jelleg nélküli tanítóegyesüle-

ti mozgalmakban. 1867-ben megalapította a Bánáti Tanítóegyesületet, amely 1870-től Dél-magyarországi Tanítóegyesületként működött. 1870–1874 között elnöke volt a Budai Tanítóegyesületnek, 1872-ben pedig alapítója, illetve elnöke a Magyarhoni Tanítóegyesületek Országos Szövetségének. Sokat tett e tisztségében a tanítók felvilágosításáért és összefogásáért. Ő alapította és szerkesztette többek közt a külföldön is jól ismert Ungarischer Schulbote című lapot (1868–1889). Kiadta ezenkívül a Magyar Néptanítót (1874–75) és a Magyar Pedagógiai Szemlét (1880–1889). (Nagy S. főszerk., 1979. 52. l.)

1861-ben Rill József tanügyi reformtervezetet mutatott be báró Eötvös Józsefnek, aki megbízta őt egy népiskolai törvényjavaslat elkészítésével is. Némi módosítással ebből lett később az 1868. évi népiskolai törvény.

1867-ben Eötvös megbízásából külföldre utazott, hogy tanulmányozza a tanítóképzést. Rill ugyanis már előbb szorgalmazta a tanítók főiskolai szintű oktatásának a bevezetését. 1869-ben kinevezték őt a budai tanítóképző tanárává. Drozdy Gyula említi: *„Mint tanár irodalmilag is dolgozott, miközben olyan területre tért, ami ellenkezett feletteseinek felfogásával, ezért a miniszter őt tanári állásából felmentette.”* Később azonban *„Trefort miniszter belátta, hogy a bajt a törekvő tanítóval szemben táplált féltékenykedés, az eszközöket nem válogató törtetés okozta, ezért Rillt ismét az állam szolgálatában alkalmazta”.* (Drozdy Gy., 1939. 88. l.)

Rill megyei tanfelügyelőként is a tanítók állandó önművelését, továbbképzésük fontosságát hangsúlyozta. Ugyanakkor sokat küzdött a pedagógusok fizetésemelésének rendezéséért, társadalmi helyzetük javításáért stb. Cikkei a hazai és a külföldi lapokban nagy feltűnést keltettek. S mindehhez hozzá kell tennünk: *„Rill József azok közül a kevesek közül való, akik nem törtetéssel, hanem Isten adta tehetséggel párosult szorgalommal, fáradhatatlan munkával küzdöttek fel magukat tanítósorsból arra a polcra, ahová emelkedtek. Sok féltékenységből eredő gáncsvetés, méltatlan támadás, mellőzés volt az életben osztályrésze. De volt egy szépséges kis oázis, ahová ezek elől menekült. Ez a család volt.”* (Drozdy Gy., 1939. 89. l.)

1889-ben Szolnok-Doboka-Tolna megye királyi tanfelügyelője lett, de rövidesen Hontba került. Innen 1897-ben Moson megyébe helyezték, ám 1900-ban újra visszakérült Ipoly-ságra, ahol nyugdíjazásáig, 1907-ig végezte munkáját.

Hont megyei jelenléte az itteni pedagógiai mozgalmak felélénküléséhez is nagyban hozzájárult. 1899. szept. 18-án létrejött a Hont megyei Általános Tanító Egyesület megalapozását szervező bizottság. A népiskolák felállítása terén jelentős eredményeket ért el iskola-politikus második ipolysági visszatérése után a helybeli gimnázium felállítása körül is szorgoskodott. A köréje csoportosuló honti tanítók szorgalmazták továbbá egy helyi pedagógiai lap kiadását is, amely azonban csak halála után egy évvel valósult meg: 1910-ben megjelent a Honti Népoktatás című újság. (Csáky K., 1993. 10–11. l.)

Amint Hontban is látták: Rillben tanítói mindenütt „hivatott vezérüket” fedezték fel, s „rajongó szeretettel vették körül” őt. Mert mint nyugdíjba vonulásakor írták: „Rill testestül, lelkestül teljesíti mind ama kötelességeket, amelyeket nagy hivatása rá ró, és ennek kivételében nem engedi magát senki által befolyásolni. (...) Ez a titka annak, hogy míg tanítói feláldozó szeretettel veszik őt körül, azok a hatóságok, amelyek az ő működésének fórumai, nem rokonszenveztek mindig az ő terveivel.” (Pongrácz E. szerk. 1907)

Az Ipolysági Római Katolikus Plébánia halotti anyakönyvének bejegyzése szerint Rill József 1909. május 5-én halt meg Ipolyságon rákbetegségben. Schreiber Aladár esperesplébános temette őt ugyanitt két nappal később. Az anyakönyv 131. lapján 41. szám alatt jegyezték be halálát, s az *Észrevételek* rovatba később az alábbiakat is beírták: „1916-ik év tavaszán Budapestre szállítattott.”

Rill szakirodalmi és publicisztikai munkássága is igen kiterjedt volt. Hont megye monográfiájában ő foglalta össze a vidék közoktatásának történetét. (Rill J., 1906. 208–216. l.)

A Pedagógiai Lexikon az alábbi fontos műveit jegyzi: *Tanodai szervezés* (Pest, 1870); *Az országos közoktatásügyi tanács ügyében* (Pest, 1871); *Politikai hitvallás* (Budapest, 1875); *A magyar iskolajog alapelvei* (Budapest, 1883); *Egyházpolitika a tanügy terén*

(Szekszárd, 1875); *Kulturális hiányosságok* (Budapest, 1906).

Roth Gyula

(1873–1961)

Roth Gyula Kossuth-díjas egyetemi tanár és szakíró, „a magyar erdészeti felsőoktatás és tudományos kutatás gesztora” 1961. január 7-én hunyt el Sopronban. Az országhatárokon túl is elismert professzor, a selmecebányai akadémia egykori diákja és tanára ugyanebből a városból indult, egy itteni iparoscsaládban született (1873. szeptember 26.). Miután helyben az érettségít is megszerzte, a selmecebányai erdészeti akadémia hallgatója lett. Tanulmányait 1896-ban fejezte be kiváló eredménnyel. Egy ideig gyakornokként dolgozott a lugosi erdőigazgatóságon, miközben kitüntetéses oklevelet szerzett 1898-ban Budapesten. 1900-ban a görgényszentimrei szakiskolában oktatott. Innen 1904-ben Vadas Jenő ösztönzésére Selmecebányára került az erdészeti kísérleti állomás központjába. Ekkor alkalmá nyílt az utazásra, s megismerkedhetett Európa több hasonló intézetével.

1907-ban már erdőműveléstani gyakorlatokat vezetett a főiskolán, illetve az erdészeti kísérletek nevű tantárgyat oktatta. Ezt megelő-

zően a főiskola kisiblyei pagonyában megindította az első „erdőlési” kísérleteit. Ugyancsak ő volt az első, aki az akkori Magyarországon felhívta a szakemberek figyelmét a „szálaló erdőre”. (Magyar P., 1961. 85. l.)

1911-ben főerdőmérnökké és kísérletügyi adjunktussá nevezték ki, 1917-ben pedig erdőtanácsos lett. Nemzetközi kongresszusokon tartott előadásokat Németországban, Belgiumban és Franciaországban. A nemzetközi szaktekintély kitűnő nyelvismerettel rendelkezett, s így 1929-ben alelnöke, 1932-ben elnöke, később örökös díszelnöke volt az erdészeti kutatóintézetek nemzetközi uniójának. „Elsősorban az erdőművelés kérdéseivel foglalkozott. Külföldi fafajokat honosított meg. Új faosztályzási és szálalási eljárásokat dolgozott ki.” (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 538. l.)

Már Selmecbányán tanulmányozta az erdőállományok ápolását, a természetes és mesterséges felújítás különböző rendszereit. Foglalkozott vetőmagvizsgálattal, vadtenyésztéssel és a vadkárok elleni védekezéssel. Gyakorlati kérdésekkel foglalkozó írásai már ekkor megjelentek az Erdészeti Kísérletek és az Erdészeti Lapok hasábjain. (Zsámboki L. szerk., 1983. 288. l.)

1919-ben a kutatóintézettel és a főiskolával együtt Roth Gyula is Sopronba került. Elsősorban ő harcolta ki, hogy „az első világháború végén hajléktalanná vált selmecbányai bányász és erdőmérnöki főiskola Sopronban kapott második otthonát, ami a továbbiakban aztán a messze jövőre kiható eredménynek bizonyult”. (Magyar P., 1961. 82. l.) Sopronban Roth tanszékvezető tanár lett, átvette a kísérleti állomás vezetését is, s 1926-ban újraindította az Erdészeti Kísérletek című szakfolyóiratot. Roth mint kiváló elméleti és gyakorlati szakember „nemcsak felismeri a korszerű állományápolás hatalmas erdő- és közigazgatási jelentőségét, hanem minden erejét az ügy szolgálatába állítva törekszik annak mind elméleti, mind gyakorlati megoldására”. Mint egyik életrajzírója hangsúlyozza: Roth Gyula „szóban és írásban fáradhatatlanul hirdette az újat, a jobbát, a természetesebbet, a több gondot, tudást és fáradságot, kiadást igénylő, de végeredményben többet, jobbát, értékeesebbet ígérő, biztosabb alapokon álló, a jövőt is szem előtt tartó gazdálkodást”. (Magyar P., 1961. 85. l.)

A külföldi fafajok honosításával foglalkozva Roth már az első világháború előtt arborétumot létesített Selmecbányán és Szabédon, a háború után pedig a gödöllőit fejlesztette tovább. Szakirodalmi munkássága is egyre inkább bontakozott. Több száz tanulmánya jelent meg hazai és külföldi lapokban. Megírta főművét, a háromkötetes *Erdőműveléstant*, melynek első két kötete – az *Alapvető rész* és az *Alkalmazott rész* – 1935-ben, a harmadik, a Magyar erdőművelés különleges feladatai pedig 1953-ban jelent meg.

A soproni Erdészeti és Faipari Szakközépiskola névadójának „egyik legmaradandóbb vonása volt a diákokkal való szoros, baráti kapcsolata”. Ennek is köszönhető, hogy „a tudás példaképeként él a magyar erdészek emlékezetében”. (Kotlár K., 1989. 84. l.)

Schelle Róbert

(1851–1925)

Schelle Róbert nemzetközi híró fémkohómérnököt, vegyészt és feltalálót több évtizedes kapcsolat fűzte Selmecbányához s a Felvidékhez. Poprádfelkán született 1851. április 11-én. 1870–74-ben Selmecen bányászatot és kohászatot tanult. Egy ideig az itteni vegyelemző hivatalban volt gyakornok.

Miután a bécsi műegyetemen kémiát és ásványtant tanult, az akadémia általános és elemi vegytani tanszékének lett a tanársegédje. 1878-ban a körmöcbányai pénzverő ellenőre, majd ismét Selmecre került kohóellenőrnek. 1881–1888 közt a selmeci bányai igazgatóság vegyelemzője.

Többször járt külföldi tanulmányúton: 1887–88-ban a heidelbergi és az aacheni egyetemek laboratóriumaiban dolgozott, de felkereste Németország, Belgium és Ausztria legkorszerűbb kémiai és kohászati üzemait is.

1888-tól ismét az akadémia tanára lett. Tanított, kísérletezett, fémkohótelepeket tervezett, laboratóriumokat épített és publikált egy időben. 1892-től az általános és elemi vegytani tanszékét vezette. Az ő érdeme is volt, hogy felépült az akadémia új épülete, melyben helyet kapott a kémiai tanszék. Elsősorban az is neki köszönhető, hogy 1912-ben „világszínvonalon álló kémiai laboratóriumot” kapott a

selmeci akadémia. Ebben „nemzetközileg elismert eredményeket ért el a réz ezüsttelenítése, az ón elektrolízissel való meghatározása és a tiszta tellúr előállítása területén”. (Zsámboki L. szerk. 1983. 296. l.)

Hogy laboratóriumát korszerű színvonalra emelte, azt talán annak is köszönheti, hogy pályája elején olyan kiemelkedő tudós tanársegédje lehetett Selmecen, mint Schenek István.

Schelle Róbert számos kitűnő tanulmányt publikált magyar és német nyelven az egykori szaklapokban. A Bányászati és Kohászati Lapokban jelent meg például az olyan alapvető tanulmánya, mint *A zsnarócai kohó régi salkjainak vegyelemzése* (1884), *Az aranyidai ércek vegyelemzése* (1884) vagy *Az antimon meghatározása...* (1887).

Előadásait *Általános vegytan* címmel Kalotsa Imre rendezte sajtó alá s adta ki Selmecbányán 1908-ban. Bencze Gergellyel együtt írta *A selmecbányai m. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola chemiai intézete* című összefoglalót (Budapest, 1916).

Értekezett több kisebb-nagyobb tanulmányában a kútvizekről, a források elemzéséről, a kohófüstről stb.

Az akadémia Selmecről való elköltözésével pályafutását is befejezte. 1925. július 31-én halt meg Budapesten.

Schenek István

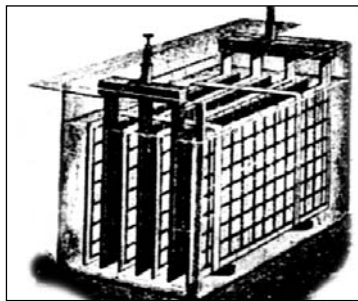
(1830–1909)

Schenek Istvánnak, az „*elraktározott villamosság*”, azaz a tökéletesített ólomakkumulátor feltalálójának is vannak felvidéki, illetve Hont megyei kötődései. A kiváló kémikus, az MTA levelező tagja Esztergomban született 1830. július 3-án. Itt végezte a középiskolát is, majd Pozsonyban, Nyitrán és Barsújbányán volt gyógyszerészgyakornok.

1851-ben került a bécsi egyetemre, ahol előbb gyógyszerészeti oklevelet, később középiskolai tanári képesítést és bölcsészdoktorátust (kémia) szerzett. Egy ideig az egyetem vegyészeti tanszékének tanársegédjeként dolgozott. 1859–67 között a Kassai főreáliskola tanára. Ezt követően a keszthelyi Országos Gazdasági Főtanintézetben tanított. Innen kapott meghívást a selmecbányai akadémiaira.

Schenek pályájának jelentős állomása volt az észak-honti város. 1870-től 1892-ig működött itt. Kezdetben a kémia-fizika tanszéken tanított, 1872-től pedig az általános és elemi vegytan tanszékének tanára, illetve vezetője volt. Selmecbányán kezdeményezte az akadémia laboratóriumainak átalakítását, s létrehozta a gépészeti műhelyt. Az akadémiaán aztán meg tudta valósítani a különböző tanulmányaihoz nélkülözhetetlen kísérleteit, melyek közül legjelentősebbek az ólomakkumulátorokkal kapcsolatosak. Ezek megvalósításához nagy segítséget nyújtott tanártársa, Farbaký István. „*Schenek szerkezete lényegében egy edényben lévő vezető folyadékából (elektrolit) és az ebbe helyezett fémlemez-rendszerből állt. Olyan megoldást dolgozott ki, amely lehetővé tette az akkumulátor tartós üzemben tartását. A tökéletesített telepek több éven át működtek.*” (Vajda P.–Vajdáné Csizmarik I., 1992. 455. l.)

A Schenek-Farbaky-féle akkumulátor

Schenek akkumulátorának elektródái tulajdonképpen színólomból készültek, s ezeknek formálás közben kellett aktívvá válniuk. Teljesítményük azonban alacsony volt, s időtartamuk is rövidre sikeredett. Kísérleteik során Schenekék rájöttek, hogy a színólom-elektrod helyett pépszerű anyagból készült elektródokat kell használni. Az akkumulátort 30 százalékos hígított kénsavval töltötték meg.

1866-tól az akadémia összes helyiségében és a bányai igazgatóság épületében az akkumulátorról táplált világítás hosszú éveken keresztül üzemzavar nélkül működött. (Dr. Vajda P. – Vajdáné Csizmarik J., 1958. 99. l.)

1885-ben, a bécsi operaház akkumulátor-szükségletének ellátására hirdetett nemzetközi pályázaton a Schenek–Farbaky-féle akkumulátorok győztek. „A szakértői vélemények is megállapították, hogy »ezek az eredmények a legjobbak, amelyeket eddig akkumulátorokkal egyáltalán elértek.«” (Vajda P.–Vajdáné Csizmarik I., 1992. 455. l.)

Schenek István publikációs tevékenysége is jelentős. Több tanulmánya jelent meg a korabeli szakfolyóiratokban, köztük a Bányászati és Kohászati Lapokban. Ilyen például a Farbakyval írt munkája, Az elektromos akkumulátorról (1885), a Színképelemzés (1871) vagy a Szomolnoki cementvizekről (1880) készült tanulmány.

A másodrendű galvánelemekről készült dolgozatot (1885) az MTA Marczibányi-díjjal

tüntette ki. A *Kísérleti adatok az akkumulátorok működéséhez* című munka 1880-ban jelent meg különnyomatban Budapesten.

Feltétlen meg kell említenünk Schenek egyéb selmeci tevékenységét is. Ő volt a kezdeményezője a bányavároshoz közeli Vihnyefürdő átépítésének és az ottani vízvezetékrendszer felújításának. Ugyancsak szorgalmazta a selmecbányai gázgyár megépítését, a szklenófürdői gyógyforrások vizének szakmai vizsgálatát stb. (Herčko, I., 1995. 217. l.)

Tevékeny életútja után jeles feltalálónk 1892-ben nyugdíjba vonult. Budapesten halt meg 1909. július 26-án.

Scholz Vilmos

(1832–1882)

Mikszáth Kálmán élete folyamán – ellentétben például a rimaszombati pedagógusokkal – egyetlen selmeci tanáráról sem emlékezett meg. Illetve egy levéltöredék, amelyben Scholz Vilmos emlékét idézi, mégis kivétel képez. (Praznovszky M., 1999. 175. l.)

A *Mikszáth Kálmán Összes Műveinek* 26. kötetében 472. szám alatt közzétett levél (Bisztray Gy.–Király I. szerk., 1962. 132. l.) azok közül való, melyek 1910-ben, Mikszáth halála miatt félbehagyva maradtak íróasztalán. A nagy palócot nyilván az ösztönözte ennek megírására, hogy egykori alma matere és annak önképzőköre is ünnepélyesen emlékezett meg írói jubileumáról, s minderről táviratban őt is értesítette. Mikszáth befejezetlen munkája tulajdonképpen egy „levélformában írott visszaemlékezés az ifjúságra és első írói szárnypróbálgatásaira”. (MKÖM. 26. 248. l.)

A „fogalmazványtöredék” így szól:

„Kedves Scholz tanár úr! Tudom, hogy ön nem kapja meg ezt a levelet, mert Ön meghalt, és mintegy húsz éve porladozik már a selmeci földben, ahol az ön szíve arannyá fog változni és kibányásztatik egy napon, de nem is az ön testéhez van adreszálva ez a levél, a lelkéhez szól, senki mások nem is szólhat, az ön lelke pedig ott él azokban, akik az ön dolgait folytatják a selmeci Petőfi Körben, ahol Petrovics Sándor bontogatta ki szárnyait, s ahol az első ingadozó lépéseket tettem én is a Parnassus felé, negyven és néhány év előtt az

ön meleg, simogató, biztató tekintetétől felvilanyozva.

Emlékszik-e kedves tanár úr arra a nagy tempre a pékbolttal szemben, ahol az önképzőköri felolvasásokat tartottuk? Tudja-e, mikor álltunk ott utójára egymással szemtől szembe? – 1866-ban. Egy Brozik Titusz nevű társunk csinos munkát olvasott fel. – Önnek sehogy se fért a fejébe, hogy azt ő írta volna. – Elkezdte inquirálni, s kisült, hogy a munkát én írtam Broziknak. Ön erre kegyetlenül megdorgált engem s jegyzőkönyvi megrovásra ítélte, de kikötötte, hogy Brozik neve is említessék, nehogy az enyimmel szerepelve, egykor ez tisztesség számba menjen. Ön még útni is úgy tudott, kedves Scholz tanár úr, hogy az nem fájt, ellenkezőleg, gyönyörűséget okozott.”

Vajon ki volt ez a Scholz tanár, akire Mikszáth ugyan későn, de annál nagyobb szeretettel emlékezett? Ki volt az az ember, aki az író selmeci szárnypróbálgatásait egyengette, s aki ezért méltán került be a Mikszáth-szakirodalomba?

Scholz Vilmos ugyan nem írt önálló művet, munkássága, pedagógusi tevékenysége, önképzőköri vezetőstílusa mégis feljogosít bennünket arra, hogy rövid portréját az idő távlatából tanítványai és munkatársai segítségével megpróbáljuk felvázolni. Szepes megyében született, Leibic községben. Miskolcon, Késmárkon és Eperjesen végezte tanulmányait. A diploma megszerzése után segédjegyzői tisztséget töltött be, de a pedagógia iránt nagyobb vonzalmat érzett. 1859-ben a Hont megyei Pribelről érkezett Selmecre. Egy ideig Laszkári Miklós házában nevelősködött. Tantárgyaiul Selmecen „*az algymnasiumban Magyarország földrajza, a felgymnasiumban pedig az egyetemes történelem s a német nyelv jelöltetett ki. Ezekhez később a növény- és állattan is hozzájárult, miket mindvégig lelkesedéssel s igen kedvező sikerrel adott elő.*” (Breznyik J., 1889. 350. l.)

Tudjuk, hogy Mikszáth Kálmán a selmeci főgimnázium utolsó két osztályát három év alatt végezte el. Az 1863/64-es tanévben hetedikes volt, s csak az első félévben kapott osztályzatot. Scholz Vilmos ekkor a német nyelvet és az újkori történelmet tanította Mikszáthnak, aki ezekből kielégítő osztályzatot (hármast) kapott. A következő évben ismételte az osz-

tályt, s újkori történelemből év végére már dicséretes osztályzatot ért el. Az 1865/66-os tanévben volt nyolcadikos, és Scholz tanár úr tantárgyából, német irodalomból dicséretes kapott. Valószínű, hogy a tanár iránti szimpátia is hozzájárult az adott diszciplinából való egyre jobb eredmény eléréséhez.

Selmeci évei alatt Mikszáth az önképzőkörben is gyakran találkozott Scholzzal. Találunk erre vonatkozó adatokat is Breznyik János alapos iskolatörténetében. Scholz egykori igazgatója és kollégája többek közt ezt írta: „*Ujra föléledt s felvirult a kör Solc Vilmos vezetése alatt, ki ugyan, mint elődje sem, nem volt magyar irod. tanár, de a felajánlott elnökséget készséggel elfogadta s lelkesedéssel vitte haláláiglan, 1861/2–1881/2. közt. Az ő idejében volt a körnek tagja Mikszáth Kálmán 1864/5. és 1865/6-ban, mint VII. s VIII. oszt. tanuló a Korány című havi lapnak szerkesztésével s főjegyzőséggel is megbízott. Ugyancsak azon évben két munkája: »Az öreg nemes« című költeménye és »Az én Gyuri bácsim« című humoreszkje, mellyel a jegyzőkönyv szerint az egész kört felvidámította, érdemesnek találtatott az Érdemkönyvbe való felvételre. Ez utóbbi elmeszüleményénél nyilatkozott előttünk Solc, ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró válik belőle. Miért mondott le 1864/65-ben a tanév közben a főjegyzőségről, s a következőben miért szűnt meg tagja lenni a körnek, elmondani nem tartjuk ide valónak.*” (Breznyik J., 1889. 450–451. l.) Breznyik János szemérmessége ellenére is tudjuk már az említett dolgok okait.

Scholz Vilmos, aki annyiszor megdicsérte Mikszáthot, aki biztatta őt, s oly szépen beszélt róla, kénytelen volt megfeddni is a fiatal tehetséget. Mert Mikszáth kihasználta tehetségét és ravaszágát oly értelemben is, hogy saját tollaival másokat ékesített, másoknak írt dolgozatokat olvasatott fel. Több alkalommal is megtette ezt, ami pedig a körből való kizáráshoz vezetett. Mert a társaság komoly és szigorú törvénykönyve, melyet Scholz szerkesztett, nem engedte meg a csalást, a nem megérdemelt előretörést. Mindezekről a kör történetét később feldolgozó Pesthy István is megemlékezett, akárcsak Scholz tanár úr tevékenységéről. 1865. március 4-én az elnök „*Sólc Vilmos szót emelt a kör előtt, hogy Mik-*

száth egyik tantársának, Bródy Zsigmondnak egy dolgozatot készített. Bródy ezt elfogadva be is adta a körbe »Hazámhoz« cím alatt. A kört kéri tehát, hogy Mikszáthot büntesse meg. Ki is mondták reája a jegyzőkönyvi megrovást. Ez azonban még nem rettentette el őt attól, hogy hasonló tettet újra elkövesse. 1865-ben Bothár Ede tagtársának dolgozatát javította át...” (Pesthy I., 1893. 284. l.) Harmadszor Folkusházy Sándor dolgozatát javította át, amiért aztán 1866. január 20-án a körből kizárták őt. Azt is megírta Pesthy, hogy Scholz tanár úr pályadíjakat is kitűzött a körben. Mikszáth Gyula vezér című balladájáért nyerte el tőle Katona Bánk bán című könyvét.

Gajdács Pál egykori önképzőkori tag levelét, melyben ugyancsak Mikszáthra és Scholzra emlékezik, az MTA Kézirattárában őrzik. Ebben írja az alábbiakat: „Mikszáth Kálmán, selmeci iskolatársam, diákkori cimborám s kenyeres pajtásom jubileuma alkalmából diákkori irodalmi munkáiból itt közlöm Az én Gyuri bácsim című humoreszkjét, melyet az ottani líceumi önképzőkör egyik gyűlésén olvasott fel, s vele oly élénk derűtséget okozott, hogy maga a máskülönbön komoly Scholz Vilmos irodalomtörténeti tanárunk, az önképzőkör akkori vezetője is úgy nevetett, hogy szinte könnyezett bele, s tanártársai előtt valóságos prófétai ihletettséggel s extázissal beszélt Mikszáth jövődő nagysága felől.” (MKÖM. 26. 248–249. l.)

Breznyik Scholz Vilmosról szóló állításának hitelességét egy mai Mikszáth-kutató, Praznovszky Mihály Törs Kálmánnak 1882-ben közölt írásával (Mikszáth Kálmán. Vasárnapi Ujság. 1882. 16. sz.) véli megerősíteni. Az alábbi sorokat idézi Törs Kálmántól: „Solz Vilmos, az önképzőkör elnöke, melynek egykor Petőfi is tagja volt, már akkor fölismerte benne az írói tehetséget s erős meggyőződéssel állította: meglátsátok, e gyerekből még író válik. Persze nem hitték el neki s kinevették a tanárt, kinevették kedvencét is.” (Praznovszky M., 1999. 175. l.)

Ma már tudjuk, Scholz Vilmosnak valóban igaza lett, s nem véletlenül születtek Mikszáth bevezetőben idézett gyönyörű és megható sorai sem. A kiváló mester „23 évi sikeres munkálkodásának 1882. március 18-án hosszas szenvedés után bekövetkezett halála vetett véget” Selmecebányán.

Simai Kristóf

(1742–1833)

Simai Kristóf, a magyar nyelvű világi színi-irodalom egyik úttörője, a szótáríró és kegyesrendi pap, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1742. november 2-án született Komáromban.

A kegyes tanítórend tanáraként az ország több városában is működött: 1776-tól 1790-ig Kassán, 1790-től 1820-ig Körmöcbányán teljesített szolgálatot. Az ugyancsak tehetséges piarista szerzetes és író, Benyák Bernát után Selmecebányára került, s a piarista rend szeniora lett. Az észak-honti bányavárosban hunyt el 1833. augusztus 12-én.

Diákjai számára több iskolai drámát írt, de kísérletezett világi színművekkel is. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 627. l.)

Bán Imre szerint: „A világiasodó XVIII. századi iskoladráma egyenes előkészítője a magyar színiirodalomnak.” Ezért amikor Kelemen László első magyar színtársulata 1790. október 25-én Budán bemutatkozó előadást tart, Simai Kristóf piarista író Igazházi című iskoladrámáját tűzik műsorukra. (Szauder J. szerk., 1968. 184. l.) Világi drámáiban Simai többnyire idegen írók műveit dolgozta át, köztük Molière-ét is.

A jeles felvidéki egyházi személyiség, a művész tanárember és tudós pap nyelvészeti tanulmányokkal, szótárírással is foglalkozott. Összegyűjtötte a XVIII. századi „népies színezetű irodalmi nyelv” teljes szótárkincsét, valamint a rokon táj- és régi szavakat. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 627. l.) Még szakácskönyvet is szerkesztett. Nyelvészeti munkái közül megjelent a *Végtagokra szedett szó tár I-II.* című műve (1809–1810). A *Gazdag szótár* című műve kéziratban maradt. A mintegy 70 000 címszót tartalmazó munkáról írta Gáldi László, hogy a nagy művet „Toldy és Vörösmarty, majd később Czuczor és Fogarasi állandóan forgatták”. Simai fő érdeme a XVIII. század szó- és kifejezőkészletének „nem normatív jellegű, hanem adatgyűjtő szótárázása”. Simai Szenczi Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc alapanyagát szerencsésen egészítette ki Baróti Szabó Dávid és mások gyűjteményeivel, illetve saját adataival, melyek közt sok a tájszó és a mesterségszó. A szótár

igen gondos „sehol másutt fel nem jegyzett összetételekben”. Gáldi szerint „a magyar nyelv nagyszótárának megszerkesztésére az agg Simai tette a leghősiesebb kísérletet”, s ezért „kívánatos lenne, hogy művét eredeti alakjában tegyük hozzáférhetővé, s nem csupán készülő nagyszótárunk többmilliós adatgyűjtésével együtt”. (Gáldi L., 1957. 11. l.)

Sisa Pista

(Benkó István)

(? 1847–1910)

Nógrádban és Hontban a népi emlékezet még ma is őrzi Sisa Pista, a betyárként elhíresült Benkó István megannyi cselekedetét. Amikor 1981-ben sírjánál jártam a bernecebaráti temetőben, az összesereglett idős asszonyok pár perc alatt is több történetet mondtak a betyárról. Egyesek szerint Sisa még „az asszonyokat is megpatkolta”, mások viszont azt állították, hogy csak az uraktól vette el az ékszereket.

Bernecebaráti egyébként az utolsó állomása volt a honti-nógrádi betyárnak. Öregedő korában, a századforduló utáni első években került a honti faluba, Bernecei Szokolyi Alajos egykori olimpikon birtokára, aki vadórként alkalmazta őt. Itt halt meg 64 éves korában, 1910. november 15-én. Az „istenben boldogult” egykori betyárnak felesége állíttatott sírkövet, melyet Balyog József helybeli kőfaragó készített.

De ki is volt ez a Sisa valójában? Annak elenére, hogy életéről sok-sok pontatlan adat látott napvilágot, s tetteiről is ellentmondásos állítások születtek, egyet leszögezhetünk: Benkó István cselekedeteiről megannyi legenda született, a népi emlékezetben Sisa Pista betyárként maradt fenn. Erről tanúskodnak az eddig feltárt mesék, dalok, balladák.

Sisa Pista szerepel Küllös Imola *Betyárok* könyvében (Budapest, 1988. 175–185. l.), publikált róla a néprajzkutató Hála József (1977. 156. sz.), aki egyébként több Sisa-mesét is gyűjtött. De találunk róla meséket Nagy Zoltán gyűjteményében (Salgótarján, 1987) is. Harmos Gábor balassagyarmati ügyvéd pedig 1875-ben megjelentette *Védbeszédét*, melyet „Benkó István bűnyűgyében a

Balassa-Gyarmati Kir. Törvényszék előtt 1875. október 27-én” tartott. 1875-ben ugyanis ő védte az egykor közismert, rablónak is titulált betyárt. Sisa Pistát, azaz Benkó Istvánt a királyi ügyész akkor mint elsőrendű vádlottat kilencrendbeli lopással, tizennégy rendbeli rablással, egy gyilkossági kísérlettel és egy gyilkossággal vádolta, s ezért a törvényszéktől kötel általi halál kiszabását kérte. „Harmos terjedelmes védőbeszédében bírálta a fogházat, amiért a betyárt indokolatlanul hosszú időn át folyamatosan bilincsben tartotta. Bebizonyította, hogy a Sisa ellen felhozott vádak nem felelnek meg a valóságnak, s bűnei elkövetéséért a közrend is felelős. Rámutatott, hogy a kor maga termelte ki a Sisa-féle betyárokat. A vádat védőbeszéde után módosították, és Sisát »csak« 20 évi börtönre ítélték.” (Csáky K., 1992. 135. l.)

A Siséra vonatkozó pontos biográfiai adatokat újabban Puskás Péter és Végh József tárta fel a betyárról írt monográfiájában (*Sisa Pista. Az utolsó nógrádi betyár*. Horpács, 1997).

A Sisa Pista „tetteit” bemutató könyv címlapja

Benkó István tehát Lócon született. A pontos születési évszám nem állapítható meg. Édesapja, aki juhászember volt, fiát Illybe adta bojtárnak keresztapjához. Itt egy állítólagos lopásba keveredett, vagy elveszítette gazdája 12 birkáját. Ezért a nógrádsipeki Balázs Sán-

dor pandúr durván megkínozta őt a vallásnál. „Lábánál fogva felakasztotta a juhhodály keresztgerendájára, így verte bottal a talpát, majd gombostűkkel szurkálta tele.” (Puskás P.–Végh J., 1997. 16. l.) Sisa állítólag ekkor megígérte, hogy felnőttkorában bosszút áll a pandúron. A betyárkodást választó Sisa Pistáról a megyei sajtó (Nógrádi Lapok) is gyakran tudósított. 1873-ban elfogták őt, de egy hónap múlva, 1873 májusában már megszökött a börtönből. Aztán újra börtönbe került: 1873. december 27-től töltötte büntetését Gyarmaton, Vácon, Lipótváron és Illaván. Az utóbbi helyről 1894. december 27-én szabadult, „rendes útlevelell ellátva Nógrád vármegyébe, Lócz községbe bocsáttatott szabadon”.

A „megszelídült haramia” Zubovics Fedor szolgálatába állt, aki a nógrádverőcei Migazzi-kastélyt bérelte, s a kor „neves és vakmerő sportlovasa” volt. Aztán Sisa vadórként szolgált gróf Berchtold Miklós nagyorosi birtokán. Berchtoldék rokonságban álltak Szokolyival, így kerülhetett Sisa utolsó állomáshelyére, Bernecére.

Puskás Péter és Végh József Sisa-monográfiájukban felteszik a kérdést: Betyár volt-e Sisa Pista? Küllös Imola *Betyárok* könyvében közölt „rendszerző elmélete” szerint a szerzők is úgy látják, igenis az volt, mert Sisa a „betyárság kritériumainak és szempontjainak” is messzemenően megfelelt. „Annyit azonban el kell ismernünk, hogy az utókor emlékezete sokat csiszolt hírnevén, hogy végül is megfeleljen ezen kategóriáknak.” (Puskás P.–Végh J., 1997. 211. l.) Nos, a folklórban épp ez vált szerencséjére. Ezt bizonyítják a kötet második részében közölt gyűjtések is, melyeket egyébként érdemes lett volna egy külön könyvben, a lejegyzés és feldolgozás szakmai kritériumainak megfelelően közzétenni.

Sóltz Vilmos

(1833–1901)

A rangos selmeci akadémia tanárainak legtöbbje a katedrán végzett eredményes munkáján kívül is figyelemre méltó és sokirányú tevékenységet fejtett ki. Az iskolaszervezés, a szakirodalom művelése és a közéletbe való bekapcsolódás terén egyaránt. A tehetség

pedagógus tehát mindenütt ott volt, ahol szükségét érezték jelenlétének. Az ilyen tanár-egéniségek közé tartozott Sóltz Vilmos kohómérnök, feltaláló és szakíró is.

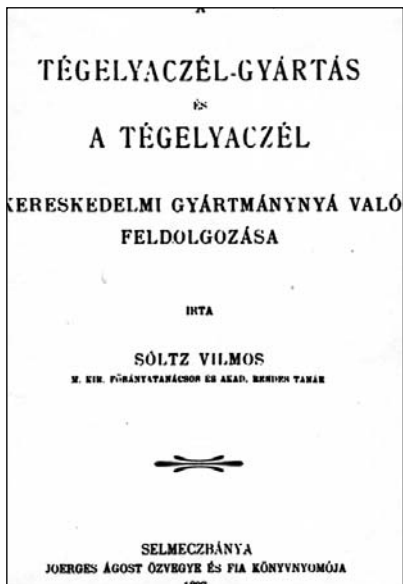
A Felvidékről indult, s életpályájának nagy része is ide kötötte őt. 1833. december 8-án született a Szepes megyei Svedléren. 1854–1858 között volt a selmeci akadémia hallgatója bányászat-kohászat szakon. Miután tanulmányait kiváló eredménnyel befejezte, kincstári szolgálatba lépett. Volt kohómeister és felügyelő a turjaremetei és a pojniki vasgyárnál, dolgozott a tiszolci vasgyár vezetőjeként stb.

1881-ben lett a selmeci vaskohászati tanszék helyettes tanára. 1882-től már a tanszék vezetője egészen 1901-ig. 1892-től négy éven át az akadémia igazgatói tisztét is betöltötte. Irányítása alatt „az akadémiai oktatás és szervezet jelentősen korszerűsödött”. (Zsámboki L. szerk., 1983. 318. l.)

Sóltz Vilmos tudományos kutatásainak eredményeként több hasznosítható találmányt dolgozott ki. Olyan szabadalmak fűződnek nevéhez, mint a folytonosan működő vízgázfejlesztő készülék, a Sóltz-féle acélpest vagy a nagyolvasztóknál alkalmazott Sóltz-féle adagoló és gázfogókészülék.

Szakirodalmi tevékenysége is kiemelkedő. A *Sóltz-féle adagoló* című munkája 1896-ban jelent meg Budapesten, *A téglacél-gyártás* pedig Selmecen adták ki 1897-ben. Sokat

publikált a különböző magyar és német nyelvű lapokban, évkönyvekben is. 1879-ben jelent meg folytatásos tanulmánya a Bányászati és Kohászati Lapokban *A generátorok és a Siemens-féle generátorgázfűtés elméletéhez* címmel. Az 1890-es Bányászati és Kohászati Zsebnaptárban közölték *Vaskohászat* című terjedelmes összefoglalóját. A *martinkemenckéről* 1892-ben közölt alapvető tanulmányt. (A Magyar Bányászati és Kohászati Irodalom-pártoló Egyesület 1891-i Évkönyve).

Soltz Vilmos tevékenyen részt vett a Bányászati és Kohászati Irodalom-pártoló Egyesület munkájában. 1891-ben szerkesztette annak évkönyvét is. Neve összeforrott az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület munkájával, melynek egy ideig ügyvezető alelnöke is volt.

1901-ben már betegen költözött a budapesti tisztviselőtelepre. Nekrológja szerint kár volt ezt tennie, mert „*amint működéshelyét elhagyta, működése területéről lelépett, azonnal megszűnt létezni! Munka nélkül nem tudott lenni. Tanszékének, ügyvivői székének elhagyásával testi-, lelki ereje is elhagyta őt...*” (Soltz Vilmos. Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Közlései. 1901. XI. 1. V. évf. 17. sz. 137. l.)

1901. október 12-én halt meg Budapesten. A Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyu-

galomra. Emlékét megőrizte a vaskohászok és a tanítványok többezres tábora.

Sötér Kálmán

(1834–1915)

Sötér Kálmán, a kiváló magyar méhész és szakíró 1915-ben hunyt el. A Felvidékről indult, s pályája jelentős szakasza is ide kötötte őt. 1834. október 11-én született Csúzon, Komárom megyében. Középiskolai tanulmányait Érsekújváron, Esztergomban, Nyitrán és Nagyszombatban végezte.

Két évig volt Esztergomban teológushallgató, de betegsége miatt 1855-ben kilépett az intézetből, és Scitovszky primás gazdasági segéd tisztévé nevezte ki. Egy ideig a központban dolgozott, aztán vidékre helyezték. Ekkor került közelebbi kapcsolatba Hont megyével, hisz 12 évig Kemencén, illetve Dejtáron volt intéző.

Nyugdíjba vonulásakor Inámban vásárolt birtokot, amelyen 1874-ben méhészt alapított. Később ez lett Hont megye legnagyobb és legkorszerűbb méhese. „*Ebben a méhészen végezte megfigyeléseit, kísérleteit. Gyakorlati tevékenységének legjelentősebb eredménye a helyes keretméret megalkotása volt.*” (Kassai M. K., 1989. 236. l.)

Az országos híró méhésztelepen kívül Inámban építette ki a magyar méhészet legnagyobb vidéki könyvtárát. Innen küldte publikációit a *Méhészet* című lapnak, s 1880-ban hozzáfogott *A méh és világa* című terjedelmes

munkájának megírásához. Ennek megalkotása révén lett Sötér „a méhészeti világirodalom legterjedelmesebb (2000 oldalnál nagyobb) és egyik legalaposabb szakkönyvének szerzője”. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 649. l.) A könyv első kötete 1895-ben jelent meg Kolozsváron, a 2. kötetet pedig Budapesten adták ki 1908-ban. A szerző saját tapasztalatain kívül a külföldi szakirodalmat is felhasználta. Foglalkozott az elméleti kérdésekkel, s szinte mindent elmondott a méhészetről, a méhekről, azok ösztöneiről, szokásairól, betegségeiről stb. Ismertette a gyakorlati tudnivalókat is: bemutatta a méhészkedés eszközeit, a kaptárakat stb. Művét 1910-ben a német, osztrák és magyar méhészek 55. vándorgyűlésén Budapesten aranyéremmel tüntették ki. (Kassai M. K., 1989. 237. l.)

1879-ben Sötér alapítója volt a Magyar Országos Méhészeti Egyesületnek, amely 1905-ben alelnökének választotta őt. Gyakorlati eredményeinek bemutatásával maga is több kiállításon vett részt, s nyert arany-, ezüst- vagy bronzérmeket.

Sötér Kálmánról több lexikonunk is megemlékezik. Olvashatunk róla a Borovszky-monográfia lapjain, az *Irodalom, tudomány, művészet* című fejezetben és az *Inámot* bemutató részben egyaránt. (Borovszky S., szerk.: é. n. 48., 273–274. l.) Nevét azonban több megyei, a gazdasági életet is érintő kiadványban hiába keressük. Nincs ott például az 1893-as *Hont Megyei Almanach* gazdasági egyesületeket bemutató lapjain. A méhészeti szakosztály elnökeként akkor Borbély Pétert jegyzik. (Pongrácz E. szerk., 1893. 162–163. l.) De nem találjuk Sötér nevét a Hontvármegyei Gazdasági Egyesület 1905-ös évkönyvében sem. Még az alapító tagok közt sem jegyzik a nevét. (Pályi P. szerk., 1905. 19–25. l.) Vajon mi lehetett ennek az oka?

A Borovszky-monográfiában még azt olvassuk, hogy a század elején Sötér évről évre gyarapítja „méh-telepét” (48. l.). Az agrártörténeti életrajzokat közlő kiadványban említik, hogy Sötér „a nagy szakirodalmi mű befejezése után *Korosra* (Nyitra megye) költözött, magával vitte méhésének egy részét, és itt élt 1915 szeptemberében bekövetkezett haláláig”. (Kassai M. K., 1989. 237. l.) Mint tudjuk, híres munkájának 2. kötete 1908-ban megje-

lent. Az előző közlés szerint ekkor tehát már semmiképp sem élt Inámban. Talán ezért sem szerepelt az országos hírű szakember az 1910-es nagy ipolysági gazdasági kiállításon, ahol egyébként a megye összes valamirevaló gazdája bemutatta jószágait, termékeit.

Utolsó éveit tehát Förster báró nyitrakorosi birtokán töltötte Sötér. Itt élt szegénységben haláláig, 1915. szeptember 15-éig (a *Magyar Agrártörténeti Életrajzok* című kiadvány szerint szeptember 16-áig). Egykori működési helyén újabban egyre gyakrabban idézik szellemét, s emléket is állítottak jeles lakójuknak.

Maximilian Stoll

(1742–1787)

Az 1787-ben Bécsben kiadott *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza* című nagy munka IV. kötetében írta a szerző, Weszprémi István orvosdoktor, Debrecen szabad királyi város hatósági orvosa Stoll Miksáról az alábbiakat: „Nemrég nemes Hont vármegye megyei orvosa Magyarországon, ma már Őfelsége a Császár s Apostoli király tanácsosa, a bécsi tudományegyetemen az orvosi gyakorlat nyilvános rendes tanára és a Szentháromság-kórház orvosa.” (Idézet Weszprémi könyvének 1970-es kiadásából. Fordította: Vida Tivadar. Budapest, 583. l.)

Ugyanő említi, hogy „miután a bécsi orvosok albumába bejegyezték a nevét, Magyarországra jött, ahol három éven keresztül megelégedésre töltötte be nemes Hont vármegye megyei orvosának tisztét”. Természetesen Bécsbe visszatérve is újabb sikereket ért el, a „rábízott feladatkört nemcsak a polgári, hanem a tudományos világnak is nagy megelégedésére” látta el. (Weszprémi I., 1970. 585. l.)

Stoll 1742. október 12-én született a németországi Erzingenben. Már apja, Stoll György is „ügyeskező sebészmeister” volt. A fiatal Miksát házitanyói vezették be a latin nyelvbe és a tudományok rejtelmeibe. Aztán a tudományok magasabb fokára „nagy gondal oktatták őt a Jézusról elnevezett Társaság atyjainak iskolájában”. A Jezsuita Társaságba fiatalon lépett be, s az itt töltött hét esztendő

alatt főleg a fizikát, a matematikát és a görög irodalmat tanulmányozta. A rendből később kilépeve először Strassburgban ismerkedett a gyógyítás célkitűzéseivel, majd Bécsben „szentelte erejét az orvostudománynak”. (Weszprémi I., 1970. 565. l.)

Tanulmányait az „első bécsi orvosi iskolán” befejezve került Hont megyébe. Itteni tevékenységét s az orvostudományban elért eredményeit újabban dr. Kiss László orvostörténcs összegezte. (1987. 942–944. l.; 1996. 17–20. l.) Tanulmányában felteszi a kérdést: vajon mennyire lehetett előjáték a honti működés a fényes egyetemi karrierhez? Stollt Hontban a rövid három év alatt is nagy munka várta, s feladatai megoldásának nagyrészt eleget is tett. Bár a pestisjárvány, a „fekete Halál” ekkorra már megszűnt tombolni, az új megyei fizikusra újabb feladat várt: a „rothasztó epészláz” ellen kellett küzdenie. Kiss László Stoll honti tevékenységével kapcsolatban két fontos megállapításra jut. Szerinte Stoll „kórboncnoki minőségben évekkel megelőzte a borsodi főorvost, Benkő Sámuel, »az első magyar klinikai kórboncnokot«”. Továbbá „Stollnak az a későbbi hipotézise, hogy a megromlott epe s az általa a bélnyálra és a vérre átvitt rothadás okozza a febris malignát, valószínűleg a honti tapasztalatok alapján alakult ki.” (Dr. Kiss L., 1987. 943. l.)

Valószínűleg Stollnak köszönheti Hont megye az első gyógyszertárat is, amely 1772-től működött Ipolyságon. Stoll rövid magánorvosi működése után 1776-ban került a bécsi klinikai oktatás élére. Rendszeressé tette itt a beteggek kopogtatás általi vizsgálatát, amely „a modern belgyógyászati kórismezés kezdetét jelentette”. (Kiss L., 1987. 443. l.) Korának híres orvosa fiatalon, negyvenöt éves korában, 1787. május 23-án halt meg Bécsben. „Mindössze egy évtizeden állt a bécsi klinikai oktatás élén, de e tíz év alatt az első bécsi orvosi iskola virágzásának teljességét érte el.” (Kiss L., 1987. 943. l.)

Jeles elődünk munkái közül Weszprémi az alábbiakat jegyzi: *Antonii de Haen... (Haen Antalnak... Orvosi gyógymód című műve III. kötetének „egybegyűjtése és kiadása”. Bécs, 1779); Rationis medendi in Nosocomio practico Vindobonensi Pars I. (A bécsi kórház gyógymódja I. Bécs, 1777); A bécsi kórház*

gyógymódja II., III. rész (Bécs, 1778, 1780); Van Swieten Gellért báró császári főorvos Járványügyi előírások és a hollandiai Leydenben észlelt megbetegedések című művének jegyzetei alapján történt kiadása II. kötet (Bécs-Lipcse, 1782).

Szabó József

(1822–1894)

A XIX. századi magyar mineralógia kiemelkedő alakja, a reformkor reneszánsz szabású természettudósa, Szabó József 1822. március 24-én született Kalocsán. Itt végezte alap- és középiskolai tanulmányait is, majd a pesti egyetemre került, ahol filozófiát és jogot hallgatott. S bár pályafutását joggyakornokként kezdte és filozófiából doktori diplomát is szerzett, nem állapodott meg a társadalomtudományoknál. Így került tájainkkal is kapcsolatba a kitűnő geológus.

Hogy a földtan iránti érdeklődését kielégítse, geológiai ismereteit elmélyítse, a selmeci bányaadakémián 1842-ben újabb tanulmányokba fogott. Az intézet történetét összefoglaló egyik munkában olvassuk, hogy Szabó József „már bányászhallgató korában a gyakorlati életben körültekintve, beható vizsgálódással elméleti ismereteit megszilárdítani és

öregbíteni igyekezett". A szünidőben beutazta Magyarországot, Sziléziát, Galíciát, Porosz- és Oroszországot, figyelte azok természeti viszonyait, vizsgálta hegyrendszereiket, kőzeteiket.

Szabó Selmecbányán az ásványokkal és kőzetekkel ismerkedve sem fordított hátat a humán tárgyakra. A bányászati stúdiumok közepette is reneszánsz emberként próbált élni. „Sokoldalú alapos műveltségének előnyös kielégítéséhez még nem közönséges gyakorlatti és elméleti zeneismerete is járult.” A bányavárosban vezetője lett az akadémia ének- és zenekarának, s maga is szerzett „táncdallamokat”. „Korán belátta továbbá az európai nyelvek ismeretének nagy szükségét és előnyeit, s azért már 1840-től kezdve azok alapos elsajátítására nagy gondot, sok időt és fáradságot fordított.” Beszél és írt németül, latinul, franciául és angolul; értett olaszul, szlovákul és görögül. (Pauer J., 1896. 347–353. l.)

Szabó József szerette az észak-honti várost és annak környékét. Bejárta a természetet, kutatva kincseit. Megfigyeléseinek eredményét később könyv alakban is közzétette. (Selmecbánya környékének geológiai leírása. Budapest, 1891)

1848-ban Kossuth minisztériumába került, a szabadságharc idején pedig a puskaporgyártásnál segítkezett. Több magyar nyelvű előadást is tartott a széles publikumnak, így is népszerűsítve a tudományt. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy később csak nehezen jutott egyetemi tanszékhez. Mellőzték őt, a közoktatás lelkes hívét, a kőzetkutatás világhírű szakértőjét. Amint Pauer János is megjegyezte: „Ezt a mellőztetést csak annak lehet tulajdonítani, hogy magyar neve és érzelmei miatt az akkori osztrák kormány németesítési rendszerébe beillőnek nem tartotta Szabót...” (Pauer J., 1896. 351. l.) De Szabó József hite erős, kitartása rendíthetetlen volt. Éveken át különféle szakközépiskolákban oktatott, majd 1862-ben a pesti egyetemen ásvány- és földtant adott elő. Később az egyetem rektora lett, s létrehozta annak híres ásvány- és kőzettani intézetét.

Szabó József nevéhez fűződik Magyarország harmadkori vulkánosságainak leírása, s „úttörő jelentőségűek az Alföld geológiai viszonyaira vonatkozó kutatásai is”. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 681–682. l.)

A trachit kőzet első kutatója, az „önálló magyar geológia megalapítója és legnagyobb művelője” sokat utazott, így az ilyen irányú irodalmi munkássága is jelentős. (Balázs D. szerk., 1993. 353–354. l.) Ez irányú művei közül megemlíthetjük az alábbiakat: *Észak-amerikai utam vonala, természeti, etnográfiai és kulturái viszonyok* (Budapest, 1883); *A mormonok földjén* (Budapesti Szemle, 1886. XLV. 101–181. l.); *Az indiánok Észak-Amerikában* (Földrajzi Közlemények, 1891. XIX. 174–184. l.). Amerikai útja kapcsán Hála József írta, hogy „Magyarországra hozott olyan ásványritkaságokat is, amelyek eddig még egy európai gyűjteményben sem voltak meg, és ma is a budapesti egyetemi gyűjtemény féltve őrzött kincseinek számítnak”. (Hála J., 1989. 11. l.)

Kiemelkedő volt Szabó olaszországi tanulmányútja is. Padovában megismerkedett például T. A. Catullo geológussal, és megtekintette az egyetem gazdag kőzetgyűjteményét. (Hála J., 1987. 256–266. l.)

Szabó József a Kárpát-medence harmadidőszaki vulkáni kőzeteinek vizsgálata után új kőzetrendszert dolgozott ki. A népszerű egyetemi tanár ezenkívül több tankönyvet is publikált (*Ásványtan*, 1861; *Geológia*, 1883), melyek „évtizedekig alapmunkák voltak”. (Beck M.–Peschka V. főszerk., 1990. 643. l.) Művei közül megemlíthjük még a *Tokajhegysége és környékének földtani viszonyai* címűt (Pest, 1866).

Az MTA tagjának tiszteletére a Magyarhoni Földtani Társulat 1897-ben emlékérmeket alapított. A „hegységek, kőzetek, ásványok hivatott kutatója, a geológiának világviszonylatban is nagy fejlesztője” 1894. április 10-én halt meg Budapesten.

Szeberényi Gusztáv

(1816–1890)

A Hont megyével is kapcsolatba került Szeberényi család tagjai jelentős szerepet tölthettek be mind a magyar, mind pedig a szlovák közművelődésben. Az evangélikus család leszármazottai közül többen papok és pedagógusok voltak, s a magyar, a szlovák és a német kultúrával egyaránt kapcsolatba kerültek.

Általában a hazai evangélikus líceumokat látogatták, majd német egyetemeken tanultak, aztán legtöbb esetben szlovák gyülekezetek papjai lettek. Nemzeti hovatartozásuk megítélése nem könnyű, hisz származásuk, vallásuk, környezetük, betöltött pozíciójuk és karrierjük egyaránt befolyásolta identitástudatukat.

Szeberényi Gusztáv teológiai doktor, evangélikus püspök, egyházi író a Trencsén megyei Kohányon született 1816. október 8-án. Apja, dr. Szeberényi János ekkor épp a település papja volt. 1819-ben Selmecebányára hívták őt „*tótajkú lelkésznek*”. Fia így már itt kezdte meg tanulmányait, s a középiskolát is Selmecen végezte. A család társalgási nyelve otthon a német volt. Hogy Szeberényi a magyart is jól elsajátítsa, apja a nyári szünet alatt a szecsői református paphoz küldte. A selmeci líceumban már tagja volt a Homokay Pál alapította „*magyar egyletnek*”.

1835-ben Pozsonyba került, ahol olyan diákokkal lakott együtt, mint a későbbi selmeci líceumigazgató, a hazafinak és magyarnak is kiváló, a szabadságharcba is bekapcsolódó Breznyik János vagy a kiscsalomjai lelkész, Geduly Tivadar. 1838-ban a jénai egyetem hallgatója lett. Egyik életrajzírója említi: „*Innen 1840-ben tért haza azon elhatározással, hogy vagy német papi vagy pedig tanári állást igyekszik majd elnyerni, mert tótul nem tudott jól. Hazatérte után csakhamar Székács József ajánlatára meghívatott Világosra nevelőül Bohus János 3 fiához.*” (Händel V., 1890. 6. l.)

1842-ben apja mellett volt káplán, de rövid időn belül a Hont megyei Egyházmarót lelkésze lett, ahol tíz évet töltött „*közhasznú áldásos tevékenységben, felkarolva s segítve a Sembry, Zmeskall, gr. Stainlein s Ivánka egyházhoz tartozó előkelő családok által.*” (Händel V., 1890. 7. l.)

1853-ban Békéscsabára került, ahol sikeresen „*emelte a sokszorosán megingatott közérkölcsei állapotokat*”. Szeberényi működése alatt rendszeressé váltak Békéscsabán az istentiszteletek, a köznapai templomlátogatások is. „*Kezdeményezése folytán történt az, hogy a központi ún. kisebb templomban, már évekkel ez előtt, minden vasárnapon tartandó magyar istentisztelet rendeztetett be, s végzésével, megfelelő díjazás mellett, megbízottat a ma-*

gyar iskola tanítója.” (Händel V., 1890. 8. l.) Békéscsabán irodalmi tevékenységet is kifejtett Szeberényi. A Szemian Pál Benjamin felett tartott gyászbeszéde *Truchlořeč...* címmel még szlovákul jelent meg 1858-ban Gyulán. Ugyanott adta ki *Kázeň* címmel szlovák nyelvű prédikációját is. A nagy *Agenda* is szlovákul látott napvilágot Pesten 1867-ben. Szintén ugyanitt jelent meg 1876-ban a *Konfirmációs tanítás* és a *Luther kis kátéja*. A *Kézi agenda* már magyar, magyar-szlovák és magyar-német-szlovák kiadásban is megjelent.

Amint Händel Vilmos *Emléklapjában* olvasuk, „*a confirmandusok kézikönyvének magyarátsa*” is Szeberényi „*gondjaival történt*”. Ezenkívül részt vett a *Magyar Agenda* szerkesztésében, s „*megfáradt kezeiből kiesett a már szerkesztésben lévő Bányakerületi magyar énekeskönyv*”. (Händel V., 1890. 8–9. l.)

1870-ben a bécsi teológiai fakultáson doktori címet szerzett. 1872-től a bányai kerület püspökévé választották. Nagy támogatója volt az iskoláknak, s azokról nemcsak azt vallotta, hogy azok az egyház „*veteményes kertjei*”, hanem azt is hangsúlyozta, hogy az iskolák állandó felvirágoztatása „*legsajátosabb ügyünknek jobbra fordulását*” jelenti. Különösen a három líceum – soproni, pesti és selmeci – működését követte figyelemmel. Selmecen Breznyik Jánossal együtt felvirágoztatta a „*kerületi segélyező-intézetet*”, amely hatékonyan támogatta a szegény sorsú diákokat.

Az evangélikus egyház jeles alakja 1890. augusztus 19-én halt meg Békéscsabán.

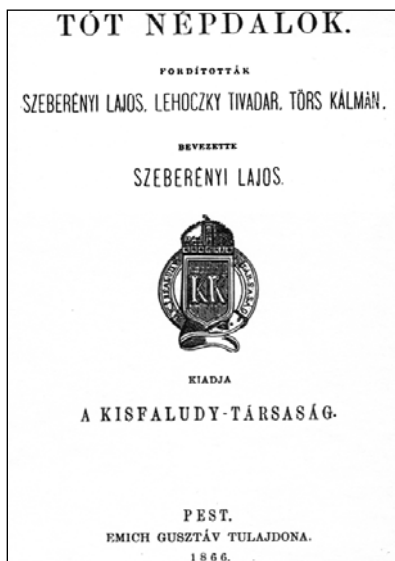
Szeberényi (Seberini) János

(1780–1857)

Szeberényi Gusztáv evangélikus püspök édesapját, Szeberényi Jánost a szlovák pedagógiai enciklopédia úgy tartja számon, mint a XIX. század legjelentősebb szlovák pedagógusát, akit Ján Kollár is emlegetett *Slávny dcérájában*, de verset szentelt neki Andrej Sládkovič és Bohuslav Tablic szlovák költő is.

Különösen pedagógiai-szervező munkáját tartják említésre érdemesnek, hisz 1842-ben a bányászszülők gyermekei számára elemi iskolát alapított, a pedagógusok zenei képzése

Térjünk most azonban vissza egy kis időre a Petőfi-Szeberényi-barátság kezdeteihez, a selmeci hónapokhoz. Szeberényi könyvének első lapjain olvassuk: „*En Petőfivel Selmecen léte első napjaiban azonnal megismerkedém, s történt legyen később köztünk bármi, ismeretségünk nemsokára legőszintébb, legtisztább barátsággá fejlődött. Szegegy fiúk voltunk mindketten, a magyar nyelvet és irodalmat szerettük mindketten, a magyar társágban – melyben egyébként akkor P. irántam, mint a társulat elnöke iránt különös tisztelettel viseltetett – együtt munkálkodtunk, gondolkozásunk, vágyaink egyenlők lévén, igen természetes, hogy az egykorúak bizonyos belső titkos kötelék által egymáshoz csatolotva érzék muagukat.*”

November 7-e volt, midőn Petőfi a selmeci magyar társágban első munkájával föllépett: »A hűtelenhez«, melyet alább közlök. Bírálója én voltam.” (Szeberényi L., 1861. 8. l.)

Aztán azt is elmondja Szeberényi, hogy Petőfivel szinte naponta találkoztak: együtt olvasták Vörösmarty műveit, munkáikat kölcsönösen megmutatták egymásnak. Petőfi sokat beszélt barátjának a színészetről meg arról is, hogy nevét, „*mely neki nagyon tótosan hangzott, megváltoztassa.*”

Az 1839. február 10-i selmeci Petőfi-távózásról is részletesen írt Szeberényi. Nem csoda, hisz mindennek legközelebb tanúja

volt: „*Az utolsó éjt nálam tölté, nehogy szállásán elmenetelét észrevegyék. Kevés holmiját egyenkint köpönyege alatt hozzám hordogattá.*”

Az éj beszélgetés közt csaknem egészen álmatlanul múlt el. Hová akar menni, nem tudhattam meg tőle; alkalmasint még maga sem tudta.

Hajnaltól e szavakkal keltett fel: »Pajtás, én megyek.« És egy fehér vászontarisznyába rakván ruháját, ezt vállaira akasztá, s menni készült.” (Szeberényi L., 1861. 14. l.)

Megígérték egymásnak, hogy sorsuk alakulásáról kölcsönösen tájékoztatják egymást. Ez tehát 1845-ig tartott. Ennek eredménye az a négy Petőfi-levél, melyet Szeberényi sokáig őrzött. Ezenkívül barátságuk terméke a *Kegyetlen a végzet...* kezdetű Petőfi-vers, melynek sorait 1839. január 19-én írta Szeberényi Lajos emlékkönyvébe. A Selmecen keltezett sorok többek közt így hangzanak:

„*Kegyetlen a végzet; nem hagy sok időt örülni*

Minket együttlétünk édeni napjainak.

Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,

Érted ezen kebel ég, s lészen örökre hived.”

Szeberényi néhány ereklyét is őrzött a költőtől, többek közt az első latin tankönyvét vagy Toldy Ferenc *Handbuch der ungarischen Poesis* című könyvét.

1846-ban Szeberényi Pestre költözött, ahol újságírással foglalkozott. A *Priatel ludu* (A nép barátja) című kossuthianus szlovák néplap harcos szerkesztője lett a forradalmi publicista. *Forradalmi szikrák* címmel 1848-ban Jenőfi álnéven Pesten költeményeit is kiadta.

Öccse, Andor is rendíthetetlenül helytállt a forradalom alatt. Ugyanakkor elismerték és becsülték Ján Kollárt is. 1851-ben békéscsabai reáliskolai tanár, később makói, szegedi és pozsonyi evangélikus lelkész lett.

Szeberényit a magyar-szlovák szellemi és kulturális közeledés előfutárának is tartják. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, amely 1866-ban Pesten kiadta a *Tót népdalok* című kötetet. Ennek anyagát Szeberényi Lehoczky Tivadarral és Törs Kálmánnal fordította. A kötet bevezető tanulmányát Szeberényi írta. Eb-

ben „nemcsak a népművészeti alkotások nemzetközi jellegéről és értékeiről írt, hanem az összehasonlító szempontot is érvényesítette. Több népdal megfigyelése alapján arra a következtetésre jut, hogy sok esetben lehetetlen az eredetiség megállapítása”. (Chmel, R. 1980. 120. l.) A kötet magva egyébként az a válogatás lett, melyet Szeberényi 1847-ben fordított le öccsénél, Szeberényi Andornál Maglódon. A mintegy 50 népköltészeti alkotást Ján Kollár *Národnie zpievankyjából* ültette át magyarra. (Kemény G., 1977. 132–133. l.) Bevezetőjében Szeberényi kritikusan megjegyzi, hogy bár Kollár köteté 2500-nál több dalt tartalmaz, köztük vannak olyanok is, „melyeket nem ismerhetünk el valószínűs népdaloknak, de másfelől a gyűjtés nem teljes, valamint magam is, szűk ismeretem dacára is, nem egy népdalt ismerek, melyeket ott hiába keresünk”. (Szeberényi L., 1866. VI. l.)

Szeberényi az említett műveken kívül még sok más egyéb munkát is megjelentetett. Ilyen például a *Búvirágok* című verseskötet (Pest, 1848), a *Magyar olvasókönyv a tót ifjúság számára* (Pest, 1848), a *Politikai szónoklattan* (Pest, 1849), a *Tanítók és anyák könyve* (Gyula, 1854), a *Népszerű imakönyv...* (Pest, 1861), a *Kis magyar* (Arad, 1862) stb.

Jeles elődünk Pozsonyban hunyt el 1875. június 4-én.

Szécsi Zsigmond

(1841–1895)

A neves erdészeti és vadászati szakíró, kiváló akadémiai tanár, Szécsi Zsigmond csaknem egész élete a Felvidékhez kötődött. 1841. október 6-án született Kisgaramon. Besztercebányán végezte gimnáziumi tanulmányait, a selmecbányai erdészeti akadémia hallgatója volt.

1867-ben lett selmecbányai főiskolai tanár. Neve összekapcsolódott a magyar nyelvű oktatás kezdetével s a szakirodalom kibontakozásával. Pauer János írja, hogy ez idő tájt, „az akadémia megmagyarosítása idején” a tanároknak „nagy fáradságot adott, sok küzdelmet okozott a szakkifejezések megmagyarosítása”. (Pauer J., 1896. 361. l.) Szécsi is

sokat fáradozott e téren. Tagja volt az akadémia első magyar nyelvű tanári karának, s „különösen nagy feladat hárult rá a magyar nyelvű, a kor európai színvonalán álló szakirodalom megteremtésében is”. (Dr. Oroszi S., 1989. 319. l.)

Irodalmi munkásságának kiemelkedő alkotását, *Az erdőhasználatlan kézikönyvét* 1884-ben adta ki Budapesten az Országos Erdészeti Egyesület. Vaskos kötetében a téma valamennyi területét érinti a szerző. Alaposan bemutatja például a fakitermelés és fafeldolgozás szerszámain, eszközeit. A faanyag vízen való szállítását tárgyaló rész „olyan alapos ma is, amelyből a kor tutajformái, szokásos vízi berendezései megismerhetők”. (dr. Oroszi S., 1989. 320. l.)

Szécsi akadémiai tanárként kifejtett szakirányú tevékenysége sokoldalú volt. Előadta hallgatóinak az erdőhasználatant s az általános mezőgazdaságtant; foglalkozott köz- és víz- és útépitéstanal. Az ő kezdeményezésére vették be az akadémiai tantárgyak közé a mesterséges haltenyésztés és a vadászati fegyvertani előadásokat is. Ezenkívül egyéb érdemei is voltak. Az akadémia tanszéke számára hatalmas mennyiségű szemléltető anyagot gyűjtött. Amint Pauer János említi: a gyűjtemények összeállítása rendkívül sok munkát, nagy körültekintést igényelt, fáradhatatlan

utánjárását kívánt, de „szerencsére Szécsinek szívósságát az új és új nehézségek inkább fokozták, ereje soha ki nem fáradt, kitartása el nem lanyhult, s ha valamit hivatása körében hasznos újításnak vélt, vagy ha gyűjteményeinek gyarapítása volt szóban, minden eszközt felhasznált a siker elérésére”. (Pauer J., 1896. 362. l.) Szemléltetőeszközeit az 1885. évi budapesti kiállításon is bemutatta. Az erdészeti anyag összegyűjtésében szerzett érdemeiért a Ferenc József-rend lovagkeresztjét is megkapta. A kiállítás alkalmából Selmecen megjelentette a Selmeczi Magy. Kir. Erdészeti Akadémia értesítőjét.

Az 1871-től tanszékvezetőként dolgozó Szécsi az akadémia építkezései körül is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Ő készítette a legtöbb tervet, melyeket valóra is váltottak. (Vadas J., 1896. 357. l.)

Szécsi nagy kedvelője volt a vadászatnak és a céllövészetnek is. Amint ennek kapcsán írták egy helyütt: „Sok ifjú erdészben az ő lelkesedése s a vadászat és céllövészet nemes sportjáról tartott előadásai keltették fel a vadászszenvélyt.” (Vadas J., 1896. 358. l.) 1892-ben Budapesten megjelent *A vadászati ismeretek kézikönyvének* második kötete. Ez a hazai vadak természetrajzáról szól: „Az egyes állatok morfológiai leírásán kívül foglalkozott azok életmódjával, életkörülményeivel, majd vadászati szempontból is értékelte őket.” (Oroszi S., 1899. 320. l.)

Szécsi közel három évtizeden át oktatta diákjait az akadémian. Sokoldalú ember volt, széles körű tevékenységet fejtett ki. Publikált, szervezett, építkezett, segédeszközöket készített, vadászott, szakköröket alapított stb. Tanítványai szerették őt, hisz minden idegszálával értük dolgozott. Selmecbányán halt meg 1895. október 8-án. Megérdemli, hogy több mint egy évszázad távlatából is fejet hajtsunk szelleme és emléke előtt. Hisz hazája s a nemzet nap számosa volt.

Szokolyi (Szokoly) Alajos

(1871–1932)

1932. szeptember 17-én egy nekrológot közölt az Ipolyságon megjelenő *A Hét* című társadalmi és kulturális hetilap. A gyászír

szövege így kezdődött: „Pénteken délután szomorú hír futotta be a város utcáit. Az emberek megilletődött szívvel vették tudomásul, hogy bernecezi Szokolyi Alajos földbirtokos, a régi Hontvármegyének nyugalmazott főlevéltárnoka, a vármegye egyik legnépszerűbb és közszeretettben álló embere, szeptember hó 9-én pénteken délután agyvérzés következtében hirtelen meghalt. A gyászír megdöbbenést keltett nemcsak Ipolyságon, hanem az egész Hontvármegyében, és mindenki szívből jövő részvételt gondolt arra, akit a halál magával ragadott.

Emlékezzünk meg imáinkban
Istenben boldogult

BERNECZEI

SZOKOLYI ALAJOSRÓL

Született 1871 június 19-én Kis-Garamon.
Meghalt 1932 szeptember 9-én Bernecebarátiban.

Kedves volt Isten és emberek előtt,
egyen áldott emléke.

Szokolyi Alajos sírja a berneci temetőben

A temetés vasárnap volt Bernecebarátiban. Ipolyság majdnem minden számottevő embere, az intelligencia, de az iparosság és a gazdaosztály képviselői is nagy számban mentek el Bernecebarátiba, hogy megadják a végső tisztességet annak, aki egész életén át csak a közjóért dolgozott, és rokonszenves, megnyerő modorával mindenkinek a szeretetét megnyerte.”

Vajon ki volt ez az ember, akiről ily nagy szeretettel és tisztelettel írtak? Az 1907-es *Honti Naptárban* olvassuk, hogy nemcsak Hont megyében, hanem az egész országban ismert és jó hangzású név a Szokolyi Alajosé. „Sportkörökben jelentős fogalom, amely sikereket, diadalt jelent.” (Honti H., 1907. 74–75. l.)

A Magyar Életrajzi Lexikon is elsősorban sportemberként tartja őt számon. Nem csoda, hisz „a Magyar Athlétikai Club színeiben versenyzett az atlétika szinte minden ágában, és 13 országos rekordot állított fel. 1896-ban Athénben az olimpián 100 m-es síkfutásban III. helyezést ért el, ugyanebben az évben megnyerte Magyarország és Csehország 100 yardos síkfutó bajnokságát. 1897-ben kezdeményezésére alakult meg a Magyar Atlétikai Szövetség”. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 791. l.)

A Honti Sport Club parkja a klub épületével

Szokolyi nevét megtaláljuk dr. Mező Ferenc *Az olimpiai játékok története* című könyvében is. A szerző Gerentsér Lászlót idézve írja az alábbiakat: „Szokolyi Alajos az ipolysági rétekről ment ki külföldre, hogy végigverje a kontinens legjobb sprintereit.” (Mező F., 1929. 44. l.)

Szokolyi Hajós Alfréd mellett az 1896-os athéni olimpia legsikeresebb magyar tagja volt. Nemcsak 100 méteres síkfutásban ért el helyezést, hanem hármassugrásban is, melyben a negyedik lett. Jelentős szerepe volt a Magyar Olimpiai Társaság létrehozásában is.

Hont megye büszkesége 1871. június 19-én született a Zólyom megyei Kisgaramon. Besztercebányán és Léván végezte gimnáziumi tanulmányait. Érettségi után Pesten orvosnak készült. Már ekkor megnyerte a MAC 100 yardos versenyét, de ő győzött 400 méteres gáton is, sőt országos csúcst állított fel az akkor még létező sportágban, a „távolmagasugrásban”.

Orvostanhallgatóként az ipolysági kórház egykori országos hírű főorvosánál, dr. Kovács Sebestyén Endrénél végezte nyári gyakorlatait. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Berchtold Sarolta grófkisasszonnyal, akinek révén földbirtokhoz jutott a Hont megyei

Bernecebarátiban. Sportszeretét a megye székhelyén is kibontakoztatta: 1902-ben kezdeményezésére alakult meg az Ipolysági Sport-Klub. A testedző sportokon kívül galamblovász- és lóversenyeket is szervezett. Az is neki köszönhető, hogy a vidéki sportélet ez idő tájt élte errefelé fénypontját. A városnak két modern tenispályája is volt, s 1903-tól 1912-ig itt zajlott az országos „lawn-tenisz”-bajnokság. (Dr. Kiss L., 1992. 5. l.)

1906-ban a neves sportférfiút, a bőkezű mecénást s a társas élet vezető egyéniségét a Honti Sportklub igazgatójává választották. (Honti Naptár, 1907. 75. l.) 1909-ben az Ipolysági Állatvédő Egyesületnek is az elnöke lett. 1911-ben kinevezték a Honti Múzeum őrévé, 1914-től pedig a Vöröskereszt Hont megyei fiókját is igazgatta.

Szokolyi Alajos nevét még egy honti vonatkozásban feltétlen meg kell említenünk. 1910-ben Györfly István etnográfus ösztönzésére ő szervezte meg Ipolyságon az országos hírű kanászhangversenyt, melyen Bartók Béla vette fonográfra a legszebb dudánótákat. A Nőgrádi és Honti Híradó című lapban írták 1910. november 9-én a következő sorokat: „Szokolyi Alajos bernecei nagybirtokos nov. 13-án 3 órára Ipolyságon, a vásártéren kanász- és juhászhangversenyt rendez, mely duda, pásztorkürt és tilinkó fúvására van hirdetve.” Nagyvonalúságát, segítőkészségét Bartók Béla is méltányolta. *A hangszeres zene folklórja Magyarországon* című munkájában így írt: „Ipolyságon b. Szokolyi Alajos, megyei levéltáros tette lehetővé a gyűjtést nagy áldozatkészséggel.” (Lásd még: Csáky Károly *Honti barangolások* című könyvét. Bratislava, 1985. 192–208. l.)

Hont megye főlevéltárosa valóban nagy mecénása volt a kultúrának. Szinte valamenynyi nemes kezdeményezést felpártolt és támogattott; adományozója volt a Honti Múzeumnak, bemutatkozott az 1898-as megyei történelmi kiállításon, az 1910-es nagy gazdasági kiállításon Ipolyságon stb. Nemhiába írták, hogy ahol csak megjelenik, ahol megfordul, „szeretetreméltó modorával és lekötelező udvariasságával mindenütt megnyeri maga számára a rokonszenvet...” (Honti Naptár, 1907. 75. l.)

A közélet kiemelkedő alakja élete utolsó éveiben bernecebaráti birtokán gazdálkodott.

A századforduló utáni első években került hozzá erdőörnek az öregedő nógrádi-honti betyár, a messze földön híres Sisa Pista. Ma egymás közelében nyugszanak a bernecei temetőben. A felújított Szokolói-kastély falán pedig emléktábla őrzi az egykori híres lakó nevét.

Szondi (Szondy) György

(? – 1552)

Ki ne hallott volna valamit Szondi Györgyről, a drégelyi vár parancsnokának hőstettéről s örökké emlékezetes csatájáról? A legbátrabb magyar hősök egyike volt ő, aki Hont megye kis végvárában példát mutatott az egész országnak, életét áldozva hazájáért.

Tette s a várvédő hősök magatartása nem véletlenül ihlette alkotásra irodalmi nagyjainkat. Tinódi Lantos Sebestyén egy évvel az 1552-es drégelyi ütközet után írta siralmas énekét, a *Budai Ali basa históriáját*, hogy az udvarházakban s az újabb csaták színhelyén ösztönző példaként emlegetse Szondi György s az alig százötven fős sereg tetteit: „Nagy szép dárda Szondinak kezében vala, /Sebesölve, térdön állván ő vív vala, /Romlott toron alatt által lőtték vala, /Az fejét az hegyről alá vetették vala.”

Kölcsey Ferenc 1830-ban írta *Szondi* című költeményét, melyben: „Bajnokot énekel ő, ki hazánkért onta nemes vért, / Szondi dicső végét romján a drégelyi várnak...”

Arany János *Szondi két apródja* című balladája 1856-ban született. A várvédők hősiségét hirdette ő is – akkor, amikor éppen nagy szükség volt.

De írtak költeményt Szondiról még sokan mások is. Ismert és ismeretlen költők egyaránt. Említhetnénk még Czuczor Gergelyt, Csengeri Jánost vagy a Hont megyei Gáspár Imrét.

Ki is volt ez a Szondi valójában? Az évszázadok távlatából az oly sokak által megénekelte hőstettén kívül alig tudunk róla valamit. Lexikonaink születési helyét és idejét sem tudják. Életrajzi lexikonunkban azt olvassuk, hogy végvári kapitányunk nem nemes, valószínűleg mezővárosi polgárcsalád sarja. 1545-től Drégely várának kapitánya. (Kenyeres Á. szerk., 1969. 793. l.)

A megye egykori történésze, Matunák Mihály feltételezi, hogy a kapitány családi neve eleinte „Suhó” (Szuho) volt, s a „Szondy” nevet ő maga vette fel. (Matunák M., 1902. 7. l.)

Matunák a hős származáshelyével kapcsolatban is közöl néhány soros feltételezést. Így ír: „Szondy (Zondy) származási helye a közeli Nógrád megyei Szanda lehetett, mely Szondy idejében s általában a XVIII. században elég gyakran Zonda (Szonda) néven jó elő, mert Szond nevű, vagy hozzá hasonló más helye vagy csak pusztája is Szandán kívül nincs hazánknak.”

Szombathy Viktor írja az *Északi hegyek ölelésében* című könyvében, hogy az egykori honti-nógrádi határ közelében fekvő Dejtár község kastélyának alapjaiban – amely kastély egyébként az esztergomi érsekség tulajdona volt – valahol benne kell lenniük a Szondi-ház alapjainak. A hagyomány szerint ugyanis az 1550-es évek elején Dejtáron állt a drégelyi hős háza. (Szombathy V., 1984.)

Szondi György (Kolozsvári G. Emil rajza)

Úgy gondolom, a századokon át el nem döntött kérdések továbbra is nyitottak maradnak. Mi is inkább Szondi portréját próbáljuk körülírni a krónikások és költők segítségével.

Nem véletlenül énekelte meg Tinódi a drégelyi ostromot is, s lett műve „férfias költészet”. Hősei „erős emberek, talpig férfiak”. Így kezdi krónikáját: „Első ostromot basa nagyot tétete, /Ott sok terek vesze, ő nem sokat nyere; /Ezt tévé Szondi Györgynek jó vitézsége, /Ott meg akar halni; azt ő már elvégezte.”

Hitében, elszántságában semmi sem retentehette meg hősünket. Tinódi szerint Ali „már késén költ ahhoz”, hogy Szondi „Az várat megadná, magát ne vesztené”. S amikor már semmi remény nincs a győzelemre, a kis sereg kapitánya még akkor is küzd.

Csoda-e hát, hogy ezek után „*Jó dicséretben lőn Szondi vitézsége*”, s „*feje felé*” „*írott kopját*” maga az ellenség állított? Azt sem csodálhatjuk, hogy Tinódi műve később a hazafias témák valóságos tárházává vált.

Szilády Áron az 1899-ben külön kis könyvben megjelentetett *Budai Ali basa históriáját* gazdag jegyzetanyaggal látta el. Ebből megtudhatjuk, hogy a Tinódi által emlegetett Szondi-társ, Békefalusi Gergely, aki a várból „*az megszálláskor el-kikerekedett vala*”, 1550-ben négy lóval még az ipolysági várórségben szolgált.

Pontos adatokat közöl Szilády a várvédők számáról. Eszerint 1550-ben még csak két, tíz-tíz lóval ellátott castellanus és egy vicekapitány volt a várban. Rajtuk kívül két decurio (tíz katonából álló egység), négy vigilátor (őr), egy bombardarius és harminckét gyalogos szolgált Drégelyen. 1552 márciusában újabb negyven gyalogost fogadtak fel Drégely védelmére. Az ostrom előtt Selmecbányáról érkezett huszonhat katona a várba. Akárhogy is számolunk azonban, a katonák alig lehettek többen százötvennél. Elképzelhető hát, milyen erőt kellett kifejteniük, hogy három napon át védelmezhesék a gyenge várat.

Miután a vár bevételét jelentették a lőtávoltságon kívül lévő basának, az fellovagolt a Várbércre, hogy közelebről lássa a győzelem színhelyét. Aztán odahozatta maga mellé Szondi holttestét, melyet Rusztán lefejeztetett. Ahol állt Ali, sírt ásattott, dicső beszédet mondott a hős felett, majd eltemette őt. (Csáky K., 1986. 49–55. l.) „*Szondy sírja tehát – írja Matunák – nem az Aranygombon keresendő, melyet addig annyiszor hiába turkáltak fel, hanem ott a vár alatt, a Várbércen.*”

Sajnos, a mai napig a sír nem került elő. A Szondi-hagyományok ápolásának azonban szép kultusza kerekedett Hont megyében. Először a Hont Megyei Kaszinótársulat 1860. októberi ülésén vetették fel Ipolyságon, hogy Drégelyvár hős kapitányának állítsanak emléket Hontban. 1868-ban az emlékbizottság tiszteletbeli tagjává választották Aranyt Jánost, Horváth Mihályt és Ipolyi Arnoldot. Az emlékbizottság tagja lett Simor János esztergomi érsek, hercegprímás is, aki később egy emlékkápolna állításának összes költségét magára vállalta. 1883-ban fogtak hozzá

Drégelypalánk közelében az emlékkápolna építéséhez. A huszonhárom méter magas toronyból, hajórészből és félkör alakú szentélyből álló kápolna, melyben a Szondi-szobor és a Szondi-zászló is helyet kapott, 1884-re lett kész, 1885-ben szentelték fel. Az ünnep tiszteletére a kaszinótársulat emlékérmét veretett, Pongrácz Lajos szerkesztésében pedig megjelentették a *Szondi Albumot*. 1901-ben a Hont Megyei Múzeum Társulat Matunák Mihályt bízta meg a drégelyi ásatások vezetésével.

Szondi György aláírása

A Szondi-kultusz a második világháború után már-már kialudt Hontban. Az itt tartózkodó szovjet csapatok a kápolnát is rommá lőték. A bársonyos forradalom után ismét erőre kapott Szondi példájának ápolása. Drégelypalánkban állandó kiállítás emlékeztet a csatára és annak hőisére, a falu közepén elhelyezték Szondi szimbolikus szarkofágját, emléktáblával jelölték meg a kápolna helyét, s restaurálják a várat is. Ipolyságon a kilencvenes évek elején Szondi Alapítvány létesült, a selmeci múzeumból hazahozták Szondi eredeti szobrának makettjét stb.

Szőnyi István

(1894–1960)

Amíg Hont megye északi részén a tudományok bölcsője ringott évszázadokon át, s a hűvös, kies táj híres városában, Selmecbányán megannyi tudós alapozta-mélyítette megbízhatóan ismereteit, addig a romantikus és festői Dél-Hont művészeket vonzott magához, s ihletője lett a nagy alkotók műveinek.

A honti táj ékességének, a Dunakanyarnak egyik gyöngyszeme a csöndes kis falucska, Zebegény. A két világháború között itt telepedett le Szőnyi István Kossuth-díjas festőművész és grafikus, a modern magyar művészet egyik kiemelkedő alakja.

Szőnyi 1894. január 7-én született Újpesten. Tanulmányait Ferenczy Károly mellett kezdte, majd az első világháború után Réti Istvánnál folytatta. Már 1920-ban, az első kollektív kiállításon átütő sikere volt munkáinak, amit az is bizonyít, hogy a Szinyei Társaság tagjává választották, és nagydíjjal tüntették ki. „Korai műveiben az expresszív drámaiságot és atmoszferikus plein air festés egységét kereste.” (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 798. l.)

Nyarait és szabad idejét már a húszas évek elejétől Zebegényben töltötte. A ház, amely 1960-ban bekövetkezett haláláig otthona volt, 1967-től Szőnyi István Emlékmúzeum, s egyben a művész legszebb képeinek kiállítóhelye.

Szőnyi művészete tulajdonképpen Zebegényben teljesedett ki, „festészetének halk és mégis messzahangzó líráját (...) Zebegény, a Duna-kanyar gyengéd, áttetsző párával átitott szépsége ihlette”. (Dániel K., é. n., h. n.) Genthon István szerint Zebegényben a Duna-kanyar, a család, a földművelő lakosság „a festői motívumok megszámlálhatatlan sokaságát kínálták neki”. Pályája kezdetén olyan remekművű rézkarcok születtek, mint a *Behavazott falu* (1927). A reneszánsztól ihletve óriási méretű alakos kompozíciókat is festett. Ilyenek például a *Gyümölcsszedők* és az *Átkelés a Dunán* (1928). (Genthon I., 1984. 484. l.)

Az emlékmúzeumban látható többek közt Szőnyi fő műveinek egyike, a *Zebegényi temetés* (1928), melyen „az alakok rajza teljesen realiztikus, a hangsúly a sötét, fanyar színekből felderengő fejeken és főleg az elfáradt, nyugalmat élvező kezeken van”. (Dániel K., é. n., h. n.)

A húszas évek végén sajátos formanyelvét „a napfényjárta színek, lágy tónusok és passzív, meditatív líra” jellemzi. Mint a *Magyar Életrajzi Lexikonban* olvassuk: „Humánus szemlélete, lírai érzékenysége révén a kor egyik legharmonikusabb életművét alkotta meg.” (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 799. l.)

1937-től a képzőművészeti főiskola tanára volt, de már ezt megelőzően szabadiskolájában nevelte a fiatalokat. „Művészi hitele, emberi magatartása miatt nagyon szerették tanítványai.” (Dániel K., é. n., h. n.) Tanárként szerkesztette és részben írta *A képzőművészet iskolája* című könyvet (1941). Önálló kötete 1943-ban jelent meg *Kép* címmel.

A negyvenes években több vallási tematikájú képet festett, és egyházi megbízásokat is kapott. Ő festette például a győri új-nádorvárosi templom freskóit is.

Szőnyi grafikusként is kiváló alkotott, amiről akvarellek, rézkarcok, táblaképekhez, freskókhöz készült tanulmányok tanúszkodnak.

A művész 1960. augusztus 30-án váratlanul hunyt el Zebegényben. Amint az emlékmúzeum kiállítási vezetőjében olvassuk: „Hűséges tanítványai híres képére, a »Zebegényi temetés«-re emlékezve vállukon vitték fel koporsóját a hegyoldal kis temetőjébe, ahol az egész ország művészi közvéleményének gyásza mellett helyezték örök nyugalomra.”

Zebegényi temetés

Sztankay Aba

(1868–1936)

Sztankay Aba vegyész és gyógyszerész felvidéki kötődései is jelentősek és termékenyek. Bár 1868-ban az Alsó-Fehér megyei Verespatakon született Erdélyben, gyermekéveit már Selmecbányán töltötte, ahol édesapjának gyógyszerésztára volt. Itt végezte középiskolai tanulmányait is. Ezt követően a helybeli akadémia fémkohómérnöki szakán hallgatott előadásokat. Elsősorban vegytanból tett szert alapos ismeretekre, hisz az intézménynek akkor már jól felszerelt laboratóriuma volt.

1887-ben Kolozsvárra került, ahol a természettudományi kar hallgatója lett. Gyógyszerészi oklevelét végül a budapesti egyetem orvos karán szerezte meg 1889-ben. Rövid keszthelyi tanárkodás után visszakérült Selmecbányára, ahol 1891-ben a világhírű vegyész, Schenek István tanársegédje lett a kémia tanszéken. S noha tanárkodása nem tartott sokáig, tudományos karrierje szempontjából igen fontos állomás volt az akadémiai tanszék, hisz napi teendői mellett többek közt jól felszerelt laboratóriumban, európai hírű kémikus társaságában végezhetett kísérleteket. Így már korán doktori címet is szerzett.

Akármiilyen szerencsésen indult is azonban Sztankay pályája, a jeles professzor, Schenek István távozása után ő is elhagyta az intézetet. 1895-től édesapja gyógyszerésztárát vezette Selmecbányán. Kis idő után azonban a városból is elköltözött. Igaz, nem ment messzire: apósa bái gyógyszerésztárának irányítását vette át. Sztankay a hajdani német bányavárosban, az odaérkezésekor már eléggé jelentéktelen településen, sem vészelt el, tudományos tevékenysége eredményesen ívelt tovább. Gyógyszerésztárát 1898-ban „vegykísérleti állomással” bővítette, ezenkívül meteorológiai állomást épített ki Bátton, de jelen volt a közéletben is. Hírelszövegetet igazgatott, dolgozott a kaszinóban, a megye törvényhatóságánál, publikált a Honti Lapokban stb.

Dr. Kiss László orvostörténész így értékelte Sztankay bái éveit: „A bái »Salvator« gyógyszerész laboratóriumában kísérletezte ki Sztankay mindmáig legértékesebb, maradandó eredményét: a keratinált csersav fehérjét. A csersav fehérje 1892-ben a ludwigschafeni

Knoll jóvoltából kerül fel a bélfertőtlenítő, hasmenésgátló gyógyszerek listájára. Sztankay ismeri fel, hogy a gyógyszer hatékonysága fokozható, ha a csersav – a gyógyszer hatóanyaga – nem a gyomorban, hanem a bélhuzamban szabadul fel.” (Dr. Kiss L., 1994. 68–70. l.) Új gyógyszerét Sztankay 1899-ben Honthinnak nevezte el.

Sztankay szlovákiai életrajzírója, dr. Kiss László említi, hogy a jeles kutató életében több mint 300 eredeti dolgozatot közölt magyar és német nyelvű szaklapokban. A *Hugyvizsgálat kézikönyve* címmel önálló kötetet is kiadott, amely „sokáig keresett könyv volt a gyakorlati orvosok körében”.

1913-ban elköltözött Hont megyéből. A debreceni Nádorhoz címzett gyógyszerésztárban folytatta tovább kísérleteit. Az orvosegyetemen egyetemi magántanárrá habilitálták a „gyógyszerészeti műtan kémiaja” tárgykeréből. Debrecenben halt meg 1936. január 25-én. (Dr. Kiss L., 1994. 70. l.)

Régi működése helyein számon tartják őt; szerepel a Selmecbánya és vidéke jeles személyiségeit bemutató kiadványban is (Herčko, I., 1995. 242. l.). A szlovák szaksajtóban szintén dr. Kiss László emlékezett meg róla rövid összefoglalójában. (Kiss L., 1986. 183–184. l.)

Téry Ödön

(1856–1917)

1917-ben a Turisták Lapjában terjedelmes összeállítás jelent meg Téry Ödönről. Dr. Thirring Gusztáv többek közt így kezdte megemlékezését: „*Felhő borult a magyar turisták egére, könnybe lábadt minden magyar turista szeme, mert elvesztettük turistaügyünk legerősebb oszlopát, leglelkesebb apostolát: dr. Téry Ödönt.*” (Dr. Thirring G., 1917. 66. l.)

Téry Ödön orvos a magyar turistamozgalom egyik alapítója volt. 1889-ben ő indította s 21 éven át szerkesztette az egyesület képes folyóiratát, a Turisták Lapját. A sok-sok kiváló turistától ő azáltal különbözött, hogy „a turistáskodást nem tekintette pusztá szórakozásnak, hanem mindig és mindenben komoly tartalmat kívánt a turistaságnak”. (Dr. Thirring G., 1917. 66. l.)

Téry Ödön a XVIII. században a Mainzból vagy Speierből Magyarországra bevándorolt Richer családból származott. 1856. július 4-én született Budapesten. Tanulmányait a krisztinavárosi elemiben kezdte, a Vízivárosban járt algimnáziumba, aztán a kegyesrendiek-nél és a pesti református kollégiumban tanult, végül Miskolcra került. Az 1873/74-es tanévben a pesti egyetem orvosi karára iratkozott be rendkívüli hallgatónak. 1897-ben nyerte el orvosdoktori oklevelét.

Mivel családja vagyoni helyzete megromlott, Téry a selmecebánya melletti Stefultón megüresedett bányorvosi állásra pályázott. A pályázatot elnyerve került a Felvidékre, s az itt kialakult kapcsolatok életre szólóan meghatározták tevékenységét. 1880. november 27-én érkezett Hont megye északi felébe, a híres-neves városba, Selmecebányára. Amint Thirring Gusztáv írja: *„Csakhamar jelentős tényezőjévé vált az ottani társadalomnak. Úgy a hivatalos állásban, mint társadalmi téren kifejtett tevékenysége folytán csakhamar közkedveltségre tett szert, s különösen a Magyarországi Kárpát-Egyesület Szitnya-Osztályának megalapításával oly pozíciót biztosított magának, mely egész jövőjére kihatott.”* (Dr. Thirring G., 1917. 69. l.)

Selmecebányán Téry orvosi karrierje is jól indult. 1882-ben már kiküldték őt a berlini egészségügyi kiállításra, ahol a bányászattal, kohászattal és a dohányiparral kapcsolatos egészségügyi berendezéseket tanulmányozta. Tapasztalatairól terjedelmes jelentésben számolt be. Rendkívüli önfeláldozó tevékenységet fejtett ki az 1883–1884-ben dühöngő himlő-járvány alkalmával. A bányaigazgatóság ezért külön jutalomban is részesítette őt.

Selmecebánya *„Téry egyéniségének kialakulására nagy befolyással volt”,* hisz *„kifejlesztette benne a legnemesebb humanizmust és az ideális természetszeretetet”.* Ennek ellenére 1884-ben elhagyta a várost, mert 600 forintos szerény bányorvosi fizetése nem elégíthette ki családja növekvő igényeit. Még az sem segített sokat rajta, hogy Coburg Fülöp herceg őt választotta házi orvosának s a szentantali uradalom orvosává. Téryt egyébként a későbbi pályáján is érte méltánytalanság: *„kérelhetetlen igazságszeretete”* miatt nem találta meg minden esetben azt az elismerést, melyre teljes joggal rászolgált. (Dr. Thirring G., 1919. 70. l.)

Budapestre visszakérülve dolgozott tiszteletbeli iskolaorvosként, egészségtan-tanárként és ezredorvosként. Egész lényét áthatotta viszont továbbra is a természet határtalan szeretete, s a turistáskodás iránti nagy szenvedély jellemezte őt. Figyelemmel követte a külföldi turistaegyesületek működését, melyek közül egyébként többnek is tagja volt. De szívesen együttműködött a hazai egyesületekkel is, mint például a Magyar Kárpát-egyesülettel, a Balaton-egyesülettel, a Földtani, Földrajzi, Természettudományi, Régészeti és Embertani Társulattal. Mint a róla szóló nekrológban olvassuk: *„Téry egyike volt azon honfitársainknak, kik hazánknak majdnem minden részét ismerték, s aki bámulatos emlékezőtehetségénél fogva mindenütt otthonos volt. Emellett kitűnő megfigyelőtehetsége volt, s nagy érzéke volt néprajzi és földrajzi érdekességek felismeréséhez.”* (Dr. Thirring G., 1917. 76. l.)

Jeles személyiségünk érdemeinek felsorolása szinte lehetetlen egy rövid portré keretében. Kiváló hegymászóként például elsőként jutott fel a tátrai Középoromra. Nagy érdemeket szerzett az egyes tájak szépségeinek fényképezés útján való megörökítésével. Coburg herceg támogatásával új pavilont épített a Szitnya

tetején. Dobogókőn ő létesítette a báró Eötvös József-menedéktelepet, a Tátrában a Téry-menedékházat. Két évtizeden át ő volt a Magyar Turistaegyesület vezetője.

A Téry-menedékház

Különösen kiemelkedő volt Téry életében a Magas-Tátrához fűződő kapcsolata. Munkássága a Tátrát illetően kettős irányban bontakozott ki: egyik a hegymászás, illetve az egyes csúcok első megmászása, másik a Magas-Tátra feltárása. Hegymászásai közül emlékeztetek azok, melyek „*mint első túrák a Magas-Tátra feltárása szempontjából bírnak fontossággal*”. Ilyenek a Középorom, a Fecsketőrony, a Jordán-csúcs és a Téry-horhos első megmászásai. (Déry J., 1917. 94–101. l.)

Kár, hogy Téry Odön nem publikált sokat. Írásai, módszertani cikkei és beszámolóit főleg a Turisták Lapjában jelentek meg (Turistaság *külföldön*. II. évf. 1890. 3–15. l.; *Magyar Turista-egyesület*. II. évf. 15–17. l.; *Hazai turista-viszonyainkról*. XI. évf. 1–10. l.). A *Középorom első megmászása* című beszámolóját A Magyarországi Kárpát-egyesület Évkönyvében publikálta (VI. évf. 1879. 168–178. l.).

Az Európa-szerte is jól ismert magyar turista Budapesten hunyt el 1917. szeptember 11-én.

Tomcsányi Gusztáv

(1852–1911)

Tomcsányi Gusztáv erdőmérnöknek és szakírónak is szoros kötődései vannak a Felvidékhez. Az Abaúj vármegyei Ósván született 1852-ben. A kassai főreáliskolában végezte középiskolai tanulmányait. Innen került a selmecbányai akadémiára, ahol 1871 és 1874 között erdőszeteket tanult.

A sors később is errefelé terelte őt: az ungvári kincstári uradalomból ismét a Hont megyei Selmecbányára került, de immár oktatóként. Rövid időre az akadémia növény- és erdőműveléstani tanszékének tanársegéde lett. Az intézet ösztöndíjával külföldi tanulmányutat tett, elsősorban Németország erdőgazdasági viszonyait vizsgálta.

1881-től a beszercebányai erdőigazgatóság alkalmazottja. 1883-tól 1890-ig pénzügyminiszteri szolgálatban állt Budapesten. Ekkor kapcsolódott be az Országos Erdészeti Egyesület munkájába is. 1889-ben jelentette meg Budapesten az *Erdői facsemeték nevelése* című hasznos és fontos könyvét. (Dr. Oroszi S., 1989. 441–443. l.)

Tomcsányi igazi erdőgazda volt a szó legnemesebb értelmében, aki „*páratlan munkaszeretettel szolgálta hazáját s a magyar erdőgazdaság érdekeit*”. Említett könyve „*kitűnő útmutató a csemetenevelés terén*”. (–: Tomcsányi Gusztáv. Nekrológ. Erdészeti Lapok. 1911. nov. 1. 1099–1101. l.) Részletesen ismerteti benne az egyes csemetekerti munkákat, bemutatja a különféle műveleteket s az egyes berendezéseket. Ebben a könyvében ismertette a róla elnevezett Tomcsányi-féle makktelelő kunyhót.

Újításairól, gyakorlati eredményeiről rendszeresen beszámolt az Erdészeti Lapok hasábjain, ahol több módszertani cikket, tanulmányt is megjelentetett. Tomcsányi Gusztáv az erdő-

művelés legkiválóbb szakembere lett: ő volt a légfűtésre berendezett magpergető és a már említett tölgyfamakktelélő tervezője. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 877. l.)

Kitűnő gyakorlati eredményeinek köszönheti, hogy 1894-ben Kárpátalján főerdőmester lett, 1899-től pedig a máramaroszigeti erdőgazdaságot igazgathatta. Nevéhez fűződik az a tény, hogy a kedvező fekvésű havasi réteken és legelőkön elkezdődött Magyarországon az intenzív havasgazdálkodás. (Dr. Oroszi S., 1989. 442. l.)

1911. október 6-án halt meg Máramaroszigeten. Mint írták: *„Személyében az egyik legnagyobb gyakorlati erdészt veszítette el az erdész szak, a havasi gazdálkodás híve pedig legfontosabb pártfogójukat.”* (Dr. Oroszi S., 1989. 443. l.)

Toth Imre

(1844–1928)

Az, hogy Mikszáth Kálmán egy-egy novellájában szatirikusan írt Selmecebányáról, ironikus hangnemben szolt az itteniek egészségi állapotáról, nem véletlen. A már-már maró gúnynak tűnő megállapítások mögött, sajnos, sok volt az igazság. Az *arany kisasszony* című Mikszáth-írásban többek közt az alábbiakat olvashatjuk: *„Szomorú város ez! A levegője mérge a bányák kipárolgásától, vizétől »golyva nő a halványarcú leányok és idétlen férfinep nyakán«.* A harmadévi ujoncozásnál hat-

száz katonakötelezett ifjú közül négy vált be »császár emberinek«. Szinte szégyellem megírni.”

S noha némi túlzás van is ezekben az írásokban, valóban kevés itteni fiatal lehetett hadkötelességre fogni. Jelentős volt a golyvásodás, a tbc és más légúti megbetegedések száma; pusztított az ólommérgezés, a hagymáz, az alkoholizmus s még megannyi fertőző és járványos kór. A bányászok fiatalon haláltak meg, alig érték el a 40–50 évet.

Selmecebányán tehát nemcsak a technika és a tudomány fejlődött, nemcsak a munkahelyek száma növekedett, s a bányászat lett európai hírű, hanem a betegségek száma és fajtája is évről évre emelkedett. A ragályok és járványos kórok elsősorban az alsóbb rétegeket pusztították. A foglalkozási ártalmakból adódó betegségekkel a XVIII–XIX. századig szinte alig-alig foglalkoztak, nem szenteltek ennek különösebb figyelmet. Pedig azok egy része már a XVI. században felütötte a fejét. A bányászszázyt többek közt olasz bányászok hozták magukkal tájainkra. Ez a ragályos betegség (cachexiaanaemia montana) gyengeséggel, kiszáradással és vérszegénységgel járt; okozója többek közt a rossz levegő és ivóvíz, a rossz táplálkozás és az alkoholizmus volt.

A Selmecebányán is terjedő kórra Toth Imre figyelt fel alaposabban. A kiváló szakember Budapestről került ide. Ságváron, Somogy megyében született 1844. február 27-én szegény családban. Veszprémben és Székesfehérvárott végezte középiskolai tanulmányait, majd Pesten szerzett orvosi diplomát. 1868-tól a felvidéki kötődésű Kovács Sebestyén Endre kiváló sebészdoktor mellett volt asszisztens a Rókus Kórházban. Az egyetemi klinikáról a selmeci műtő-orvosi állomásra került. A bányakórházban is dolgozott, majd bányafőorvossá nevezték ki. 1880-tól higiéniaát adott elő a város középiskoláiban, 1885-től pedig a bányászati akadémián. Egy ideig a szentantali Coburg hercegi család háziorvosa is volt. Nevével, sajnos, a *Magyar Életrajzi Lexikon* II. kötetében (Kenyeres Á. főszerk., 1969) és az *Akadémiái Kislexikonban* (Beck M. főszerk., 1990.) sem találkozhatunk. Szlovákia enciklopédiája (Hajko, V. és koll., 1982. 98. l.) viszont méltatja érdemeit, s számon tartja őt a

Selmecbánya és környéke neves személyiségeit bemutató kiadvány is (Herčko, I., 1995. 257. l.), a Szlovák Bányászati Múzeum Évkönyve pedig egy hosszabb tanulmányt közöl róla. (Blázy, M., 1979. 217–242. l.)

Tóth Imre már 1881-ben kutatási tárgyává tette a selmeci bányamunkások körében évszázadok óta uralkodó betegségeket, elsősorban a bányászszályt. Sorra járta a tárnákat, a bányászok otthonait; figyelte az életkörülményeket, a munkások tisztálkodási szokásait, táplálkozását stb. Miután tisztába jött a betegség természetével és ragályos körülményeivel, 1882-ben sikerült azt legyőznie és megszüntetnie. Selmecen azóta ez nem fordult elő. Mindez azért is figyelemre méltó tény, mert a bányászszályról csak a XIX. század második felében születtek tanulmányok dr. Tóth Imre tollából. (A bányászszály és annak oktana. Orvosi Hetilap, 1883; *Über die Ausrottung der Anchylostomiasis in den Bergwerken von Selmecbánya, Therapie der gegen Wart.* Berlin–Wien, 1904) Tóth Imre sikereinek különös jelentőségét továbbá növeli az a tény, hogy neki sikerült a veszélyes kórt legyőznie akkor, amikor ez a fejlettebb országokban még mindig pusztított.

A bányászszályval egy időben kezdte meg a selmeci fémkohó munkásai közt uralkodó ólommérgezés elleni harcot is. Ezt a betegséget 1903-ban sikerült legyőznie. Minderről 1906-ban számolt be az Orvosi Hetilapban a *Küzdelem az ólommérgezés ellen* című tanulmányában.

A selmecebányai akadémia épülete

A környezetszennyezés századunk elején újabb járványos megbetegedést okozott Selmecbányán is. A hasi hagymáz okozójára is rámutatott Tóth Imre. Ez tulajdonképpen a tí-

fusz bacilusa volt, amely a beteg beleiben szaporodott el, s az ürülékkel a vízbe kerülve ismét fertőzött. Ennek veszedelmeire a főorvos a Selmecbányai Gyógyászati és Természettudományi Egylet Évkönyvében hívta fel a figyelmet. (Tóth I., 1904. 102–110. l.)

Tóth Imrének Selmecbányán annak ellenére is számos megpróbáltatásban volt része, hogy a köz javát szolgálta. Közöny, ellenségeskedés vette őt körül, főleg azok részéről, akik javára tevékenykedett. Ő volt az első Magyarországon, aki az alkoholizmust betegségnek ismerte el. Éppen ezért sokat fáradozott azon, hogy a bajbajutottakon segítsen. Ugy is, hogy felvilágosító előadásokat tartott, harcolt a túl sok italmérő ellen; a betegek számára megfelelő intézeteket akart felállítani stb. Hont megye monográfiájában olvassuk: „Amikor az iszákosság meggátlására a városi szeszmonopólium ellen lépett fel, a városi tanács az orvosi oklevelétől akarta megfosztani. Ebben a küzdelmében vívta ki nagy eredményeit, amelyekkel utóbb az orvosi tudományos világ hálaát szerezte meg.” (Osváth Gy., 1906. 275–276. l.) Az alkoholizmusról is több tanulmányt publikált Tóth Imre. Ilyen például az *Alkoholizmus a társadalomban* című munkája (1899) is.

Tóth Imrét az emberek egészségének jobbításáért folytatott küzdelem éltette. Az első világháború alatt például ingyen gyógyította a selmeci kórházban a sebesülteket. A bányászjelölteknek felvilágosító előadásokat tartott a rájuk leselkedő veszélyekről, megtanította őket az elsősegélynyújtás alapjaira stb. A koleráról és más betegségekről tájékoztató szórólapokat szerkesztett az egyszerű nép számára – szlovák nyelven is.

A főorvos a kultúra és a gazdaság terén is lelkes tevékenységet fejtett ki. Tiszteletbeli tagja volt az Országos Közegészségügyi Egyesületnek, alapító tagja a természettudományi és orvosi könyvkiadónak.

Még orvosnövendék korában foglalkozott a méhészet, a gyümölcsészet és a borászat tanulmányozásával. 1872-ben *Az okszerű méhészet* címmel könyvet is kiadott. Ebbéli ténykedésével Selmecbányán sem hagyott fel. A híres Kálvária alatt szép gyümölcsöst telepített, akadémiai diákjaival diófákat ültetett az utak szélére, s a város szegényei közt mintegy

Magyaros ruházatú selmecebányai bányász faragott figurája

2000 darab diófacsemetét osztott ki. Ez ugyanis jól megtermett errefelé, és segített az egyszerű bányászok anyagi helyzetén.

Küzdelmes, de szép pályája 1928. január 27-én zárult le Selmecebányán. Mivel a város mindhárom nemzetiségét – szlovákokat, németeket, magyarokat – egyaránt szerette és tisztelte, nyelvüket beszélte, egészségükre vigyázott, sorsukat figyelemmel követte, temetésén mintegy tízezer ember kísérte őt utolsó útjára, a Piergi-kapu melletti Úritemetőbe, ahol síremléke ma is áll.

Tuzson János

(1870–1943)

Tuzson János botanikus, erdőmérnök és egyetemi tanár, „a közszeretben és köztiszteltetésben álló tudós, aki szerette az ifjúságot és több jóléti intézményt alapított”, 1870. május 10-én született Szászcsanádon. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után 1887-ben került Selmecebányára, ahol a Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti szakának hallgatója lett. (Dr. Lapos J., 1989. 491. l.) Ugyanitt három évig a kincstári erdészetben dolgozott, majd az akadémia tanársegédnek. 1898-tól az Erdészeti Kísérleti Állomás adjunktusa, a híres botanikus kert egyik kiépítője. Hosszabb európai tanulmányutak után

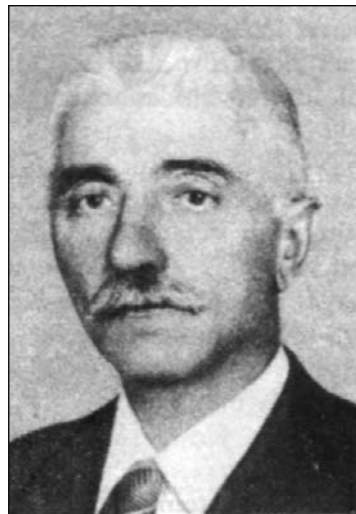
1903-tól a növénytan helyettes tanárává nevezték ki az akadémia. Tuzson tudósi életútjának meghatározója volt a selmecebányai alma mater: „pályájának csúcspontján is ahhoz a közösséghez tartozónak vallotta magát, amelyet a selmeci főiskolát jellemző baráti szellem kovácsolt össze maradandóan és el nem szakíthatóan”. (Dr. Nemky E., 1970. 423. l.)

1904-től már a budapesti József Műegyetem növénytan tanszékének adjunktusa, 1909-től pedig az MTA levelező tagja. 1918-tól a növényrendszertan rendes tanára, valamint az általa létesített Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézet vezetője.

Tuzson János tudományos munkássága sokirányú. Először a fás növények anatómiájával foglalkozott. Ennek eredményeként jelent meg 1907-ben *A növények belső szerkezete* című összefoglalója, de már ezt megelőzően kiadta 1897-ben *A fák anatómiai szerkezete* című munkáját.

Foglalkozott Magyarország növényzetének származásával is, de erre vonatkozó nézeteit már kortársai megcáfolták, s később maga is korrigálta.

Fő művének, a *Rendszeres növénytanak* I. kötete (*Általános rész és a virágtalan növények*) 1911-ben jelent meg Budapesten. Munkája jó fogadtatásra talált, hisz „régóta hiányzó tudományos kézikönyvet adott az egyetemi hallgatóknak és a növénytanal foglalkozók számára”. Egyik méltatója szerint ez volt „az

első modern magyar növényrendszertan”. (Dr. Laposa J., 1989. 492. l.) A második kötetet (*Virágos növények*) 1926-ban adták ki. Ebben az Engler-féle rendszert a törzsek további tágitásával módosította.

1901-ben alapítója, majd hosszú időn át szerkesztője volt a Növénytani, illetve Botanikai Közleményeknek. Nemky Ernő szerint Tuzson „*a legérdemesebb eredményekkel a növényföldrajz területén dolgozott*”. (Dr. Nemky E., 1970. 424. l.) Alaposan feltárta és leírta például az Alföld növényformációját; 1914-ben kiadta *A Magyar Alföld növényformációi*, majd 1915-ben *A Magyar Alföld növényföldrajzi tagolódása* című munkáját. Sokat foglalkozott az itteni területek fásításával. Álláspontja szerint az Alföld valamennyi területe alkalmas növényi, illetve fatermesztésre.

Külföldi útjai során alaposan vizsgálta más tájegységek, így például a délorosz sztyeppék növényföldrajzát is. Megállapította, hogy az Alföld flóráját nem a délorosz sztyeppékről, hanem Délnyugat-Európából kell származtatni.

1928-tól Tuzson lett a budapesti egyetemi Fűvészkert vezetője. Tudományos munkásságát ekkor már nemzetközi szinten is elismerték. A Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézetet olyan fejlett tudományos intézménnyé alakította, amely már 1940-ben 400 000 növénygyűjteménnyel, 2600 növénykövületet tartalmazó paleobotanikai gyűjteménnyel és 9000 kötetes könyvtárral rendelkezett. Nagy tudósunk 1943. december 18-án hunyt el Budapesten.

Vadas Jenő

(1857–1922)

Vadas Jenő, a nemzetközi hírű tudós és kiemelkedő szakíró, a magyar erdészeti kutatások megszervezője, az Erdészeti Kísérletek című szakfolyóirat alapítója, a tehetséges főiskolai oktató tulajdonképpen Selmecbányán bontakoztatta ki tehetségét, s gyarapította azt az örökséget, melyet családjától kapott.

A ma Miskolchoz tartozó Felsőháromon született 1857. április 2-án. Családi neve eredetileg Vlkolinszky volt. Édesanyját Herman Franciskának hívták, s testvére volt a nagy természettudósnak, Herman Ottónak. Mivel

édesapját korán elveszítette, az anyai nagybácsi jelentős szerepet vállalt nevelésében. A fiatal Vadas neki is köszönheti természetszeretetét.

Miskolcon és a selmeci evangélikus líceumban végezte középiskolai tanulmányait. 1874-től erdészetet tanult a selmeci akadémián. 1881-ben a máramarosszigeti, 1882-ben pedig az óvári erdőgazdaságnál gyakornokkodott. 1885-ben Vadászerdőre került Temesvár mellé, ahol az ország második erdőri szakiskoláját igazgatta. Itt a gyakorlati oktatásra helyezték a hangsúlyt.

1891-ben került vissza Selmecbányára, s 1904-ig az akadémia növénytani tanszékén dolgozott. 1904-től az első államfordulatig az intézet erdőműveléstani tanszékének tanára és vezetője, közben az 1908–1910-es tanévekben az akadémia rektora is.

A selmecbányai évtizedek gazdag tevékenységgel teltek el. 1897-ben az akadémia mellett megalapította a Központi Erdészeti Kutatóállomást, s közreműködött a Kisiblyei Arborétum megteremtésében is. 1908-ban felépítette az erdészeti laboratórium épületét. (Herčko, I., 1995. 263. l.)

Vadas főiskolai működése „...meghatározó volt a magyar erdőgazdaság története szempontjából is. Nemzedékek sorát nevelte fel, akik a hazai erdőgazdaság minden ágában hirdették, alkalmazták professzoruk elveit, eredményeit”. (Dr. Oroszi S., 1989. 532–536. l.)

A millennium évében Vadas feldolgozta a selmeci erdészeti akadémia történetét, amely Budapesten jelent meg (1896) az alábbi címmel: *A Selmecebányai M. Kir. Erdőakadémia története és értesítője*. A közel 400 oldalas kiadvány három időszakra tagolva tárgyalja az intézet történetét. Az első időszak az intézet alapításától az akadémia alapításáig (1808–1846), a második az erdészeti tanintézet akadémiaiá történő átalakításától kezdve a német nyelv eltörléséig (1846–1867), a harmadik pedig a magyar tannyelv életbelépésétől (1867) Magyarország fennállásának ezredik évéig (1896) terjed. Az akadémia történetének részletes áttekintését és elemzését a tantervek ismertetése, a taneszközök és laboratóriumok, a kísérleti telepek bemutatása követi. A szerző ezenkívül közli az erdőakadémia egykori hallgatóinak névsorát, s a jeles tanárok (Wagner Károly, Lázár Jakab, Illés Nándor, Soltz Gyula, Szécsi Zsigmond, Bedő Albert, Beiwinkler Károly, Belházy Emil, Divald Adolf stb.) részletes életrajzát. Vadas könyve „*ma is egyik alapforrása*” az erdészeti szakoktatás történetének. (Oroszi S., 1989. 533. l.)

A millennium előtt s az ünnepek után Vadas sok külföldi utat abszolvál. 1893-ban Németországban és Svájcban az erdészeti kutatásügyet vizsgálta. Ugyanabban az évben Bécsben részt vett az Erdészeti Kutatóállomások Nemzetközi Szövetségének első kongresszusán is. Itt jegyezzük meg, hogy ez a társaság 1910-ben, a IV. nagygyűlésén Brüsszelben elnökké választotta Vadast.

1895-ben Boszniában, 1897-ben Stockholmban járt. Közben kitarótán szorgalmazta a magyarországi erdészeti kísérleti állomások felállítását, mígnem 1897-ben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter azt el is rendelte. Vadas lett a kísérleti állomások első vezetője, aki még jelentősebb tudományszervező és gyakorlati kísérletező munkába kezdett.

A magyarországi erdészeti kísérletügy megeremítője szakirodalmi munkásságában is kiemelkedő eredményeket ért el. 1898-ban Budapesten megjelent az *Erdőneveléstana*, amely tartalmazza az erdőművelés alapfogalmait és eszközeit, a jelentős fafajták erdőművelési munkáit stb.

Ugyancsak 1898-ban adták ki Budapesten

Az árvízvédelmi fűzesek telepítése és nevelése című könyvét is. Ez jó segítséget nyújtott a folyók szabályozásához és az árterületek rendezéséhez.

1911-ben közzétette újabb művét, *Az akácfa monográfiáját*, amely 1914-ben németül is megjelent.

A világháború utáni államfordulat nagy törest jelentett Vadas életében. Hisz az elcsatolt területeken maradtak az általa kiépített olyan jelentős kísérleti állomások, mint a szabadkai és a temesvári, illetve a selmecebányai, a besztercebányai, likavai, csorbatói és a tátralomnici.

Hátralévő éveiben Vadas alig alkotott valamit. 1922. július 21-én Budapesten hunyt el. A Farkasréti temetőben helyezték őt örök nyugalomra. Tiszteletére 1930-ban Sopronban szobrot állítottak.

Vályi Klára

(? 1758–181?)

Irodalmi és életrajzi lexikonunk egyaránt jegyzi ennek a Rimajánosiban született versíró asszonynak, a Bécset is megjárt szülésznőnek, a kor költőihöz verses leveleket író világi hölgynek a nevét.

Hogy az utókor számára miért érdekes az ő pályája, az mára több munkából is kiderül. Vályi Klára nevével többször is találkozhatunk például a Weöres Sándor által „*a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*” összeállított antológiában. (Weöres S., 1977) A kötethez írt bevezető tanulmányban Kovács Sándor Iván idézi Psyché alábbi sorait: „*Vályi Klára, e vén bolond Bétsi Magyar Bába asszony, ki Poétriának hiszi-el magát, terjedelmes Epistolákat küldöze Édes Gergelynek, Molnár Borkának, még Kazinczynak is...*”. (Weöres S., 1977. 15. l.) Aztán Weöres Sándor „*programszerű panaszát*” olvashatjuk, miszerint „*a magyar múlt tele van érdekes, színes, olykor merész költőasszony-egyniségekkel, akiknek műveit és életét már csak azért is érdemes volna feltárni, mert többnyire szándéktalanul megrajzolták korszakuk házi, családi életét, mindennapjait. Újfalvi Krisztina, Fábíán Julianna, Molnár Borbála, Vályi Klára, Ferenczi Teréz és annyi más: újrafelfedezésre, kiadásra méltó.*” (Weöres S., 1977. 20. l.) Az

Antológia máris törleszt: részleteket közöl többek közt Csizi István és Vályi Klára verses levezetéséből (342–348. l.).

Vályi Klára 1797-ben Komáromban, Bédi János csizmadiamester házában Édes Gergellyel „bonyolódott szerelembe és verses levezetésbe”. (Weöres S., 1977. 414. l.) Az „irodalmi szalonként” is funkcionáló Bédi-házban egyébként megfordult Csokonai és Gvadányi is.

Vályi Klára Hont megyei kapcsolatait dr. Kiss László orvostörténész dolgozta fel. A Csokonai Vitéz Mihály baráti köréhez tartozó költőnő 1783 után a pesti egyetem bábaképző tanfolyamán szülésznői oklevelet szerzett. Noha már előbb is pályázott szülésznői állásra Hont megyében, a vármegye közgyűlése csak 1802-ben nevezte ki az Ipoly-melléki járás bábájává. Ipolyságon telepedett le, ahol lakást és évi 200 forint fizetést kapott. Ehhez jött még a körzetbe tartozó egyes községek különféle szolgáltatása. Valószínűleg az 1809–10-es években hagyta el a vármegyét. Kiss László a „honi fürdőügy népszerűsítőjeként” is emlegeti őt. Az 1807-ben Vácott kiadott *Magyar Tempe* című művében, melyet „az versekkel mulatni szeretők számára” írt, költeményben éneklí meg a szalattnyai savanyúvizet, s dicsőíti a szép honti helyet. (Dr. Kiss L., 1988. 622–627. l.) A szerző a pozsonyi Irodalmi Szemlében is publikált írást Vályi Klára életútjáról (...körmetlen lábbal nagy fát akarok mászni. 1988. 74–77. l.). A Csokonaival levelező-verselgető bába című tanulmánya *A magyar tudomány évszázadai II.* című kiadványban jelent meg (Pozsony, 1996. 27–30. l.).

A *Magyar Tempén* kívül 1798-ban megjelent Vályi másik kötete is, a *Buzdító versek a nemes magyar insurgensekhez*. Versíró hölgyünk irodalmi kapcsolatai révén is érdemes az említésre.

Virág Benedek

(1754–1830)

A dél-honti Márianosztra község gazdag történelmi és irodalmi hagyományokkal rendelkezik. Kedvelt vadászhelye volt ez egykor Nagy Lajos királynak is, s az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend tagjai, a pálosok itt

építették fel börszönyi kolostorukat. Nosztra így kisebb megszakításokkal a pálos rend felbomlásáig az ő kezükben maradt.

A márianosztrai kolostor a középkortól nemcsak a pálosok egyik székhelye volt, hanem jelentős kulturális központnak is számított a Duna és az Ipoly szögletében. Sok jeles személyiség megfordult itt a XVIII. században is. Nosztrán volt novicius például Ányos Pál költő, aki a pálos kolostorban ismerkedett meg és kötött maradandó barátságot Virág Benedekkel. Rövid időre tehát a magyar ódaköltészet nagy mesterének élete is kötődött ehhez a Börszönyi vidéki településhez.

A „Bessenyei fellépése idején sarjadt új magyar irodalom egyik jelentős alakja” (Lőkös I., 1980. 5. l.) szegény jobbágycsaládban született 1754-ben Dióskálán. Alsóbb iskoláit már Nagybjajomban végezte, a gimnáziumot pedig a nagykanizsai piaristáknál kezdte, s Pécsen és Pesten folytatta tanulmányait. A pálos rend tagjaként szentelték pappá 1781-ben, s még az évben tanári kinevezést is kapott a rend székesfehérvári gimnáziumába.

Első versei a kassai Magyar Museumban és az Orpheus című folyóiratban jelentek meg. A már jó barátjának tekintett Ányos Pálon és Versegly Ferencen kívül ekkor szoros kapcsolatba lépett a Kassai Magyar Társaság tagjaival: Baróti Szabó Dáviddal, Batsányi Jánossal és Kazinczy Ferencsel.

1794-ben Pestre költözött. Ekkor már beérkezett költő volt. Mint egyik életrajzírója említi: (Pesten) „Azokkal vállalt közösséget – jölle-

Márianosztra

het maga eszmei törekvéseit nem osztotta –, akiket a hatalom veszedelmes felforgatóként vetett fogságra, s akiket a hajdani pártfogók most megtagadtak.” (Lőkös I., 1980. 13. l.) Virág Benedek „Verseit – hazafias és bölcselkedő ódáit, szatíráit, epigrammáit – klasszikus versformákban írta, megszólaltatva a felvilágosodás eszméit”. (Kenyeres Á. főszerk. 1967. 1004. l.) A *Poetai Munkák* című versesköteve 1799-ben jelent meg. A kortársak ezt lelkesedéssel üdvözltek, Csokonai a halhatatlanság költőjét látta benne. Virág Benedek célja volt a nemzeti költészet művelése. Szemlélete bár antikos, s Horatius volt az ideálja, de művei már nem barokk jellegűek, nyelvazete tiszta. „Szauder megfigyelése nyomán úgy látszik: ez a líra túl azon, hogy előzménye Berzsenyi és Vörösmarty költészetének, tevékeny, céltudatos formálója a polgárisulás folyamatainak is.” (Lőkös I., 1980. 15. l.)

1801-ben jelent meg híres munkája, *Horatius Poetikája* címmel. 1804-ben „a hagyományok megbecsülésére és tanulságaira figyelemzettel” adta ki újabb munkáját ezzel a címmel: *Magyar Poeták*, kik Római Mértékre írtak 1540-től 1780-ig. Sokan okatlanul bírálták ama tevékenységéért, melyet a történelem népszerűsítése érdekében végzett. Kiadta például *Második András Arany Bullájának magyar fordítását* (1806), majd a *Magyar Századokat* (1808), amely lényegében „az első élvezhető magyar nyelvű történelmi összefoglalás volt”.

1811-ben a *Poémák* kötetel lépett a „literátus világ” elé. 1819-ben megjelent a *Költmények Phaedrusként* című kötete. 1824-ben Budán kiadta Horatius Flaccus ódáit. Virág Benedek élete termékeny és példamutató volt. Szinte haláláig dolgozott, és szolgálta a közjavát. 1830. január 23-án hunyt el Budán.

Viszolaicszky Károly

(1843–1929)

Viszolaicszky Károly egyházi író, nagy műveltségű vidéki plébános és buzgó zarándok több mint fél évszázadot töltött lelkipásztorként a Hont megyei Alsószemeréd plébániáján. Eme hosszú idő alatt örömben és bánatban egyaránt volt része, de munkakedvét, Istenbe vetett hitét, a világ s egyházközségének dolgai iránti érdeklődését sohasem veszítette el.

Érsekújvárott született 1843. november 3-án egyszerű szülők gyermekeként. Budán és Esztergomban végezte a gimnáziumot. 1862-től Nagyszombatban filozófiát, majd Esztergomban teológiát tanult. 1868-ban pappá szentelték, s több mint fél évtizedig káplánként tevékenykedett Hontnádason, Szénaváron és Zselizen. (Mináč, V. főszerk., 1992. 331. l.)

A jeles egyházi író gazdag publicisztikai tevékenységet fejtett ki, s publikált néhány önálló kötetet is. Történelmi, egyháztörténeti írásai az *Egyházi Lapokban*, az *Esztergomi Újságban*, a *Magyar Koronában*, az *Alkotmány* és a *Magyar Állam* című lapokban jelentek meg. Ezek a munkák egyik méltatója szerint még alapos feldolgozásra várnak. (Kiss L., 1966. 59–63. l.)

A szlovák biográfiai szótár jegyzi Viszolaicszky 1868-ban Budapesten kiadott első önálló kötetét, melynek címe: *Isten ujsa né-mely feltűnő, de való eseményben*. Ugyancsak említik két útikönyvét, az *Egy zarándoklat élményei Egyiptom, Jeruzsálem és Rómában* címűt (Budapest, 1887), valamint a *Szellemi böngészés Svéd-Norvégia és Oroszországban* című munkáját (Érsekújvár, 1905). Az elsőben megannyi dokumentumértékű leírást találunk, élményszerű beszámoló olvashatunk. A mű értékét növeli, hogy a szerző a három hónapos utat nemcsak mint egyszerű vagy épp tudományos felkészültséggel rendelkező utazó mutatja be, hanem mint zarándok is élénk tárja. Dr. Kiss László Viszolaicszkyt méltató írásában kiemeli a Szentföldön járt teológus ama érdemét is, hogy felhívta a figyelmet a Pater noster templomból hiányzó magyar nyelvű Miatyánk-szövegre, és sürgette annak pótlását is. (Kiss L., 1996. 61. l.)

Másik könyvében Észak- és Kelet-Európa tájait hozza közelebb az olvasóhoz

Viszolaicszky. Bevezetőjében a világlátás fontosságát hangsúlyozza, többek közt így: „Mindenkornak megvan a maga törekvő eszméje, mely úgy befolyásolja szülőit, mint az uralkodó planéta a csillagjárását! A mi korunk uralkodó planétája az utazás! (...) Ha újítást akar a magyar ember közéletünkbe behozni, rámutat arra, hogy így van Francia-, Angol-, Spanyol- és Németországban is. Az országgyűlésen elhangzott érvelések jó része csupa külföldre való hivatkozás.” (Viszolaicszky K., 1905. 3. l.) Íme, egy Isten háta mögötti faluban élő pap nyitottsága a világmindenségre. Útikönyve igazi „szellemi böngészés”, hisz nemcsak tájakat, természeti szépségeket, városokat mutat be, hanem közel hozza a távoli népek kultúráit, szellemi-lelki világát is.

Az alsószemerédi *Historia domus* feljegyzései szerint Viszolaicszky 1874. december 11-én érkezett a faluba. Külön nagy érdeme, hogy az elődje, Fábíán János plébános által vezetett plébániatörténetet szorgalmasan és példásan írta tovább. Nagy kincset hagyott így az utókorra, hisz feljegyzései értékes forrásai a múltnak. Kiolvashatók belőlük a paraszti társadalom viselkedési normái, az adott közösség rendje, mindennapi életének apró eseményei, a mikrotársadalom erkölcsi-vallásos szokásai stb.

Viszolaicszky első feljegyzése 1875 húsvétjáról szól. 1876 végén egy összegzést készített, melyben szomorúan konstataált bizonyos dolgokat. Tapasztalatait így sommázza: „Sz. Szilveszter napja. Mint lelkiatyja ha visszatérek a lefolyt évre, igazán elszomorodik a szívem azon erkölcsi süllyedésen, melyet híveim közt egy egész éven át tapasztaltam.” A tények azonban nem torpantották őt meg: haláláig azon serénykedett, hogy a rábízott nyáj emberi tartását pallérozza, erkölcsi életét egyengesse. Ezt az építkezést szolgálták a más téren elért eredmények, létrehozott eszközök is. Például az 1885-ben megáldott új alsószemerédi templom, az ugyanakkor felszentelt zárda, az 1897-ben felállított községbeli fakereszt, a templomnak adományozott sok-sok kegytárgy stb. Emögött bizony ott volt Viszolaicszky emberpallérozó munkájának az eredménye is. De jó példát mutatott e téren saját maga is. 1886-ban a templom két mellékoltára közül az egyiket ő állította. Amint a

*Historia domus*ban feljegyezte: „A másikat pedig, mint védszentem oltárát (Borromeo Szent Károly – Cs. K. megj.), hálám kifejezése s megörökítése jeléül, hogy Sz. földi utamban megoltalmazott s szerencsésen visszavezérelt, én emeltem. A képeket Ébert Endre leányvári esperes festette; rámáját Bécsből hozattam, az egész oltár fáját pedig egy sági asztalos készítette. Borromeo Szent Károly oltárában üveg ajtós tabernaculumban helyeztem el Sz. földi s lourdi utazásomban gyűjtött emléktárgyakat (...) Meg van írva s nevezve minden tárgy neve s hozzája honnét hoztam.”

Viszolaicszky nem önmaga vagyonát gyarapító pap volt. Amikor papsága 25 éves jubileumát ünnepelték, akkor sem fogadott el ajándékot saját maga számára. Az összegyűjtött pénzen egy Jézus- és Mária-szívszobrot, keresztúti képeket és kelyhet vetetett a templomnak.

Viszolaicszky feljegyzéseinek néprajzi értékei is felbecsülhetetlenek. Erről részletesen beszámoltam egy hosszabb dolgozatomban, megköszönve Viszolaicszky kései utódjának, Herdics György plébánosnak, hogy a még meglévő *Historia domus*t áttanulmányozhatam. (Csáky K., 2000/1–2. 155–171. l.)

A tudós falusi plébános 1929-ben hunyt el Alsószemeréden. Síremlékét dr. Kiss László mutatta be a *Magyar Vasárnap Kalendárium*-ban. (Kiss L., 1996. 63. l.) A szemerédiek értékelve „leghűségesebb” papjuk munkáját, értük kifejtett tevékenységét, sirhalma fölé egy embernagyságú, a Jó Pásztor ábrázoló szobrot emeltek, ezzel a felirattal: „Itt nyugszik Istentben boldogult Viszolaicszky Károly esperes-plébános, 1843. XI. 3. – 1929. VI. 7. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.”

Vitális István

(1871–1947)

A Vitális család megbecsült familia volt Hont megyében. Az ősök a Liptó megyei Vitalisfalváról származnak. Vitális Pál a XVIII. században telepedett le tájainkon: fia, Sámuel, ügyvéd lett Balassagyarmaton, Pál Felsőszelestényben gazdálkodott, István pedig Nógrád főszolgabírája volt.

Vitális István tanár, szakíró és geológus hosszú ideig Selmecbányán lakott. Ő egyébként az Orosháza melletti Pusztaszentornyán született Békés megyében 1871. március 14-én. Tanulmányait a szarvasi gimnáziumban kezdte, majd a budapesti Tudomány- és Műegyetemen folytatta. Olyan kiváló szakembert tudhatott tanárának, mint a kor kiemelkedő földrajztudósa, Lóczy Lajos doktor. Vele egy életre szóló szakmai és baráti kapcsolatot alakított ki. Egy ideig tanársegédként is dolgozott a műegyetemen.

A tehetséges tanítvány, Vitális István már egyetemista korában is oktatott a gyakorlógimnáziumban Budapesten. 1894-ben került Selmecbányára, s az evangélikus líceum tanára lett. A fiatal pedagógus igen szerette a természetet, kutatta annak titkait s a föld rejtett kincseit. Az ezredéves országos kiállításon így már bemutatkozhatott önálló hegységterületrajzi mintagyűjteményével. (Borovszky S. szerk., é. n. 277. l.)

A szűkebb pátria természetföldrajza, az ország tájai s a nagyvilág egyaránt érdekelték Vitális. 1896-ban részt vett a földrajztanárok egyiptomi tanulmányútján; 1901-ben pedig iskolája támogatásával a kutatók greifswaldi nyári kurzusát látogatta. Tette tehát azt, ami egy igazi tudós tanárhoz illett: tanult, utazott, kutatott és publikált. A *Pallas Nagy Lexikona* I. kötete számára megírta az Afrikáról szóló részt. A magyar tanárok *Egyiptom* című könyvében Kairót ismertette.

Hosszú időn át szakelnöke volt a Selmecbányai Gyógyászati és Természettudományi Egyletnek, 1896-tól szerkesztette annak *Évkönyveit*. Ezekben több kiváló szakdolgozata jelent meg, például a búrokról és hazájukról, az Al-Dunáról, a Balatonra vonatkozó földrajzi ismeretekről, egyiptomi útjáról stb. Az 1903. évi kiadványban (Vitális I. szerk., 1904) közli ama terjedelmes előadását, melyet a selmeci akadémia ásvány-földtani intézetében tartott. A tanulmány címe: *Adatok a Balaton-fölvidék bazaltos kőzeteinek ismeretéhez*. Kedves tanára, Lóczy Lajos szólította fel őt, hogy a Balaton-fölvidék bazaltos kőzeteit tegye petrográfiai vizsgálatok tárgyává. Kutatásait Vitális a nagy eldődök (Böckh János, Hofmann Károly) eredményeit felhasználva, de már a petrográfia modernebb módszereit,

a vulkanológia újabb nézőpontjait figyelembe véve végzi. Így sikerült kimutatnia az elszigetelt és egymástól távol álló eruptív kőzetek különbségét, másrészt viszont bizonyos egyezéseit is.

A század elején megírta Borovszky monográfiája számára a *Hont vármegye természeti viszonyai* című fejezetet. Szakszerűen, de egyben népszerűsítő formában megírt tanulmányában többek közt felhívja a figyelmet arra, hogy a természeti viszonyok változatosága Hont megyét „*az ország legérdekesebb vármegyéi közé emeli*”. Itt található a Selmeci-hegység legmagasabb csúcsa, a Szitnya (1011 m), akárcsak délen a Börzsönyé, a 939 m magas Csóványos. Ásványos forrásokban is az ország leggazdagabb tájéka ez a kicsiny megye. Itt buzog a „Bori buzgó”, a magyarádi és szántói mészkőből előtörő több forrás, a gyógyi kénes víz, a környék legjobb asztali víze, a szántói gyógyvíz. A megye északnyugati csücske geológailag is a legérdekesebb része volt a történelmi Magyarországnak, hisz aranyat, ezüstöt és más értékes kincset egyaránt rejtetegetett a föld mélye. Az időjárási tényezők szintén változatosak ezen a kis földrészen. Észak és dél átlaghőmérséklete közt többfoknyi különbség van, a csapadékmennyiség közti különbség is jelentős. Pedig az észak-déli pont közti távolság mindössze 83 km. Florisztikailag ugyancsak sokszínű Hont megye, hisz „*éjszaki magasabb helyein néhány havasalji faj is társul szegődött*”. (Vitális I., 1906. 15. l.)

Az evangélikus líceumban az intézeti *Évkönyveket* is szerkesztette. Ezekben szintén sokat publikált, többek közt megírta Breznik János igazgató életrajzát is. 1903-tól a selmecbányai főiskola adjunktusa lett. 1904-ben doktori oklevelet szerzett, 1911-ben megjelent Budapesten a *Balaton-vidéki bazaltok* című munkája. Közben számos tanulmánya látott napvilágot a Bányászati és Kohászati Lapokban. Megírta a gimnáziumi *Földrajzkönyv I.* és *II.* kötetét. 1912-ben átvette a főiskola ásványtani tanszékének vezetését, majd 1919-ben a Sopronba áttelepített intézet rektora lett. 1920-ban az MTA levelező, 1943-ban pedig rendes tagjává választották.

Vitális István érdemeit hosszasan lehetne még sorolni. Hisz bekapcsolódott az Erdélyi-

medence, az Egbell környéki és kárpátaljai szénhidrogén-kutatások földtani felvételeibe, továbbra is tanulmányozta a Balaton környékének földtanát stb. Legkiemelkedőbb eredményét a szénkutatás terén érte el. Javaslatára több bányát tártak fel, s ő kutatta ki a mátraalji pannóniai fás barnaszéntelepeket. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 1007. l.)

Neves tudósunk 1947. november 9-én hunyt el Budapesten. Geológia iránti szeretetét nemcsak diákjaiba oltotta be, hanem családjában is örökül hagyta. Fia, Vitélis Sándor, aki még Selmecbányán született 1900-ban, szintén a földtan kiemelkedő művelője lett.

Wagner Károly

(1830–1879)

Köztudott, hogy a selmecbányai Magyar Királyi Erdőakadémia oktatási nyelve sokáig nem a magyar volt. Amikor ennek változtatására lehetőség nyílt, akkor sem volt könnyű az ügy, hisz először meg kellett teremteni a szakterminológiát s a szaknyelvet. E téren az akadémia két jeles tanáregyénisége, Divald Adolf és Wagner Károly járt elől. 1862-ben többek közt megalapították a nagy múltú és sokak által ismert Erdészeti Lapokat, két év múlva kiadták az első Erdészeti Műszótárt,

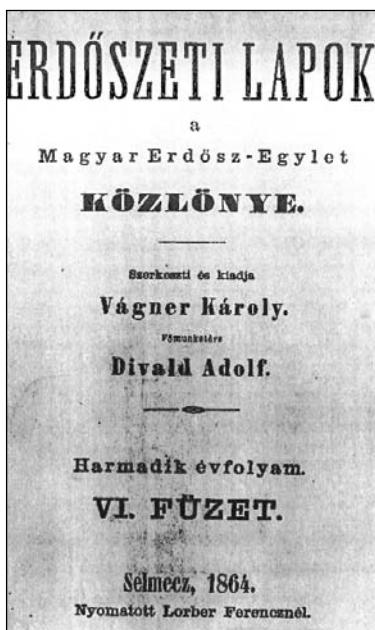
1868-ban pedig Magyar–német és Német–magyar Erdészeti Műszótárt szerkesztettek. A szerkesztők műszótárbeli előszavából idézi Köpeczi Béla az alábbiakat: „Jól tudjuk, hogy minden rossz műszóért, amelyet elfogadunk és habár a szükségtől kényszerítve forgalomba hozunk, a felelősség minket terhel; és miután a tapasztalás tanítja, mily nehéz egy megrontott műnyelvből a rossz szavakat, ha már forgalomba jöttek, kiirtani, e részben nagy elővigyázattal és lelkiismeretességgel jártunk el... Fő törekvésünk volt mindig odahatni, hogy műnyelvünk az élet nyelvtől lehetőleg kevésbé térjen el.” Köpeczi szerint: „Ezek olyan elvek, amelyek a modern nyelvészet szemléletének is megfelelnek...” (Köpeczi B., 1979/10. 436. l.)

A szótár egyik szerzője, a kiváló pedagógus és nagyszerű ember, Wagner Károly 1830. október 6-án született a Máramaros megyei Aknasugaton. Édesapja kincstári erdész volt, s valószínűleg „már az időben nyert hivatást” ő is az erdészethez. Szatmári középiskolai tanulmányainak elvégzése után került Hont megyébe, a selmeci akadémiára. 1859-ben ugyanitt segédtanár lett. Illés Nándor mondta róla egyik beszédében az alábbiakat: „Szakunk elméletével való foglalkozásának lehet tulajdonítani főképpen, hogy a magyar erdészeti irodalom létesítése agyában megfogamzott; a tanítással való foglalkozás, a tanuló ifjúsággal való folytonos érintkezés és annak mindig újra meg újra ismétlődő vágyakodása a tudományoknak magyar nyelven való hallgatása után sarkantyúként hatottak (...) a nemzeti haladásért lelkesülő keblére, és az eszme végrehajtására unszolták.” (Idézi: Vadas J., 1896. 350. l.)

1864-ben áthelyezték őt Nagybányára, ami „fölette érzékenyen sújtotta kezdő irodalmunk ügyét, s az Erdészeti Lapok kiadása majdnem fönnakadt”. (Vadas J., 1896. 351. l.) A tanári pályától azonban csak rövid időre szakadt el. Keszthelyre ment, ahol az Országos Gazdasági és Erdészeti Tanintézet tanáraként dolgozott. Egyike volt az iskola legkedveltebb oktatóinak: tanítványai „mind előadásáról, mind bánásmódjáról” szeretettel emlékeztek meg.

1867-ben ismét Selmecbányára került, „az erdészeti akadémia vezértanárává neveztetett

ki erdőtanácsosi címmel". Életének legboldergabb éveit töltötte itt; az akadémiai időszak munkásságának fénypontja volt egyben. Vadas Jenő könyvében olvassuk: „Ezen idő alatt nemcsak egészen magyarosította az akadémiát, hanem annak tervét is egészen a jelenkor igényeinek megfelelően alakította.” (Vadas J., 1896. 351. l.) Wagner tudta: „Az erdészeti szaknyelv magyar kifejezéseinek a megalkotása és a szakirodalom létrehozása az 1850–60-as években egyre sürgetőbbé vált. A szabadságharc leverését követően nemcsak az osztrák erdészeti törvényeket terjesztették ki Magyarországra, hanem osztrák és cseh erdőtiszteket neveztek ki az erdők kezelésére.” (Dr. Oroszi S., 1989. 607. l.)

1871-ben a pénzügyminisztérium erdészei osztályára került, ahol „egyszersmind a folyamatosan levő földadó-szabályozás erdészeti ügyeit az országot hálára kötelező alapos munkálattal vezette”. (Pauer J., 1896. 350. l.)

Wagner Károly munkásságát mindig a szorgalom, a példaadó igazságszeretet és az államérdek jellemezte. Mint ember „egyike volt a legnemesebbeknek, soha senkinek sem ártott, jót azonban sokat tett, s néha csak évek múlva vagy sohasem tudta meg az illető, hogy ki volt a pártfogója. De csak a jót pártolta,

csalásnak tartván a haszontalan ajánlást”. (Vadas J., 1896. 352. l.)

Munkásságát az említettek kivül olyan művek is fémjelzik, mint a *Segéd táblák erdőszők és erdőbirtokosok számára* (Divald Adolffal. Selmecz, 1864) vagy *A Lo-Presti pályá, mint erdőszállítási eszköz* (Pest, 1871).

A kiváló erdőmérnök 1879-ben hunyt el Budapesten. Gazdag tevékenységét az utókor is elismerte. Mellszobrát 1979-ben leplezték le Budapesten a mezőgazdasági és élelmiszer-ügyi minisztérium székházának árkádsorában, ahol azoknak állítanak emléket, akik „különös érdemeket szereztek a magyar mezőgazdaság, erdészet, földmérés és élelmiszeripar fejlesztésében”. Van szobra a soproni egyetem botanikus kertjében is, sírja pedig a Farkasréti temetőben látható.

Wilckens Henrik Dávid

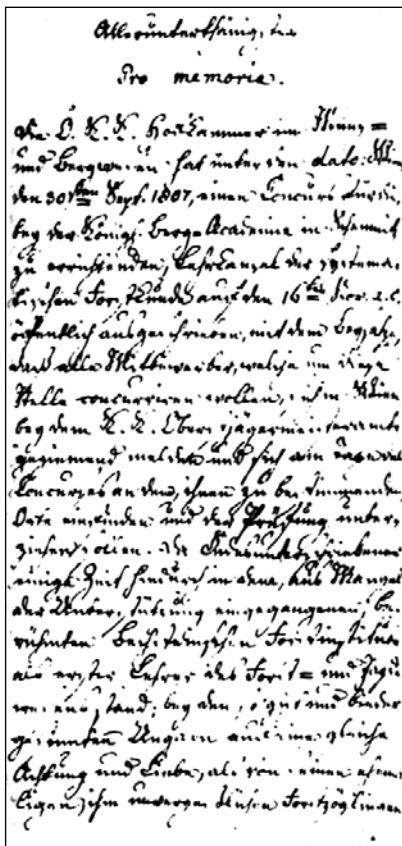
(1763–1832)

A magyar erdészeti szakképzés alapjait is egy idegen származású professzor teremtette meg a selmeci akadémián. Wilckens Henrik Dávidnak hívták a német tudóst. A braunschweigi hercegség pincemesterének fia 1763. november 14-én született Wolfenbüttelben. A helmstedti egyetem orvosi karán, a freinbergi bányászati akadémián és a göttingeni egyetemen végezte tanulmányait. Igazi polihisztori képzettségre tett szert: foglalkozott matematikával, kémiával, fizikával és földrajzzal, sőt még tudománytörténettel is.

1795–1799 között erdészeti tanár volt a thüringiai Walterschausenben. Ezt megelőzően Saarbrückenben gyógyszerészként is dolgozott. Mivel az erdészeti oktatást már Mária Terézia 1769. évi erdőrendtartási törvénye is sürgette, Wilckens Thüringiában egyre inkább az erdészeti témák felé fordult. Amikor a Monarchia keleti felében, Selmecbányán, a már működő bányászati akadémián is megszervezték az erdészeti tanszéket, Wilckent 1808-ban kinevezték annak tanárává. Tevékenysége inentől kezdve több mint két évtizedre összeforrott Selmecbányával.

Tulajdonképpen a Selmecbányán felállított Erdészeti Tanintézetet tekinthetjük az önálló magyarországi erdészeti felsőfokú oktatás kez-

detének. (Dr. Oroszi S., 1989. 645–647. l.) Wilckens tehát az erdészettudomány első professzora lett Magyarországon. Ő rakta le alapjait az intézetnek. Az oktatás érdekében rügy-, lomb-, virág- és maggyűjteményeket állított össze. Fiziológiai és növénykörtani gyűjteményeket szerzett be, megtervezte a botani-

Wilckens Henrik Dávid pályázati kérvénye

kus kert és a tanulmányi erdő létesítését. Szakkönyveket vásárolt az akadémiának, tanterveket készített és jegyzeteket írt. Ötötetes erdészettana (*Forstkunde*) kéziratban maradt. A német nyelvű munka első kötetében az általános növénytanról, a másodikban az erdészeti növények ismertetésével, a harmadikban a természetes fatermesztéssel, a negyedikben az erdőhasználattal, az ötödikben pedig mesterséges fatenyéztéssel foglalkozott. Előadásai az akadémián átfogták az erdészeti tudományok egészét: az erdészeti tervrajzok és térké-

pek, az építészeti rajzok készítésén át a jogismeretig és a bányaacsolásig szinte mindent tanított. 1809-től 1832-ig mintegy 232 erdészhallgatója volt, akik aztán „professzorok útmutatása alapján meghatározói lettek a hazai erdőgazdaság fejlesztésének”. (Dr. Oroszi S., 1989. 646. l.)

Ezek után gondolhatnánk, hogy Wilckens pályája egyenesen ívelt felfelé, élete zökkenőmentes volt. Pedig neki is sokat kellett hadakoznia Selmecbányán. A fölttes kamarai hatóságok gáncsoskodásai nehezítették az oktatást, az új intézmény gyors és színvonalas kiépítését. Csak nehezen tudta például saját segédeszközkészletét és gyűjteményét is átszállítani Selmecbányára. Pedig ezzel a köz javát, az oktatás színvonalát, a tudomány jobb kibontakozását szolgálta. Sokszor akadályozták a megfelelő szakkönyvek beszerzését is. Wilckens egyébként Selmecbányát nem találta a legalkalmasabbnak az Erdészeti Tanintézet számára. „Vélekedését a vidék termőhelyi és erdőállományi viszonyaival támasztotta alá.” (Dr. Oroszi S., 1989. 646. l.) Az intézmény mégis Selmecen maradt, s európai hírűvé fejlődött.

Wilckens selmecbányai küzdelmeit s az intézmény fejlesztése érdekében végzett áldozatos munkáját jól tükrözi Hiller István tanulmánya is, melyet az Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményeiben tett közzé 1983-ban.

Oroszi Sándor kiemeli a tudós tanár egyéb érdemeit is. Azt például, hogy nemcsak a hallgatókkal, hanem az erdőben, fűrésztelepeken dolgozó munkásokkal is sokat törődött. „Többször járt el a felettés hatóságoknál az erdei munkások élet- és munkakörülményei javításának ügyében. (Még nagybetegen is kijárt a közeli erdőbe, hogy intézkedései végrehajtását a helyszínen ellenőrizze.)” (Dr. Oroszi S., 1989. 646. l.)

Művei közül egynéhány nyomtatásban is megjelent, mint például a következők: *Die Forstmännische lehre von dem Oertlichen* (Braunschweig, 1800), *Die Aufgangsgründe der natürlischen Holzzucht* (Braunschweig, 1801).

A kiváló erdész, természettudós, a magyar erdészeti szakoktatás megalapítója Selmecbányán halt meg 1832. május 25-én. Az evan-

gélikus temetőben helyezték örök nyugalomra, de sírja már nem található meg. Azt az emlékoszlopot is ledöntötték Trianon után, melyet 1912-ben állítottak tisztelői. 1958-ban a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem botanikus kertjében állítottak tiszteletére emlékművet.

Zsigmondy Vilmos

(1821–1888)

A selmeci akadémia megannyi jeles diákjának egyike Zsigmondy Vilmos bányamérnök, geológus, a magyarországi geotermikus kutatások úttörője, az MTA levelező tagja.

1821. május 14-én született Pozsonyban. Itt kezdte tanulmányait is 1830-ban, de egy év után már Szakolcára került, hogy a szlovák nyelvet is elsajátítsa. Néhány évig a komáromi református gimnáziumot látogatta, majd 1838-ban Pozsonyban fejezte be középiskolai tanulmányait.

1838 és 1842 között a selmecbányai akadémián tanult. Ezt követően Szélaknán lépett állami szolgálatba. Zsigmondy Vilmos Péch Antallal együtt a fiatal selmeci mérnökök ama táborába tartozott, akik 1848/49-ben harcoltak a hazáért. „A szabadságharcban mint a resiczai vasgár ideiglenes vezetője tüntette ki magát, és hazafias magaviselete miatt a cs. kir. hadi törvényszék által 6 évi várfogságra

ítéltetett el.” (Pauer J., 1896. 343. l.) Az említett vas- és acélművek üzemét Zsigmondy ugyanis teljesen átállította a honvédség felügyeléséhez szükséges fegyver és lőszeranyag gyártására. Olmüc várából 1850. július 24-én szabadult, szabadságát megkegyelmezés folytán nyerte vissza.

Szabadulása után az Esztergom megyei Anna-völgyi barnaszénbányához került, majd 1860-ban Pestre költözött, s önálló bányaügynök lett. 1865-ben Pesten megjelentette a *Bányatan, kiváló tekintettel a kőszénbányászatra* című munkáját. A könyv a fúrás, a kutatás és az artézi kutatok tárgyalja. Mint Pauer írja: „Ezen munka megjelenésére vezethető vissza annak magyarázata, hogy a figyelem innen kezdve artézi kutatokat, nevezetesen pedig thermákat illető kérdésekben mindjobban fordult Zsigmondy Vilmos felé.” (Pauer J., 1896. 345. l.)

Zsigmondy tehát elsősorban sikeres artézi-kút-fúrásaival tette ismertté nevét. 1865-ben fúrta az első Harkányban. 1866–67-ben a Margit-szigeten és Alcsúton kutatott eredménnyel. 1868-ban kezdte a városligeti kút fúrását, amely később 74 °C-os termálvizet szolgáltatott.

1879-ben Petrozsényben tárt fel gazdag kőszéntelepeket. Fúrásainak földtani és hidrológiai tanulságairól értékes tanulmányokban számolt be a Földtani és Természettudományi Közlönyben, valamint a Bányászati és Kohászati Lapokban. (Kenyeres Á. főszerk., 1969. 1094. l.)

Fontosabb munkái közül megemlíthetjük még a következőket: *Tapasztalataim az artézi szökőkutak fúrása körül* (MTA székfoglaló. Pest, 1871), *A városligeti artézi kút Budapesten* (Budapest, 1878).

Zsigmondy Vilmos tevékenysége a Felvidékel is kapcsolatba hozható. Nevezetes fúrásokat végzett például Vihnyefürdőnél, a jászapáti gőzmalmi kútnál és Herlányban. 1875-ben Selmec-Bélabánya városok országgyűlési képviselőjévé választották. A parlamentben mind az említett városok, mind a bányászat fellendítése érdekében sokat tett.

Zsigmondy a tudományos élet szervezeteiben is jeleskedett. 1862-től tagja volt a Természettudományi Társulatnak, 1864-től pedig a Magyarhoni Földtani Társulatnak. 1884-ben

Selmec-Bélabánya sz. kir. bányaváros törvényhatósági bizottsága díszpolgárává választotta őt.

Zsigmondy Vilmos jelleme – mint Pauer János írja – „*mintaképpül szolgálhatott. Nyílt jel-*

lemű férfi volt, s azért másokban is kedvelte, kereste és megbecsülte az őszinteséget”. (Pauer J., 1896. 346. l.) Budapesten hunyt el 1888. december 21-én.

35 további jeles személyiség

Honti arcképcsarnok című 1988-as kötetünket is kiegészítettük egy „további jeles szülötteket” tárgyaló fejezettel. Esetünkben ez még inkább indokolt, hisz a Honthoz kötődő neves elődök igencsak tág területről származnak, teljes számbavételük szinte lehetetlen. A 130 kisportrét tehát kiegészítjük további 35 tudósról, művészlől, politikusról készült rövid jegyzettel. Olyanokról van szó, akikről a kézirat lezárásakor tudomásunk volt, de az anyaghiány vagy egyéb okok már nem tették lehetővé az érdemlegesebb portrék megrajzolását.

A híres selmeci tanárok közül itt említjük meg az alábbiakat:

Hatala Alajos

(*Nyitra, 1817. dec. 11. – Kolpach, Hont m., 1867. jún. 2.*) paptanár és misszionárius volt Észak-Amerikában. 1850-től Selmecbányán tanított, 1856 és 1863 közt pedig a Buffalo-vidéki indiánok közt volt hittérítő.

Király Ernő

(*Sopron, 1855 – ?*) 1903-tól igazgatta a selmeci evangélikus líceumot. Több történeti cikket és világtörténeti vázlatot írt. A Borovszky-monográfia számára Richter Edével megírta Selmec történetét is.

Király József Pál

(*Nyíregyháza, 1810. jan. 20. – Kismarton, 1887. ápr. 26.*) 1842-től tanított a selmeci líceumban. A magyar tanítóképzés fejlesztése terén vannak jelentős érdemei (MÉL, 1967. 918. l.). *Szózat a magyarhoni szabadkőművesek nagypáholyához* című munkája 1877-ben jelent meg Oedenburgban.

Paulovics István

(*Kiskőrös, 1877. febr. 10. – Kiskunhalas, 1937. ápr. 4.*) tanár, irodalomtörténész 1903–1919 közt oktatott a bányaváros evangélikus főgimnáziumában. *Pázmány és Szenci Molnár Albert* című kötet 1902-ben jelent meg Pesten. Bérczy Károlyról (Budapest, 1903) és Reviczky Gyuláról (Budapest, 1910) is írt könyvet.

Szeveríni János

(*Alsósztrégova, 1716. jún. 23. – Selmecbánya, 1789. máj. 8.*) tudós tanár 1755-től haláláig az evangélikus líceum igazgatója volt. Történelmi és filozófiai művein kívül főleg állattani könyveket írt. Az állattanban saját rendszert dolgozott ki. Latin nyelvű munkái közül az alábbiakat említjük: *Fundamenta historiae civitatis...* (Pozsony, 1773), *Tentamen zoologiae Hungaricae...* (Pozsony, 1779).

A Selmecbányán tanuló híres diákok sorát is kiegészíthetjük még néhányval:

Kiss Ferenc

(*Szilárskány, Sopron m., 1860. ápr. 24. – Szeged, 1952. jún. 13.*) erdőmérnök és szakíró 1879–1882 között tanult a selmeci akadémián. Ő a nyírségi homoki erdők nagy szakértője volt, *Az Alföld fásításának kérdéséhez* című könyve Budapesten jelent meg 1920-ban.

Kodolányi Antal

(*Bátor, Heves m., 1835. febr. 16. – Budapest, 1910. dec. 7.*) gimnáziumi tanulmányait végezte Selmecen. Az ismert biológus foglalkozott a lótenyésztéssel és gyümölcsfatermesztéssel, 1886-ban pedig Egerben *A rózsetenyésztés* címmel adott ki könyvet.

Magyar Pál

(*Cegléd, 1895. márc. 27. – Sopron, 1969. ápr. 18.*), az erdészeti európai hírvű professzora 1913-ban Selmecen kezdte tanulmányait az akadémián. *Alföldfásítás* című könyve az erdészeti könyvkiadás „legátfogóbb, legkiemelkedőbb alkotása”. (Dr. Keresztesi B., 1969. 241–242. l.)

Severlay Károly

(*Pozsony, 1828. jún. 10. – Budapest, 1870. febr. 18.*) szintén a selmeci líceum diákja volt. 1848-ban fiatalon ment a harctérre. Ő

Mikszáth egyik rimaszombati tanára volt: 1858/59-ben a latint és a magyart, 1860/61-ben a németet oktatta neki a protestáns gimnáziumban.

Zipser Keresztély András

(Győr, 1783. nov. 25. – Besztercebánya, 1864. febr. 20.) természettudós, a magyar föld bemutatója szintén diákoskodott Selmecen.

Szólhatunk még további olyan jeles elődökről, akik diákként és tanárként egyaránt kötődtek Észak-Honthoz.

Bencze Gergely

(Lemhény, 1854. márc. 8. – Sopron, 1925. dec. 15.) például 1876-ban végzett a selmeci akadémián, 1885-től pedig ugyanott kémiát adott elő. Ő elsősorban a bükkfa papírgyártási célokra való kémiai feldolgozásával kísérletezett.

Cseh Lajos

(Kisköszeg, 1840. szept. 29. – Selmecbánya, 1908. ápr. 10.)

1860–63-ban bányászatot-kohászatot tanult Selmecen, később ugyanitt az ásványtani-földtani tanszék tanára lett. A bányageológiai felvételek terén ért el sikereket, új módszereit itthon és külföldön egyaránt elismerték.

Cseh Lajos selmecbányai síremléke

Dérer Mihály

(1847–1919) egykori selmeci akadémista (1867–71) a vas-kohászat-vasgyártás tanszékének volt tanársegédje. Az *új, vagyis a mester-mérték házi és közhasználatára* címmel 1875-ben Selmecen könyvet jelentetett meg.

Fodor László

(Szakolca, 1855 – Budapest, 1924) 1887-től az akadémia ábrázoló mértan tanszékének tanára, majd vezetője volt. Ő „*a hazai ábrázoló geometriai oktatás úttörője*”, akinek tankönyveit majd egy évszázadon át használták a főiskolai és középiskolai oktatásban. (Zsámboki L., 1983. 168. l.)

Grillusz Emil

(1857 – Selmec, 1920) besztercebányai születésű bányamérnök középiskolai és főiskolai tanulmányait is Selmecen végezte, majd az akadémia tanársegédje lett. Ő volt az, aki „*összes energiáját egy már-már teljesen lehangyolott ősi bányászat talpraállításának szolgálatába állította*”, akinek „*élete a meg nem értés, halála a csalódás tragikumja*” volt. (Abzinger Gy., 1921. 49–51. l.)

Kelle Artúr

(Perjámos, Románia, 1882. júl. 18. – 1945), a selmeci erdőművelés-tani tanszék egykori tanára, az akadémia volt diákja főleg a fák betegségeivel foglalkozott. A „*szilfabetegség*” elsőleges okai című könyvét Sopronban adták ki 1940-ben.

Mihalovits János

(Privigye, 1877 – Sopron, 1939) 1902–1905 között hallgatott bányászatot Selmecen. 1912-től a főiskola jogi tanszékének tanára, illetve vezetője volt. Bányatörténettel is foglalkozott, s néhány önálló kötete is megjelent. Ilyen a *Magyar erdészeti jog 1.* kötete (Selmec–Zsolna, 1918–1919), valamint a *Közgazdasági jog és bányászati adminisztráció* (Selmec, 1913–1914).

Wehrle Alajos

(Kremsier, Ausztria, 1791 – Bécs, 1835. dec. 13.) vegyész 1820–1835 közt volt a selmeci akadémia vegytanára. Több ásványt elsőként elemzett, s alapvető elemzéseket végzett a Börzsöny hegységben is.

Az Ipolyságon működött pedagógusok közül is hadd említsünk meg még legalább kettőt:

Horváth István

(1885–1941) latin–történelem szakos tanár, bölcsészdoktor és régész az ipolysági gimnáziumban oktatott. Széles körű közéleti tevékenysége mellett országos hírűvé tette a gimnázium archeológiai gyűjteményét.

Kasztner Janka

(Ladomér, 1850 – Budapest, 1923) az ipolysági polgári iskola tanára volt 1874-ben. A magyaror-

szági nőnevelés egyik úttörőjeként is ismert. 1911-ben *Emlékeim* címmel jelentetett meg könyvet.

A tudós teológusok közül is említhetnénk még továbbiakat:

Berkes Pál

(*Felsőkocsós, Trencsén m., 1875. dec. 31. – ?, 1942*) egyházi író, iskolaszervező 1902-től Selmecebánya plébánosa volt. 1901-ben *Isten ígéje* címmel adott ki könyvet (h. n.). 1828-ban a Szlovenszkói Katolikus Tanács tanügyi referense, aki az egyházi iskolák működésének fontosságát hangsúlyozta. *Školská autonómia na Slovensku* című könyvét már szlovák nyelven adták ki Nagyszombatban 1928-ban.

Böhm Károly

(*1853. jún. 13. – Cleveland, Ohio, 1932. ápr. 9.*) egyházszervező, szerkesztő és missziós pap 1888–1892 között Hont megyében, Márianosztrán tevékenykedett plébánosként. Aztán Clevelandben megalapította és megszervezte a magyar oktatást. 1894-ben megindította a Szent Erzsébet Amerikai Hírnöke című katolikus közlőnyt:

Heimlich Ferdinánd

(*Alsólendva, 1813. aug. 13. – Börzsöny, 1869. okt. 11.*) egyházi író kezdetben a Foglár családnál nevelősködött, majd Bussa és Patak káplánja, 1858-tól pedig Nagybörzsöny plébánosa lett. Főleg német nyelvből fordított egyházi munkákat magyarra.

Kudora János

(*Tata, 1849 – Nagylőd, 1918. máj. 31.*) ipolyviski plébános megírta többek közt a Borovszky-monográfia egyháztörténeti fejezetének a katolikus egyházat tárgyaló részét. Jelen volt a századforduló Hont megyei mozgalmában is.

Weigel Bertalan

Feltétlen említést érdemel e XVII. századi ötvösművész is. Ő egy ideig Selmecebányán működött, „a festett-zománcos plakettek díszítő-elemként való felhasználásának egyik első magyarországi kezdeményezője volt”.

Az orvosok listáját is további két névvel egészítjük ki:

Horváth József

(*Lukácsháza, Vas m., 1794. febr. 1. – Bát, 1849. máj. 14.*) orvosdoktor, író, az MTA tagja 1829-től volt Hont megye főorvosa. A magyar közéletben s a közművelődésben is jelentős szerepet vállalt. Jól ismerte az orvosi szakirodalmat, s németből fordított magyarra szakmunkákat. Róla Kiss László orvos-történész rajzolt hosszabb portrét 1994-ben. Ugyanő írt alaposabban *Stipsics Ferdinándról*.

Stipsics Ferdinánd

(*Székesfehérvár, 1754. ápr. 25. – Pest, 1820. márc. 25.*) a nagyszombati orvosi fakultáson szerzett diplomát 1774-ben, s disszertációját *A kövek természetéről és gyógyszereikről* címmel adta ki. 1775-től 1780-ig volt Nagy-Hont „fizikusa”, utána Pestre költözött, s a sebészorvosokat oktatta.

Egy-két előkelő főúr, katona és politikus is megérdemli az említést:

Balassa Bálint

(*? 1626 – 1684*) neves költőnk nagybátyjának a leszármazottja. Részt vett ő is a török elleni harcokban, volt királyi tanácsos, a főúri epigonlírát művelte, s nagy költőelődjének verses életrajzát is megírta. 1670-től Korpona kapitányként teljesített szolgálatot, 1678-ban vítézei kétszer megvédték a töröktől a várost. 1667-től Hont főispánja. Az őt megörökítő festményt a Honti Múzeumban láthatjuk Ipoly-ságon.

Balassi János

(*1510 körül – 1576 után*) felvidéki főúr, királyi főajtónálló, Balassi Bálint költő apja, a bányavárosok kapitánya, 1555–1562 közt Hont megye főispánja volt. 1569-ben Miksa király Dobó Istvánnal együtt bebörtönöztette, mert János Zsigmonddal való titkos egyezséggel vádolták őket.

Coburg Ferdinánd herceg

(*Coburg, 1785 – Bécs, 1851*) Koháry Mária Antónia férjeként jutott a szentantali kastélyhoz

Szent Antal

és uradalomhoz, s egyben ő volt a Coburgok magyarországi ágának megalapítója. Kiváló katona és vadász, Ferenc császár bizalmas embere volt egyben.

Koháry Péter

(Léva, 1564 – ? 1631) vitézségével tűnt ki hajdan. 1593-ban Teuffenbach Kristóf kassai főkapitány hadaihoz csatlakozott, küzdött Füleket ostromában, Drégely visszafoglalásánál. 1594-ben Mátyás főherceg vezérlete alatt ő is részt vett Esztergom ostrománál. 1598-ban Pálffy Miklóssal együtt harcolt Győr visszafoglalásáért. 1608-ban tagja volt annak a bizottságnak, amely Rudolf királytól Prágából hozta a koronát. 1618-ban Érsekújvár alkapitánya volt. Felesége, Balassa Borbála révén a honti várak közül megszerezte Szitnyát és Csábrágot.

Králik Lajos

(Pest, 1849. okt. 11. – Pozsony, 1913. júl.) egy ideig Szécsénkén volt nagybirtokos, de elsősorban a jogi pályán bontakozott ki. Több törvény előkészítésében is részt vett, s több könyvet is kiadott. Művei közül csak néhányat említünk itt: *Az eskü a polgári perben* (Budapest, 1879), *A magyar ügyvédség I–II.* (Budapest, 1903), *Görgey és Kossuth* (Budapest, 1906).

Tahy László

(Eperjes, 1881. máj. 15. – Budapest, 1940. márc. 4.) diplomataként futott be szép karriert. 1924-ben ankarai, 1934-ben berni követ volt, 1935-ben a Gömbös-kormány miniszterelnökségi, illetve belügyi államtitkára. Százdron volt birtokuk, s itt is temették el a Jézus Szíve tiszteletére emelt családi kápolnában.

Egynéhány kiváló iparos is kötődött a honti tájhoz:

Gregersen Guilbrand

(Strand, Norvégia, 1824. ápr. 17. – Budapest, 1910. dec. 24.) nagyiparos, építészeti vállalkozó és Hont megyei birtokos 1847-ben jött Magyarországra. 1848–49-ben utászként teljesített szolgálatot a szabadságharcban. Irányította a Vág feletti hidak, az Érsekújvár és Esztergom közti vasút, valamint a budai alagút építését, részt vett Szeged árvíz utáni újjáépítésében stb. 1865-ben megvásárolta Szobon Luczembacher János fűrész- és fatelepét.

Thék Endre

(1842. nov. 1. – Budapest, 1919. jún. 8.) a nagyüzemi magyar bútorgyártás megteremtője volt. Művészi értékű iparával vonta magára a figyelmet. Üzeme 1885-ben már Magyarország legjobban berendezett bútorgyára volt. 1890-től zongoragyártással is foglalkozott, s egyben ő teremtette meg a nagyobb szabású magyar zongoragyár alapjait. 1896-ban Lontón vásárolt birtokot, s itteni kastélyát művészi érzékkel rendezte be.

Thék Endre lontói kastélya

Utószó

Ellentmondásosnak tűnik egy olyan műhöz utószót írni, melyet a szerzője sem tekint befejezettnek. Alaptalan szerénység ez a részéről, hiszen az ilyen típusú munkák, nevezzük arcképcsarnoknak, lexikonnak, kisportrék sorozatának – bárminék, sohasem lehetnek tökéletesen befejezettek. Az idők folyamán mindig bukkanhatnak fel összefüggések, adatok, történelmi kútfők, lappangó forrásmunkák stb., melyek bővíthetnék a már közzétett anyagot. Csáky Károly is tudatában van ennek, mégis helyesen járt el, hogy a szakmai körök és a nagyközönség számára hozzáférhetővé tette kutatásainak, gyűjtőmunkájának eddigi eredményeit. A kötet, amit kezében tart a tisztelt olvasó, szerves folytatása az 1998-ban megjelent *Honti arcképcsarnok – Jeles szülöttek kisportréi* című könyvnek, amely az egykori Hont vármegye 104 jeles szülöttjének (tudósok, feltalálók, orvosok, erdészek, bányamérnökök, tanárok, művészek stb.) állít méltó emléket a ma élő generációk okulásául, történelmi ismereteinek gazdagítása céljából. A szakmai és olvasói körökben egyaránt kedvező visszhangot keltő könyv előszavában azt ígérte a szerző, hogy munkája folytatásaként számba veszi azokat a „jeles elődőket”, akik ugyan nem honti születésűek, de életük egy részét itt töltötték, itt váltak híressé, jelentősen hozzájárultak ennek a történelmi-társadalmi szempontból kiemegaslóan jelentős, mérhetetlen szellemi és anyagi gazdagságot felhalmozó régióhoz a fejlődéséhez. A *Jeles elődeinkben* 130 kisportrét és 35 lexikoncikk-szerű tudósítást olvashatunk azokról, akik életük egy részében gazdagították Hont szellemi-anyagi kincseit. A két kötet szakmai értékelése nem az utószó írójának a tiszte. Ezt elvégezték e tudományterület olyan tekintélyei, mint Dr. Hála József egyetemi oktató és mások. Mi inkább a szerzőre koncentrálnunk, hiszen ő is e régió „jeles szülötte”, akinek munkájára – ismereteink szerint – a hazai kritika nem fordított méltó figyelmet.

Csáky Károly három évtizede van jelen kulturális életünkben. Rendhagyó, senkiéhez sem hasonlítható pályát futott be. Eredetileg

tanárnak készült, magiszteri fokon magyar-angol szakos diplomát szerzett a mai Konstantin Egyetem jogi elődjén, majd ugyanitt megszerezte a pedagógia doktora címet. A végzés után folyamatos tanári munka mellett kultúraszervező, néprajzi gyűjtőmunkát, onomasztikai és dialektológiai tevékenységet folytatott. Munkájára először Magyarországon figyeltek fel. A Magyar Néprajzi Társaság a legeredményesebb társadalmi gyűjtőnek járó Sebestyén Gyula-emlékéremmel, Nógrád Megye Tanácsa Madách-díjjal tüntette ki. Az elismeréseken felbuzdulva, tanári munkája mellett széles körű továbbképzésbe fogott. Levelezőként elvégezte a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen az etnográfia-néprajz tanári szakot, és megszerezte a PhD. fokozatot, ami az egykori „tudományok kandidátusa” minősítésnek felel meg. Tevékenysége oly sokrétű és sokműfajú, hogy bemutatásához tömör és lényeglátó önjellemzését használjuk fel, ami egyetlen verskötete – *Kíséret az idővel*, 1997 – bevezetőjeként jelent meg *Hitvallásom* címmel, betöltve az ars poetica és ars scientia feladatát egyaránt.

„Irodalmi munkásságomat versíróként kezdtem a hetvenes évek elején. Száznál több költeményem jelent meg a szlovákiai magyar lapokban és a Palócföldben, valamint egy-két antológiában... Szűkebb közösségem sorsát, problémáit közelről ismerem, keserveit naponta megszenvedem. Verseim elsősorban ebből az élménykörből születtek. Mert gondból, bajból volt elég mindnyájunk házatáján... A magunk valóságát akartam kinyilatkoztatni, válva annak buktatóit és sikertelenségeit is.

Publicisztikai írásaimban a nemzetiségi tudat formálását, a problémafelvetést egyaránt vállaltam. Még akkor is, ha olykor-olykor ebből csak hátránya származott az embernek. Lehet ugyanis, hogy az én hátrányom a közösségem előnyét szolgálhatta.

Néprajzi-honismereti jellegű dolgozataimmal önnön feledésünktől szeretném megmenteni magunkat. Hogy emlékeink s szellemi ér-

tékeink számbavétele által tehessük teljesebb jellemünket, biztosabbá jövőnket.

Kutatásaim, gyűjtőmunkám során az emlékezet «tükörcserepeit» próbálok nagy türelemmel összeszeddegetni, tájak szellemi búvópatakjait végigjárni. Hogy hagyományaink, művelődéstörténeti emlékeink birtokbavételével magabiztosabban mozoghassunk a világ dolgaiban. Honismereti könyveimben a történelmi megyék s a régiók határok nélküli szellemi birtokbavételét kísérem meg.

Néprajzi kismonográfiáimban az Ipoly mente népi hagyományait tárom fel, a folyó mindkét partján szerzett forrásanyag alapján...” Az eddig felvázolt pálya konkrét eredményei a következők: Könyvei sorát onomasztikai tanulmányok nyitották meg (*Kelenye család- és ragadványnevei*, 1983, *Ipolyföldemes személynevei*, 1988), majd sikeres kirándulást tett a dialektológia tartományába (*A háziipar szakszókincse az Ipoly mentén*, 1988), feldolgozta a régió religiozitásának tárgyi emlékeit, személyi képviselőit (*Isten házai és szolgái*, 1993); a szaporodással, az újszülöttek fogadtatásával, a beiktatási, ill. keresztelői szokásokkal stb. ismertet meg a *Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk* (1992) című könyvében. A népi hiedelemvilág titkaiba, misztikájába vezet be tudományos értékű nagymonográfiája, *A Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilága* (2001). Az ünnepek, a népi vigadalom, az évszakok változásával kapcsolatos rituális szertartások érzékletes leírását olvashatjuk a *Hallottatok-e már hírét?* (1987) című, fényképekkel és kottával bőven illusztrált könyvében. Csáky Károly

tökéletesen tisztában van az önismeret fontosságával, s azzal is, hogy ez egyaránt vonatkozik egyénekre és közösségekre. Az ember ön- és éntudatának, identitásának, lelki kultúrájának elmaradhatatlan tartozéka szülőföldje szűkebb és tágabb régiójának, a teret belakó embernek ismerete, történelmi-társadalmi, szellemi súlyának tudatosítása, az egészséges lokálpatriotizmus őszinte átérzése. Ezt a célt szolgálják Csáky további művei: *Honti barangolások* (1985), *Szülőföldi vallomások* (1987), *Nógrádi tájakon* (1992), *„Jaj, pártám, jaj, pártám”* (1993), *Mikszáth Kálmán-nal szülőföldjén* (1995), *„Nem halt meg, csak alszik”* (1998), *„Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról...”* (2000), *Néprajzi-honismereti írások az Ipoly mentéről* (2000), melyek a tudományos alapokra épülő, az igényes ismeretterjesztés ösztönző példái lehetnek. A jelenbeli kapcsolatos gondolatait, mindennapi nemzetiségi gondjaink feltárása a *Helyzetjelentés a végekről* (1997) című könyvében olvasható.

Három évtized, huszonegy könyv. Nem mindennapi teljesítmény. Csáky Károly kezdetől fogva a maga útját járja, szuverén formálója életének, munkájának. Ha valamit mégis javasolhatunk, ajánlhatunk neki, akkor azt sugallnánk, hogy kutatásait terjessze ki az elmúlt, a huszadik századra, s vegye számba szülőföldjének az elmúlt században született „jeles” személyiségeit, ami páratlanná kerekítené az eddig is egyedülálló életművét.

*Dr. Szeberényi Zoltán kandidátus,
ny. egyetemi docens*

Irodalom, forrásmunkák

ABZINGER GYULA

1921 *Grillusz Emil. Bányászati és Kohászati Lapok. LIV. IV. 49–51.*

ÁRVANAGYFALVI FARBAKY ISTVÁN

1929 *Árvanagyfalvi Farbaký István ny. bányász- és erdészszak. tanár és igazgató, min. tanácsosnak önéletrajza. Bányászati és Kohászati Lapok. LXII. évf. 2. sz. 1929. jan. 18. 25.*

A Selmeci Ágost. hitv. evang. Lyceumnak Anyakönyve 1826-tól 1864-ig
A Selmeci Magyar Irodalmi Társaságnak az 1864-ik és 1865-dik évben megújított Alapszabályai (Selmeci Evang. Egyház Levéltára)
A Selmeci Magyar Irodalmi Társaság Törvénykönyve. Selmecbánya 1866.
(A Selmeci Evangélikus Egyház Levéltára)
A Selmecbányai Petőfi Kör Érdemkönyve.
(A Selmeci Evangélikus Egyház Levéltára)

BAKÁCS ISTVÁN

1971 *Hont vármegye Mohács előtt.*
Budapest

BALÁZS DÉNES szerk.

1993 *Magyar Utazók Lexikona.*
Budapest

BALÁZS DÉNES

1993 *Kaán Károly. Magyar Utazók Lexikona. Szerk.: Balázs D. 184.*
Budapest

BÁRSONY ISTVÁN

2001 *Kittenberger Kálmán: Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában. Lévatól Nagymarosig. Szerk.: Motesiký Á. 44–49.* Budapest

BÁTHORY ZSOLT és koll. szerk.

1997 *Pedagógiai Lexikon.* Budapest

BECK MIHÁLY főszerk.

1989 *Kémiai Kislexikon.* Budapest

BECK MIHÁLY–PESCHKA VILMOS főszerk.

1989 *Akadémiai Kislexikon I.* Budapest

1990 *Akadémiai Kislexikon II.* Budapest

BEDŐ ALBERT

1898 *Belházy Emil. Erdészeti Lapok.*
1898. május 31. 32.

BEKE MARGIT

1989 *Esztergomi kanonokok.*
Unterhaching

BELHÁZY N. JÁNOS

1889 *A magyar pénzverési súlymértékek.* Selmecbánya

BENDEFY LÁSZLÓ

1976 *Mikoviny Sámuel megyei térképei.*
Budapest

BENEDEK MARCELL főszerk.

1963 *Magyar Irodalmi Lexikon A–K.*
Budapest

BERKES PÁL

1928 *Školská autonómia na Slovensku.*
Trnava

BERTA SÁNDOR

1993 *Visszapillantás a sági gimnáziumra. Kézirat*
1993 *Visszaemlékezés az ipolysági gimnázium tanáira. Kézirat.*

BERZA LÁSZLÓ főszerk.

1993 *Budapest Lexikon I–II.* Budapest

BLÁZY, MIKULÁŠ

1979 *Imrich Tóth - hlavný banskoštiavnický banský lekár*
In.: Novák, Ján, zost., Zborník Slovenského Banského múzea.
217–245. Banská Štiavnica

BODRI FERENC

- 1996 *Petőfi Sándor „esztergomi kapcsolata”*. Limes, 1996/4. 73–82.
Komárom

BONA GÁBOR

- 1987 *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. 1848–1849.*
Budapest

BOROVSZKY SAMU szerk.

- é. n. (1906) *Magyarország vármegyéi és városai. Hont megye és Selmecebánya sz. kir. város.*
Budapest

BÖCK HUGÓ

- 1901 *Előzetes jelentés a Selmecebánya vidékén előforduló eruptív kőzetek korviszonyáról.* Földr. Közl. XXX. 1901. 289–328.

BREZNYIK JÁNOS

- 1883 *A selmecebányai ágost. hitv. evang. Egyház és Lyceum története. Első füzet. A XVI-ik századbéli események.* Selmecebánya
1889 *A selmecebányai ágost. hitv. evang. Egyház és Lyceum története. Második és harmadik füzet. A XVII–XIX-ik századbéli események.* Selmecebánya

BUDAI ERNŐ

- 2001 *Kemal pasa barátja volt (Tahy László).* Remény, 2001/48. 7.

BUZULKA, ŠTEFAN

- 1981 *Pôsobenie Krištofa Tragotta Delia v Banskej Štiavnici.* Hock, Milan zost. Zborník Slovenského Banského Múzea. Banská Štiavnica

CHMEL, RUDOLF

- 1980 *Két irodalom kapcsolatai* (Fordította: Zsilka Tibor) Bratislava

CSÁKY KÁROLY

- 1985 *Honti barangolások.* Bratislava

Tinódi honti históriái. Honti barangolások 89–101.

- 1986 *A hős Szondi és Drégelyvár végső pusztulása.* Dunakanyar, 1986/3. 49–55.

- 1992 *Nógrádi tájakon.* Honismereti olvasókönyv. Bratislava

- 1993a *Nyolc évtized sorsfordulók tükrében.* Ipolyág

- 1993b *Isten házai és szolgálói. Az Ipoly mente egyházi műemlékei és jeles személyiségei.* Dunaszerdahely

- 1996 *Lontó. Látnivalók.* Komárom

- 1997 *Mikszáth Kálmán selmecebányai éveiről. Az újabb Mikszáth-kutatók eredményei.* In: Tyekvicska Árpád, szerk.: Nagy Iván Történeti Kör Évkönyve. 103–130.
Balassagyarmat

- 1998a *Felsőszemeréd, a rovásírásos emlékhely.* Komárom

- 1998b *Honti arcképcsarnok.* Dunaszerdahely

- 2000 *Egyházi dokumentumok néprajzi adatai.* Néprajzi Látóhatár, 2000/1–2. 155–171.

- 2001 *Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat.* In: Danis Ferenc szerk.: Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat. 7–21. Komárom

- 2001 *Petőfi és Selmecebánya.* Irodalmi Szemle. 2001/4. 69–84.

CSANDA SÁNDOR

- 1977 *Szülőföld és irodalom.* Bratislava

- 1985 *A Matunák Mihály gyűjtötte kuruc dalok és történeti énekek.* In: Csanda Sándor: Nemzetiségi irodalmunk és kapcsolatai. 165–225.
Bratislava

CSANDA SÁNDOR főszerk.

- 1981 *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona.* Bratislava

CSEKEY ISTVÁN

- 1956 *Hannulik János oroszországi kapcsolatai.* Filológiai Közöny II. évf. 1966. 4. sz. 460–469.

- CSIKY GÁBOR
1965 *Dr. Pávai Vajna Ferenc emlékezete.* Földtani Közlöny XCV. 1965. 278.
- CSUKÁS ISTVÁN
1979 *Petőfi és a szlovákok.* Bratislava
- DÁNIEL KORNÉL
é. n. *Szőnyi István Emlékmúzeum Zebegény.* h. n.
- DANIS FERENC
1996 *A Honti Múzeum értékei. Szent István lovaggá ütése.* Honti Lapok 1996. V. évf. 8. sz. 3.
- DANIS FERENC szerk.
2001 *Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat.* Komárom
- DEÁK ANTAL ANDRÁS
1987 *Mikoviny Sámuel élete és munkássága.* Budapest
- DÉRY JÓZSEF
1917 *Téry és a Magas-Tátra.* Turisták Lapja 1917/5-6. sz. XXIX. évf. 94-102.
- DIÓS ISTVÁN főszerk.
1993 *Magyar Katolikus Lexikon I.* Budapest
é. n. *Magyar Katolikus Lexikon II.* Budapest
1997 *Magyar Katolikus Lexikon III.* Budapest
1998 *Magyar Katolikus Lexikon IV.* Budapest
- DOBOSSY LÁSZLÓ
1981 *Két haza között. Rekviem az eltávozottakért.* Budapest
- DROZDY GYULA
1939 *Rill József.* Néptanítók Lapja 1939/3. 86-87.
- ESZTÓ PÉTER
1941 *Esztó Péter emlékbeszéde Finkey Józsefről.* Bányászati és Kohászati Lapok. LXXIV. évf. 11. sz. 1941. VI. 1. 197.
- FALLER JENŐ dr.
1958 *Elfelejtett nagyjaink. Liszkay Gusztáv.* Bányászati Lapok 1958/10-11. sz. 730.
1962 *Balázs István.* Kohászati Lapok 1962/5. 199.
1964 *Born Ignác.* Bányászati és Kohászati Lapok. 1964/2. 142.
- FARBAKY ISTVÁN
1881 *Faller Gusztáv.* Bányászati és Kohászati Lapok XIV. évf. 1881. 22-23.
- FARKAS PÁL-NOVÁK LÁSZLÓ szerk.
1989 *Irodalomtörténeti tanulmányok.* Studia Comiutatis 19. Szentendre
- FEHÉR GYÖRGY
1987 *Ballenegger Róbert.* In: Magyar Agrártörténeti Életrajzok I. Szerk.: Dr. Für Lajos-Dr. Pintér János. 104. Budapest
- FEKETE ISTVÁN
2001 *Kittenberger Kálmán élete.* Részlet. In: Motesiky Árpád szerk.: Lévtől Nagymarosig. Budapest
- FEKETE SÁNDOR
1973 *Petőfi Sándor életrajza I.* Budapest
- FIEBER HENRIK
1914 *Modern művészet.* Budapest
- FISCHER ÁGOSTON
1885 *Mit tesz a józan felfogás szerint a korral haladni ...* István bácsi Naptára, 1885
- FOGARASSY LÁSZLÓ
1991 *Bátori Schulcz Bódog.* A Hét 1991/32. 13.
- FÓNOD ZOLTÁN főszerk.
1997 *A cseh/szlovákiai magyar iro-*

dalom lexikona 1918–1995.
Pozsony

FÜLÖP ÉVA MÁRTA

- 1988 Mágócsy-Dietz Sándor. In: *Magyar Agrártörténeti Életrajzok I–P.* Szerk.: Dr. Für Lajos–Dr. Pintér János. 438. Budapest

FÜR LAJOS dr.–PINTÉR JÁNOS dr. szerk.

- 1987 *Magyar Agrártörténeti Életrajzok A–H.* Budapest
1988 *Magyar Agrártörténeti Életrajzok I–P.* Budapest
1989 *Magyar Agrártörténeti Életrajzok P–Zs.* Budapest

GÁLDI LÁSZLÓ

- 1957 *A magyar szótári irodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban.* Budapest

GENTHON ISTVÁN

- 1984 *Szónyi István.* In.: Zádor A. – Genthon I. főszerk., 1984. 483–485. Budapest

GULYÁS PÁL

- 1940 *Magyar írók élete és munkái.* II. Budapest. Hasonmás kiadás, 1993. Budapest
1941 *Magyar írók élete és munkái.* III. Budapest. Hasonmás kiadás, 1995. Budapest
1992a *Magyar írók élete és munkái.* VIII. Budapest
1992b *Magyar írók élete és munkái.* IX. Budapest
1995 *Magyar írók élete és munkái.* X. Budapest

GYÖRFFY GYÖRGY

- 1987 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III.* Budapest

GYULAY ZOLTÁN

- 1962 Kövesi Antal. *Soproni Szemle,* 1962/2. 173.

GYÜRKY Antal

- 1874 *Ötvennégy év Hontvármegye történetéből. 1820-tól 1874-ik évig.* Vác
1882 *Ötvennégy év Hontvármegye történetéből. 1820–1874.* Második kötet. Vác

HAJKO, VLADIMÍR és koll.

- 1977 *Encyklopédia Slovenska A–D.* Bratislava
1978 *Encyklopédia Slovenska E–J.* Bratislava
1979 *Encyklopédia Slovenska K–M.* Bratislava
1980 *Encyklopédia Slovenska N–Q.* Bratislava
1981 *Encyklopédia Slovenska R–Š.* Bratislava
1982 *Encyklopédia Slovenska T–Ž.* Bratislava

HÁLA JÓZSEF

- 1977 *Még egyszer Sisa Pistáról.* Váci Napló. 156.
1987 *Rocks, fossils and history.* Budapest. 256–266.
1989 *Szabó József észak-amerikai utazásának tudományos eredményei.* Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 1989/7. 11.
1991 *Pávai-Vajna Ferenc néprajzi megfigyelései és fényképei Nagyenyed környékéről és a Radnai-havasok vidékéről.* In: Ház és Ember 7. Szentendre. 175–195.
1993 *Hőke Lajos néprajzi kutatásai Hont megyében az 1860-as években.* Hála József–Mándli Gyula–Zomborka Márta szerk. *Börzsönyvidék.* Szob

HÁNDEL VILMOS

- 1890 *Emléklapok.* Kegyelete jeléül kiadta a bányai ág. hitv. ev. egyházkerület néhai Dr. Szeberényi Gusztáv szeretett püspökének emlékére. Budapest

HARMOS GÁBOR

- 1875 *Védbeszéd, melyet Benkó Sisa István bűnyügyében a Balassa-Gyarmati Kir. Törvényszék előtt 1875. október 27-én Harmos Gábor ügyvéd tartott.*
Balassagyarmat

HERČKO, IVAN

- 1995 *Osobnosti Banskej Štiavnice a okolia.* Banská Štiavnica

HILLER ISTVÁN dr.

- 1983 *Dr. H. D. Wilckens, az erdészettudomány első professzora Magyarországon.* Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei. Sopron

HOMOKAY PÁL

- 1832 *Kis koszorú, vagy az ágostai hitvallást követő evangélikusoknak selmeczi főbb iskolájában virágzó Magyar Literatúrai Társaság zsenge munkái.* Selmecz

HORVÁTH MÁRTON főszerk.

- 1988 *A magyar nevelés története I.*
Budapest

HŐKE LAJOS

- 1883 *Hontmegye rövid története az iskola és a nép használatára.*
Selmeczbánya
- 1890 *Palást.* Fővárosi Lapok, 1890. XXVII. 270. sz. 1869–1895.

ILLÉS NÁNDOR

- 1883 *A magyar erdészet két vezéralakja: Wagner Károly, Bedő Albert.*
Vasárnapi Ujság, 1883/34. XXX. évf. 544–547.

ILLYÉS GYULA

- 1967 *Petőfi Sándor.* Budapest

IVÁNKA IMRE

- 1881 *Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben...* Budapest

JAKUS LAJOS

- 1989 *Életképek Petőfi diák- és ifjúkorából.* In: *Studia Comitatus Pestensis.* 19. kötet. Szentendre

JÁNOSSY JÓZSEF

- 1918 *Elvigyük-e a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskolát Selmeczbányáról?* Selmeczbánya
- 1937 *Litschauer Lajos.* Bányászati és Kohászati Lapok, 1937/12. LXX. évf. 220.

JEKELFALUSSY JÓZSEF

- 1892 *A Magyar Korona országainak helynévtára.* Budapest

JELENYI ISTVÁN

- 2001 *A pesti piaristák Petőfi korában.* In: Mezei Zsolt szerk.: „A kényes úrfi s a rongyos baka.” 46–53.
Pápa

KÁNTOR KLÁRA

- 1996 *A Palásty-család levéltára.*
Esztergom és Vidéke. 1996. VII. 18. 29–30.

KASSAI M. KATALIN

- 1989 *Sőtér Kálmán.* Magyar Agrártörténeti Életrajzok. 236.

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

- 1910 *Adatok a magyarországi latin költészet történetéhez.* Egyetemes Philologiai Közlöny. 1910. 680–683.

KEMÉNY G. GÁBOR

- 1977 *Kapcsolatok vonzásában.*
Bratislava

KENYERES ÁGNES főszerk.

- 1967 *Magyar Életrajzi Lexikon A–K.*
Budapest
- 1969 *Magyar Életrajzi Lexikon L–Z.*
Budapest

KÉPES KRÓNIKA

- 1986 *Hunt és Poznan nemzetség.* 56–58.
Budapest

KERÉNYI FERENC

- 1998 *Petőfi Sándor élete és kora.*
Budapest

KERESZTES BÉLA dr.

- 1969 *Dr. Magyar Pál.* Az Erdő, 1969/6.
241–242.

KERESZTES PÁL

- 1929 *Segédkönyv a magyar nyelv
oktatásához...* Ipolyság
1930 *Magyar irodalomtörténet
szemelvényekkel II.* Ipolyság

KIRÁLY ISTVÁN–PÁNDY PÁL–SÖTÉR ISTVÁN szerk.

- 1968 *A magyar irodalom története
1849–1905.* Budapest

KISS LÁSZLÓ dr.–OZOGÁNY ERNŐ–LACZA TIHAMÉR

- 1994 *A magyar tudomány évszázadai.*
Pozsony
1996 *A magyar tudomány évszázadai
II.* Pozsony

KISS LÁSZLÓ dr.

- 1986 *Lekárnik Aba Sztankay
(1868–1936).* Farmaceutický
obzor, 1986. LV. 183–184.
1987 *200 éve halt meg Maximilian Stoll.*
Orvosi Hetilap, 1987/18.
942–944.
1988 *Vályi Klára, a honi fürdőügy nép-
szerűsítője.* Orvosi Hetilap,
1988/12. 622–627.
*„körmetlen lábbal nagy fát akarok
mászni” (Emlékezés Vályi Klárára).*
Irodalmi Szemle, 1988. 74–77.
1989 *Orvos és mezőgazdász. 175 éve
halt meg Lübeck János Károly.* Hét,
1989/46. 16.
1991 *Egy reformkori nevelés-barát. Hőke
Lajos.* Hét, 1991/50. 20.
1992 *A palásti csata nagy halottja:
Sbardelatti váci püspök.* Remény,
1992/31. 5.

- 1992 *Egy istenfélő olimpikon: Szokolyi
Alajos.* Remény, 1992/30. 5.

- 1994 *Egy honti gyógyszerész.* In: Dr. Kiss
L.–Ozogány E.–Lacza T.: *A magyar
tudomány évszázadai.* 68–70.
Pozsony

*Az egészségnevelő akadémikus
(Horváth József).* In: Dr. Kiss
L.–Ozogány E.–Lacza T.: *A magyar
tudomány évszázadai.* 38–41.
Pozsony

- 1995a *Fejérváry Miklós (1811–1895)
emlékezete.* Honti Lapok, 1995.
szept. IV. évf. VII. sz. 6.

- 1995b *Száz éve hunyt el Fejérváry Miklós,
a Müncheneri Kódex megtalálója.*
Honismeret, 1995/5. 16–19.

- 1996a *Bugát Pál felvidéki emlékei.* In: Dr.
Kiss L.–Ozogány E.–Lacza T.
36–39. Pozsony

- 1996b *Viszolaajszky Károly szentföldi
zarándok emlékezete.* Magyar
Vasárnap, szerk. Herdics György.
59–63. Komárom

- 1996c *Ósi honból vitte Bécsbe élete útja.*
In: Dr. Kiss L.–Ozogány E.–Lacza T.
17–19. Pozsony

*A magyarországi orvoscépzés
bölcseje: Nagyszombat*
In: Dr. Kiss L.–Ozogány E.–Lacza T.
12–17. Pozsony

A Csokonaival levelezgető bába.
In: Dr. Kiss L.–Ozogány E.–Lacza T.
27–30. Pozsony

*Hont megyéből a pesti katedrára
(Stipsics Ferdinánd).* In: Dr. Kiss
L.–Ozogány E.–Lacza T. 19–20.
Pozsony

KOCH ANTAL

- 1887 *Herbich Ferenc.* Földtani Közlöny
1887. XVIII. 1–3. füzet. 60.

KOLLÁNYI FERENC

- 1900 *Esztergomi kanonokok.* Esztergom

KOMJÁTHY JENŐ

- 1984 *Válogatott versei.* Szécsény

KONCZ ÁKOS

1892 *Egri egyházmegyei papok*. Eger

KOTTLÁR KÁROLY

1987 *Béky Albert*. In: Für L.–Pintér J. 157–159.

1987 *Fehér Dániel*. In: Für L.–Pintér J. szerk.: *Magyar Agrártörténeti Életrajzok A–H*. 513–516. Budapest

1988 *Jankó János*. In: Für L.–Pintér J. szerk. 34.
Lesenyi Ferenc. In: Für L.–Pintér J. 381–383.

1989 *Roth Gyula*. In: Für L.–Pintér J. 84.

KÖPECEI BÉLA

1979 *Szoboravatás (Wagner Károly)*. Az Erdő, 1979/10. 436.

KÖRMENDI GÁBOR–PAPI BEA

1989 *Jekelfalussy József műveinek válogatott bibliográfiája*. Budapest

KÖVESI ANTAL

1925 *Hermann Emil*. Bányászati és Kohászati Lapok, 1925. VI. 3. 11. sz. LVIII. évf. 165–167.

KRIZSÁN LÁSZLÓ

2001 *Kittenberger Kálmán*. In: Motesiky Árpád szerk.: *Lévától Nagymarosig*. Budapest

KÜLLŐS IMOLA

1988 *Betyárok könyve*. Budapest

LÁDY GÉZA

1957 *Id. Béky Albert dr.* Az Erdő, 1957/5. 198–200.

LAJTHA EDIT

M. S. mester. In: Zádor Anna–Genthon István főszerk.: *Művészeti Lexikon L–Q*. Budapest

LÁNCZOS PÁL

1992 *Péchy Antal*. In: Nagy Ferenc főszerk.: *Magyarok a természet-tudomány és a technika történetében*. 401. Budapest

LAPOSA JÓZSEF

1989 *Tuzson János*. Magyar Agrártörténeti Életrajzok. 491. Budapest

LEBLANCNÉ KELEMEN MÁRIA

1979 *Bérczy János élete és munkássága. Nógrád megye egészségügyi viszonyai a 19. században*. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve*. Szerk.: Domokos Alajos. Salgótarján

LESENYI FERENC

1958 *A selmecebányai erdészeti tanintézet története (1808–1846)*. Sopron

LITCHAUER LAJOS

1911 *Farbaky Gyula*. Bányászati és Kohászati Lapok. XLIV. évf. 22. sz. 1911. XI. 15.

LŐKÖS ISTVÁN

1980 *Virág Benedek*. In: *Virág Benedek válogatott versei*. 5–23. Budapest

MAGYAR PÁL

1961 *Roth Gyula*. Az Erdő, 1961/3. 85.

MAGYAR ZOLTÁN

2000 *Petőfi a Felvidéken*. Dunaszerdahely

MATRICULA *Gymnasia Philosophia Districtualis Schemnisiensis aug. conf. additorium. Selmec.* (Selvecebányai Evangélikus Egyházközség Levéltára)

MATUNÁK MIHÁLY

1901 *Drégely és Palánk katonai szerepe a török alatt 1552–1593*. Korpona
1902 *Drégely, Palánk, Szondy*. Ipolyság
1907 *Adatok az 1552-i honti hadjárat történetéhez*. Tört. Tár, 1907. 452–477.

MEZEI ZSOLT szerk.

- 2001 „A kényes úrfi s a rongyos baka.”
Tanulmányok két halhatatlan pápai
diákról. Pápa

MEZŐ FERENC

- 1929 *Az olimpiai játékok története.*
Budapest

MIHALOVICS JÁNOS dr.

- 1936 *A selmeci bányászati akadémia
alapítása és fejlődése.* Sopron

MIKLÓS RÓBERT

- 1963 *Ányos Pál* (Szócikk). Magyar
Irodalmi Lexikon A–K. Főszerk.:
Benedek M. 38–39. Budapest

MIKSZÁTH KÁLMÁN

- 1908 *Fábry János.* Vasárnapi Ujság,
1908/6. 102–104.
1962 *Összes Művei* 26. Szerk.: Bisztray
Gyula–Király István. Budapest

MINÁČ, VLADIMÍR, hlavní red.

- 1986 *Slovenský biografický slovník I.*
Martin
1987 *Slovenský biografický slovník II.*
Martin
1989 *Slovenský biografický slovník III.*
Martin
1990 *Slovenský biografický slovník IV.*
Martin
1991 *Slovenský biografický slovník V.*
Martin
1992 *Slovenský biografický slovník VI.*
Martin

MOHI REZŐ dr.

- 1941 *Aknaszlatinai György Albert.*
Bányászati és Kohászati Lapok,
1941. nov. 1. LXXIV. évf. 21. sz.
392.

MOLCSÁNY GÁBOR

- 1941 *Kaán Károly.* Erdészeti Lapok,
1941. 5.

MÓRICZ ZSIGMOND–PÓR ANTAL–REISZIG EDE

- é. n. *Esztergom vármegye története.* In:
Borovszky Samu szerk. *Esztergom
vármegye...* Budapest

MOTESIKY ÁRPÁD szerk.

- 2001 *Lévától Nagymarosig.* Budapest

NAGY FERENC főszerk.

- 1992 *Magyarok a természettudomány és
a technika történetében. Életrajzi
Lexikon A-tól Z-ig.* Budapest
1997 *Magyar Tudóslexikon A-tól ZS-ig.*
Budapest

NAGY IVÁN

- 1857–1863 *Magyarország családi
czimerekkel és nemzedékrendi
táblákkal.* Pest

NAGY SÁNDOR főszerk.

- 1979 *Pedagógiai Lexikon R–Z.* Budapest

NAGY ZOLTÁN

- 1987 *Pórujlárt szerelmesek. Tréfás palóc
mesék.* Salgótarján

NEMKY ERNŐ

- 1966 *Fekete Lajos emlékezete halálának
50 éves évfordulójára.* Az Erdő,
1966/5. 198–201.
1970 *Tuzson János születésének 100.
évfordulójára.* Az Erdő. 1970. 9. sz.

OROSZI SÁNDOR dr.

- 1987 *Barlai Ervin.* In: Magyar
Agrártörténeti Életrajzok A–H.
Szerk.: Dr. Für L.–Dr. Pintér J.
113–117. (Továbbiakban: MAÉ.)
Budapest
Bedő Albert. MAÉ. A–H. 137–141.
Belházy Emil. MAÉ. A–H.
171–175.
Feistmantel Rudolf. MAÉ. A–H.
523–527.
1988 *Kaán Károly.* In: Magyar
Agrártörténeti Életrajzok I–P.
Szerk.: Dr. Für L.–Dr. Pintér J.

- 60–65. (Továbbiakban: MAÉ.)
 Budapest
Kallivoda Andor. MAÉ. I–P.
 81–85.
Kelle Artúr. MAÉ. I–P. 127–131.
Kiss Ferenc. MAÉ. I–P. 162–166.
Krippel Móric. MAÉ. I–P.
 302–306.
Lázár Jakab. MAÉ. I–P. 357–360.
- 1989 *Sóltz Gyula*. In: Magyar
 Agrártörténeti Életrajzok R–Zs.
 (Továbbiakban: MAÉ.) 214–217.
 Budapest
Szécsi Zsigmond. MAÉ. R–Zs.
 319–322.
Tomcsányi Gusztáv. MAÉ. R–Zs.
 441–444.
Vadas Jenő. MAÉ. R–Zs. 532–537.
Wagner Károly. MAÉ. R–Zs. 607–
 612.
Wilckens Henrik Dávid. MAÉ.
 R–Zs. 645–648.
- OSVÁTH GYULA**
 1906 *Irodalom, tudomány, művészet*. In:
 Borovszky Samu szerk.: *Hont vár-
 megye...* Budapest
- PALÁSTHY PÁL**
 1858 *Jótekonyság Bernben*. Religio,
 1858. IX. 11. II. évf. 21. sz.
 160–165.
 1890 *Palásthyak. I.* Budapest
 1891 *Palásthyak. II., II.* Budapest
- PÁLYI PÁL** szerk.
 1905 *Hontvármegyei Gazdasági
 Egyesület Évkönyve*. Ipolyság
- PAPP SIMON** dr.
 1941 *Emlékbeszéd Böhm Ferenc választ-
 mányi tag felett*. Földtani Közlöny,
 1941. jan. márc. 1–3. füz. LXXI.
 12–27.
- PAUER JÁNOS**
 1896 *A selmeczbányai Magy. Kir.
 Bányászati és Erdészeti Akadémia
 története alapításától, vagyis 1770-*
től az 1895/96. tanév végéig.
 Selmeczbánya
- PAVLÍK, ONDREJ** és koll.
 1984 *Pedagogická encyklopédia
 Slovenska. I.* Bratislava
 1985 *Pedagogická encyklopédia
 Slovenska. II.* Bratislava
- PÉCH ANTAL**
 1868 *Szerkesztői üdvözllet*. Bányászati és
 Kohászati Lapok. I. évf. 1. szám
 (1868. jan. 15. l.)
 1879 *Magyar–német bányászati szótár*.
 Selmeczbánya
 1993 *Péché Antal kisebb munkái*. Szerk.:
 Zsámboki László. Miskolc
- PESTHY FRIGYES**
 1984 *Kéziratos Helynévtárából*. *Hont
 megye*. Sajtó alá rendezte Bognár
 András. Szentendre
- PESTHY ISTVÁN**
 1893 *A selmeczbányai lyceumi Petőfi kör
 története*. 253–306. In: A
 Selmeczbányai Petőfi Kör
 Érdemkönyve. Selmeczbánya
- PETŐFI SÁNDOR**
 1964 *Petőfi Sándor Összes Levelezése*.
 Sajtó alá rendezte Kiss József–V.
 Nyilassy Vilma. Budapest
 1964 *Petőfi Sándor Összes Művei. VII.
 Petőfi Sándor levelezése*. Sajtó alá
 rendezte Kiss József–V. Nyilasi
 Vilma. Budapest
 1973 *Petőfi Sándor Összes Művei. I.
 Petőfi Sándor Összes Költeményei
 1838–1843*. Kritikai kiadás. Sajtó
 alá rendezte Kiss József–Martinkó
 András. Budapest
- PETTKÓ JÁNOS**
 é. n. *Pettkó János önéletrajza*. MTA
 Kézirattára. RALK: 1342.
- PONGRÁCZ ELEMÉR** szerk.
 1893 *Hont Megyei Almanach*. Ipolyság

1907 *Honti Naptár 1907. VIII. évf.*
Ipolyság

PONGRÁCZ LAJOS

1898 *Szemelvények egy régi vármegyei táblabíró hátrahagyott irataiból.*
Budapest

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

1984 *Előszó Komjáthy Jenő Válogatott verseihez. 5–10.* Szécsény

1999 *Mikszáth Kálmán tanárai.* In:
Nógrád Megyei Múzeumok
Évkönyve XXIII. Szerk.: Szvircsek
Ferenc. 153–179. Salgótarján

PUSKÁS PÉTER

2001 *Boronkay Lajos, Kossuth honti kormánybiztosa.* Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta dr. Kiss László.
Kemence

PUSKÁS PÉTER–VÉGH JÓZSEF

1997 *Sisa Pista, a nógrádi betyár.*
Horpács

RADNAY GYULA

1997 *Arany Dániel.* In: Magyar
Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Főszerk.:
Nagy F. 128. Budapest

REJTŐ ISTVÁN

1959 *Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák.* Budapest

1982 *Mikszáth Kálmán és Selmecebánya.*
In: Nógrád Megyei Múzeumok
Évkönyve. 333–354. Salgótarján

1992 *Mikszáthiáda.* Budapest

RÉTI ENDRE

1959 *Nagy magyar orvosok.* Budapest

RÉVÉSZ ARNOLD ISTVÁN–VARGA VILMOS

1964 *Magyar Műszaki Alkotók.* Budapest

RILL JÓZSEF

(é. n.) (1906) *Hontvármegye közoktatás-
ügye.* In: Borovszky Samu szerk.:
Hont vármegye... Budapest

ROZLOZSNYIK PÁL

1932 *Nagysúri Böckh Hugó élete és
munkái.* Földtani Közlöny LXI. kötet.
15–36. Budapest

SALACZ GÁBOR

1944 *Török Jenő: Palásthy Pál,
Prohászka előfutára.* Századok,
1944. L XXVIII. évf.

SOMKÚTI ELEMÉR

1963 *Lesenyi Ferenc.* Az Erdészeti és
Faipari Egyetem Tudományos
Közleményei. 1963/1–2. sz. 306.

SOMOGYI EDE szerk.

1879–1885 *Magyar Lexikon I–XV.*
Kiadja Rautmann Frigyes. Budapest

SÓÓ REZSŐ

1956 *Fehér Dániel.* Akadémiai Értesítő
1956. LXII. kötet. 508. sz. 87.

SOPKO, ANTON

1981 *Krištof Tragot Delius, prvý profesor
na katedre baníctva Banskej
akadémie v Banskej Štiavnici.* In:
Zborník Slovenského Banského
Múzea X. Zostavil: Hock, Milan.
Banská Štiavnica

SZABÓ DÉNES

1959 *Magyar nyelvemlékek.* Budapest

SZAUDEK JÓZSEF

1968 *Ányos Pál.* In: A magyar irodalom
története 1849-ig. Szerk. Szauder
József. 214. Budapest

SZEBERÉNYI LAJOS

1861 *Néhány év Petőfi életéből.* Szeged
1866 *Bevezető a tót népdalokhoz.*

SZEBERÉNYI LAJOS–LEHOCZKY TIVADAR–TÖRS KÁLMÁN

1866 *Tóth népdalok.* Pest

SZEBERÉNYI LÁSZLÓ

1908 *Selmeci Petőfi-émlékek.* In:
Pongrácz Elemér szerk.: Honti
Naptár 1908. 54–67. Ipolyság

- SZÉKI JÁNOS**
1922 *Dr. Barlai Béla + . Bányászati és Kohászati Lapok.* LV. 1. 1922. jan. 11. 1.
- SZÉNÁSSY BARNA**
1992 *Arany Dániel.* In: Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi Lexikon A-tól Z-ig. Főszerk.: Nagy F. 26. Budapest
- SZINNYEI JÓZSEF**
1891–1914 *Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. Budapest
- SZOMBATHY VIKTOR**
1984 *Északi hegyek ölelésében.* Budapest
- SZONTAGH TAMÁS**
1910 *Böckh János élete és munkálkodása.* Földtani Közlöny, 1910. XL. 2–28.
- SZVIRCSEK FERENC szerk.**
1999 *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIII.* Salgótarján
- TAKÁCS ISTVÁN**
1988 *Kövessi Ferenc.* In: Magyar Agrártörténeti Életrajzok. Szerk.: Dr. Für L.–Dr. Pintér J. 287–289. Budapest
- TAKÁTS SÁNDOR**
1891 *Benyák Bernát és a magyar oktatásügy.* Budapest
1901 *Egy elfelejtett nyelvújító.* Magyar Nyelvőr. 1901. szept. 15. IX. füzet
- TAR FERENC**
1998 *Lincoln magyar tábornoka. Asbóth Sándor életútja.* Hévíz
- TARABA MÁRIA**
1987 *Fekete Lajos.* Magyar Agrártörténeti Életrajzok. Szerk.: Dr. Für L.–Dr. Pintér J. 533–535. Budapest
- TARCZY-HORNOCH ANTAL dr.**
1938 *Mikoviny Sámuel, a selmeci bányatisztképző tanintézet első tanára.* Sopron
- TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS**
1956 *Petényi Salamon János. Élet és Tudomány,* 1956/1. 4–5.
- THIRRING GUSZTÁV dr.**
1917 *Dr. Téry Ödön.* Turisták Lapja, 1917/5–6. sz. XXIX. évf. 66–85.
- TÉRY ÖDÖN dr.**
1879 *A Középorom első megmászása.* A Magyarországi Kárpát-egyesület Évkönyve. 1879. VI. évf. 168–178.
1890 *Turistaság külföldön.* Turisták Lapja, 1890. II. évf. 3–15.
- TINÓDI SEBESTYÉN**
1899 *Budai Ali basa históriája.* Budapest
1984 *Krónika.* Budapest
- TÓTH IMRE**
1904 *A tópataki vízvezeték által okozott hasi hagymáz járvány.* In: Vitális István összeáll.: A Selmeczbányai Gyógyászati és Természettudományi Egylet Évkönyve 102–111.
- TÓTH ISTVÁN**
1986 *Ányos Pál.* Új Ember, 1986. ápr. 20. XLII. évf. 16. sz. 4.
- TÖRÖK JENŐ**
1943 *Palásthy Pál, Prohászka előfutára.* Budapest
- TÖRS KÁLMÁN**
1863 *Tudósítás a selmeczi ágost. hitv. evang. kerületi Lyceum tanuló ifjúságáról, különösen a VI.^{ik} és a VIII.^{ik} osztály növendékeinek az 1863/64.^{ik} tanév I.^{so} és II.^{ik} feléről.*
1882 *Mikszáth Kálmán.* Vasárnapi Ujság, 1882. 16. sz.

TURCZEL LAJOS

- 1997 *Hornyak Odiló*. In: Fónod Z. főszerk.: A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995. 126. Pozsony

URGELA, JOZEF

- 1985 *Dejiny lesníckeho školstva a vedy na Slovensku*. Martin

VADAS JENŐ

- 1896 *A selmezbányai magyar királyi erdőakadémia története és ismertetője*. Budapest

VADÁSZ ELEMÉR dr.

- 1969 *Tudománytörténeti jegyzetek Pettkó Jánosról*. Bányászati Lapok, 1969/9. 641.

VAJDA PÁL dr.

- 1958 *Nagy magyar feltalálók*. Budapest

VAJDA PÁL–VAJDÁNÉ CSIZMARIK IRÉN

- 1992 *Schenek István*. In: Nagy F. főszerk.: Magyarok a természet-tudomány és a technika történetében. Életrajzi Lexikon A-tól Z-ig. 455. Budapest

VARGHA GYULA

- 1904 *Jekelfalussy József rendes tag emlékezete*. Emlékezés a M. Tud. Akad. tagjai felett. Budapest

VÁSÁRHELYI ILONA

- 1993 *Ányos Pál*. Magyar Katolikus Lexikon I. Főszerk.: Dr. Diós I. 330. Budapest

VÉBER KÁROLY

- 1986 *Mikszáth Kálmán*. Bratislava

VÉGVÁRI LAJOS

- 1989 *Az európai művészet története*. Budapest

VIRÁG BENEDEK

- 1980 *Válogatott versei*. Válogatta Lőkös István. Budapest

VIRÁNYI JUDIT, F. dr.

- 1988 *Petényi Salamon János*. In: Magyar Agrártörténeti Életrajzok. Szerk.: Dr. Für L.–Dr. Pintér J. 713–715. Budapest

VISZOLAJSZKY KÁROLY

- 1905 *Szellemi böngészés Svéd-Norvégia és Oroszországban*. Érsekújvár

VITÁLIS GYÖRGY dr.

- 1991 *Böckh János és Böckh Hugó szerepe a magyar geológiában*. Budapest

VITÁLIS ISTVÁN szerk.

- 1904 *A selmezbányai Gyógyászati és Természettudományi Egylet Évkönyve. 1904*. Selmezbánya
1906 *Hont vármegye természeti viszonyai*. In: Borovszky S. szerk.: Hont vármegye... Budapest

VÖRÖS FERENC

- 1901 *Breznyikről*. Honti Naptár. Szerk.: Pongrácz E. 73. Ipolyság

WEÖRES SÁNDOR

- 1977 *Három veréb hat szemmel*. Budapest

WESZPRÉMI ISTVÁN

- 1870 *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*. IV. Fordította Vida Tivadar. 1970. Budapest

ZÁDOR ANNA–GENTHON ISTVÁN főszerk.

- 1967 *Művészeti Lexikon L–Q*. Budapest

ZELLIGER ALAJOS

- 1893 *Egyházi írók csarnoka*. Nagyszombat

ZENEI LEXIKON

- 1965 Budapest

ZSÁMBOKI LÁSZLÓ szerk.

- 1983 *A selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémia oktatóinak rövid élet-*

- rajza és szakirodalmi munkássága
1735–1818. Miskolc*
1993 *Péché Antal kisebb munkái. Miskolc*
- (–) *Balás Jenő (1882–1938).*
Bányászati és Kohászati Lapok.
1938. 105.
Bedő Albert. Vasárnapi Ujság.
1883/34. 546.
Benyák Bernát. Irodalomtörténet.
1912. 539.
Cséti Ottó. Bányászati és
Kohászati Lapok. 1906. 598.
Fekete Lajos emlékezete. Az Erdő.
1966. 199.
Greczmacher Gyula. Bányászati és
Kohászati Lapok. 1906. 274.
- Hőke Lajos.* Magyar írók élete.
Figyelő. 1886. XX. köt. 150–154.
Kalivoda Andor (1866–1936).
Erdészeti Lapok. 1936.LXXV. évf. 2.
füz. 1.
Litschauer Lajos. Bányászati és
Kohászati Lapok, 1937. 12. sz.
LXX. évf. (J. L.) 220.
Palásthy Pál. Honti Lapok.
1898. 27. sz. IV. évf. 1–2. 1.
Sóltz Vilmos. Az Országos Magyar
Bányászati és Kohászati Egyesület
Közlései. 1901. XI. 1. V. évf. 17.
sz. 137.
Tarcsányi Gusztáv. Nekrológ.
Erdészeti Lapok. 1911. nov. 1.
1099–1101.

Jeves elődeink Hont megyei működési helyei

Alsószemeréd (Dolné Semerovce)

Viszolaicszky Károly

Bakabánya (Pukanec)

Bugát Pál

Bát (Bátovce)

Sztankay Aba

Bernecebaráti

Sisa Pista

Szokoly Alajos

Csábrág (Cabrad)

Balassi Menyhárt

Koháry Péter

Deménd (Demandice)

Jezsovcics Károly

Drégelypalánk

Szondi György

Egyházmarót (Kostolné Moravce)

Szeberényi Gusztáv

Felsőszemeréd (Horné Semerovce)

Erkel Ferenc

Felsőterény (Terany)

Boronkay Lajos

Garamkövesd (Kamenica nad Hronom)

Bátori Schulz Bódog

Hont

Hont lovag

Inám (Dolinka)

Sötér Kálmán

Ipolyfödemes (Ipeľské Úľany)

Feniczy János

Ipolyság (Šahy)

Bugát Pál

Hornyák Odiló

Horváth István

Horváth József

Hóke Lajos

Kasztner Janka

Keresztes Pál

Lübeck János Károly

Rill József

Stipsics Ferdinánd

Szokolyi Alajos

Stoll, Maximilián

Vályi Klára

Ipolyszécsénke (Sečianky)

Fischer Agoston

Králik Lajos

Ipolyvisk (Vyškovce nad Iplom)

Forgách Agoston

Kudora János

Kemence

Pellet József

Kolpach (Tópaták)

Hatala Lajos

Körpona (Krupina)

Balassa Bálint

Bielek László

Fiala Jakab

Hannulik János

Matunák Mihály

Nagy Márton

Lontó (Lontov)

Boronkay Lajos

Fejérváry Miklós

Jekelfalussy József

Rajner Pál

Thék Endre

Lukanénye (Nenince)

Folgár György

Márianosztra

Anyos Pál

Böhm Károly

Virág Benedek

Nagybörzsöny

Heimlich Ferdinánd

Nagymaros

Kittenberger Kálmán

Palást (Plášťovce)

Palásthy Pál

Sbardelatti Ágoston (Dydicics János)

Selmecbánya (Banská Štiavnica)

Arany Dániel

Asbóth Sándor

Balás Jenő

Balázs István

Ballenegger Róbert

Barlai Béla

Bartha Béla

Bedő Albert

Béky Albert

Belházy Emil

Belházy N. János

Bencze Gergely

Benyák Bernát

Berkes Pál

Bielek László

Boleman István

Born Ignác

Boronkay Lajos

Böckh Hugó

Böckh János

Böhm Ferenc

Breznyik János

Bugát Pál

Cotel Ernő

Cseh Lajos

Cséti Ottó

Csibý Lőrinc

Czimeg János
Debreczeni Márton
Delius Tragott Kristóf
Dérer Mihály
Doppler, Christian
Fábry János
Faller Gusztáv
Farbaky Gyula
Farbaky István
Fehér Dániel
Feistmantel Rudolf
Fekete Lajos
Finkey József
Fodor László
Gretzmacher Gyula
Grillusz Emil
György Albert
Händel Vilmos
Hatala Alajos
Herbich Ferenc
Herrmann Emil
Jacquin Nikolaus Josef
Jankó Sándor
Jezsovics Károly
Kaán Károly
Kallivoda Andor
Kelle Artúr
Kerpely Antal
Ifj. Kerpely Antal
Király Ernő
Király József Pál
Kiss Ferenc
Kodolányi Antal
Komjáthy Jenő
Kövesi Antal
Kövessi Ferenc
Krippel Móric
Lang Nepomuk János
Lázár Jakab
Lesenyi Ferenc
Lichard Dániel
Liszkay Gusztáv
Litschauer Lajos
Mágócsy-Dietz Sándor
Magyar Pál
Mally János
Mednyánszky Dénes
Mihalovits János
Mikoviny Sámuel
Mikszáth Kálmán
M. S. mester
Pauer János
Paulovics István

Pávai Vajna Ferenc
Péché Antal
Péché József
Perliczy János Dániel
Petényi Salamon János
Petőfi Sándor
Pettkó János
Pöschl Ede
Roth Gyula
Schelle Róbert
Schenek István
Scholz Vilmos
Severlay Károly
Simai Kristóf
Sóltz Vilmos
Stoll, Maximilian
Szabó József
Szeberényi Gusztáv
Szeberényi János
Szeberényi Lajos
Szécsi Zsigmond
Szeveríni János
Sztankay Aba
Téry Ödön
Tomcsányi Gusztáv
Tóth Imre
Tuzson János
Vadas Jenő
Vitális István
Wagner Károly
Wehrle Alajos
Weigel Bertalan
Wilckens Henrik Dávid
Zipser Keresztély András
Zsigmondy Vilmos
Százd (Sazdice)
Tahy László
Szent Antal (Svätý Antol)
Coburg Ferdinánd
Szitnya
Balassi Menyhárt
Koháry Péter
Szklenófürdő (Skleno)
Born Ignác
Szob
Fieber Henrik
Gregersen Guilbrand
Tésa
Boronkay Lajos
Jankovich Béla
Zebegény
Szőnyi István

Jeles elődeink szülőhelyei

ÁBELFALVA (Ábelová)	CSÍKVÁND
Mikoviny Sámuel	Feniczy János
Petényi Salamon János	CSÚZ (Dubník)
AKNASUGATAG (Románia)	Sötér Kálmán
Wagner Károly	CSONGVA (Románia)
AKNASZLATINA (Ukrajna)	Pávai Vajna Ferenc
György Albert	DERENCSENY (Drienčany)
ALSÓLENDVA (Szlovénia)	Liszokay Gusztáv
Heimlich Ferdinánd	DIÓSKÁL
ALSÓSZTREGOVA (Dolná Strehová)	Virág Benedek
Szeveríni János	DITRO (Románia)
ALVINC (Románia)	Csiby Lőrinc
Lázár Jakab	DOGNÁCSKABÁNYA (Románia)
ANDRÁSFALVA (Ondrašová)	Herrmann Emil
Pauer János	ENDRÉD
BÁTOR	Hőke Lajos
Kodolányi Antal	EPERJES (Prešov)
BAZIN (Pezinok)	Tahy László
Lübeck János Károly	ÉROLASZI (Románia)
BÉCS (Ausztria)	Kövessi Ferenc
Feistmantel Rudolf	ÉRSEKÚJVÁR (Nové Zámky)
Pöschl Ede	Fischer Ágoston
BESZTERCEBÁNYA (Banská Bystrica)	Viszolaicszky Károly
Belházy Emil	ERZINGEN (Németország)
Grillusz Emil	Stoll, Maximilián
BUDAPEST (Pest, Buda)	ESZTERGOM
Ányos Pál	Schenek István
Arany Dániel	FELSŐDRIETOMA (Drietoma)
Böckh Hugó	Pettkó János
Böckh János	FELSŐHÁMOR
Cséti Ottó	Vadas Jenő
Fejérváry Miklós	FELSŐKOCSKÓC (Horné Kočkovce)
Fieber Henrik	Berkes Pál
Forgách Ágoston	FÜLESD
Hornyak Odiló	Bartha Béla
Jankovich Béla	FÜSS
Králik Lajos	Boronkay Lajos
Pellet József	GELETNEK (Hliník nad Hronom)
Rajner Pál	Lesenyi Ferenc
Szőnyi István	GMÜND (Ausztria)
Téry Ödön	Lang Nepomuk János
CEGLÉD	GÖLNICBÁNYA (Gelnica)
Magyar Pál	Faller Gusztáv
COBURG (Németország)	GYERGYÓREMETE (Románia)
Coburg Ferdinánd	Balás Jenő
CSEJTE (Čechtice)	GYÖNGYÖS
Foglár György	Bugát Pál

GYŐR
 Zipser Keresztély András
 GYULA
 Erkel Ferenc
 GYULAFEHÉRVÁR (Románia)
 Born Ignác
 IKLAD
 Breznyik János
 KALOCSA
 Szabó József
 KÁTLO (Kátlovce)
 Krippel Móric
 KESZTHELY
 Asbóth Sándor
 KÉSMÁRK (Kežmarok)
 Perliczy János Dániel
 KISGARAM (Hronec)
 Szécsi Zsigmond
 Szokolyi Alajos
 KISKANIZSA
 Béki Albert
 KISKŐRÖS
 Paulovits István
 Petőfi Sándor
 KISKŐSZEG (Jugoszlávia)
 Cseh Lajos
 KISPALUGYA (Palúdzka)
 Balázs István
 KISZUCAÚJHELY (Kysucké Nové Mesto)
 Bielek László
 KOHÁNY (Kochanovce)
 Szeberényi Gusztáv
 KOMÁROM (Komárno)
 Benyák Bernát
 Keresztes Pál
 Simai Kristóf
 KÖRMÖCBÁNYA (Kremnica)
 Bártori Schulz Bódog
 Belházy N. János
 KREMSIER (Ausztria)
 Wehrle Alajos
 KRZSICHLICE (Csehország)
 Boleman István
 KÜRTÖS (Románia)
 Kerpely Antal
 LADOMÉR (Ladomirov)
 Kasztner Janka
 LEIBIC (Lubica)

Scholz Vilmos
 LEMHÉNY (Románia)
 Bencze Gergely
 LÉVA (Levice)
 Koháry Péter
 Kittenberger Kálmán
 LEIDEN (Hollandia)
 Jacquin Nicolaus Josef
 LOSONC (Lučenec)
 Fábry János
 LŐCSE (Levoča)
 Gretzmacher Gyula
 Szeberényi Lajos
 MAGYARGYERŐMONOSTOR (Románia)
 Debreczeni Márton
 MAGYARIZSÉP (Nižný Žipov)
 Palsáthy Pál
 MÓDOS (Jugoszlávia)
 Rill József
 MOSONSZOLNOK
 Barlai Béla
 MUNKÁCS (Ukrajna)
 Farbaky Gyula
 MUZSLA (Mužla)
 Nagy Márton
 NAGYESZTERGÁLY
 Ányos Pál
 NAGYFALU (Veličná)
 Szeberényi János
 NAGYKANIZSA
 Kaán Károly
 NAGYLÓC
 Sisa Pista
 NAGYÁG (Románia)
 Litschauer Lajos
 NAGYSURÁNY (Šurany)
 Matunák Mihály
 NAGYSZELEZSÉNY (Slazany)
 Jezsovics Károly
 NAGYVÁRAD (Románia)
 Péch Antal
 Péch József
 NYÍREGYHÁZA
 Farbaky István
 Király József Pál
 NYITRA (Nitra)
 Hatala Alajos
 ÓSVA (Oľšovany)

Tomcsányi Gusztáv
 PÉCS
 Böhm Feren
 PEREDMÉR (Predmier)
 Hannulik János
 PERJÁMOS (Románia)
 Kelle Artúr
 POPRÁDFELKA (Velká)
 Schelle Róbert
 POZSONY (Bratislava)
 Severlay Károly
 Herbich Ferenc
 Zsigmondy Vilmos
 PRIVIGYE (Prievidza)
 Mihalovits János
 PUSZTASZENTTORNYA
 Vitélis István
 RÁKOS (Rakos)
 Fiala Jakab
 RIMAJÁNOSI (Rimavské Janovce)
 Vályi Klára
 RIMASZOMBAT (Rimavská Sobota)
 Jekelfalussy József
 RUSZKABÁNYA (Románia)
 Ifj. Kerpely Antal
 SALGÓTARJÁN
 Cotel Ernő
 SÁGVÁR
 Tóth Imre
 SALZBURG (Ausztria)
 Christian Doppler
 SÁROSPATAK
 Finkey József
 SEPSIKŐRÖSPATAK (Románia)
 Bedő Albert
 SOPRON
 Király Ernő
 Roth Gyula
 STRAND (Norvégia)
 Gregersen Guilbrand
 SVEDLÉR (Švedlár)
 Sóltz Vilmos
 SZAKOLCA (Skalica)

Fodor László
 Mally János
 SZÁSZCSANÁD (Románia)
 Tuzson János
 SZÉCSÉNY
 Komjáthy Jenő
 SZEGED
 Czimeg János
 SZÉKESFEHÉRVÁR
 Stipsics Ferdinánd
 SZEPESVÁRALJA (Spišské Podhradie)
 Händel Vilmos
 SZILSÁRKÁNY
 Kiss Ferenc
 SZKLABONYA (Sklabiná)
 Mikszáth Kálmán
 TÁPIÓSÁG
 Kövesi Antal
 TATA
 Kudora János
 TEKEPUSZTA
 Fehéri Dániel
 TEMESVÁR (Románia)
 Ballenegger Róbert
 TÓTLIPCSE (Slovenská Ľupča)
 Lichard Dániel
 TORDA (Románia)
 Fekete Lajos
 UNGVÁR (Ukrajna)
 Magócsy-Dietz Sándor
 ÚJSZÁSZ
 Kallivoda Andor
 VASVÁR
 Jankó Sándor
 VERESPATAK
 Sztankay Aba
 VESZELE (Oravské Veselé)
 Mednyászký Dénes
 WALLHAUSEN (Németország)
 Delius Tragott Kristóf
 WOLFENBÜTTEL (Németország)
 Wilckens Henrik Dávid

Tartalom

Előszó	5	György Albert	59
Ányos Pál	7	Händel Vilmos	60
Arany Dániel	8	Hannulik János	61
Asbóth Sándor	9	Herbich Ferenc	62
Balás Jenő	10	Herrmann Emil	62
Balassi Menyhárt	10	Hont Iovag	64
Balázs István	12	Hornyák Odiló	65
Ballenegger Róbert	12	Hóke Lajos	66
Barlai Béla	13	Jacquin Nikolaus Josef	67
Bartha Béla	14	Jankó Sándor	68
Bátori Schulcz Bódog	15	Jankovich Béla	69
Bedő Albert	16	Jekelfalussy József	71
Béky Albert	17	Jezsovcics Károly	72
Belházy Emil	18	Kaán Károly	73
Belházy N. János	19	Kallivoda Andor	74
Benyák Bernát	19	Keresztes Pál	75
Bielek László	21	Kerpely Antal	76
Boleman István	22	lfj. Kerpely Antal	78
Born Ignác	23	Kittenberger Kálmán	79
Boronkay Lajos	24	Komjáthy Jenő	80
Böckh Hugó	25	Kövesi Antal	81
Böckh János	26	Kövessi Ferenc	82
Böhm Ferenc	28	Krippel Móric	83
Breznyik János	29	Lang Nepomuk János	84
Bugát Pál	31	Lázár Jakab	84
Cotel Ernő	32	Lesenyi Ferenc	85
Cséti Ottó	33	Lichard Dániel	86
Csiby Lőrinc	34	Liszakay Gusztáv	88
Czimeg János	34	Litschauer Lajos	89
Debreczeni Márton	35	Lübeck János Károly	90
Delius Tragott Kristóf	36	Mágócsy-Dietz Sándor	91
Christian Doppler	37	Mally János	92
Dudics János Ágoston	38	Matunák Mihály	93
Erkel Ferenc	39	Mednyánszky Dénes	94
Fábry János	40	Mikoviny Sámuel	95
Faller Gusztáv	41	Mikszáth Kálmán	98
Farbaky Gyula	43	M. S. mester	101
Farbaky István	43	Nagy Márton	102
Fehér Dániel	45	Paláshy Pál	103
Feistmantel Rudolf	46	Pauer János	106
Fejérváry Miklós	47	Pávai Vajna Ferenc	106
Fekete Lajos	48	Pécs Antal	108
Feniczy János	50	Pécs József	110
Fiala Jakab	51	Pellet József	110
Fieber Henrik	52	Perliczy (Perlitzy) János Dániel	111
Finkey József	54	Petényi Salamon János	112
Fischer Ágoston	55	Petőfi Sándor	113
Foglár György	57	Pettkó János	117
Forgách Ágoston	57	Pöschl Ede	118
Gretzmacher Gyula	58	Rajner Pál	119
		Rill József	120
		Roth Gyula	121

Schelle Róbert	122	Vályi Klára	149
Schenek István	123	Virág Benedek	150
Scholz Vilmos	124	Viszolaicszky Károly	151
Simai Kristóf	126	Vitális István	152
Sisa Pista	127	Wagner Károly	154
Sóltz Vilmos	128	Wilckens Henrik Dávid	155
Sőtér Kálmán	129	Zsigmondy Vilmos	157
Maximilan Stoll	130	35 további jeles személyiség	159
Szabó József	131	Utószó	163
Szeberényi Gusztáv	132	Irodalom, forrásmunkák	165
Szeberényi (Seberini) János	133	Jeves elődeink Hont megyei működési helyei	177
Szeberényi Lajos	134	Jeles elődeink szülőhelyei	179
Szécsi Zsigmond	136	Tartalom	182
Szokolyi (Szokoly) Alajos	137		
Szondi (Szondy) György	139		
Szőnyi István	140		
Sztankay Aba	142		
Téry Ödön	142		
Tomcsányi Gusztáv	144		
Tóth Imre	145		
Tuzson János	147		
Vadas Jenő	148		

Csáky Károly
Jeles elődeink

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Felelős szerkesztő: Kulcsár Ferenc

Borító: Lilium Aurum – Szabó Anikó

Nyomdai előkészítés: Lilium Aurum

Nyomta: EXPRESPRINT s. r. o., Bánovce nad Bebravou

Kiadta: Lilium Aurum, Dunaszerdahely–Dunajská Streda, 2002

ISBN 80-8062-115-2